

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 7
Том 1

Ужгород-2019

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Зимомря І.М. – *д.філ.н., професор*
Заст. гол. редактора: Качмар О.Ю. – *к.філ.н.*; Зикань Х.І. – *к.філ.н.*
Відповідальний секретар: Рошко С.М. – *к.філ.н.*
Члени редколегії: Бедзир Н.П. – *д.філ.н., професор*
Зимомря М.І. – *д.філ.н., професор*
Лизанець П.М. – *д.філ.н.*
Пахомова С.М. – *д.філ.н., професор*
Печарський А.Я. – *д.філ.н., професор*
Полюжин М.М. – *д.філ.н., професор*
Циховська Е.Д. – *д.філ.н., професор*
Вереш М.Т. – *к.філ.н.*
Гульпа Д.В. – *к.філ.н.*
Дерке М.Ж. – *к.філ.н.*
Жовтані Р.Я. – *к.філ.н., доцент*
Нодь Н.Й. – *к.філ.н.*
Суран Т.І. – *к.філ.н.*
Талабірчук О.Ю. – *к.філ.н.*
Томенчук М.В. – *к.філ.н.*
Bialek Edward – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Gierczyńska Danuta – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Grzesiak Jan – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Nowakowska Katarzyna – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Pusztay János – *доктор наук, професор (Угорщина, Словаччина)*

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 2 від 21.02.2019 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Грозян Н.Ф. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ВИЯВИ ДЕТЕРМІНАНТІВ ІЗ ХАРАКТЕРИЗУВАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ.....	7
Гурко О.В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	11
Єрмоленко С.І. ВОКАТИВ ЯК ВИРАЗНИК ЗМІН У МОВЛЕННЄВІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ).....	15
Кекало Ю.В. МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОГРОЗИ В ГЕНДЕРНОМУ КОНФЛІКТНОМУ СПІЛКУВАННІ.....	20
Кутуза Н.В. ТЕОРЕТИЧНІ ВИМІРИ НАУКОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ВПЛИВУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТИ.....	24
Олійников В.А. ТЕМО-РЕМНЕ ЧЛЕНУВАННЯ ВИСЛОВЛЕНЬ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ (НА МАТЕРІАЛІ БОГОСЛУЖБОВИХ ТЕКСТІВ (АКАФІСТІВ) УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ).....	30
Тараненко К.В. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИХОВАНОЇ АГРЕСІЇ В КОМУНІКАЦІЇ.....	35
Тиха Л.Ю. СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДАРИ КОРНІЙ «ТОМУ, ЩО ТИ Є»).....	39
Чернишова Т.О. «РЕВОЛЮЦІЯ В МОВІ»: РЕФОРМАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО УРЯДУ В ГАЛУЗІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	43
Шелепкова І.М. ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ.....	52
Шуст Л.М. ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ ВИГУКИ-ПРОКЛІБНИ В СИСТЕМІ НЕГАТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ФОРМУЛ УКРАЇНЦІВ.....	56

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Ahicieva V.O., Vasina I.V. CROSS LINGUAL ORTHOGRAPHIC INTERFERENCE AND THE PROCESS OF TRANSLATION.....	61
Алексенко С.Ф. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТКОРЕКТНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ.....	65
Анастасьєва О.А. АКсіОМАТИЧНІСТЬ ТА ІСТИННІСТЬ АФОРИЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....	69
Дольник І.М., Пилипчук М.Л. ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ.....	74
Dyachenko G.F., Mykhailiuk S.L., Duvanskaya I.F., Ershova Yu.A. TYPES OF VERBS-TERMS IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC TECHNICAL DISCOURSE (ON THE BASIS OF TEXT CORPUS “ACOUSTICS AND ULTRASONIC TECHNIQUE”).....	78
Желуденко М.А., Сабитова А.П. СВЯЗЬ МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ, МЕНТАЛИТЕТА И РЕЧИ (НА ОСНОВЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА).....	83
Ківенко І.О. ІНТОНАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ІРОНІЧНОЇ ПОДЯКИ.....	87
Костенко В.Г., Сологор І.М. АКТУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ІНФОРМУВАННЯ В ТЕКСТАХ ДОКУМЕНТІВ ІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ НА СТОМАТОЛОГІЧНЕ ВТРУЧАННЯ.....	92
Матковська М.В. СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ БРИТАНЦІВ.....	98
Seyidzadeh Leyla Eldar SEMANTICS OF SOME SLANGS USED IN EVERYDAY SPEECH IN ENGLISH WITH COGNITION.....	103

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Арцишевська О.Р. ФЕНОМЕН МОВНОГО БАР'ЄРА НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ.....	108
Семенова О.В. СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗООФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	112

Suvorova S.A., Chyghykova I.V., Halchenko I.O. LINGUISTIC AND STYLISTIC FUNCTIONAL CATEGORIES OF THE TEXT.....	116
Хайдар Д.М. ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ.....	120

РОЗДІЛ 4

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Гордієнко О.О. АКТУАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КІНОПЕРЕКЛАДУ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ДУБЛЯЖУ НА ОСНОВІ ТУРЕЦЬКИХ КІНОМАТЕРІАЛІВ.....	126
Корінєва О.С. ФОНЕТИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ УЙГУРСЬКОЇ, КИРГИЗЬКОЇ, КАЗАХСЬКОЇ ТА ТУРЕЦЬКОЇ МОВ НА ОСНОВІ ПОЕМИ «КУТАДГУ БІЛІГ».....	131
Осадча М.Ю. ЖІНОЧИЙ ПРОСТІР І ПИТАННЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У ТУРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХІ СТ.....	135

РОЗДІЛ 5

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Белоусова В.В., Антуф'єва В.А., Канцурова Н.І. ПРИЙОМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ВМІНЬ І НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ.....	141
---	------------

РОЗДІЛ 6

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Воробей О.С. ФЕНОМЕН ПЕКІНСЬКОЇ ЦЮЦЗЮЙ У ЖАНРОВІЙ ПАРАДИГМІ КИТАЙСЬКОГО ТЕАТРУ.....	145
Гусейнова Арзу Гусейн гызы. СОЦИАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭМИГРАНТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ЮЖНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА.....	150
Лозенко В.В. КОНЦЕПТ <i>ОСТРОВА</i> В ОПОВІДАННІ «ЗАТОН» В.С. МОЕМА.....	154
Muntian A.O., Shpak I.V. REPRESENTATION OF FEMALE ARTISTIC IMAGES IN “THE LITTLE FRIEND” BY DANNA TARTT.....	158
Тимофєєва В.С. ФУНКЦІЯ ЕКФРАЗИСУ В РОМАНІ-БІОГРАФІЇ П. АКРОЙДА «ЧАТТЕРТОН».....	162
Тіхоненко С.О. СПЕЦИФІКА ГРОТЕСКНИХ ФОРМ ІV ЧАСТИНИ РОМАНУ ДЖ. СВІФТА «МАНДРИ ГУЛЛІВЕРА».....	168
Chernova Yu.V. COMMON CHARACTERISTICS OF THE NOVELS BY MARGARET ATWOOD.....	174

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGES**

Hrozian N.F. STRUCTURAL-SEMANTIC EXPRESSION OF THE DETERMINANTS WITH A CHARACTERIZING MEANING.....	7
Hurko O.V. REPRESENTATION OF TERMONOLEXICS OF GRAPHIC DESIGN IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	11
Yermolenko S.I. VOCATIVE AS THE EXPRESSION OF CHANGES IN SPEECH COMMUNICATION (ON THE MATERIAL OF MODERN UKRAINIAN PROSE WRITING).....	15
Kekalo Yu.V. LANGUAGES OF EXPRESSION OF THREAT IN GENDER CONFLICT COMMUNICATION.....	20
Kutuza N.V. THEORETICAL MEASURES OF SCIENTIFIC QUALIFICATION OF IMPACT: PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS ASPECTS.....	24
Oliinykov V.A. THEME-RHEMA DIVISION OF EXPRESSIONS WITH APPEALS (ON THE BASIS OF LITURGICAL TEXTS (AKATHISTS) OF UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH).....	30
Taranenko K.V. THE MEANS OF EXPRESION OF IMPLICIT AGGRESSION IN COMMUNICATION.....	35
Tyha L.Yu. SEMANTIC AND GRAMATIC FEATURES OF THE CATEGORY OF INDETERMINACY IN THE MODERN UKRAINIAN PROSE (ON THE MATERIAL OF DARA KORNIY'S NOVEL "BECAUSE YOU ARE").....	39
Chernyshova T.O. "REVOLUTION IN A LANGUAGE": REFORMATIVE ACTIVITY OF MODERN UKRAINIAN GOVERNMENT IN FIELD OF LANGUAGE POLICY.....	43
Shelepko I.M. CHARACTERISTICS OF UKRAINIAN ECONOMIC TERMINOLOGY AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT.....	52
Shust L.M. INTERJECTION-CURSES OF WESTERN POLISSYA DIALECTS IN THE SYSTEM OF NEGATIVE COMMUNICATING FORMS OF UKRAINIANS.....	56

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Ahieieva V.O., Vasina I.V. CROSS LINGUAL ORTHOGRAPHIC INTERFERENCE AND THE PROCESS OF TRANSLATION.....	61
Aleksenko S.F. LINGUOPRAGMATIC PECULIARITIES OF POLITICALLY CORRECT UNITS IN THE ENGLISH NEWSPAPER DISCOURSE.....	65
Anastasieva O.A. AXIOMATICITY AND VERACITY OF APHORISTIC STATEMENTS (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE).....	69
Dolnyk I.M., Pylypchuk M.L. FUNCTIONING OF SOCIO-POLITICAL NEOLOGISMS IN ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	74
Dyachenko G.F., Mykhailiuk S.L., Duvanskaya I.F., Ershova Yu.A. TYPES OF VERBS-TERMS IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC TECHNICAL DISCOURSE (ON THE BASIS OF TEXT CORPUS "ACOUSTICS AND ULTRASONIC TECHNIQUE").....	78
Zheludenko M.A., Sabytova A.P. CONNECTION AMONG MORAL VALUES, MENTALITY AND SPEECH (BASED ON THE GERMAN LANGUAGE).....	83
Kivenko I.O. INTONATION FRAMING OF IRONIC GRATITUDE UTTERANCES.....	87
Kostenko V.H., Solohor I.M. IMPLEMENTATION OF INFORMATIVE COMMUNICATION STRATEGY IN TEXTS OF DOCUMENTS ON INFORMED CONSENT FOR DENTAL TREATMENT.....	92
Matkovska M.V. SEMANTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES OF THE BRITISH COMMUNICATIVE BEHAVIOUR.....	98
Seyidzadeh Leyla Eldar. SEMANTICS OF SOME SLANGS USED IN EVERYDAY SPEECH IN ENGLISH WITH COGNITION.....	103

SECTION 3

ROMANIC LANGUAGES

Artsyshenska O.R. THE PHENOMENON OF THE LANGUAGE BARRIER ON THE EXAMPLE OF STUDYING THE SPANISH LANGUAGE.....	108
Semenova O.V. SEMANTIC-PRAGMATIC PECULIARITIES OF ZOO-PHRASEOLOGISMS.....	112
Suvorova S.A., Chyghytkova I.V., Halchenko I.O. LINGUISTIC AND STYLISTIC FUNCTIONAL CATEGORIES OF THE TEXT.....	116
Khaidar D.M. GENDER SPECIFICS OF COMMUNICATION.....	120

SECTION 4

TURKIC LANGUAGES

Hordiienko O.O. ACTUALITY OF UKRAINIAN FILM TRASLATION AND ITS PROBLEMS BASED ON TURKISH SERIES.....	126
Korinieva O.S. PHONETICAL COMPARISON OF UYGHUR, KYRGYZ, KAZAKH AND TURKISH LANGUAGES ON THE BASIS OF “KUTADGU BILIG”.....	131
Osadcha M.Yu. WOMAN SPACE AND ISSUES OF GENDER ROLES IN TURKISH LITERATURE OF THE XXI CENTURY.....	135

SECTION 5

GENERAL LINGUISTICS

Bielousova V.V., Antufieva V.A., Kantsurova N.I. METHODS OF USE OF POLYFUNCTIONAL EXERCISES IN THE PROCESS OF SKILLS ANS SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION.....	141
---	-----

SECTION 6

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Vorobei O.S. THE PHENOMENON OF <i>BEIJING QUJU</i> IN THE GENRE PARADIGM OF CHINESE THEATRE.....	145
Guseynova Arzu Guseyn gyizyi. SOCIAL CONDITIONS FOR FORMING THE EMIGRANT LITERATURE OF SOUTHERN AZERBAIJAN.....	150
Lozenko V.V. THE CONCEPT “ <i>ISLAND</i> ” IN THE STORY “THE POOL” BY W.S. MAUGHAM.....	154
Muntian A.O., Shpak I.V. REPRESENTATION OF FEMALE ARTISTIC IMAGES IN “THE LITTLE FRIEND” BY DANNA TARTT.....	158
Timofieieva V.S. FUNCTION OF ECPHRASIS IN THE P. ACKROYD NOVEL “CHATTERTON”.....	162
Tikhonenko S.O. SPECIFIC FEATURES OF GROTESQUE OF PART IV OF NOVEL GULIVER’S TRAVELS BY JONATHAN SWIFT.....	168
Chernova Yu.V. COMMON CHARACTERISTICS OF THE NOVELS BY MARGARET ATWOOD.....	168

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367.332

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ВИЯВИ ДЕТЕРМІНАНТІВ ІЗ ХАРАКТЕРИЗУВАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ

STRUCTURAL-SEMANTIC EXPRESSION OF THE DETERMINANTS WITH A CHARACTERIZING MEANING

Грозян Н.Ф.,

кандидат філологічних наук, доцент,
докторант*Інституту української мови Національної академії наук України*

Статтю присвячено визначенню структурно-семантичних особливостей детермінантів із характеризувальним значенням, окреслено їхні лексичні різновиди, з'ясовано структурні особливості окремих груп. Установлено кореляції детермінантів із характеризувальним значенням серед мінімальних синтаксичних одиниць. Розширено й поглиблено типологію характеризувальних детермінантів у сучасній українській мові.

Ключові слова: детермінанта із характеризувальним значенням, мінімальна синтаксична одиниця, вторинна предикатна синтаксема, адвербіальна синтаксема.

Статья посвящена определению структурно-семантических особенностей детерминант с характеризующим значением. Описаны их лексические разновидности, выяснены структурные особенности отдельных групп. Установлены корреляты детерминант с характеризующим значением среди минимальных синтаксических единиц. Предпринята попытка расширения и дополнения типологии характеризующих детерминант в современном украинском языке.

Ключевые слова: детерминанта с характеризующим значением, минимальная синтаксическая единица, вторичная предикатная синтаксема, адвербиальная синтаксема.

The paper is devoted to the determination of structural-semantic peculiarities of the determinants with a characterizing meaning. Lexical kinds of characterizing determinants were described. Structural peculiarities of separate groups were identified. Correlates of the determinants with a characterizing meaning among minimal syntactic units were found out. An attempt was made to extend and update the typology of characterizing determinants.

Key words: determinant with a characterizing meaning, minimal syntactic unit, secondary predicate syntaxeme, adverbial syntaxeme.

Постановка проблеми. Систему членів речення в українській мові тривалий час описували в межах традиційних уявлень про ієрархічні відношення між головними та другорядними членами, підґрунтям яких є формально-граматична залежність і прислівні зв'язки цих одиниць. Учення про детермінанти змінило загальний підхід до статусу так званих другорядних членів речення й запропонувало принципово новий підхід до створення парадигми членів речення.

Відповідно до усталених в українському мовознавстві поглядів на теорію членів речення, сьогодні можна виокремити два класи поширювачів: 1) прислівні поширювачі, пов'язані з головним словом підрядним зв'язком; 2) неприслівні поширювачі, які стосуються всієї граматичної основи речення загалом, пов'язані з нею підряд-

ним зв'язком реченнєвого рівня, вільноприєднувані. Такий розподіл поширювачів не суперечить класифікації членів речення, в основу якої покладене приставлення головних і другорядних членів речення. Водночас він надає нового статусу так званим детермінантам – поширювачам усієї граматичної основи, а не окремого слова. Тому детермінанти також належать до другорядних членів речення.

Незважаючи на те, що історія питання про детермінанти досить повно відображена в окремих роботах і спеціальних студіях, деякі положення й сьогодні потребують уточнень. Саме тому типологія прислівних/неприслівних поширювачів речення й сьогодні є актуальною. Деталізації потребує проблема кореляції детермінантів із мінімальними синтаксемами, опис їхніх функційних виявів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання класифікації детермінантів із характеризувальним значенням розглянуто в роботах таких лінгвістів, як І. Вихованець [1], М. Вінтонів [2], Н. Кобченко [3], О. Новікова [4] й ін. Традиційно в межах цієї групи виокремлюють три різновиди: 1) детермінанти з означальною характеристикою; 2) детермінанти зі значенням уточнення/обмеження; 3) детермінанти сукупності/роздільності [1; 2; 3]. Вони поширюють речення, не порушуючи його формальної будови. Спільною функцією всіх характеризувальних детермінантів є підкреслення різних відтінків якісної характеристики основної події, названої в реченні, напр.: *Несподівано конвеєр став* (Іван Багряний); *Та й з Григорієм, власне, зовні нічого не робилось* (Іван Багряний).

Постановка завдання. Метою роботи обрано дослідження структурно-семантичних особливостей детермінантів із характеризувальним значенням. Для досягнення поставленої мети сформульовані такі завдання:

- 1) виокремлення лексичних різновидів характеризувальних детермінантів;
- 2) установа корелятивів детермінантів із характеризувальним значенням серед мінімальних синтаксичних одиниць;
- 3) з'ясування структурних особливостей окремих різновидів.

Виклад основного матеріалу. Одним із різновидів характеризувальних детермінантів є детермінанти з означальною семантикою. Вони виражають різні відтінки якісної характеристики події, напр.: *Спокійно та врівноважено він реагував на всі події* (Майдан. 12.04.2016); *Ніжно обійняла вона сина* (Телеграф. 14.12.2018). Корелятами детермінантів з означальною семантикою частково є атрибутивні мінімальні одиниці, які можуть бути виражені прикметниками, прийменниково-відмінковими формами, а також прислівниками. Саме такі вторинні предикатні синтаксеми атрибутивного типу, виражені якісно-означальними прислівниками, можуть корелювати з детермінантами означальної семантики, напр.: *Неспокійно і моторошно стало Володькові на душі* (М. Стельмах).

Варто зазначити, що всі детермінанти з означальною семантикою є вторинними предикатними атрибутивними синтаксемами, проте не всім атрибутивним синтаксемам притаманна детермінантна позиція, напр.: *Очі Мадам гнівно зблиснули* (І. Роздобудько). *Компанія голосно регоче* (Іван Багряний). *Хлопчик радісно повертає голову* (І. Роздобудько). Наведені в реченнях прислівники не є детермінантними членами речення.

Усі детермінанти з означальною семантикою можна поділити на чотири різновиди відповідно до їх лексичного наповнення:

1) зовнішній чи внутрішній стан суб'єкта: *Втомлено озирався старий Тарас* (В. Земляк). *Радо і привітно зустріли школярі свого вчителя* (Степан Васильченко);

2) інтелектуальна сфера суб'єкта: *Здивовано висунули голови, накриті пухнастими картузами* (О. Іваненко). *Допитливо дивилася на мене дочка* (Телеграф. – 04.05.2005);

3) ознака за кольором: *Червоно хитнувся туман у його очах* (О. Гончар). *І зелено, й червоно, і голубо, й біло, й синьо, й рожево коло тої хатки...* (Марко Вовчок);

4) ступінь чи міру виявлення ознаки: *Тихо плинула Воронеж-ріка* (О. Довженко). *Владно, голосно він віддавав розпорядження* (В. Кучер).

Наявність детермінантів із характеризувальним значенням, зокрема з означальною семантикою, які надають основній події якісної характеристики, дає можливість значно розширити семантико-інформативні межі висловлення, забезпечує його точність і повноту.

Другою підгрупою в межах детермінантів із характеризувальним значенням є детермінанти зі значенням уточнення/обмеження. Головною ознакою, що дозволяє відмежувати їх від решти в рамках групи детермінантів із характеризувальним значенням, є їхня супровідна характеристика предикатів, додаткова інформація про окремий аспект перебігу дії. Корелятами цих детермінантів є такі атрибутивні мінімальні одиниці, які надають додаткові відомості про лексему-предикат, уточнюють чи обмежують її сферу функціонування. Їх можна кваліфікувати як уточнювальні синтаксеми.

Зазвичай детермінанти уточнення/обмеження виражені прислівниками на зразок *фактично, юридично, зовні, внутрішньо, психологічно, фізично* тощо: *Назовні ніби було все в порядку <...>* (Іван Багряний). *Фактично це було кинуте не дивізію в повному розумінні того слова, а кільканадцять тисяч невишколеної, недосвідченої, незаправленої в боях молоді...* (Іван Багряний). *Юридично він правосильний* (УНІАН. 25.07.2017).

Семантика детермінантів уточнення/обмеження сформована безпосередньо в самій детермінантній синтаксемі, не зумовлена впливом семантики граматичного центру чи інших компонентів висловлення, надає інформацію додаткового, не співвіднесеного з основною ситуацією змісту: *Психологічно нам було дуже важко прийняти таке рішення* (Дзеркало тижня. 27.02–05.03.2010). *Зовні ця історія мало*

не комічна (Дзеркало тижня. 20–26.02.2010). **Внутрішньо** ридаю, а проте мушу: в ім'я прогресу доводиться чавити ваші незабудки залізним котком! (О. Гончар).

Детермінанти зі значенням уточнення/обмеження можна вільно вичленувати зі складу речення, адже сама синтаксема не здатна прогнозувати семантику недетермінантної частини висловлення: **Зовнішньо** гетьман був стриманий і спокійний (З. Тулуб). **Зовнішньо** все ніби зосталося по-давньому. Те ж піклування про обід, сніданок, чисту білизну, спокій, та ж запопадливість коло господарства – і разом із тим щось не те (Г. Хоткевич).

Морфологічно детермінанти уточнення/обмеження зазвичай репрезентовані прислівниками: **Фізично** людина деградує, цикл пластичності для неї вичерпався (О. Бердник). **Морально** зіпсований, **внутрішньо** розбещений, безсоромний, розкладений, що лише огиду викликає до себе в кожній порядній людині (В. Петров). **Внутрішньо (розумово і духовно)** людина відстає від щедри і мистецьки виліпленої зовнішності (Р. Андріяшик).

Рідше морфологічними репрезентантами детермінантів зі значенням уточнення/обмеження є прийменниково-відмінкові форми, напр.: **В основному** ці позиції, зайняті дивізією, були нібито колись вже раз використовувані, за першої світової війни <...> (Іван Багряний). **Поволі, нога за ногою**, пливе валка битим шляхом (М. Коцюбинський). **З погляду пролетарського**, зрадник є поняття розбіжне... (Іван Багряний). **З точки зору хронології** це буде неправильне викладення подій! (І. Роздобудько). Окремі з них є ненормативними формами. Наприклад, замість в основному бажано вживати прислівник переважно, а словосполучення з точки зору краще замінити прийменниково-відмінковою формою з погляду. Проте вони під впливом розмовного мовлення актуалізовані в публіцистичних і художніх текстах як віддзеркалення живого, повсякденного мовлення.

Загалом детермінанти зі значенням уточнення/обмеження є особливим різновидом характеризувальних поширювачів речення. Їхня специфіка полягає в тому, що вони не є залежними складниками словосполучень, але реалізують сему обмеження чи уточнення щодо змісту, вираженого окремим компонентом семантичної структури речення. Кореляти таких детермінантів у сучасній українській мові являють собою різнобічне й багатопланове явище. Тому вони потребують окремого комплексного наукового дослідження.

Третю підгрупу відповідно до відтінків характеризувального значення, репрезентованого детермінантами, формують одиниці із семантикою сукупності/роздільності. Виразниками

таких детермінантних відношень є зазвичай прислівники *вдвох/удвох, втрьох/утрьох, поодиноці, окремо, купно, гамузом, опліч, гуртом* і подібні, напр.: *Частіше їздять по двоє, друзі або пари, але є і сім'ї. Поодиноці частіше вважають за краще подорожувати хлопці* (Новини. Інтернет. Публіцистика. 24.09.2017). *Удвох* вони, безперечно, вигадали б щось (М. Трублаїні). *Утьрьох* вони повільно пішли стежкою між лопухами й лободю по краю висілка (М. Трублаїні). *Утьрьох* могли придумати щось більш надійне (М. Матіос).

Морфологічним репрезентантом детермінантів із семантикою сукупності є прийменниково-відмінкові форми *разом з + орудний відмінок, укупі/вкупі з + орудний відмінок, у супроводі + родовий відмінок; з + орудний відмінок*: **Разом із Умком** вони взялися полювати на білх (М. Трублаїні). **Ніч укупі з водою** завжди тайть тасмниці (Ю. Мушкетик). **В супроводі** своїх старшин сходить до заутрені, поставив свічку перед образом матері божої за своє видужання, а другу – перед образом спасителя – за душу свого батька Богдана (В. Малик). **З ним** їй було так легко! (Особлива. 11.12.2004).

Морфологічним вираженням детермінантів зі значенням роздільності може бути прийменниково-відмінкова форма *без + родовий відмінок*, напр.: **Без найменших вагань** він наклав гранату своїм тілом та пожертвував собою (Азов. 20.08.2018); **Він без роздумів** покінчив життя самогубством, адже побачив, що ніхто не підтримує його планів, мрій та творчих задумів (Ю. Шеко). **Діана без роздумів** погодилася вийти заміж за свого коханого (Знай. 09.11.2009).

Основними морфологічними репрезентантами детермінантів зі значенням сукупності/роздільності є прислівники, зрідка – прийменниково-відмінкові форми. Лексичних і синтаксичних засобів позначення взаємних дій більше, ніж роздільних.

Не претендуючи на остаточне розв'язання проблеми створення класифікації детермінантів, пропонуємо виокремити четверту підгрупу в межах детермінантів із характеризувальним значенням. До неї доцільно зарахувати детермінанти порівняння та зіставлення, які нерідко перебувають поза зоною уваги дослідників. Такі обставинні поширювачі корелюють із адвербіальною порівняльною синтаксемою. Суть порівняльної модальності полягає в тому, що відношення вираженого в реченні до дійсності експліковані не прямо, а опосередковано – через його подібність до чогось іншого – загальновідомого, типового, тобто до того, що й повідомлене порівняльним складником [5, с. 179]. Кожна порівняльна конструкція вміщує три складники: 1) суб'єкт порівняння – предмет чи

явище, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого; 2) об'єкт порівняння – предмет чи явище, що має яскраво виражені й загальновідомі ознаки; 3) основа порівняння – ознака (у широкому розумінні), яку можна виявити й у суб'єкті, і в об'єкті, виражена вербально чи імпліцитна, але зрозуміла з контексту. Напр.: *Закипілі сльози стояли йому в серці каменем* (Іван Багряний). Суб'єкт – *сльози*, об'єкт – *каменем*, основа порівняння – схожість сліз і каміння за ознакою *важкість*. Наявність трьох складників порівняння утворює єдине структурно-семантичне ціле, або ядро порівняльної конструкції.

Поділяючи погляди О. Межова, зауважимо, що в семантико-синтаксичній структурі простого речення порівняльна модальність виявляється в порівняльних синтаксемах – мінімальних синтаксичних одиницях семантичного типу, які «утворені внаслідок згортання підрядних порівняльних частин» [6, с. 297]. Для порівняльних мінімальних синтаксем характерною є специфічна семантика, морфологічне оформлення, формально-синтаксична та комунікативна позиція в простому ускладненому реченні.

Із погляду морфологічного вираження порівняльні адвербіальні синтаксеми можуть бути репрезентовані такими формами:

1) іменник у формі орудного відмінка: <...> *кулею винісся з хати* (О. Досвітній). *Ластівкою вилинула з хати стара Нечаїха назустріч синові* (А. Кащенко). *Чорним круком чорну вістку із чужини хтось приніс, – І по цілій Україні Розлилося море сліз* (О. Олесь);

2) прислівникова форма з префіксом *по-*: *Вишикувана по-військовому, молодість пружно відбиває крок* (Іван Багряний). *По-дівоному заспівали вони свою пісню* (Телеграф. 03.04.2009). *Веселими юрмищами, по-ведмежому незграбні, у валянках, у цупких полушубках, бійці висипають з вагонів, поглядають вперед: чого стоїмо?* (О. Гончар). *По-вовчому глянув він на батька, штовхнув його й вибіг з хати* (День. 09.10.2003);

3) прийменниково-відмінкові форми *подібно до + родовий відмінок і порівняно/поряд з + орудний відмінок*: <...> *подібно до птахів, перемовлялися тільки мовою свисту* <...> (О. Гончар). *Підходить до дерева і, подібно до музиканта, що вибирає потрібну йому струну, довго розшукє між гіллям одну якусь, саме ту* <...> (О. Гончар). *Все-таки порівняно з Раднаркомівською тут була свобода* (Іван Багряний). *Поряд з Ізраїлем Україна тепер постійно перебуває в стані війни* (Телеграф. 09.08.2015).

Загалом порівняльні синтаксеми, подібно до інших типів вторинних предикатних синтаксем, є відповідниками підрядних частин складнопідрядних речень. Предикат у них є імпліцитно вираженим. Порівняльні мінімальні синтаксеми є конденсованими виразниками аналогічних семантико-синтаксичних відношень.

Висновки. До групи детермінантів із характеризувальним значенням належать чотири різновиди детермінантів, зокрема з означальною семантикою, значенням уточнення/обмеження, сукупності/роздільності та детермінанти порівняння й зіставлення. Кожна підгрупа надає додаткової якісної характеристики основній дії/події, названій у реченні. Засоби вираження характеризувального значення є різноманітними, зумовленими функцією детермінантів і їх лексичним значенням. Найчастіше вони репрезентовані прислівниками та прийменниково-відмінковими формами. Аналіз матеріалу дає змогу стверджувати, що всі детермінанти з характеризувальною семантикою є вторинними предикатними синтаксемами, проте не всі атрибутивні синтаксеми є детермінантами, а лише препозитивні, виражені прислівниками й зрідка – відмінково-прийменниковими формами.

Запропонована класифікація детермінантів не претендує на остаточність вирішення питання, а лише окреслює коло подальших наукових пошуків. Обраний вектор досліджень видається перспективним, оскільки теорія про детермінанти сьогодні перебуває у фазі активного становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І. Граматика української мови. Синтаксис. К.: Либідь, 1993. 368 с.
2. Вінтонів М. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви: монографія. Донецьк: Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.
3. Кобченко Н. Явища подвійності й перехідності в системі синтаксичних зв'язків сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2018. 36 с.
4. Новікова О. Структурно-семантичні вияви детермінантних членів речення в юридичних текстах. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 237–242.
5. Каранська М. Синтаксис сучасної української літературної мови. К.: НМК ВО, 1992. 400 с.
6. Межов О. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

REPRESENTATION OF TERMONOLEXICS OF GRAPHIC DESIGN IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Гурко О.В.,

*доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті з'ясовано частиномовну належність термінолексики графічного дизайну в сучасній українській мові. Виявлено, що більшість термінів – іменники, які називають найрізноманітніші поняття графічного дизайну, зокрема назви поліграфічної продукції, предметів розміщення графічних елементів, статистичних ілюстративних матеріалів, осіб за видом оброблення й оздоблення об'єктів і предметів графічного дизайну тощо. Установлено, що дієслова в аналізованій групі термінолексики є найменш частотними та легко стають віддієслівними іменниками.

Ключові слова: графічний дизайн, термінолексика графічного дизайну, репрезентація, частини мови, сполучення слів.

В статье выявлены частеречные особенности терминологии графического дизайна в современном украинском языке. Большинство терминов – это существительные, называющие разные понятия графического дизайна, в частности названия полиграфической продукции, предметов размещения графических элементов, статистических иллюстративных материалов, лиц по виду обработки и отделки объектов и предметов графического дизайна и т. п. Глаголы в анализируемой группе терминологии – наименее частотные и легко становятся отглагольными существительными.

Ключевые слова: графический дизайн, терминология графического дизайна, репрезентация, части речи, сочетание слов.

The article reveals the peculiar features of the terminology of graphic design in the modern Ukrainian language. Most of the terms are nouns that refer to different concepts of graphic design, in particular: the names of polygraphic products, items of placement of graphic elements, statistical illustrative materials, persons according to the type of processing and finishing of objects and graphic design objects, etc. Verbs in the analyzed terminology group are the least frequent and easily become verbal nouns.

Key words: graphic design, terminologies of graphic design, representation, parts of speech, combination of words.

Постановка проблеми. Основною функцією сучасної лексикології є вивчення й упорядкування системності лексики. Семантичний аналіз великих лексичних шарів має істотне значення не лише для описової лексикології й практичної лексикографії, а й для всієї лінгвістичної теорії. Дослідження кожного окремого фрагмента лексико-семантичної системи допомагає знайти специфічне в тому чи іншому класі слів і глибше зрозуміти загальні системні закономірності мови загалом.

Основу української термінологічної системи становить питома лексика, яка ввійшла в науковий обіг через її дефінування. Наукова термінологія – це той пласт лексики, що постійно розвивається. Кількість термінів у лексичному складі мови активно поповнюється. Тому цілком закономірною є пильна увага до термінів і терміносистем із боку лінгвістів, які досліджують термінологію як важливий складник лексики сучасної української літературної мови.

Графічний дизайн порівняно з дизайном – це молода царина науки, що формується на межі

XX – XXI століття. Сучасна лінгвістика ще не зверталася до вивчення лексики графічного дизайну. Саме лінгвістика, поряд зі спеціальною наукою, здатна аргументовано регулювати процеси професійного взаєморозуміння, координувати формальний і понятійний аспекти термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть спостерігаємо неабияку зацікавленість дослідників питаннями, пов'язаними з виокремленням та інтерпретацією графічного дизайну в Україні. Зокрема, О. Гладун зараховує малюнок до одного з найвиразніших і найбільш самодостатніх видів графічного мистецтва, указуючи на його роль у навчальному процесі й творчому становленні художників будь-якої спеціалізації [8, с. 33], О. Іващенко й У. Мельникова, О. Тарасенко описують харківський плакат і книжкову графіку [15; 20], М. Куленко та Л. Соколюк осмислюють питання графічного дизайну та простежують шляхи його розвитку в Україні [17, с. 312; 26, с. 9]. Заслуговує на поцінування стаття В. Косова «Національні

моделі і глобалізація графічного дизайну другої половини ХХ століття», у якій увагу автора зосереджено на проблематиці графічного дизайну, яка не стала поки що об'єктом спеціальної уваги української мистецтвознавчої науки. «Перебуваючи в розділі технічних наук, – зазначає він, – ця галузь розглядалася переважно як складник промислового виробництва» [16, с. 87–89]. Утім, праць, у яких висвітлюють окремі аспекти вивчення лексики графічного дизайну в лінгвальному просторі, майже немає, що й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. В українському мовознавстві наявні лише поодинокі дослідження (див. О. Гурко [10], О. Панасенко [24]).

Постановка завдання. У пропонованій статті масмо на меті з'ясувати та проаналізувати частини мовну належність лексики графічного дизайну в сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. За граматичним статусом у лексиці графічного дизайну широко представлені іменники, дієслова та прикметники.

Як зазначає М. Годована, «... семантичний обсяг слова, способи та особливості поєднання в ньому термінологічних і нетермінологічних значень відрізняються у словах, що належать до різних частин мови. Найбільшу здатність «опредмечувати» будь-яке поняття мають іменники, тому вони є найчисленнішими в термінологічній лексиці порівняно з іншими частинами мови, здатними термінологізуватися...» [9, с. 14].

Аналіз термінологіки графічного дизайну засвідчив, що більшість термінів – іменники. Вони позначають найрізноманітніші поняття графічного дизайну, а саме: назви напрямів у сучасному мистецтві, назви поліграфічної продукції, стилів живопису, інформаційних джерел, предметів розміщення графічних елементів, прийомів розпису в дизайні, статистичних ілюстративних матеріалів, осіб за видом оброблення й оздоблення об'єктів і предметів графічного дизайну, галузей, суміжних із графічним дизайном: *абрис* [11, с. 7], *ажур* [23, с. 15], *акант* [23, с. 16], *аплікація* [11, с. 14], *бістр* [11, с. 20], *вирізування* [11, с. 23], *відбиток* [11, с. 23], *грабітихель* [11, с. 31], *гравюра* [11, с. 32], *граттаж* [23, с. 49], *графіка* [11, с. 34], *декоратор* [11, с. 44], *екслібрис* [11, с. 49], *ескіз* [11, с. 50], *знак* [11, с. 57], *іконографія* [11, с. 59], *ілюстрація* [11, с. 61], *ініціал* [11, с. 62], *колаж* [11, с. 71], *крокі* [11, с. 77], *лубок* [11, с. 82], *майстер-графік* [14, с. 24], *напис* [11, с. 91], *начерк* [11, с. 92], *оголошення* [14, с. 109], *палітра* [11, с. 101], *поп-арт* [11, с. 105], *реклама* [11, с. 108], *рисунок* [11, с. 109], *серія* [23, с. 168], *символ* [11, с. 117], *темпера* [11, с. 124], *хай-*

тек [11, с. 137], наприклад: «У поліваріантності **шрифту** Бідняка як **художника-графіка** (у назвах книг, заголовках **плакатів**) відчувається не випадкова відсутність сталої схематичності та сухуватості» [2, с. 124]; «Спільна риса усіх творів – **багатофігурність композиції, ритм, рухливість фігур. Контрасти** світлих, білих, червоних плям на темному нейтральному фоні, прозорість, легкість **форми** – все це й визначає **стиль, манеру молодих митців**» [1, с. 55]; «У протилежному разі ми б не побачили всього того розмаїття **рисуноків, полотен, мозаїк, ескізів театральних строїв, які В. Зарецький нам залишив**» [32, с. 32]; «У багатогранній творчій спадщині художника Михайла Івановича Жука **обкладинки до книжок, як і книжкова графіка** взагалі, не були визначальними. Прославився він, передусім, своїми численними **портретами** української інтелігенції, великими декоративними **панно, офортами, літографіями**» [18, с. 9]; «В експозиції були представлені рукописи Шевченка, його мистецькі твори (**малюнки, офорти, акварелі, малярські полотна**)» [29, с. 7]; «З безлічі видань на цьому континенті треба згадати «Слово о полку Ігоревім» з 1950, де **ілюстрації-дереворізи** нагадують мініатюри княжої доби, або елегантну **обкладинку** з сірого полотна на монографії Радича з великим **написом**, що виповнює цілу площу» [3, с. 30]. Із цих прикладів стає очевидно, що в лексиці графічного дизайну, як і в сучасній українській літературній мові, переважно іменники мають найбільшу здатність виконувати функції самостійного терміна.

Водночас в аналізованій лексиці значне місце посідає якісна характеристика понять, їх кваліфікація й диференціація, що є можливою здебільшого завдяки широкому використанню якісних і відносних прикметників, які здатні описувати характерні ознаки предметів, явищ, властивостей. Зауважимо, що для термінологіки графічного дизайну характерні зазначені нижче терміни (прикметники-однослови та дієприкметники-однослови): *декорований* [23, с. 55], *декоративний* [23, с. 54], *гравірований* [13, с. 173], *мозаїчний* [23, с. 106], *розписаний* [14, с. 189], *монохромний* [23, с. 107], *локальний* [23, с. 98], *вирізьблений* [23, с. 39], *викарбуваний* [13, с. 136], *контрастний* [5, с. 114], *кольоровий* [5, с. 124], *ретроспективний* [23, с. 154], наприклад: «*Фарба, настель, колір, фактура, то витончуючись у гострих ламаних лініях, то набухаючи у розмитих локальних площинах, стає метафорою ефемерності навколишнього, мінливостю часу, стану, настрою, душі*» [22, с. 61]; «*Оформляючи купюру,*

Нарбут застосовував вишукані орнаменти в дусі українського бароко 17–18 сторіч, **декоративні шрифти** і зображення тризуба – знака князя Володимира» [4, с. 23].

Здатність іменника в поєднанні з прикметником передавати специфіку родо-видових відношень і сприяла утворенню іменниково-прикметникових сполучень, яких у досліджуваній термінології велика кількість: **станкова графіка** [5, с. 68], **книжковий знак** [5, с. 109], **графічне проектування** [5, с. 92], **анімаційний дизайн** [23, с. 21], **локальний колір** [23, с. 98], **гротесковий орнамент** [17, с. 295], **серійний текст** [5, с. 136], **прикладна графіка** [17, с. 369], **корпоративний стиль** [17, с. 397], **кольоровий скетч** [5, с. 125], **телевізійний дизайн** [5, с. 69]. Наприклад: «*О. Кульчицька одна з перших в Україні починає працювати в галузі промислової естетики – виконує проекти обгорткових паперів... Водночас мистецький доробок О. Кульчицької у кожній сфері її творчості – у естампній та книжковій графіці, у малярстві та ужитковому мистецтві – репрезентує своєрідний, глибоко національний за формою та змістом український варіант західноєвропейського модерну*» [30, с. 111]; «*Митець Борис Крюков посів помітне місце в українській книжковій ілюстрації*» [19, с. 36]; «*Ярич Світлана займається станковою графікою і від 1990 р. представляє твори на виставках*» [28, с. 33]; «*Для цього періоду характерними є своєрідна стримана кольорова гама полотен, приглушені тони, перевага сірого та чорного, що створює пригнічений настрій, допомагає передати психологічну атмосферу того часу*» [21, с. 32]; «*На основі спостережень та натурних малюнків Зінов'єв створював цікаві композиції, які потім перерисовував пером на відшліфований самитову дошку сторінкового або півсторінкового журнального формату*» [7, с. 35].

У лінгвістичній літературі функціонують різні погляди щодо ступеня термінологічності дієслів і дієслівних словосполучень. В. Даниленко вважає, що дієслово здатне виконувати функції самостійного терміна [12, с. 43]. На переконання Ф. Сорокалетова, «...дієслово за своєю природою не може повною мірою задовольняти вимоги, які ставляться перед терміном, – найбільш повно виражати абстрагований зміст того чи того поняття» [27, с. 311]. Спираючись на проаналізований фактичний матеріал, робимо такий висновок: дієслівна термінологія наявна в термінології графічного дизайну, проте терміни-дієслова легко стають віддієслівними іменниками: **виблизкувати** – **виблизк**, **гравіювати** – **гравіювання**,

декалькувати – **декалькування**, **намальовати** – **намальовка**, **презентувати** – **презентація**, **розписувати** – **розпис**, зокрема: «*Діти допомагали розписувати храм... Діти зібралися в стінах Свято-Ігнатіївського храму, де нині завершується розпис нефа...*» [6, с. 16]; «*Краматорський ювелірний завод пропонує обручки з етикеткою, на якій написані теплі й ніжні слова, оформлені трояндою... Популярні обручки з різним гравіюванням, візерунками... Ну і модно тепер гравіювати на обручках написи, наприклад, латиною*» [33, с. 72].

Простежимо за дієслівною лексикою, використовуючи речення, які пов'язані з графічним дизайном: «*Бетонну стіну вздовж річки Либідь між Протасовим Яром та Залізничним шосе можна вважати музеєм вуличного малюнка – графіті. Ще на початку 1990-х молодь стала розписувати її яскравими фарбами. Тоді в Києві поширився популярний у Європі та США молодіжний рух. Нині писати графіті у столиці України заборонено, хоч знайти ці малюнки можна на стінах мало не в кожному дворі. Багато малюнків на Оболонській набережній та біля станції метро «Дніпро». 30-річний художник Марк Пустосвіт вважає, що прикрасити вуличним малюнком потрібно «спальні» райони Києва*» [6, с. 17]; «*В УПЦ (МП) стверджують, що не мають наміру замальовувати знамениті фрески Кирилівської церкви у Києві*» [25, с. 19]; «*Закарпатські пластуни вчилися малювати великодні писанки... Звичай розмальовування до Великодня пташиних яєць у кожному регіоні України має свої особливості*» [31, с. 13]; «*Перший досвід художницю не розчарував, швидше навпаки; вона впевнена, що декорувати вистави доведеться ще не раз*» [33, с. 73]. Отже, наявність чималої кількості дієслів характерна для термінології графічного дизайну, утім, їх роль вторинна. Окремі мовознавці такий вияв дієслівних лексем пояснюють їх суфіксально-словотвірною бідністю, а також неможливістю за їх допомогою найбільш повно виражати абстрагований зміст того чи іншого поняття, оскільки категорія особи заважає дієсловом виконувати дефінітивну функцію.

Ураховуючи те, що більшість термінів графічного дизайну – це іменники, у процесі функційного аналізу їм надавалася перевага, що є явищем закономірним. Через це логічною є й використана схема дослідження: спочатку розглядали терміни-іменники, далі – іменниково-прикметникові сполучення, а наприкінці – терміни-іменники, мотивовані дієслівними основами.

Висновки. Отже, за частиномовними ознаками аналізована термінологіка репрезентована здебільшого іменниками й іменниково-прикметниковими сполученнями. Процес формування української лексики графічного дизайну кінця ХХ – початку ХХІ століття відзначається значною активізацією, і зумовлено це розширенням її функційних меж. Неуніфікованість певної частини термінів відображена на рівні мовної

культури дизайнерських видань, що ускладнює наукове спілкування. Результати пропонованого дослідження повинні сприяти оптимізації процесу уніфікації сучасної української термінологіки графічного дизайну як на міжгалузевому, так і на внутрішньогалузевому рівні. Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні термінологіки графічного дизайну в українській рекламі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. Біля фонтана: Мистецька лабораторія. *Образотворче мистецтво*. 2006. № 2. С. 54–57.
2. Андріяшко В. Народні художні традиції в підготовці фахівців декоративно-ужиткового мистецтва. *Образотворче мистецтво*. 2007. № 2. С. 124–125.
3. Антонович-Рудницька М. Яків Гніздовський. *Образотворче мистецтво*. 2004. № 3. С. 28–31.
4. Біксей Л. Золоті фонди музею. *Образотворче мистецтво*. 2007. № 1. С. 22–24.
5. Білодід Ю. Основи дизайну. Київ: Парапан, 2004. 240 с.
6. Бойчук А., Соколюк Л. *Мистецтво*. 2007. № 3. С. 16–17.
7. В'юник А. Україна очима Зінов'єва. *Образотворче мистецтво*. 1997. № 1. С. 34–36.
8. Гладун О. Основні педагогічні принципи Харківської школи графічного дизайну. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2002. № 10. С. 33–39.
9. Годована М. Формування сучасної української термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1994. 18 с.
10. Гурко О. Лексика графічного дизайну в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
11. Гурко О., Попова І. Словник термінів графічного дизайну. Дніпропетровськ: Пороги, 2009. 157 с.
12. Даниленко В. Терминологизация разных частей речи: термины-глаголы. *Проблема языка, науки и техники*. Москва: Наука, 1970. С. 42–59.
13. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник у 2-х томах / ред. Л. Запаско. Львів: Афіша, 2000. Т. 1. 363 с.
14. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник у 2-х томах / ред. Л. Запаско. Львів: Афіша, 2000. Т. 2. 372 с.
15. Іващенко О. Витоки українського журнального дизайну. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2002. № 10. С. 39–49.
16. Косів В. Національні моделі і глобалізація графічного дизайну другої половини ХХ століття. *Вісник Львівської академії мистецтв*. 2001. Вип. 12. С. 87–89.
17. Куленко М. Основи графічного дизайну. Київ: Кондор, 2007. 492 с.
18. Логутенко О., Луцик С. «Ти твориш з ліній ті таємні дива...» (Книжкові обкладинки Михайла Жука). *Образотворче мистецтво*. 1995. № 2. С. 9–11.
19. Лосікова Л. Новеліст барв і форм Борис Крюков. *Образотворче мистецтво*. 2003. № 1. С. 36–37.
20. Мельникова У., Тарасенко О. Про деякі особливості в художньому оформленні українських авангардових книг та журналів 1920–1930-х років. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2002. № 3. С. 13–18.
21. Мишанич В. Наш Ернест Контратович. *Образотворче мистецтво*. 2007. № 1. С. 32.
22. Міляєва Л. Унікальна пам'ятка. *Образотворче мистецтво*. 1992. № 5. С. 61.
23. Ничкало С. Мистецтвознавство: короткий тлумачний словник. Київ: Либідь, 1999. 208 с.
24. Панасенко О. Сучасні аспекти термінології графічного дизайну. *Міжнародні конференції: Україна і мир: гуманитарно-техніческая элита и социальный прогресс*. Секц. 9. Языковая подготовка специалиста. НТУ «ХПИ», 2015. С. 43–44.
25. Путянин В. Естафета майстерності. *Образотворче мистецтво*. 2006. № 4. С. 18–19.
26. Соколюк Л. Естетичні властивості дизайн-об'єктів та формування індивідуального стилю. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2002. № 6. С. 9.
27. Сорокалетов Ф. История военной лексики в русском языке (XI – XVII в.). Ленинград: Наука, 1970. 21 с.
28. Стельмащук С. Ярич С. *Образотворче мистецтво*. 2007. № 2. С. 33.
29. Фоменко І. Давні рушники і їх символіка. *Образотворче мистецтво*. 1999. № 3–4. С. 7.
30. Хамаза Л. Музейна галерея. *Образотворче мистецтво*. 2006. № 1. С. 110–112.
31. Чередниченко О. Образотворче мистецтво як засіб естетичного виховання молодших школярів. *Образотворче мистецтво*. 1992. № 3. С. 13–14.
32. Шестакова О. Своєрідна мова Марфи Тимченко. *Образотворче мистецтво*. 1992. № 5. С. 31–33.
33. Шмагало Р. Наш дизайн. *Образотворче мистецтво*. 2000. № 1–2. С. 71–75.

ВОКАТИВ ЯК ВИРАЗНИК ЗМІН У МОВЛЕННЄВІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ)

VOCATIVE AS THE EXPRESSION OF CHANGES IN SPEECH COMMUNICATION (ON THE MATERIAL OF MODERN UKRAINIAN PROSE WRITING)

Єрмоленко С.І.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

У статті на матеріалі сучасних прозових творів з'ясовано специфіку використання вокатива у різних мовленнєвих комунікаціях (Олесь Ільченко «Місто з химерами» (2010), Євген Лір «Підземні ріки течуть» (2018), Софія Майданська «Сподіваюсь на тебе» (2008), Марія Матиос «Солодка Даруся» (2004), Ірен Роздобудько «Якби» (2012), Євген Сенік «Przepraszam, навчи мене мовчати» (2014)). Автор подає історичну довідку щодо визначення вокатива в сучасному мовознавстві. У дослідженні передбачено класифікацію вокатива, описано основні специфічні риси звертань. Окрім того, автор звернув увагу на поняття «мовленнєвий акт», його значення у виборі вокатива, окреслив найбільш поширені види мовленнєвих актів і форм вокатива, якими послуговуються сучасники. Дослідження є спробою висвітлення проблеми зникнення деяких форм вокатива через тенденцію заміни кличного відмінка називним або заміни вокатива формами особового займенника.

Ключові слова: вокатив, звертання, кличний відмінок, клична форма, мовленнєва комунікація.

В статье на материале современных прозаических произведений выяснена специфика использования вокатива в различных речевых коммуникациях (Олесь Ильченко «Город с химерами» (2010), Евгений Лир «Подземные реки текут» (2018), София Майданская «Надеюсь на тебя» (2008), Мария Матиос «Сладкая Даруся» (2004), Ирен Роздобудько «Если бы» (2012), Евгений Сенік «Przepraszam, научи меня молчать» (2014)). Автор наводит історическую справку по определению вокатива в современном языкознании. В исследовании предусмотрена классификация вокатива, описаны основные специфические черты обращений. Кроме того, автор обратил внимание на понятие «речевой акт», его значение в выборе вокатива, очертил наиболее распространенные виды речевых актов и форм вокатива, которыми пользуются современники. Исследование является попыткой освещения проблемы исчезновения некоторых форм вокатива из-за тенденции замены звательного падежа именительным или замены вокатива формами личного местоимения.

Ключевые слова: вокатив, обращения, звательный падеж, звательная форма, речевая коммуникация.

Based on the material of modern prose works the article reveals the specifics of vocative use in various speech communications (Oles' Ilchenko "The City with Chimeras" (2010), Yevhen Lir "Underground Rivers Flowing" (2018), Sofia Maydanska "Relying on You" (2008), Maria Matios "Sweet Darusia" (2004), Irene Rozdobudko "If" (2012), Yevhen Senik "Przepraszam, Teach Me Being Silent" (2014)). The author makes a historical reference towards the definition of vocative in modern linguistics. The study provides for the classification of vocative, it describes the main specific features of address. In addition, the author drew attention to the notion of "speech act", its importance in the choice of vocative. The most common types of speech acts and forms of vocative, which are used by contemporaries, have been outlined. The study is an attempt to highlight the problem of the disappearance of some forms of vocative due to the tendency of replacing the vocative case by nominative case or replacing vocative by the forms of the personal pronoun.

Key words: vocative, address, vocative case, vocative form, linguistic communication.

Постановка проблеми. Відмінкова парадигма іменника в сучасній українській мові передбачає сьомий відмінок – кличний, до якого неможливо поставити питання, але який передає звертання до особи чи будь-чого в значенні об'єкта комунікації. Вокатив виокремлювали в багатьох мовах світу (праіндоевропейській, давньоруській, санскриті, давньогрецькій, латинській, литовській, старослов'янській, білоруській, українській та ін.). У деяких мовах він уже втрачений або діє частково (російській, словацькій, польській), у деяких зберігся (українській, білоруській, грузинській, чеській, болгарській, румунській). На сучасному етапі розвитку вока-

тив видозмінюється під впливом зовнішніх (інших мов, якими володіють носії української) і внутрішніх (психічних і фізіологічних) чинників. Тому дослідження вокатива є нагальною потребою як із суто лінгвістичного, так і соціолінгвістичного поглядів. Вокатив із комунікативного боку дає змогу охарактеризувати мовленнєву комунікацію сучасних носіїв мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вокатив досліджували такі відомі мовознавці, як О. Безпояско, Ф. Бацевич, П. Дудик, І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко, А. Загнітко, І. Кучеренко, І. Матвіяс, О. Есперсен, О. Потебня, М. Скаб, Є. Тимченко, К. Шульжук,

І. Бойко, Ю. Вольська, М. Гринишин, Н. Данилюк, О. Межов, А. Каратаєва, І. Ющук та ін.

У своїй праці «Вокатив і інструменталь в українські мові» [1] Є. Тимченко стверджував, що з давніх-давен вокатив розглядали з різних позицій: то як окремих відмінок, то як кличну форму. У фольклорі вокатив іноді ставав підметом (*Ой плаче, плаче молодий козаче*) [2].

Мовознавець О.О. Потебня стверджував [3], що вокатив – це окремих відмінок іменника й також є підметом, тому що він має номінативну функцію й узгоджується з присудком і займенником у другій особі, напр.: *Ясю, де ти, виходь... Виходь до нас...* [4, с. 335]; *Слухай, Владе, а звідки ти це знаєш?* [5, с. 33]; *Плач, дівчино, треба, щоб осаду не лишилося* [6, с. 87].

У своїх дослідженнях мовознавець І.Р. Вихованець [10, с. 79] стверджував, що залежно від різних типів реченневих конструкцій потрібно розрізняти чотири різновиди вокатива (з уведенням до функціональних характеристик емотивних супровідних відтінків):

1) семантично складний кличний (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії); напр.: – *Данилючко, станьте!* <...> – *Прокинься, Матронко, – сплеснула руками Данилючка...* [8, с. 122, 123]; *Митю, замовч!* [11, с. 119]; *Продавай ліпше дрімби, Іване...* [8, с. 63];

2) семантично складний кличний акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта; напр.: *Ніко, дівчино, я піду трохи посплю...* [11, с. 175]; *Юзусе, мені дивно* [6, с. 196]; *Дякую тобі, Сашко* [6, с. 200]; *Олександрє, лікаря, нехайно!* [5, с. 8];

3) кличний ідентифікуючий полісемантичний, що дублює відповідну семантико-синтаксичну функцію синтаксично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи; напр.: *Вірочко, кому ти відчиняєш?* [11, с. 33]; *Слухай, Владе, а звідки ти це знаєш?* [5, с. 33];

4) кличний однокомпонентного речення як конденсат адресатно-предикатно-суб'єктної структури; напр.: – *Віро!* – *стрепенулася жінка. – Не смій пити сиру воду!* [11, с. 75]; – *Ево! Ево! Це... Це ти?!* [4, с. 206]; – *Владиславе! Я тебе благаю, отямся!* [5, с. 140].

Отже, І.Р. Вихованець стверджує, що «кличний відмінок іменника – одна з периферійних грамем морфолого-синтаксичної категорії відмінка, що в морфологічному плані входить як сьомий компонент до відмінкової парадигми однини й множини з її диференційованою сукупністю флексій і валентно поєднана з дієслівними формами наказового способу другої особи та виражає первинну семантико-синтаксичну ускладнену функцію адре-

сата мовлення – потенційного суб'єкта дії, первинну формально-синтаксичну функцію підмета і в типових виявах комунікативну функцію теми за актуального членування речення» [10, с. 79].

Мовознавець К.Ф. Шульжук стверджував, що «різновидом субстанціальних синтаксем є вокативні синтаксеми, в яких морфологічна непохідність часто поєднується із семантико-синтаксичною ускладненістю» [12, с. 204]. Він вважав, що це передусім конструкція з наказовим способом дієслова, напр.: *Маро, давай децю змінимо прачила* [7, с. 134]; *Облиш, люба* [5, с. 23].

Останнім часом синтаксично ізольовані частини речення називають внесенням, таке визначення поняттю запропонував І.П. Ющук: «Внесення (слова, синтаксично не пов'язані з членами речення) – це повнозначні слова в реченні, які не відповідають на питання в ньому і слугують для уточнення його змісту та вираження комунікативних і модальних відношень» [13, с. 552]. До внесень належать звертання, вставні конструкції (слова, речення), вставлені конструкції (слова й речення), вокативні речення (слова-речення) і вигуки, напр.: *Гадаю, пане студенте, час показати тобі децю цікаве* [5, с. 37] – у цьому реченні внесення у вигляді звертання, яке не є членом речення.

Постановка завдання. Зі сказаного випливає висновок, що вокатив мовознавці розглядають із таких позицій: як відмінкову форму, як сьомий відмінок іменника; як внесення, що не є членом речення, як підмет або інший член речення, який виконує номінативну функцію. Ми ж вважаємо, що вокатив є сьомим відмінком і не є підметом, оскільки лише називає адресата, до якого звертається адресант. Тому пропонуємо розглянути вокатив із погляду комунікативної лінгвістики через мовленнєву комунікацію.

Тому ми передбачаємо такі завдання:

1) описати мовленнєву комунікацію через мовленнєві акти (прямий, непрямий, ініціативний, реактивний, фінальний), взяті з сучасної української прози;

2) визначити місце вокатива у дібраних мовленнєвих актах (препозицію, інтерпозицію, постпозицію);

3) виділити вокативи, які за структурою переважають у сучасних прозових творах;

4) охарактеризувати поняття «персоніфікація особистості», її вплив на носіїв мови з погляду вибору вокативів.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння мовленнєвої комунікації нам потрібно визначити, що є мовленнєвим актом. Якщо покликатися на Ф.С. Бацевича, то це «складова частина повідомлення, цілеспрямована мовленнєва дія; одиниця нормативної соціомовної поведінки, яка розгляда-

ється в межах прагматичної ситуації» [9, с. 319]. Прагматичною називається ситуація, пов'язана з виявом у мовленнєвому коді інтерактивних співвідношень комунікантів, а також їх ставлення до конситуації. Конситуація залежить від фізичних, соціально-психологічних і часових обставин, у межах яких відбувається спілкування. Мовленнєві акти поділяються на такі групи: прямий, непрямий, ініціативний, реактивний, фінальний.

Прямий мовленнєвий акт передбачає іллокуцію адресанта, виражену буквально засобами повідомлення, напр.: *Доню, з тобою все гаразд? Мамо, привіт!* [7, с. 29, 27]; *Артеме, ти геній!* [5, с. 34]. Цей прямий мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно у препозиції в реченні.

Непрямий мовленнєвий акт не пов'язаний буквально з іллокуцією адресанта засобами повідомлення, а повинен прочитуватися адресатом з оперттям на імплікатури дискурсу, напр.: *Пливи, рибко, пливи геть звідси!* [7, с. 32]; *Не встидно, дитино, якщо ти не злодій і не брехун...* [8, с. 23]; *Ну, давай же, Миросю, подумала я, дай гідну відповідь, ти ж це любиш <...> Зосередься, любий, і... дай мені непомітно пройти до передпокою* [11, с. 46]; *Проте погодьтеся, Владиславе Владиславовичу, – зітхнула Хвойка, – що дивна двоїстість загалом притаманна світові* [5, с. 79]. Цей непрямий мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно в інтерпозиції в реченні.

Ініціативний мовленнєвий акт відкриває собою діалогічне спілкування учасників комунікації, напр.: *Хано, попри всю мою любов до тебе, іноді ти мене простовбиваєш. Думе, прокинься! <...> Нумо, Думе!.. Думе, підводься, на роботу спізнися!* [7, с. 9, 24]; *Тому я і прошу вас, Володимире Адріановичу, разом із панами Олександром Кобелевим і Едуардом Бродтманом встановити істину...* [5, с. 17]. Ініціативний мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який може стояти в препозиції, інтерпозиції й постпозиції в реченні.

Реактивний мовленнєвий акт учасника спілкування, який іде за мовленнєвим актом мовця, є відповіддю адресата на ініціативний мовленнєвий акт адресанта, напр.: *Тому лишайся, мамо. Це не затримка, мамо...* [7, с. 32, 29]. Реактивний мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно в постпозиції в реченні. Реактивний мовленнєвий акт найкраще відображається в діалозі: – *Слава Йсу!* – *Навіки слава Богу!* – *одночасно відповіли гостеві з-поза паркана. – Чиї ви будете, дитво?* <...> – *Чи не знаєте ви, дитво, де тут у вас живе ксьондз?* [8, с. 22]. З діалогу видно, що в реактивному мовленнєвому акті, окрім постпозиції, трапляється іноді й інтерпозиція.

Часто ініціативний стоїть поряд із реактивним мовленнєвим актом, напр.: *Тоді з'їж мене, Куме! – Не можу, голубко* [7, с. 154] або – *Ви підтримуєте мене, Вікентію В'ячеславовичу? – Ну... Якщо ви не поспішаєте, Владиславе Владиславовичу, то я готовий...* [5, с. 82]. Таким чином вони стають цілісним діалогом.

Фінальний мовленнєвий акт учасника комунікації завершує діалогічне (полілогічне) спілкування, напр.: *Люба, все скінчилося. Ти врятувала нас обох. Рибко, все насправді скінчилося. Я вбив цю паскуду. Ходи до мене...* [7, с. 25]. Фінальний мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно в препозиції в реченні.

Найчастіше вокативи однокомпонентні за своєю структурою (*Богдане, я знайшов свого сина!* [7, с. 114]; *Слухай, Владе, а звідки ти це знаєш?* [5, с. 33]), але трапляються серед них і двокомпонентні (*Пускай, газдо Михайле, – свої люди...* [8, с. 150]; *Пане Городецький, ви розумієте, що цей... це...* [5, с. 9]), і трикомпонентні структури (*Шановний пане Гокінгу...* [11, с. 56]; *Кохання моє, Україно* [6, с. 210]). На жаль, останнім часом превалюють однокомпонентні структури вокатива, оскільки форми ввічливості (*пене, панно, пані, панянку*) у сучасному українському просторі фактично зникли.

До складу двокомпонентних вокативів можуть входити:

1) прикметник + іменник, напр.: *То не гай часу, плаксиве дівчисько!* [7, с. 155];

2) іменник + іменник, напр.: *Діправди, правду кажете, кумко Марійко* [8, с. 168] – у цьому випадку поєднані загальна і власна назви; *Владиславе Владиславовичу, ми тут, тес...* [5, с. 7]; *Ось вам, Давиде Григоровичу, за сумлінну працю!* [5, с. 12] – у цих випадках поєднані дві власні назви (ім'я й по батькові);

4) іменник + займенник, напр.: *Серце моє, пробач, що відпустила твою руку, не прикрила спиною, коли ти найбільше потребувала!* [6, с. 210]. Іноді поряд можуть стояти декілька локативів, серед яких і субстантивовані, для підсилення звернення, напр.: *Миросю, дорогий, зрозумій одне: ВІН не добрий і не злий* [11, с. 46]. Вокативи можуть поєднуватися в групи, напр.: – *Пане Хвойко, пане Городецький!* – *раптом засяяв широкою усмішкою фотограф* [5, с. 81].

Мовознавець Флорій Бацевич [9, с. 45] стверджує, що у другій половині ХХ ст. характер спілкування істотно змінився: причиною цих змін є персоніфікація особистості. Персоніфікація передбачає усвідомлення людиною індивідуальної неповторності, несхожості на інших людей. У сучасній українській прозі ми можемо спо-

стерігати ці зміни через діалоги, якими послуговуються літературні персонажі. Для цих мовленнєвих комунікацій є характерними такі риси: розширення сфер зацікавлення; скорочення часу на спілкування з близькими людьми заради розширення його з малознайомими через професійну чи громадську діяльність; спілкування через посередників (Інтернет, мобільний зв'язок); інтенсифікується спілкування у сфері обслуговування тощо.

Як результат, у спілкуванні збільшується кількість ситуацій, у яких люди не знайомляться під час комунікації, бо не вступають в особистісні стосунки. Тобто між адресантом і адресантом відбувається лише інформаційний обмін без налагодження духовних зв'язків.

Тому в сучасному комунікативному мовленні почали зникати вокативи, натомість їх почали замінити займенниками другої особи (– **Ти** тут? – Так, **я** слухаю. – **Ми** з **Напом** дивилися <...> [7, с. 55]; – **Ти** сумував? – Так... **А ти?** – Так... **А любив?** – Так... – **А ти?** – Так. – **Добре.** – Так. – Так. – Так [6, с. 120]; – **Привіт,** – сказала я і кивнула на будинок. – **Ти** звідси? – **Ага,** – сказав хлопчик, – з **десятої квартири...** [11, с. 49]) або пропускати звернення загалом (– **Слухай,** мені ніяк не йде з голови...<...> – **Слухай,** може, то було радіо чи **ТБ?**<...> – **Ого, вітаю! Круто.** [7, с. 46, 47, 53]).

Окрім того, часто мовці під час мовленнєвої комунікації послуговуються субстантивованими прикметниками замість іменників у кличному відмінку (– **Люба,** мені п'ятдесят три кляті роки! <...> – **Любий,** як думаєш... [7, с. 8, 11]; – **Слухай, мала,** надія вмирає останньою <...> – **Не розчулуй мене, старий...** [11, с. 12]; – **Слухаю вас, шановний** [8, с. 62]). Іноді в сучасній прозі трапляються вокативи, які поєднують у собі іменник і займенник, переважно це застарілі мовні форми етикету, напр.: **Ваше високородіє! Ваше...** [5, с. 7].

У сучасному розмовному мовленні комуніканти іноді послуговуються називним відмінком замість кличного (**Ну, папа, тепер уже нічого, покашлюю, але мало, і нерви вляглися, я їх в руки забрала** [5, с. 43]; **Сашко, ти зараз вдома?** [7, с. 114]; **Пацан, ти жартуєш?** [11, с. 10]), або незвичними і неправильними формами кличного відмінка, пов'язаними з діалектами різних місцевостей і соціальних груп (**За твоїми, Лешеку, настановами!** [5, с. 23]; **Алін, ну слухай** [7, с. 76]; **Але хто винен, Марійо?** [8, с. 76]). Такі форми кличного відмінка вказують, що комуніканти погано освічені або спеціально спотворюють своє мовлення для передачі іронії, сарказму.

Передаючи індивідуальне мовлення, письменники іноді використовують графічні засоби, напр., для передачі заїкання головної героїні Ірен

Роздобудько у романі «Якби» використовує емоційний наголос: **П-п-пацан, т-ти ж-ж-жартуєш?** <...> **Р-р-розумієш, О-о-олежжжжж** [11, с. 10, 11]. У романі Марії Матіос «Солодка Даруся» також є емоційний наголос, для передачі жалю і розпачу Дарусі, яка змушена була вигнати Івана (– <...> **І-д-и-І-в-а-н-е...** [8, с. 76]).

Іноді вокатив супроводжують вигуки або частки, які несуть різні модальні відтінки, напр.: **Боже мій, дівчинко, що ти верзеш?** [11, с. 132]; **Егей, Олеже!** [7, с. 42]; **Йой, Іване... Іване... не треба було тобі це робити ... йой... не треба було** [8, с. 75] – у цих реченнях вигуки **Боже мій, егей, йой** у першому випадку передають здивування й обурення щодо нерозважливої поведінки малої Ніки; а в другому – Аліна просить Олега бути уважним до матеріалу, який вони вивчають; у третьому реченні вигук передає розпач Марії щодо дій Івана стосовно Дарусі.

Інтонація усного мовлення виконує функції не лише членування мовного потоку, зокрема виділення синтагматичних одиниць. Вона – важливий фактор організації живого мовлення загалом, важливий засіб оформлення різних модальних, експресивних настанов висловлювання. У яскраво інтонованих синтаксичних конструкціях часто виявляється те, що не може бути виражене іншими мовними одиницями. І хоч інтонаційні фактори не обов'язково і не скрізь самостійні, а здебільшого лише допоміжні і виступають у взаємодії з іншими елементами та підтримують загальний тон висловлювання, проте вони важливі явища нашого мовлення. У складній мовній системі є такі інтелектуально-експресивні факти, що набувають потрібної якості й виразності лише через відповідне інтонування. Напр.: – **Доню, а ти не збираєшся оновити гардероб?** [5, с. 7] – у цьому реченні питальна інтонація стосується адресата.

У текстовій структурі сучасної прози часто зустрічаються вокативні речення, тобто такі синтаксичні одиниці, які складаються виключно зі звертань, що мають виразне емоційне забарвлення, виражаючи докір, оклик, заборону, обурення тощо, напр.: **Мої любі!** – кинулася до них пані Марр [5, с. 16]; – **Хулігани! Що ж ви міст ламаєте! Він і так ледве дише!** [5, с. 37]; – **Пане Хвойко...** – почав він [5, с. 81]; – **Ліно?** – **М-м-м?** – **Спасибі** [7, с. 74]. Граматичний статус подібних синтаксичних утворень кваліфікується українськими мовознавцями неоднозначно.

На жаль, у сучасній прозі кількість вокативів зменшується. Так, наприклад, у романі Євгена Сеніка «Przepraszam, навчи мене мовчати» (2008) їх вилучено всього декілька (**Юзусе, Сашко, дівчино, Україно, серце моє, кохання моє**), переважно в діалогах і монологів автор послугову-

ється зверненнями через другу особу або формами речення без будь-якого вказування на особу. Євген Сенік, окрім осіб, звертається до неживих істот, використовує двокомпонентну конструкцію поряд з однокомпонентними вокативами. Тоді як у романі Олеся Ільченка «Місто з химерами» (2010) кількість вокативів набагато більша, адже автор зображує не тільки сучасний світ, а й початок минулого століття (*Ваше висококордіє, Владиславе Владиславовичу, Владе, Олександрє, люба моя, пане Городецький, Давиде Григоровичу, мої любі, Володимире Адріановичу, Лешєку, Артеме, пане студенте, доню, старий, хулїгани, пане Хвойко, пане Раковський, Вікентію В'ячеславовичу, пане Бурбусов, Михайле Павловичу*) – у цьому разі ми спостерігаємо багато традиційних етикетних форм-звернень, якими тоді користувалися мовці. Деякі вокативи вплетені в етикетні форми, напр.: *Ну, гаразд, вибач, люба!* [5, с. 16] або – *Ви, пане Раковський, приготуйте, будь ласка, що там належить для фотографування...* [5, с. 82].

Висновки. Отже, основне смислове значення звертання в сучасних прозових творах – привернути увагу того, до кого звертаються, до висловленої думки. Так, функція звертання в розповідних реченнях – повідомлення, в окличних реченнях (імперативних) звертання означає назву особи або предмета, до яких звертається мовець, спонукаючи їх до виконання певної дії, у питальних реченнях звертання – це назва тих осіб або предметів, від яких адресант хоче дістати відповідь.

Інтонація – специфічна категорія в системі мовлення, яка надбудовується над лексичними та граматичними засобами й не дорівнюється до них. Її виражальна цінність визначається завданням підсилити й зміцнити стилістичні якості

мовлення. Інтонація синтаксичних одиниць у мовленні сучасних прозових творів багатифункціональна, вона тонко диференційована як своєю формою, так і значенням.

Зазначені факти свідчать як про наявність загальних тенденцій у розвитку мовних процесів, так і про неповторність історичної еволюції української мови, вираженої в художній прозі. В основі цих явищ – тісний і багатоаспектний зв'язок елементів мовного континууму, а також його переривчастий характер, діалектичний за своєю природою.

Іншим надзвичайно важливим чинником у вивченні вокатива сучасної прози залишається універсальний характер людського світосприйняття, а відтак мислення, що не може не відтворюватися в мові.

Особливо важливим видається соціолінгвістичний аспект цієї проблеми, оскільки йдеться про мовну категорію, що є надзвичайно чутливою до тих зрушень, які відбуваються в суспільстві. Слід, звичайно, зважати також на національні культурні традиції і, зрештою, на національний менталітет українців.

Отже, поява персоніфікації об'єктивно стала причиною ускладнення міжособистісного спілкування, зникнення багатьох традиційних формул ввічливості (*пані Олено, панно Ганно, пане Іване, вельмишановний пане Степане Ігоровичу, шановна колего Ірино Шевченко* та под.). Знебарвлення вокативних форм зумовило збільшення комунікативних конфліктів та інших типів непорозуміння у спілкуванні людей. Тому ми вважаємо, що необхідно в різних закладах освіти формувати культуру спілкування (особливо звернути увагу на форми звертання!), оскільки гарне мовлення є важливим чинником суспільної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимченко Є. Вокатив і інструменталь в українській мові / Українська Академія Наук. *Збірник історично-філологічного відділу № 45*. Київ: З друкарні Української Академії Наук, 1926. URL: <https://zbruc.eu/node/57968>.
2. Кличний відмінок. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
3. Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике. Т. III. Об изменении значения и заменах существительного. Москва: Просвещение, 1968. 551 с.
4. Майданська С. Сподіваюся на Тебе: роман. Київ: Факт, 2008. 344 с.
5. Ільченко О. Місто з химерами: роман. Київ: Грані-2010. 160 с.
6. Сенік Є. *Przepraszać, навчи мене мовчати*. Тернопіль: Крок, 2014. 212 с.
7. Лір Є. Підземні ріки течуть: оповідання. Київ: Вид-во Жупанського, 2018. 160 с.
8. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «Піраміда», 2004. 176 с.
9. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
10. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови / за ред. І.Р. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
11. Роздобудько І. Якби. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 256 с.
12. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.
13. Юшук І.П. Українська мова: підручник. Київ: Либідь, 2003. 640 с.

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОГРОЗИ В ГЕНДЕРНОМУ КОНФЛІКТНОМУ СПІЛКУВАННІ

LANGUAGES OF EXPRESSION OF THREAT IN GENDER CONFLICT COMMUNICATION

Кекало Ю.В.,

аспірант кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті розкрито критерії вирішення гендерно-конфліктного підходу в лінгвістиці. Узагальнено диференціацію комунікативних стратегій і тактик. Окреслено поняттєвий зміст терміна «погроза». Проаналізовано особливості використання погрози особами різної статі. Описано мовні засоби в різногендерних площинах «жінка / чоловік», «чоловік / жінка».

Ключові слова: гендерно-конфліктний підхід, гендерний конфлікт, стратегія, тактика, погроза.

В статье раскрыты критерии выделения гендерно-конфликтного подхода в лингвистике. Подана дифференциация коммуникативных стратегий и тактик. Определен понятийный смысл термина «угроза». Проанализированы особенности использования угрозы лицами разного пола. Описаны языковые средства в разногендерных плоскостях «женщина / мужчина», «мужчина / женщина».

Ключевые слова: гендерно-конфликтный подход, гендерный конфликт, стратегия, тактика, угроза.

The article reveals the criteria for distinguishing a gender-conflict approach in linguistics. The differentiation of communicative strategies and tactics is generalized. The conceptual meaning of the term "threat" is outlined. The features of the use of threat by persons of different sexes are analysed. Language means are described in heterogeneous planes "woman / man", "man / woman".

Key words: gender-conflict approach, gender conflict, strategy, tactics, threat.

Постановка проблеми. Останнім часом науковці звертають увагу на особливості перебігу конфлікту між чоловіком і жінкою, однак фрагментарно порушують питання їхнього конфліктного спілкування. У мовознавстві маловідомі спроби об'єднання гендерних досліджень із конфліктологічними. Обставини обрання певних комунікативних стратегій і тактик, засобів різних рівнів мови особами обох статей у протистоянні також недостатньо досліджені науковцями. Серед загальноприйнятих конфліктних стратегій і тактик окремої уваги заслуговує погроза. Тому вважаємо за потрібне розглянути питання гендерного конфлікту із застосуванням погрози як засобу впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погроза є предметом наукових розвідок у конфліктології та психології (А.Я. Анцупов [1], Л.В. Долинська [6], Г.В. Ложкін [10], М.В. Примуш [13] та ін.). У лінгвістичних студіях мовна реалізація погрози вивчається як вітчизняними (Н.Д. Борисенко [3], Н.К. Войцехівська [4], К. Коротич [9], О.О. Можейко [11], Т.В. Нікітюк [12] та ін.), так і зарубіжними (Т. ван Дека і В. Кінч [5]) науковцями. Але, попри інтерес до мовного вираження погрози у спілкуванні, є проблеми, які ще потребують свого розв'язання, зокрема

питання застосування в гендерному міжособистісному конфлікті. Такі спроби вже були здійснені (напр., Н.Д. Борисенко [3], Н.К. Войцехівська [4], О.О. Шевчук [17]). Однак ці дослідження проведено на базі інших мов, зокрема англійської, або зосереджено увагу на певній сфері спілкування, наприклад, побутовій чи сімейній. Тому це питання вважаємо актуальним для становлення сучасної української комунікології.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – схарактеризувати мовні засоби погрози в конфліктному гендерному спілкуванні.

Задля досягнення поставленої мети зосередимося на розв'язанні таких завдань: 1) розкрити критерії вирішення гендерного конфліктного спілкування; 2) з'ясувати поняттєвий зміст терміна «погроза»; 3) виявити мовні засоби погрози в конфліктному спілкуванні між чоловіком і жінкою.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі відбувається переосмислення соціальних ролей чоловіка та жінки, що супроводжується зіткненням їхніх інтересів. Можна спостерігати руйнування гендерних стереотипів у поведінці, стосунках, мовленні, діях, зміну сфери діяльності обох статей. Такі перетворення спричиняють особливий тип конфлікту – гендерний. У свою чергу, це дає підстави для виникнення нового підходу до

явища – гендерно-конфліктного, який уможливує вирішення обставин обрання певних комунікативних стратегій і тактик і їх вияв у мові [про це докл.: 8, с. 36].

Сьогодні ми маємо значну кількість наукових розвідок, у яких витлумачено конфліктні стратегії й тактики. Зокрема, конфліктологи подають таке визначення: стратегія поведінки в конфлікті – це загальна орієнтація й лінія поведінки особи або групи у протистоянні; тактика поведінки – сукупність засобів і прийомів впливу на опонента, за допомогою яких реалізується стратегія поведінки для досягнення власної мети в міжособистісному конфлікті [1, с. 412; 10, с. 148].

У лінгвістиці також чітко розрізняють ці поняття. Л.А. Білоконенко, досліджуючи інтерперсональний конфлікт, окреслює проблему обрання та використання стратегій і тактик. За її словами, конфліктна комунікативна стратегія – це «план» комунікації, «програма» мовленнєвих дій, що сприяє особі в досягненні її конфліктної комунікативної мети [2, с. 40]; конфліктна комунікативна тактика – це мовленнєві дії, орієнтовані на досягнення стратегічної конфліктної комунікативної мети індивіда [2, с. 43].

На сучасному етапі в мовознавстві немає спільної думки щодо тлумачення поняття «погроза». Дослідники розглядають його по-різному: як менасив (Н.К. Войцехівська [4], М.Ю. Шевченко [16]), мовленнєвий акт (О.О. Можейко [11]), мовленнєвий жанр (Т.В. Нікітюк [12]), комунікативну стратегію (К. Коротич [9]) або тактику (Л.А. Білоконенко [2], Н.Д. Борисенко [3]). Наприклад, на думку К. Коротич, погроза – це стратегія, зумовлена потребою адресанта однозначно задекларувати свою комунікативну мету – шляхом погрози змінити наміри адресата виконати якісь дії [9, с. 141]. Іншої думки дотримується Н.Д. Борисенко, вона вважає погрозу тактикою, реалізованою в менасивній комунікативній поведінці осіб [3, с. 2]. Т.В. Нікітюк наголошує: погроза – мовленнєвий жанр, за допомогою якого виражається намір одного з учасників комунікації зробити щось, здатне зашкодити іншому учаснику цього процесу [12, с. 91]. За словами О.О. Можейко, погроза – гібридний мовленнєвий акт, він об'єднує ознаки директива (змусити адресата виконати дію) та комінасива (зобов'язання мовця виконати майбутню дію, яка може призвести до несприятливих наслідків для адресата) [11, с. 70].

Як бачимо, одностайного сприйняття немає, проте ми дотримуємося думки, що погроза – це комунікативна тактика, яка разом з іншими тактиками (образою, несхваленням, попередженням,

звинуваченням тощо) уможливує задоволення конфліктної мети мовця, досягнення його стратегічного плану.

У словниках поняття «погроза» тлумачиться як «обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність» [14, с. 724]. «Словарь української мови» за ред. Б. Грінченка визначає лексему погроза як «угроза» [15, с. 1856]. У словнику синонімів подано гніздове слово: «погроза – грозьба, грізьба, похвальба, нахвалка, похвалка, погрожування, залякування» [7, с. 304]. Проаналізувавши словникові дефініції, зазначимо: семантична інтерпретація слова виявляє обставини негативної дії одного індивіда щодо іншого.

Погроза виникає на власне конфліктній стадії, коли особи застосовують конфронтаційні впливи. Зважаючи на гендерне питання, можна говорити, що і чоловіки, і жінки задля зміцнення свого соціального статусу використовують таку тактику однаково. Але реакція обох статей на погрозу може бути різною. Психологи вважають: чоловіки ігнорують її або дають відсіч. Жінки рідко реагують на погрозу агресивно, насамперед це виявляється у їхньому страхі перед чоловіком і, як наслідок, вони піддаються на провокативні вимоги. Але сьогодні ми можемо спостерігати і протилежні ефекти, спричинені переосмисленням гендерних відносин у суспільстві.

Для виявлення мовних особливостей використання тактики погрози від чоловіків чи жінок ми спробуємо розглянути кілька конфліктів у площині «жінка-адресант / чоловік-адресат» і «чоловік-адресант / жінка-адресат». Таке протистояння у спілкуванні можливе в офіційних і неофіційних відносинах і в різних сферах життя, до останніх науковці зараховують політичну, економічну, адміністративну, громадську, родинну, дружню тощо. Однак у цій праці обмежимося політичною, адміністративною, родинною та дружньою сферами.

І. «Жінка-адресант / чоловік-адресат»

1. Офіційний стиль. Першорядно звернімося до адміністративної сфери. У сучасному світі все частіше на керівних посадах можна зустріти жінку (директора, бізнес-леді, депутата, громадського діяча). З позиції офіційного спілкування можна говорити про те, що неодноразово погроза виникає в конфлікті між керівником-жінкою та працівником-чоловіком. У діаді «жінка / чоловік» нерідко жінка використовує погрозу саме тоді, коли має вищий соціальний статус або хоча б однаковий із чоловіком. Тоді жінка здійснює психологічний тиск на чоловіка-підлеглого у разі невиконання ним певних професійних обов'язків або порушення етики ділового спілкування.

У такому разі реакція адресата на погрозу має характер ігнорування або він відчуває дискомфорт через побоювання отримати догану, пониження в посаді, звільнення з роботи тощо. Наприклад:

– Ні, Ви мені все ж таки поясніть, як діти вилізли на дах? Якщо зараз не знайдеться відповіді на це питання, я **Вам таку характеристику напишу**, Вам навіть туалети в переході не довіряють охороняти. – Дарина Петрівна – директор школи.

– Дарино Петрівно, я не розумію, як це сталося, ключі всі на місці, від даху також тут. Ось, будь ласка. Я одразу все перевірів. Я впевнений, що дах був закритий. Я раз на тиждень обов'язково перевіряю. – охоронець школи (7, сер. 7).

Або:

– Маленька потворо! – просичала вона. – Я знаю все, бо вносила за Івана заставу. Але якщо ти, підла твоя душко, – вона заліпила карлику гучного ляпаса, – ще хоч раз розпускатимеш плітки...

Тепер ляпаса горбун отримав з іншого боку.

– **Тоді скуштуєш ось цього!** – показала вона Піні батого. – А тепер геть звідси, і щоб я бачила тебе тільки під час виступів!

Карлик, задкуючи, вилетів з вагончика директриси, але перечепився через поріг і з розгону розтягнувся у калюжі (1, с. 125).

Як бачимо, у цих прикладах жінка є директором установи, а чоловік – її підлеглим. Мовне вираження погрози, яку використовує жінка, полягає в застосуванні дієслів майбутнього часу (*напишу, скуштуєш*), вони позначають її можливу дію. Також може застосовуватися вказівний займенник *така*, який у конфліктному контексті має негативне значення. Реакції чоловіків мають різний характер. У першому випадку чоловік виявляє покірність наказам директора через страх пониження в посаді, у другому – адресат відходить від конфлікту.

Зовсім по-іншому репрезентується погроза в мовленні публічних людей, які посідають найвищі посади України, зокрема політичних і громадських діячів. Вербальне вираження має прихований характер, але знову ми фіксуємо застосування дієслів майбутнього часу. Наприклад:

– **Тоді я просто піду з цієї зали, тому що ви просто зараз маніпулюєте.**

– Хто зараз маніпулює, Інно Германівно?

– Ігорю, ви маніпулюєте (6, ефір від 21 вересня 2017 р.).

2. Неофіційний стиль. Конфліктне спілкування часто представлене в дружній і сімейній сферах. Загалом мовна репрезентація погрози, яка застосовується в неофіційному спілкуванні, має більш агресивний характер, ніж офіційний. Для прикладу – конфлікт між сусідами:

– *Ах ви ж паскудники!* – не на жарт розсердилася старенька. – *Як же ви всі мені остогиділи! Дали би мені автомата, а б вас усіх одним патроном!*

Від бабиного крику одна за одною почали відчинятися інші двері, і Макар із Гоциком з подивом дізналися – на другому поверсі крім них і баби Рози живе купа народу.

– *Розо Сигізмундівно!* – спокійно сказав лисий дядько у великих окулярах. – **Я вас порішу без жодного патрона! Йдіть уже спати! П'ять хвилин для прийняття добровільного й усвідомленого рішення, а потім я за себе не відповідаю!** (5, с. 19–20).

У тексті фіксуємо погрозу, що виражається у формі дієслова умовного способу, вказує на неможливість здійснення насильницьких дій, а має за мету залякати опонентів. У конфлікті з'являється і «третя сторона», яка, зазвичай, мала б його нейтралізувати чи врегулювати. Чоловік, котрий втручається в конфлікт, не має на меті розв'язання проблеми, а лише припинення конфлікту. Для цього він теж надає перевагу тактиці погрози, обираючи для неї дієслова деструктивної семантики, які декларують його установку на фізичний вплив на сторони протистояння (*порішу*).

II. «Чоловік-адресант / жінка-адресат»

1. Офіційний стиль. Джерельна база засвідчує: чоловіки часто використовують мовні засоби погрози, які номінують психологічний і можливий фізичний вплив на жінку. Було зафіксовано в офіційному спілкуванні непрямі засоби вираження погрози й у формі натяку від чоловіка. Наприклад, конфлікт, у якому одна зі сторін – сільський голова:

Сільський голова кивнув. Зухвало пояснив:

– *Владу треба поважати, шановна пані. Без влади ви й кілометра не пройдете. Дороги тут у нас погані... для приїжджених* (2, с. 66).

Якщо говорити про сімейну сферу використання тактики погрози, то можна бачити: чоловіки агресивніші за жінок. Це пов'язано з тим, що традиційно в українському суспільстві побутують патріархальні відносини в родині. Але сьогодні ми спостерігаємо переосмислення сімейних стосунків, тому не завжди головну роль у сім'ї виконує сильна стать. Проте чоловік фізично сильніший за жінку, і погроза може стосуватися не лише вербального, але й реального фізичного тиску. Така ситуація часто змушує жінок поступатися, хоча їхні реакції не однакові, не передбачувані. Наприклад:

– *Та розлучуся...*

– *Що?! – жінка вухам не повірила. – Ти зі мною розлучишся?*

– Розлучуся... Знайду покинуту хату, що ще не обвалилася, поремонтую і буду там...

– От чуло моє серце! Курву знайшов, падло недобите? Кажу! – Раїса вхопилася за сокиру (4, с. 38).

Цей приклад демонструє: чоловік використовує пряму погрозу, що говорить про його реальні наміри дії. Дружина ж реагує на слова емоційно, використовуючи стилістично забарвлену лексику.

Інший приклад репрезентує не лише вербальне насилля, але й фізичне:

– Одягайся, паскудо! Поїдемо у місто! Дітей мертвих додому заберемо.

– Не можна, не можна. – труситься. – Я бомагу підписала.

– Я на тобі зараз так розпишуся, що й кісток не збереш! – гаркнув. – Вдягайся, стерво, бо голою потягну!

– Не поїду, не поїду. – Знай своє. Він її за волосся вхопив і потягнув з хати (3, с. 161).

У цьому протистоянні спостерігаємо відкрите залякування адресата фізичною розправою, а коли жінка відмовляє чоловікові, він реалізує свою погрозу.

– Значить отак ти додому повертаєшся? – Олег, чоловік Олени Сергіївни.

– Ми зупинилися лише на хвилинку поговорити.

– Тобі мало? Я погано пояснюю, що буде, якщо ти не будеш слухати?! (Хапає дружину за руку...)

Із прикладу бачимо: фізичне насилля вже відбулося, і якщо жінка не хоче, щоб воно повторилося, їй треба підкоритися. Але дружина реагує неочікувано для свого чоловіка, відповідаючи:

– Якщо ти підеш в поліцію, то і я теж піду. І ти знаєш з чим. Побой в лікарні зняли. – Олена Сергіївна своєму чоловікові, заступаючись за учня. (7, сер. 24).

На основі розглянутих текстів можна говорити, що в гендерних конфліктах до погрози вдаються задля зміцнення своєї конфліктної комунікативної мети. Здебільшого вербальне вираження такої тактики є динамічним (використовуються певні дієслова). Жінки переважно застосовують дієслова у формі майбутнього часу, умовного способу, так репрезентується ірреальність їхніх намірів. Чоловіки більш конкретні у своїх висловленнях, застосовують дієслова у формі теперішнього та майбутнього часу, через що їхні погрози сприймаються реалістичніше.

В офіційному спілкуванні погрози більш стримані, не мають спрямування на фізичне насилля, а особи, які до них удаються, орієнтовані лише на психологічний тиск співрозмовника (залякування). Зовсім по-іншому виявляється тактика погрози в неофіційній сфері життя, де є більш агресивною як від чоловіків, так і від жінок.

Висновки. Отже, тактика погрози активно застосовується і чоловіками, і жінками задля задоволення своєї конфліктної мети, впливу на реципієнта. Жінки більш схильні використовувати вербальний тиск, який не переходить до реальних дій, тоді як чоловіки можуть поширювати вербальний вплив фізичним. Реакція індивіда на погрози може бути різною. Все залежить від соціального статусу адресанта й адресата, а також від того, хто погрожує: жінка чоловікові чи чоловік жінці. Можна зробити висновок: погроза виконує функції домінування, соціалізації та психічного / фізичного самозахисту.

Перспективним є подальше дослідження мовної репрезентації погрози в гендерному конфлікті в інших сферах життєдіяльності опонентів, як-от: економічній, діловій, соціальній, культурній, релігійній тощо. Цікавим також вважаємо порівняльний аспект застосування цієї тактики у площинах «чоловік / чоловік» і «жінка / жінка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: учебник. М.: ЮНИТИ, 2000. 551 с.
2. Білоконенко Л.А. Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту: монографія. К.: Інтерсервіс, 2015. 335 с.
3. Борисенко Н.Д. Менасивна комунікативна поведінка персонажів британської драми: гендерний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. К., 2014. Вип. 47 (1). С. 123–130.
4. Войцехівська Н.К. Гендерні особливості агресивної комунікативної поведінки (на матеріалі українського діалогічного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9. С. 7–10.
5. Дейк Т.А. Ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. М., 1988. С. 153–211.
6. Долинська Л.В., Матяш-Заяц Л.П. Психологія конфлікту: навч. посіб. К.: Каравела, 2017. 304 с.
7. Караванський С.Й. Практичний словник синонімів української мови. К.: Українська книга, 2004. 448 с.
8. Кекало Ю.В. Гендерний стереотип у комунікативній конфліктній поведінці осіб: множинність теорій і підходів. *Південний архів*: зб. наук. пр. Херсон : «Гельветика», 2018. С. 34–39.

9. Коротич К. Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси ХХ – ХХІ століть: мовні механізми впливу на реципієнта. *Вісник Львівського університету*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 140–145.
10. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта: учеб. пособ. К.: МАУП, 2002. 256 с.
11. Можейко О.О. Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англомовному діалогічному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2011. № 972. С. 69–73.
12. Нікітюк Т.В. Особливості актуалізації мовленнєвого жанру погрози в турецькій лінгвокультурі (на матеріалі художнього дискурсу). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2016. Вип. 36. С. 88–96.
13. Примуш М.В. Конфліктологія: навч. посіб. К.: ВД «Професіонал», 2006. 288 с.
14. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К., 1970–1980. Т. 6. 1975. 832 с.
15. Словарь української мови: у 4 т. / за ред. Б.Д. Грінченка. К., 1907– 1909. URL: [https://r2u.org.ua/data/Словарь_української_мови_\(1907-1909\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Словарь_української_мови_(1907-1909).pdf).
16. Шевченко М.Ю. Лексико-граматичні засоби вираження мовленнєвого акту менасива в англійській мові. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2014. Т. 221. Вип. 209. С. 112–116.
17. Шевчук О.О. Конфронтативна стратегія в мовленні персонажів сучасної англомовної прози: гендерний аналіз. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. Вип. 46. С. 187–190.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Гаврош О. Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу. Львів: Видавництво Старого Лева, 2007. 194 с.
2. Дашвар Люко. Мати все: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 336 с.
3. Дашвар Люко. Молоко з кров'ю: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. 272 с.
4. Дашвар Люко. Село не люди: проза. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 270 с.
5. Дашвар Люко. Рай. центр. Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 272 с.
6. Зіткнення: ток-шоу. Канал ZIK. Ефір від 21 вересня 2017.
7. Школа. Недитячі ігри: тел. серіал. Канал 1+1. 2017–2018 рр.

УДК 811.161.2'272:159.964.225:659.1

ТЕОРЕТИЧНІ ВИМІРИ НАУКОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ВПЛИВУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТИ

THEORETICAL MEASURES OF SCIENTIFIC QUALIFICATION OF IMPACT: PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS ASPECTS

Кутуза Н.В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті розглянуто наукові кваліфікації феномену впливу в аспекті гуманітарних наук, зокрема увагу зосереджено на філософській і релігійній інтерпретації впливу. Наголошено на вагомій ролі мови у процесі пізнання, сприйняття та структурування довкілля особистістю. Описані історично усталені чинники, що сприяють актуалізації впливу.

Ключові слова: вплив, мова, сугестія, філософія, релігія, гуманітарні науки.

В статье рассмотрены научные квалификации феномена воздействия в аспекте гуманитарных наук, в частности внимание сосредоточено на философской и религиозной интерпретации воздействия. Акцентируется на весомой роли языка в процессе познания, восприятия и структурирования окружающей среды индивидом. Описаны исторически сложившиеся факторы, которые способствуют актуализации воздействия.

Ключевые слова: воздействие, язык, суггестия, философия, религия, гуманитарные науки.

The article discusses the scientific qualifications of the phenomenon of influence in the aspect of the humanities, in particular, attention is focused on the philosophical and religious interpretation of influence. It is focused on a significant role in the process of cognition, perception and structuring of the environment by an individual. Historical factors that contribute to the implementation of the impact are described.

Key words: influence, language, suggestion, philosophy, religion, humanities.

Постановка проблеми. Вплив як різнобічний і надскладний феномен людського буття ставав об'єктом зацікавлення багатьох наук: природничих, соціальних, гуманітарних. Як відзначає Г.А. Ковальов, вплив – «це міждисциплінарна сфера наукового аналізу, предметна специфіка якого щоразу унікальна і залежить від характеру та засобів розкриття предмета в межах конкретної наукової дисципліни» [10, с. 4–5], тому в низці наукових напрямів, представники яких вивчають вплив, витлумачується відповідний аспект його архітектоніки. Так, І.Ю. Черепанова підкреслює, що феномен сугестії як різновид впливу традиційно уналежнювали до сфери магії, релігії, медицини та психології [24, с. 18], що й пояснює більш глибоке, ємне дослідження впливу в цих галузях. Пізніше феноменом впливу стали цікавитися педагоги, а з часом він привернув увагу соціологів, юристів, політиків, істориків та ін. [19, с. 183]. Подалі, накопичуючи знання про вплив як сугестійне явище, досліджуючи його з різних боків, учені дійшли висновку, що: 1) сугестія має міждисциплінарні зв'язки переважно на перетині філології та психології, а процес скерованого впливу правомірно розглядати в традиціях теорії комунікації (див. праці Л.М. Мурзіна, І.Ю. Черепанової, Г.А. Ковальова, Т.Ю. Ковалевської, О.О. Селіванової); 2) феномен навіювання (сугестії) є результатом поєднання таких наук, як психологія, медицина, педагогіка, політологія, філологія, що, на думку Н.Д. Субботіної, «може поєднати соціальна філософія, котра вивчає роль сугестії в суспільстві» [21, с. 13]. Таким чином, розгляд здобутків багатьох наук, пов'язаних так чи інакше з феноменом впливу, дасть змогу якомога глибше й повніше вивчити зазначене явище, усвідомити глобальні процеси та конкретні умови його здійснення тощо, оскільки цей феномен має комплексну природу, складники якої (психологічний, фізіологічний, лінгвістичний та ін.) глибоко вивчають у відповідних галузях. У пропонованій розвідці зупинимося більш детально на досягненнях філософії та релігії в аспекті впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософських аспектів впливу та сугестії як його різновиду торкалися вчені Х. Вайхінгер, Л. Вітгенштайн, Х.-Г. Гадамер, М. Гайдеггер, Г.А. Гончаров, Е. Гуссерль, Т.Ю. Ковалевська, А. Коржибський, І.Ю. Черепанова та багато інших дослідників. Зв'язки впливу й релігії ставали сферою зацікавлення таких зарубіжних та українських дослідників, як Г. Авер, В.М. Бехтерев, М.М. Бубліченко, О.В. Климен-

това, Т.Ю. Ковалевська, Н.О. Кравченко, М.Л. Лінецький, Н.Б. Мечковська, О.Р. Петренко, М.М. Присяжнюк, О.П. Слободяник, Н.В. Слухай, Д.Л. Співак, Н.Д. Субботіна, І.Ю. Черепанова та ін.

Постановка завдання. Метою пропонованої розвідки є розгляд кваліфікації впливу в аспекті гуманітарних наук. Мета передбачає розв'язання таких завдань: дослідити поняття впливового феномену; з'ясувати філософську та релігійну природу впливу; виявити основні чинники, що заклали основу лінгвістичного вивчення феномену впливу.

Виклад основного матеріалу. Зацікавлення філософією впливу є цілком природним процесом, оскільки «осягнення сутності людини, її свідомості, душі, смислу існування відбувалося відповідно до проблем впливу мови» [24, с. 26]. Вчені у процесі роздумів про мову, її вплив на духовний світ людини, її погляди та дії тощо зосереджували свою увагу на таких питаннях, як «магічність» слова (Р. Барт, М. Гайдеггер, Дж. Лакан, П.О. Флоренський); тісний зв'язок духу, душі з психофізіологічними явищами, з мовою (М. Гайдеггер, Г.А. Гончаров, В. Гумбольдт, Р.Я. Кісь, О.О. Потебня) та вплив мови на світосприйняття людини (В. Гумбольдт, Л. Вайсгербер, Е. Сепір, Б. Ворф); нетотожність і варіативність інтерпретації реальності (Ф. Бекон, М. Гайдеггер, А. Коржибський, Дж. Локк); мова як діяльність, мотиви дій (Х. Вайхінгер, Л. Вітгенштайн) та ін.

«Магічну» силу слова в сенсі його впливових потенцій описував ще П.О. Флоренський: «Магічно потужне слово не потребує <...> неодмінно індивідуально-особистісного напруження волі або навіть ясної свідомості його смислу. Воно само концентрує енергію духу <...>, скероване подалі туди, куди скероване воно самим актом інтенції <...> і мовлення, як не вважають його безсилим, діє у світі, створюючи собі подібне» [23, с. 249]. О.Т. Юданова пояснює контекстуальні вживання П.О. Флоренським слова «магічно» як «заряджене енергіями», а слова «магія» – як дії, скеровані на використання цих енергій волею людини, наголошуючи, що в термінології П.О. Флоренського «магія слова» – це мовна сугестія [25, с. 23]. Підкреслюючи потужну силу слова, Р. Барт теж наголошував, що власне «слово є формою влади» [2, с. 93], оскільки суб'єкт впливу може керувати об'єктом впливу. На вагомій ролі мови як центрального складника впливу в бутті людини акцентував і М. Гайдеггер: «Людина поводиться так, ніби це вона була творцем і господарем мови, тоді як насправді саме мова володіє нею» [цит. за 7, с. 59], тобто «людина не тільки творить

мову, а й актом мовотворення віддає себе у владу мови» [8, с. 100]. Отже, мові притаманні «магічні» властивості, тобто потужний впливовий потенціал, вона керує людиною, панує над нею, спонукає до певних мовленнєвих чи поведінкових дій, що усвідомлювали й підкреслювали відомі представники світової філософської думки.

Тісний зв'язок духу, душі з психофізіологічними явищами, з мовою підкреслював В. Гумбольдт: «Мова – це об'єднана духовна енергія народу, дивним чином закарбована в певних звуках, у цьому втіленні й через взаємозв'язок своїх звуків зрозуміла всім мовцям і викликає в них приблизно однакову енергію» [6, с. 349]. Р. Кісь, розмірковуючи про погляди О.О. Потебні стосовно ролі мови в бутті людини, відзначає, що вчений теж спирався на думку В. Гумбольдта: «О. Потебня розглядав мову не тільки як засіб вираження чи оформлення думки, але й як активний чинник формування думки, вибудови, конструювання духовного світу людини» [8, с. 100], що перегукується з переконаннями Дж. Лакана про те, що «мова структурує людину» [13], видозмінюючи процеси сприймання, розуміння і мислення в кожному мовно-національному колі по-своєму [див. 8, с. 100–101] відповідно до психоментальних особливостей.

На думку гіпнолога Г.А. Гончарова, існують два філософські погляди на феномен впливу: ідеалістичний і матеріалістичний [5], де ідеалістичний полягає в тому, що «дух є первинним, а матерія вторинною, похідною духу, яка підкорена принципу причинності, категорії часу та простору; дух же вільний, він не знає причинової залежності, діє поза часом і простором» [5]. З позицій матеріалістичного погляду на вплив, дух, душа – похідні мозку, його функція; психічні явища нерозривно пов'язані з мозковими фізіологічними процесами і разом із ними суворо детерміновані, відбуваються в часі та просторі [5], тобто душевний і духовний стан характеризують, визначають певні психічні процеси людини, що засвідчує неабияку вагу мовного аспекту феномену впливу, оскільки за допомогою мови можна впливати на духовний світ людини, структурувати та конструювати його.

На потужній впливовій здатності мови базується гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра – Ворфа, що, у свою чергу, ґрунтується на ідеях В. Гумбольдта: мова нав'язує людині норми пізнання, мислення та соціальної поведінки: ми можемо пізнати, зрозуміти і здійснити лише те, що закладено в нашій мові [24, с. 35], а отже, «пізнання світу залежить від мови, яку використовує суб'єкт пізнання» [11, с. 108]. Е. Сепір формулює тезу про вплив мови на життя суспіль-

ства в такий спосіб: неможливо усвідомити дійсність без допомоги мови, мовних норм, завдяки чому будується т. зв. реальний світ. У свою чергу, сприйняття різних явищ ґрунтується на тому, що відповідні мовні норми передбачають певну форму вираження [див. 11, с. 107]. Б. Ворф надав цьому висновку характер універсальної парадигми, згідно з якою мова є медіатором між індивідуальними мисленням і конвенційною репрезентацією індивіда, який задає: а) структуру та скерованість нашого мислення (його патернізацію); б) гештальти нашого світовідчуття; в) нормативні структури поведінки [16, с. 12]. На думку Д.П. Пашиніної, гіпотеза Сепіра – Ворфа «достатньо жорстко визначає сугестивну роль мови... Мова не просто нав'язує норми, які здаються нам природними й давніми, – вона структурує світ певним чином, створюючи власну «сітку» крізь яку ми сприймаємо світ і самих себе. Вплив-навіювання йдуть ніби від власне мови, підкорюючи нас власній логіці й непомітно відводячи мовця у власну стихію» [17, с. 377]. Ця концепція вдосконалена в структурній лінгвістиці, де мова як детермінанта способу організації колективного й індивідуального досвіду розуміється не стільки в когнітивному аспекті (бо пізнання світу можливе на основі актів чистого сприйняття і переживання окремих моментів буття), скільки в комунікативному (за внутрішньої чи міжсуб'єктної трансляції сприйнятого [16, с. 12]).

Про нетотожність сприйняття і варіативність віддзеркалення (радше – інтерпретації) реальності різними індивідами наголошували Ф. Бекон, М. Гайдеггер, А. Коржибський, Дж. Локк та ін. Аналізуючи здобутки Х. Вайхінгера та фундатора загальної семантики А. Коржибського, Т.Ю. Ковалевська пояснює нетотожність реальності та сприйнятої (інтерпретованої) нами цієї реальності «універсальними закономірностями, притаманними трансформаційним процесам ментальних об'єктивацій, що детерміновано наявністю в структурі особистості нейрофізіологічних, соціально-генетичних та індивідуальних фільтрів» [9, с. 44–45], які ніби «відсікають», «відсортовують» непотрібну інформацію в разі незбігу із зацікавленнями, переконаннями реципієнта, й навпаки, якщо пропонується інформація становить інтерес, то пропускається далі для детальнішого оброблення, що дає змогу без різноманітних бар'єрів впливати на реципієнта.

Описуючи комунікативні властивості людини, А. Коржибський запровадив теорію про «нетотожність об'єктивного світу та його суб'єктивної моделі як репрезентованої мапи доквілля» [9, с. 44],

що спирається на мінімум три принципи: мапа – це не територія (слова мають багато значень); мапа зображає лише частину території (будь-яке ствердження поліфонічне); мапи конденсують територію (загальна картина складається через вивчення, засвоєння й узагальнення багатьох картин, вражень та інформації з цієї ж теми) [цит. за 7, с. 46], що, по суті, відповідає постулатам нейролінгвістичного програмування (однієї з наук про вплив) і становлять його філософську основу [див. 9, с. 44]. Врахування цих постулатів вагомо підвищує оптимізацію комунікації та деталізує уявлення про філософську природу впливу як такого.

А.М. Баранов відзначає, що «одним із перших питань про вплив мови на сприйняття дійсності і, відповідно, про її альтернативні інтерпретації порушив ще Ф. Бекон у «Новому Органоні», пояснюючи процес людського пізнання та хибні висновки – «ідоли» чи «примари» [1, с. 214]. М. Гайдеггер у цьому аспекті відзначав, що «неточність вислову викривляє дійсність, а тому й саме буття» [цит. за 7, с. 59], що порушує і питання про навмисність / ненавмисність викривлення реального світу, оскільки навмисність викривлення поданої інформації продукує такий некоректний вид впливу, як маніпуляція (детальніше див. [12, с. 131–143]). Дж. Локк до характерних ознак впливу теж відносив навмисну непрозорість висловлення; використання слів для номінації того, що вони не можуть позначати; використання висловів із широкою семантикою (*істина, ідея, народ* і т. ін.); надмірну образність мовлення (Дж. Локк), що притаманне й мовним механізмам варіативної інтерпретації дійсності, які употужнюють впливову активність мови [1, с. 214], скеровуючи вектор сприйняття цієї дійсності в потрібному для сугестора напрямі.

Пояснення впливу мови в її діяльнісному розумінні теж привертало увагу таких філософів, як Х. Вайхінгер, Л. Вітгенштайн та ін. Л. Вітгенштайн, висуваючи на перший план прагматичний аспект мови, відзначав, що як діяльність мова «нерозривно пов'язана з іншими формами діяльності й має за мету досягнення конкретних цілей у конкретних умовах» [3, с. 58]. Окрім цього, особливу увагу приділено суб'єктивним чинникам уживання мови в конкретних життєвих ситуаціях: «І навіть зіткнувшись із принципово новим випадком, ми все ж перебуваємо в полоні моделей, образів, способів уживання слів, випрацюваних для інших випадків» [4, с. 94]. Аналізуючи уявне майбутнє людей і матеріальне теперішнє, Х. Вайхінгер стверджував, що на людей потужніше впливають їхні

очікування стосовно майбутнього, ніж реальні минулі переживання. Істина, за Х. Вайхінгером, є «найбільш прийнятною помилкою, тобто системою уявлень, котра дає можливість нам діяти та справлятися з будь-якими речами найбільш швидко, чітко та безпечно і з мінімумом ірраціональних елементів» [22]. Тобто людина перебуває в ілюзорному світі, а не в теперішній реальності, формуючи фіктивні цілі, що перегукується з психологічною теорією А. Адлера, де пояснено мотиви керування людськими вчинками, маніпулюючи якими, можна ефективно впливати на особистість. Зокрема, А. Адлер уважав, що фундаментальним законом людського життя є прагнення до переваг: «поведінка індивіда підкорена сформульованим ним самим окресленим цілям стосовно майбутнього, що становлять фіктивні цілі» [18, с. 52], проте вони «наповнюють змістом життя та дії індивіда» [18, с. 53], які полегшують сприйняття довкілля й розв'язання проблем.

Отже, філософське підґрунтя впливу становлять ідеї про потужний впливовий потенціал слова, його «магічні» властивості та глибинний зв'язок слова з духом, душею, світоглядом та осмисленням зовнішнього і внутрішнього світу людиною.

Неможливість існування *релігії* без сугестії відзначає Н.Д. Субботіна [21, с. 128], наявність впливу у всіх релігійних обрядах, культових колективних діях, проповідях підкреслює М.Л. Лінецький [14, с. 6]. На тисячолітній історії накопичення знань про впливові, навіювальні (сугестивні) й гіпнотичні ефекти в межах релігійного дискурсу наголошують і Н.В. Слухай, І.Ю. Черепанова та ін., називаючи цей феномен історично складеними формами програмування поведінки людини [20, с. 5], доцивілізованою сугестією [21, с. 131]. Дослідники підкреслюють, що використання впливу в релігійному контексті щонайперше застосовувалося з лікувальною та релігійно-містичною метою, причому релігія, магія та медицина протягом тривалого часу діяли в синтезі й лише згодом розпочалося розмежування цих комунікативних сфер (див. праці Г. Авер, О.П. Слободяник та ін.). Наприклад, І.Ю. Черепанова зазначає, що «магія (релігія) з давніх-давен зверталася до навіювання як способу впливу людей один на одного. Спочатку такий вплив застосовувався інтуїтивно, і лише з розвитком науки чаклуни також намагалися дати явищу сугестії своє пояснення» [24, с. 18]. Також дослідниця відзначає комплексну природу впливу в релігійних практиках, оскільки вагоме значення для занурення в трансний стан мали не лише мовні складники, а і локальні (храмова архітек-

тура), темпоральні (час здійснення ритуалів) [24] та – додамо – й активовані системи сприйняття: візуальна, аудіальна, нюхова, смакова та дотикова [9]. Н.В. Слухай зазначає, що програмування людини зафіксовано як історичний факт, котрий сформувався на основі ресурсів сакрального (складниками якого є страх, таємниця, чарівність), і застосовувалося це явище, а саме вербальні та невербальні практики, ще в Давньому Єгипті, Давній Індії, Давньому Китаї, Давній Месопотамії, Давній Африці, Давньому Римі, у шаманів Північної Європи, слов'янських знахарів, у християнстві тощо [див. 20, с. 5–6].

У такий спосіб вплив у релігійно-містичних практиках використовувався, по-перше, для лікувальних цілей (магія, релігія, медицина). Служителі магічних і релігійних культів сприймали як аксіому те, що «людина має вічну душу та смертне тіло, якщо приспати останнє, то можна повернутися до божественної, безсмертної природи» [24, с. 19], внаслідок чого виникла т. зв. храмова медицина (храми снів у Єгипті, асклепіони в Греції), ставши тією формою лікування, яка в античні часи була тісно пов'язана з релігійними уявленнями і здійснювалася жерцями Асклепія – асклепіадами. Однак це лікування відбувалося переважно для демонстрації могутності божества, якому вклонялися [див. 24, с. 14]. По-друге, впливали і для підсилення релігійних авторитетів і переконань (магія, релігія). В Індії, Ассирії та інших країнах Давнього Сходу гіпноз як найвищий ступінь впливу застосовувався виключно з метою підсилення тиску релігії на широкі народні маси, тому службу виконували лише ті священики, які володіли достатньою мірою технікою гіпнозу [19, с. 152].

Таким чином, основними факторами програмувального впливу виступали ресурси сакрального: 1) локус, час, атрибути, суб'єкти дії, які забезпечували космологічність того, що відбувається (архітектура храму, його інтер'єр); 2) стан фізичної неповної фактивності людини (сон, екстаз, сп'яніння, використання галюциногенів, запах ароматичних речовин); 3) ресурси ритму (постукування, барабанний бій, речитатив, хоровий спів, музика, стрибки й танок, помаху предметами, ритмічні жести, рухи тощо); 4) безпосередньо тексти святих писань, а також такі тексти, як замовляння, прокльони, клятви, молитви; магічні «передбачення» з характерною гіпотетичною модальністю, «славослів'я», адресовані вищим силам, що у сукупності спричиняло зниження контролювальних функцій свідомості людини [див. 14, с. 8; 15, с. 41–42; 20, с. 11–15], а отже, і готовність до

некритичного сприйняття релігійних повчань та як наслідок – формування настанови на ілюзорну єдність із вищими силами, зміцнення відчуття емоційної єдності під час колективних культових дій унаслідок соціально-психологічного механізму навіювання, наслідування, зараження [див. 14, с. 6], які є різновидами комунікативного впливу, що активно використовуються в сучасності.

Загалом основою релігійного впливу є віра: «Вся магічна сила переважно залежить від віри» [див. 24, с. 19]. Л.М. Лінецький так витлумачує поняття віри – це визнання чого-небудь істинним без достатніх підстав, сприйняття інформації, ідеалів, норм поведінки або інших особистісних або суспільних цінностей без попередньої перевірки їх власним досвідом як очевидних фактів і характеристик дійсності, може виражати емоційно-чуттєве ставлення до предмету віри, тому їй притаманний заряд емоцій і відчуттів [див. 14, с. 141–143]. У такому разі визначення віри в багатьох аспектах корелює з власне поняттям сугестії, оскільки також відзначається зниженим рівнем критичності, апелюванням до емоційної сфери особистості.

Отже, віра є вагомою умовою здійснення релігійного впливу, і ґрунтується на полярних емоціях, особливо на відчутті страху. Серед духовних явищ, здатних впливати на відтворення релігійності, виокремлюються як стійкі емоції і негативні відчуття (страх, страждання тощо), так і позитивні переживання та прагнення (відчуття надії, прагнення до повноти буття, до щастя), якщо докільля надає їм релігійного забарвлення та скерованості [14, с. 5], тобто позитивні (добро, допомога) й негативні (зло, нещастя, шкода) дії йдуть від стихійних духів (богів) [див. 24, с. 19]. Певний дефіцит знань заповнюється емоційним уявленням, фантазією суб'єктивним, особистісним ставленням до предмету віри [14, с. 143], причому подекуди й негативного характеру, наприклад, страх – неусвідомлене інстинктивне відчуття, що надзвичайно сильно впливає на поведінку людини: звужується мислення, викривлюється сприйняття, виникає відчуття безвиході, паралізується воля до боротьби [14, с. 18], оскільки з'являється відчуття невідомості, розгубленості, що відповідає сприятливим психофізіологічним станам задля здійснення впливу.

Застосовуючи позитивні / негативні емоції, можна в такий спосіб скеровувати вектор сприйняття реципієнта [12, с. 50]. Наприклад, такий жанр, як молитва, з притаманними їй цілющими властивостями «обнадіює, створює необхідну психологічну настанову, емоційне налаштування, підготовку до навіювального лікувального ефекту» [14, с. 138], як фізичного, так і душевного.

Вважається, що «молитва – це лікувальне самонавіювання, аналогічне автогенному тренуванню» [14]. Проф. В. Слезін, керівник лабораторії нейро-і психофізіології Санкт-Петербурзького психоневрологічного науково-дослідного інституту імені Бехтерева, експериментально досліджуючи сугестивні властивості молитви (запис енцефалограми мозку в процесі молитви), виявив, що «молитва повністю вимикає кору головного мозку за повної свідомості. Це відхід від реальності, який звільнює людину від земних турбот, невротичних ситуацій, руйнує образи хвороби в мозку та патологічні зв'язки в організмі, і пацієнт одужує» [цит. за 21, с. 133]. На нашу ж думку, такий стан співвідносний із трансом станом, коли відбувається звуження свідомості, зосередження, концентрація на одному «предметі» з відмежуванням від довкілля за повного уявного стану бадьорості людини.

Релігійні жанри сугестії (молитва, правовіді тощо) є, за переконаннями Н.Б. Мечковської, виявом магічної функції мовлення – заклинно-спонукальної функції, пов'язаної з регуляцією поведінки адресата повідомлення [15, с. 41–42] й активацією правої півкулі головного мозку, що характеризує сферу «емоційного, чуттєво-конкретного, алогічного (або надлогічного); тут «те, що здається», суб'єктивно важливіше за «реально наявне»; їй притаманна максимальна здатність переконувати, хвилювати, навіювати, зачаровувати, створюючи ефект фасцинації [див. 15, с. 44–46].

Таким чином, спектр ідей про потужні можливості впливу «був розроблений вченими, був висловлений ще чаклунами та релігійними діячами, хоч церква й перешкоджала розвитку науко-

вих уявлень про вплив, бо це заважало сакралізації релігійних таїнств» [24, с. 21]. Узагальнюючи історично складені ресурси (фактори) створення впливу, можна стверджувати, що вони становлять своєрідний субстрат впливових інтеракцій і є актуальними і сьогодні, як-от: фактор суб'єкта впливу (сугестор), який є авторитетом для об'єкта впливу – жрець, священик; фактор суб'єкта впливу, його соціопсихоментальні та психофізіологічні властивості – віра / довіра, релаксація, афективний стан; фактори умов передання повідомлення – храм, церква, дефіцит інформації; фактор механізму впровадження впливу – зараження, наслідування; фактор побудови повідомлення (комунікативні стратегії й тактики) – проповіді, молитви, заклинань, замовляння тощо.

Висновки. Отже, в межах гуманітарної парадигми вплив глибоко інтерпретовано у філософії та релігії. У філософських наукових студіях у процесі роздумів про мову, її вплив на духовний світ людини, її погляди та дії тощо учені зосереджували свою увагу на таких питаннях, як «магічність» слова; тісний зв'язок духу, душі з психофізіологічними явищами, з мовою та вплив мови на світосприйняття людини; нетотожність і варіативність інтерпретації реальності; мова як діяльність, мотиви дій тощо. Релігія давно цікавилася питаннями впливу (нерідко в тісному зв'язку з медициною), і це стало підґрунтям для кваліфікування її як доцивілізованої сугестії, історично складеної форми програмування поведінки людини, оскільки вплив наявний у всіх релігійних обрядах, культових колективних діях, проповідях та ін., що підкреслює комплексну природу впливового феномену.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. М.: Едиториал УРСС, 2003. 360 с.
2. Барт Р. Мифологии. М.: Издательство им. Сабашниковых, 1996. 314 с.
3. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. К.: ПАІС, 2010. 336 с.
4. Витгейнштейн Л. Философские исследования. *Философские работы*. М.: Гнозис, 1994. Ч. 1. С. 75–319.
5. Гончаров Г.А. Суггестия: теория и практика. URL: <http://universalinternetlibrary.ru>.
6. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 397 с.
7. Квіт С.М. Основи герменевтики. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2003. 192 с.
8. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до теорії мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
9. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса: Астропринт, 2008. 344 с.
10. Ковалёв Г.А. О системепсихологического воздействия. *Психология воздействия*: сб. науч. трудов. М., 1989. С. 4–43.
11. Кронгауз М.А. Семантика: учебник. М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 399 с.
12. Кутуза Н.В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
13. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе. URL: <http://teneta.rinet.ru/rus/le/lakan.htm>.
14. Линецкий М.Л. Внушение. Знание. Вера. К.: Политиздат Украины, 1988. 160 с.

15. Мечковская Н.Б. Язык и религия: лекции по филологии и истории религий. М.: Агентство «ФАИР», 1998. 352 с.
16. Настин И.В. Психоллингвистика. М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. 180 с.
17. Пашина Д.П. Влекомые языком. *Философия науки*. Вып. 8: Синергетика человекомерной реальности. М.: ИФ РАН, 2002. С. 377–405.
18. Песоцкий Е.А. Реклама и психология потребителя. Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. 198 с.
19. Слободяник А.П. Психотерапия, внушение, гипноз. К.: Здоров'я, 1978. 480 с.
20. Слухай Н.В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведение человека. К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. 319 с.
21. Субботина Н.Д. Суггестия и контрсуггестия в обществе. М.: КомКнига, 2006. 208 с.
22. Файхингер Г. Философия как если бы. URL: <http://www.psychol.ras.ppp/journal/numbers/20002/papers/korzini.htm>.
23. Флоренский П.А. Сочинения в 4 т. Т. 3 / сост. Игумена Андроника (А.С. Трубочёва), П.В. Флоренского, М.С. Трубочёвой; ред. Игумен Андроник (А.С. Трубочёв). М.: Мысль, 2000. 623 с.
24. Черепанова И.Ю. Дом колдуньи. Язык творческого Бессознательного. М.: КСП+, 2001. 400 с.
25. Юданова Е.Т. Суггестивная функция языковых средств англоязычного политического дискурса: дисс. ... канд. филол. наук. 10.02.04. СПб., 2003. 184 с.
26. Schwarz N. Feelings as Informations: Moods Influence Judgments and Processing Strategies. *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*. N. Y.: Cambridge University Press, 2002. P. 534–547.

УДК 811.161.2'366.5

**ТЕМО-РЕМНЕ ЧЛЕНУВАННЯ ВИСЛОВЛЕНЬ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ
(НА МАТЕРІАЛІ БОГОСЛУЖБОВИХ ТЕКСТІВ (АКАФІСТІВ)
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ)**

**THEME-RHEMA DIVISION OF EXPRESSIONS WITH APPEALS
(ON THE BASIS OF LITURGICAL TEXTS (AKATHISTS)
OF UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH)**

Олійников В.А.,
*кандидат наук із богослів'я,
старший викладач кафедри церковно-історичних і практичних дисциплін
Київської православної богословської академії*

У статті схарактеризовано комунікативне членування висловлень зі звертаннями; визначено вплив контекстуальних особливостей на підкреслення позиції теми чи реми; дослідження темо-ремного вияву звертань здійснено на матеріалі богослужбових текстів (акафістів) Української Православної Церкви.

Ключові слова: темо-ремне членування, грамема, категорія звертання, конфесійні звертання.

В статье охарактеризовано коммуникативное членение высказываний с обращениями; определено влияние контекстуальных особенностей на выделение позиции темы или ремы; исследование темо-ремного проявления обращений осуществлено на материале богослужбевых текстов (акафистов) Украинской Православной Церкви.

Ключевые слова: темо-ремное членение, граммема, категория обращения, конфессиональные обращения.

The article describes the communicative division of expressions with appeals; the influence of contextual peculiarities on underscoring of theme or rhema position is determined; the study of theme-rhema revelation of appeal is made on the basis of the liturgical texts (akathists) of Ukrainian Orthodox Church.

Key words: theme-rhema division, grammeme, category of appeal, confessional appeals.

Постановка проблеми. Комплексний опис функційного навантаження звертань неможливий без аналізу комунікативної зорієнтованості зазначених компонентів. У мовознавчій літературі неодноразово порушувати питання симетричності формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних

побудов речень. За темо-ремного (або актуального) членування зазвичай простежують паралельність із семантико-синтаксичною структурою речення, тому що семантичний вияв зумовлений реальною, цілком точною, предметно вираженою мовленнєвою ситуацією, її контекстом і завданнями – акту-

альністю, сутністю й метою повідомлення. За визначенням І.І. Ковтунової, членування на тему й рему називають актуальним членуванням, оскільки це членування актуальне, значуще в певному контексті чи в певній конкретній ситуації для того, хто говорить чи пише [6, с. 7]. Водночас синтаксична структура, схарактеризована з опертям на комунікативний рівень, виявляє своєрідні характеристики: речення в позначеному синтаксичному аспекті називають висловленням; комунікативна організація висловлення передбачає спрямованість у мовлення, відбиває природу мовленнєвих актів. За міркуванням дослідника комунікативного синтаксису Дж. Серля, мовленнєвий акт становить складний процес, у якому виголошують членороздільні звуки, зі слів за правилами граматики будують висловлення, що реалізують певний зміст і виявляють ознаки референції [10, с. 179–202]. Проте автономність актуального членування не свідчить про відмежування від формально-синтаксичного поділу речення на його компоненти. І.Р. Вихованець вважає, що два різновиди членування (формально-синтаксичне й актуальне) можна кваліфікувати як вияв деякої рівноваги між мовною системою й мовленнєвою реалізацією [5, с. 151].

Чеський мовознавець В. Матезіус, автор теорії актуального членування, виділив його основні елементи – вихідну точку (або основу), вихідну частину висловлення, тобто те, що в конкретній ситуації відоме чи може бути легко зрозумілим, і ядро висловлення, тобто те, що мовець повідомляє про вихідну точку висловлення [9, с. 94]. Серед найважливіших засобів вираження актуального членування речення І.Р. Вихованець вирізняє фонетичні, синтаксичні й лексико-граматичні [5, с. 152]. Отже, використовуючи наукові напрацювання про зазначені засоби та ґрунтуючись на мовознавчих дослідженнях із виділення первинної (основної) та вторинних функцій вокатива, розглянемо звертання на тлі комунікативного рівня мови. Такий аспект студіювання звертань, який потребує нового осмислення, а також недосліджена в цьому ракурсі джерельна база (тексти акафістів Української Православної Церкви), на якій побудоване наше дослідження, мотивують актуальність праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У традиційному мовознавстві наявні декілька ідей, підходів до кваліфікації актуального членування речення: семантичний (О.А. Бризгунова, О.В. Ісаченко, В.В. Осокін, В.С. Юрченко), синтаксичний (Л.С. Бархударов, І.П. Распопов), логіко-граматичний (Н. Хомський, Ю.К. Щеглов), комунікативний (В.О. Васильєв, Т.В. Єлфімова, О.Б. Сиротиніна, Я. Фірбас, Л.О. Черняхівська) і морфологічний

(М.Я. Блох). Крім того, деякі дослідники вважали за потрібне використовувати кілька підходів одночасно: В.З. Панфілов – логіко-граматичний і синтаксичний; А.Й. Багмут та І.І. Ковтунова – семантичний і морфологічний; О.О. Леонт'єв – синтаксичний і семантичний; О.Л. Пумпянський – логіко-граматичний, синтаксичний і комунікативний. О.О. Крилова, узявши до уваги різні концепції щодо аналізу актуального членування речення, указала на його кількаярусність. Неоднорідність і різноманітність поглядів на досліджувану проблему ще раз свідчить про необхідність всебічної характеристики аналізованих компонентів.

Постановка завдання. Метою статті є системне вивчення темо-ремного членування висловлень зі звертаннями, засвідченими в богослужбових текстах (акафістах) Української Православної Церкви, визначення кореляцій теми й реми з маркерами граем категорії звертання. Відповідно до мети окреслено такі завдання: 1) вирізнити й схарактеризувати граемні маркери звертань й указати на їхнє співвідношення з компонентами темо-ремного членування висловлень; 2) з'ясувати вплив контекстуальних особливостей на підкреслення позиції теми чи реми; 3) дослідити темо-ремну специфіку конфесійних звертань і вказати на їхню відмінність від вокативних одиниць, ужитих в інших текстах.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що в реченнєвих конструкціях, побудованих за моделлю «імператив у функції присудка + локатив у ролі підмета», первинна для вокатива семантико-синтаксична функція адресата вольової дії та потенційного суб'єкта дії зближується з номінативною (підметовою з формально-синтаксичного погляду). У комунікативному плані простежуємо таку саму тенденцію. Важливе значення набуває порядок розташування компонентів. Актуальне членування збігається з формально-синтаксичним, якщо підмет або група підмета (у нашому випадку – непоширене або поширене звертання) перебувають у препозиції щодо присудка чи групи присудка, напр.: *Господи, / помилуй* (А. 1.19 – Акафістник. – Т. № 1. – Акафіст № 19); *Оголошені, / вийдіть* (А. 2.22); *Ісусе, / покажи переді мною безодню душевного мого розтління* (А. 2.3); *Ісусе, подателю тим, хто просить, / дай мені плач за гріхи мої* (А. 1.3); *О всеблаженний і святий великомученику Юрію, / прийми цей наш похвальний спів і визволи нас від усякого зла твоїм теплим перед Богом заступництвом* (А. 1.17). Непоширені звертання перших трьох висловлень і поширені звертання четвертого й п'ятого співвідносні з позицією теми, імператив першого й другого висловлень й імперативні групи третього, четвертого й п'ятого виконують комуні-

кативну функцію реми. Такі структури дослідники визнають типовими. За висновком І.І. Ковтунової, «правильна логічна побудова стилістично нейтрального літературного мовлення потребує, щоб тема як вихідний пункт висловлення, часто відомий слухачеві або читачеві, перебувала на початку речення, а рема, яка повідомляє дещо про тему й містить переважно нове, невідоме читачеві, – у кінці речення, після теми» [6, с. 13]. Дослідниця визнала зазначені конструкції «контекстуально незалежними або синтагматично незалежними. У контексті такі висловлення займають синтагматичне незалежну позицію» [6, с. 37]. В. Матезіус, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець називали такий порядок слів об'єктивним, притаманним експресивно й стилістично нейтральним висловленням [8, с. 239–245; 4, с. 278; 5, с. 153]. Попри традиційність поділу на тему й рему, особного коментаря потребує структура *Ісусе, подателю тим, хто просить*, / *дай мені плач за гріхи мої* (А. 1.3), де тема виявляє складний характер. Зокрема, на другому рівні членування комплексну тему *Ісусе, подателю тим, хто просить* варто розмежувати на дві частини: *Ісусе, / подателю тим, хто просить*. Наступний етап членування передбачає додатковий поділ другої частини: *подателю тим, / хто просить*. Своєрідність розглядуваної вокативної одиниці, що маркує тему, вирізняється й тим, що вона модельована складним, зокрема складнопідрядним реченням. Натомість в інших стилях, якщо й трапляються поширені звертання, зазвичай роль підпорядкованих одиниць припадає на компоненти атрибутивного різновиду.

За суб'єктивного порядку в препозиції розташовані присудок або група присудка, а підмет або група підмета переміщені в постпозицію, напр.: *Радуйтеся, / праведні* (А. 3.19); *Благодать Твою всемогутню подай нам, / Господи* (А. 2.1); *Прийди, / Співрозмовнику ув'язнених і опоро гнаних* (А. 2.2); *Ублагай Господа за грішних, / свята мученице Тетяно* (А. 3.20). Відповідно й рема перебуває на початку висловлення, а тема – в його кінці. В.В. Виноградов пояснював: «Якщо – унаслідок специфічного мотивування (зумовленого схвильованістю, внутрішнім зацікавленням мовця, його бажанням підкреслити що-небудь і т. п.) – виникає необхідність граматично виразити емоції, ставлення мовця до предмета повідомлення, тоді утворюється суб'єктивний порядок слів, що набуває вигляду «рема – тема»» [4, с. 278]. І.І. Ковтунова назвала аналізовані конструкції «контекстуально залежними або синтагматично залежними» [6, с. 38].

Використовуючи морфологічний підхід до актуального членування, І.І. Ковтунова визнала, що іменники, особові займенники й інфінітиви

частіше виконують функцію теми; прикметники в предикативній функції, дієвідмінювані дієслова й прислівники – реми [6, с. 79–90].

Проте для членування на тему й рему не характерна стабільність, особливо в конструкціях із вокативом у постпозиції щодо предиката. У такому разі для розмежування основних елементів актуального членування використовують різні засоби, про які йшлося попереду. Контекстуальні особливості – фонетичні (логічний наголос, інтонаційні засоби), синтаксичні (порядок розташування слів, аналітичні синтаксичні морфеми, специфічні синтаксичні конструкції), лексико-граматичні (повтори) [5, с. 152–154] – сприяють підкресленню реми чи теми. Наприклад, у висловленнях *Допоможи і мені, / Невсипний Охоронителю мій* (А. 2.10); *Зглянься і на нас, / угоднику Божий* (А. 2.19) частка *і* є показником реми. Дісприкметникові звороти також акцентують увагу на смисловому навантаженні реми, напр.: *О святі і достохвальні мучениці Віро, Надіє і Любове і мудра мати Софіє, / нині прийнявши це мале моління, позбавте нас вашими молитвами від усяких бід, хвороби й скорботи...* (А. 2.20); *Бажаючи спасти душі всіх одержимих нечистими духами, не припиняй завжди молитися до Господа, / Кипріане богопроповіднику* (А. 2.22). У висловленнях *Господи мій, мудрості наставнику, / настанови мене, раба Твого* (А. 2.4); *Господи мій, Пастирю Добрий, що душу Свою поклав за віви, / визволи мене, заблудле ягня...* (А. 2.4) прикладки *раба Твого* й *заблудле ягня* увиразнюють комунікативний центр. Функцію виділення теми виконує постпозитивна частка *же* (*ж*), напр.: *Прийди ж, / Єдиний Мудрий Будівничий життя* (А. 2.2); *Його ж ублагай, / Заступнице наша* (А. 2.5).

Також для з'ясування комунікативного завдання висловлення використовують запитання. До висловлення *Почуй нас, / страстотерпцю Христів Юрію* (А. 1.17) можна поставити два запитання. Перше – *Про що попросили страстотерпця Христа Юрія?* – допоможе вирізнити рему *почуй нас* і тему *страстотерпцю Христів Юрію*; друге – *Кого попросили почути?* – рему *страстотерпцю Христів Юрію* і тему *почуй нас*. Отже, залежно від можливих ситуацій (в усному мовленні) та контексту (у письмовій мові) актуальне членування висловлення може бути різним, але членування його формально-синтаксичного корелята залишається сталим.

Вокатив із вторинною семантико-синтаксичною функцією акцентованого адресата й нейтралізованого суб'єкта й відповідно з формально-синтаксичною позицією детермінанта в реченні репрезентує найчастіше тему, напр.: *Ісусе, / Матері Твоїй*

улюбленого ученика милосердно всиновив (А. 2.3); *Полюбили всією душею вузьку і скорботну стежку життя чернечого і нею старанно прямували, / отці богомудрі* (А. 2.17). Подекуди тема у висловленнях цього різновиду подібно до попередньої конструкції також може бути багатокомпонентною, напр.: *Царице моя преблага, / надіє моя Богородице, // пристановище сиріт /// і подорожніх заступнице, /// скорботних радосте, // // покривджених покровителько, // // бачиши мою біду, бачиши мою скорботу* (А. 1.6). У реченнях *Красномовці слова і любителі мудрості думки не можуть належно прославити силу твою, / Михайле* (А. 1.10); *Оспівування всяке не може достойно прославити доблесті твої, / Хрестителю Господній* (А. 1.11) комунікативну значущість виявляють звертання, що виконують роль реми.

У висловленнях із вокативом, що реалізує вторинну семантико-синтаксичну функцію акцентованого адресата й нейтралізованого суб'єкта та відповідно формально-синтаксичну позицію детермінанта, додаткові засоби вираження актуального членування також допомагають у визначенні теми й реми. У непитальних висловленнях постпозитивна частка *же* (*ж*) як додатковий засіб вирізнення теми посилює її позицію, напр.: *Господи Боже наш, / про Нього ж апостольський собор явно проповідує* (А. 1.2); *Господи Боже наш, / Йому ж святителі і пастирі приносять подячний спів* (А. 1.2). Рему підкреслюють частка *і*, напр.: *Чує і Твої нині моління Господь Ісус, / обрана палато Духа Святого* (А. 1.7); *Так і я жадаю променів Твоїх, / Благий* (А. 2.2); дієприкметникові звороти, напр.: *Усіляке мудрування відкинувши, ми дивуємося чудесами Твоїми, / Богородице* (А. 2.5); *Усе єство ангельське великою зраділо радістю, побачивши мужність твою, / свята і непереможна мученице Варваро* (А. 1.18); прикладка, напр.: *Проповідницею поклоніння святим мощам стала Аглаїда, господиня твоя, / страстотерпцю Христів* (А. 3.21). А у висловленні *Милосердний Господи і Судде Праведний, / терпиши і благодієши мені, пекельній поселениці, навіть до цього дня і години всіляко чекаючи мого покаяння* (А. 3.25) рему актуалізують три засоби: частка *навіть*, прикладка й дієприкметниковий зворот.

У питальних конструкціях із вокативом актуальне членування виражене чіткіше. Питальні займенникові слова підсилюють рему, напр.: *Господи, / що сотворю?* (А. 2.12); *Учителю, / де живеш?* (А. 2.13); *Вороже, нечестивий правителю, / чого лютуєши проти християн?* (А. 3.19). Отож звертання в цих структурах реалізує тему.

Зазначений показник особливо важливий у конструкціях із кличним відмінком, що вживається після присудка, напр.: *Хто може висловити боріння і труди твої, / блаженний отче?* (А. 1.22).

Актуальне членування висловлень, структурованих маркерами третьої грами категорії звертання – ідентифікувального полісемантичного вокатива, який відбиває вторинну семантико-синтаксичну функцію кличного відмінка іменника (семантичне дублювання вокативною синтаксевою займенникового іменника другої особи однини чи множини) та постає у формально-синтаксичній ролі опосередкованого другорядного члена речення – зорієнтоване на ті самі засоби, про які йшлося раніше, а саме: фонетичні, синтаксичні, лексико-граматичні. Позицію реми підсилюють дієприкметникові звороти, напр.: *Дивно прославила Ти чудесами Твою святу ікону, названу Купиною Неопалимою, / Богородице Діво* (А. 3.5); *Цього ради проповідує Русь велич Божу, показану на тобі, / святителю Димитрію* (А. 3.14); дієприслівникові звороти, напр.: *Презначальна і все діюча Тройце, / сотворивши насаобразомізаподобю Твоєю, Ти заповідала творити угодне перед Тобою* (А. 1.2); *Бажаячи зрозуміти неосяжну премудрість, Філіп промовив до Тебе, / Господи* (А. 1.3); порівняльні звороти, напр.: *Обраний угоднику Христів, ченців руських першоначальнику і великий чудотворцю, преподобний отче наш Антонію, / з любов'ю приносимо тобі ці похвальні пісні, як Небесному заступнику нашому* (А. 2.18); *Засяв ти на горах Київських, як стовп утвердження вірних, / Антонію богомудрий* (А. 2.18); прикладки, напр.: *Непереможний Восводо і Господи, радосте рабів Твоїх, що каються, / до Тебе я, грішній, у покаянні звертаюся* (А. 3.13); *Усе єство ангелів, охоронців роду людського, прославило тебе, / благовірний княже* (А. 1.14); частка *тільки*, напр.: *Тільки на тебе після Бога покладаю я надію, / Охоронителю мій Ангеле* (А. 2.10). Комунікативний центр увиразнюють повтори як лексико-граматичні засоби, напр.: *Віруємо, віруємо в Тебе, / Господи!* (А. 3.21); *Бо ми не маємо іншої допомоги, не маємо іншої надії, тільки Тебе, / Владичице* (А. 3.3). В останньому висловленні частка *тільки* також інтенсифікує рему. Постпозитивна частка *же* (*ж*) у непитальних висловленнях робить чіткою позицію теми, напр.: *Ми ж звиваємо до Тебе, / Пречиста* (А. 3.4); *Ми ж зворушений спів приносимо Тобі, / Пречиста* (А. 3.4).

Смислово вагу комунікативного центру в питальних структурах посилюють питальні слова, напр.: *Савле, Савле, / навіщо ти гониши Мене?* (А. 2.12); *Симоне Іонин, / чи любиш ти*

Мене? (А. 2.12); *Хто* зцілить мене, або *хто* підніме мене із глибини гріховного життя, якщо не Ти, / *Лікарю благодатний?* (А. 3.13). В останній конструкції граматичну емоційність реми підвищує повтор слова *хто*.

Цікавим уважаємо міркування Н.О. Слюсарєвої про тему у висловленнях розглядуваного зразка. Дослідниця вказує на яскравість функції ідентифікації «під час використання подвійної теми, тобто назви того самого референта вжито двічі в межах одного речення, де одна номінація представлена займенником, й обидві номінації співвідносні з одним присудком» [11, с. 116–117].

Речення зі звертаннями – репрезентантами четвертої суб'єктно-предикатно-адресатної грами аналізованої категорійної величини становлять семантико-граматичну єдність у комунікативному плані. Такі структури є односкладними однослівними зі спонукальною семантикою. Н.М. Костусяк постулює, що в однослівних реченнях нерозчленованого характеру вокатив виконує роль реми [7, с. 176]. І.Р. Вихованець, підкреслюючи неможливість членування кожного речення (звідси й назва «нерозчленовані»), пояснював, що однією з властивостей речення є спрямованість на вираження реми як комунікативного центру, тобто речення без реми не існує, тоді як тема може бути лексично не вираженою [5, с. 149], напр.: *Христе! Ти – Царство Небесне!* (А. 3.24); *О Предивна Владичице! Покажи на нас дивні милості Твої...* (А. 3.8); *О священна*

главо, кріпкий наш молитвенику і заступнику, святителю Феодосію! Почуй нас, що з вірою закликаємо тебе... (А. 3.15); *О священна главо, ангеле земний і людино небесна, преподобний і богоносний отче наш Феодосію, прекрасний слуга Пресвятої Богородиці, що в ім'я її святе предивну обитель на горах Печерських влаштував і в ній безліччю чудес засяв! Благаємо тебе з великою щирістю...* (А. 2.19).

Висновки. Отже, позиція теми – типовий комунікативний вияв кличного відмінка у висловленнях усталеної структури та нейтрального емоційного забарвлення. Проте в конструкціях зі звертаннями – маркерами першої, другої та третьої грами аналізованої категорії функції вокатива як одного з компонентів актуального членування можуть змінюватися залежно від можливих ситуацій і контексту. У висловленнях нерозчленованого характеру, що репрезентують четверту граму категорії звертання, вокатив вживається в позиції реми. Попри значну усталеність теморемного членування аналізованих структур із реченням інших стилів, конфесійні звертання водночас виявляють певну особливість. Вона полягає в тому, що тема чи рема, репрезентовані вокативом, можуть мати складну модель, структуровану двома й більше компонентами. Вважаємо перспективним продовжити дослідження теморемного членування висловлень зі звертаннями, засвідченими в інших жанрах православної церковної гімнографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акафістник: у 3 т. К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 1. 2011. 352 с.
2. Акафістник: у 3 т. К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 2. 2012. 416 с.
3. Акафістник: у 3 т. К.: Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 3. 2012. 368 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. М.: Наука, 1975. 562 с.
5. Вихованець І.Р. Грамматика української мови: синтаксис. К.: Либідь, 1993. 368 с.
6. Ковтунова И.И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения: учеб. пособ. М.: УРСС, 2002. 240 с.
7. Костусяк Н.М. Структура міжривневих категорій сучасної української мови: монографія. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
8. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения. *Пражский лингвистический кружок*. М.: Прогресс, 1967. С. 239–245.
9. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию / пер. с чеш., англ.; закл. ст. Д.В. Сичинавы. М.: Едиториал УРСС, 2010. 232 с.
10. Серль Дж. Референция как речевой акт / пер. с англ. Т.В. Радзиевской. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Радуга, 1982. Вып. 13. Логика и лингвистика. С. 179–202.
11. Слюсарєва Н.А. Проблемы функционального синтаксиса английского языка М.: Наука, 1981. 206 с.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИХОВАНОЇ АГРЕСІЇ В КОМУНІКАЦІЇ

THE MEANS OF EXPRESION OF IMPLICIT AGGRESSION IN COMMUNICATION

Тараненко К.В.,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри гуманітарної, психологічної підготовки
та митної ідентифікації культурних цінностей
Університету митної справи та фінансів*

Стаття присвячена аналізу поняття вербальної агресії загалом, а також характеристиці засобів прихованої агресивності зокрема. Значна увага приділяється сутності, природі та характеристикам мовленнєвих стратегій прихованих агресорів. Засоби вираження прихованої агресії проілюстровані прикладами з художньо-літературних дискурсів. Детально й науково обґрунтовано розмежовані поняття прихованої та пасивної агресії в комунікації.

Ключові слова: вербальна агресія, прихована агресія, переорієнтована агресія, мовленнєва поведінка, стратегія.

Статья посвящена анализу понятия вербальной агрессии в целом, а также характеристике средств скрытой агрессивности в частности. Значительное внимание уделяется сущности, природе и характеристикам речевых стратегий скрытых агрессоров. Средства выражения скрытой агрессии проиллюстрированы примерами из художественно-литературных дискурсов. Подробно и научно обоснованно разграничены понятия скрытой и пассивной агрессии в коммуникации.

Ключевые слова: вербальная агрессия, скрытая агрессия, переориентированная агрессия, речевое поведение, стратегия.

The article is devoted to the analysis of the concept of verbal aggression in general, as well as the characteristics of the means of implicit aggression in particular. Considerable attention is paid to the nature and characteristics of speech strategies of implicit aggressors. Means of expression of implicit aggression are illustrated with examples from literary discourses. The concepts of implicit and passive aggression in communication are demarcated in detail and scientifically grounded.

Key words: verbal aggression, implicit aggression, aggression reoriented, verbal behavior, strategy.

Постановка проблеми. Декілька десятиліть спостерігаємо посилення рівня агресивності в сучасному суспільстві та міжособистісній взаємодії, тому вивчення агресивних станів людини й проявів агресії в різних сферах життя є одним з актуальних завдань сучасної науки. Проблему агресії в мовленні досліджують та аналізують представники низки дисциплін: філософії, когнітивної й соціальної психології, психолінгвістики, лінгвістичної прагматики, комунікативної та когнітивної лінгвістики, культурної антропології, еколінгвістики, етики та інших. Останні десятиліття питання соціальної та міжособистісної агресії міцно закріпилися в колі інтересів не лише психологів, а й лінгвістів (спеціалістів із психолінгвістики та теорії комунікації), які вивчають вербальні засоби вираження агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні лінгвістичні дослідження вербальної агресії послуговуються лінгвопсихологічним підходом, оскільки психологічне розуміння різних типів агресії, її мотивів та передумов сприяє розумінню такої мовленнєвої поведінки, її стратегій, тактик та форм вираження. Цій актуальній проблемі присвячують наукові праці як вітчизняні,

так і зарубіжні вчені (Ю. Антонян, Л. Білоконенко, Я. Волкова, В. Жельвіс, А. Карякін, М. Пейсерт, К. Седов, Л. Ставицька, Б. Шарифуллін, Ю. Щербініна). У численних дослідженнях вербальної агресії продемонстровано, як мова, що покликана бути інструментом комунікації, стає інструментом агресії. Більшість із запропонованих розвідок із проблем вербальної агресії розглядає лише пряму (або відкриту) агресію. Менш помітною, але не менш шкідливою для комунікації є непряма (або прихована) агресія.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити природу прихованої агресії як вияву деструктивного спілкування, визначити стратегії мовленнєвої поведінки вербальних агресорів, а також проаналізувати засоби вираження прихованої агресії в комунікації.

Виклад основного матеріалу. Традиційно основними емоціями, що стимулюють агресивну поведінку загалом та мовленнєву зокрема, вважають три емоції, що складають так звану «тріаду ворожості» К. Ізарда – гнів, відразу та зневагу [3]. Гнів та його різновиди є головним емоційним стимулом агресії, оскільки саме в контексті гніву людина вчиняє будь-які агресивні дії.

Через це вербальна семіотична система агресії представлена передусім інвективною, грубою та вульгарною лексикою. Однак далеко не завжди використання подібного роду лексики є показником агресії в комунікації. Як справедливо зазначає Ю. Щербініна, «класифікувати те чи інше висловлювання з погляду наявності в ньому виявів вербальної агресії можливо лише в контексті цілісної комунікативної ситуації, тобто в кожному конкретному випадку необхідно встановлювати зв'язок висловлювання з реальними умовами спілкування – часом, місцем, цілями й характером спілкування, предметом мовлення, характером комунікантів» [10, с. 36].

Одним із перших визначення вербальної агресії запропонував А. Басс, який зазначив, що вербальна агресія – це вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (погроза, прокляття, лайка)» [13, с. 27]. А. Басс підкреслив, таким чином, два аспекти вербальної агресії – зовнішній (лінгвістичні та паралінгвістичні засоби вираження агресії) і внутрішній (інтенції, конкретний зміст і контекст агресивних висловлювань).

Відповідно до класичних чотирьох різновидів вербальних агресивних дій А. Басса [13], Ю. Щербініна пропонує класифікувати вербальну агресію за такими ознаками:

1) за ступенем вираженості (від слабких проявів до найсильніших);

2) за ступенем усвідомленості (рефлексування) мовцем і цілеспрямованості мовного впливу (усвідомлена, цілеспрямована, ініціативна і неусвідомлена, нецілеспрямована, реактивна мовна агресія);

3) за характером, способом вираження (відкрита (пряма) і прихована (непряма) вербальна агресія);

4) за відношенням до об'єкта (перехідна та неперехідна (зміщена) мовна агресія);

5) за кількістю учасників ситуації спілкування (масова і соціально замкнена (групова, міжособистісна) мовна агресія) [10, с. 133–150].

Визначення прихованої агресії – одне з найбільш актуальних проблем в сучасній психологічній науці. М. Литвак розуміє приховану агресію як поведінку, «яка не усвідомлюється як агресивна ні самим агресором, ні його жертвою, викликає емоційну напругу, спочатку неусвідомлену, що призводить згодом до хвороб, асоціальної, а іноді й злочинної поведінки» [5, с. 101]. У сучасній психології і конфліктології виділено ряд ознак прихованої агресії, до яких відносять, наприклад, оголошення фактів у спотвореному

вигляді, дискредитацію співрозмовника та його досягнень, вираження помилкового співчуття, різного роду провокаційні дії і висловлювання тощо. «Пропозиція своїх послуг партнеру, коли він цього не просив, надмірна опіка дітей, що блокує їхній розвиток, оберігання улюбленого учня від складної роботи під приводом турботи про нього тощо. Прихована агресія ховається за іронією, кепкуванням та «дружньою» критикою» [5, с. 101–102]. Наведемо приклад вираження прихованої агресії в репліках керівника до підлеглого:

– *А от і наша Аліса Олександрівна. Вона, оказиваєця, тут бесєди веде, юний літератор* [1, с. 26].

– *А от сматріте, каво я вам привела! – сповіщає мадам, заледве за вами зачиняється кафедральні двері. – Оказиваєця, дарагі калегі, поки ми все тут із нетерпенієм ждьом, наша любіма Аліса Олександрівна мурликає під дверима з юношами. І так замурликалася, шо почти не опоздала* [1, с. 27].

– *Ну, еслі всі молоді й кучеряві вже собралися, значить пора починати, – каже тим часом доктор і професор, і тобі не лишається нічого іншого, окрім як, кивнувши юнакові, йти слідом за галіфе й пайетками* [1, с. 27].

У даній ситуації немає жодних вербальних або невербальних ключів, які демонструють агресивний характер спілкування керівника та підлеглого. Керівник (завідувачка кафедри) не завдає підлеглий (викладачці кафедри) жодних вербальних образ, відсутня інвективна чи фамільярна лексика, просодичний малюнок їх висловлювання не маркований «агресивною» емотивністю, відсутні кінетичні компоненти невербальної репрезентації агресивних емоцій, але реалізована стратегія спілкування дозволяє віднести розглянуту ситуацію до ситуацій прихованої агресивної спілкування. У даному випадку ми маємо справу з прихованою агресією, в процесі реалізації якої агресор вживає позитивно марковані слова по відношенню до підлеглої (*любіма, молода й кучерява, юний літератор*), виказуючи показове «дружнє» ставлення. Своєрідною формою прихованої агресії, яка, зокрема, відбивається і в мові, є хитрість, а також показна улесливість та ввічливість, за якими ховається вороже ставлення. Це притаманне людям, чиї прояви агресивності в дитинстві суворо каралися, хто не міг відкрито проявляти впертість та інші афекти і змушений був реагувати таємно, вдаючись до хитрощів [8]. Етикетні формули, слова ввічливості, а також лексеми із суфіксами зменшеності, пестливості, за якими в лінгвальній системі закріплена позитивна

семантика, вживаються прихованими агресорами з провокативною метою образити, принизити чи докорити опонентів. Завідувачка не може висловити своє істинне ставлення до підлеглої через поняття професійної етики, тому їй доводиться послуговуватися стратегіями прихованої агресії.

Прийоми «дружньої» критики або «дружніх» зауважень можуть допомагати мовцю-агресору виявляти своє вороже ставлення до членів колективу, але знаходитися в межах формально етичного спілкування:

– *Опаздуєте, Валентино Степанівно, – дорікнула начальниця, коли, ще закехана після подолання сходів на п'ятий поверх, вона переступила поріг кафедри. – Ми вже зі Светіком рещили без вас кофе пити!*

Це був ритуал, згідно з яким їй зараз належало лякатися й починати просити вибачення, і вона з готовністю притиснула пухкі долоні до монументальних грудей.

– *Ой, Раїсочко Олександрівно, Богом клянуся, спеціально ще вдосвіта схопилася, пів на сьому з дому вилетіла! Так маршрутка чортова як зумисне, нема й нема її! Вони їздять оце, як хочуть, а мене он Раїсочка Олександрівна, може чекає...*

– *Не цінуєте ви мене, – мовила та задоволено* [1, с. 158].

Завідувачка навмисно робить зауваження підлеглий, яка нібито запізнилася на чаювання, прагнучи вислухати вибачення, тим самим принизивши честь та гідність своєї жертви. Для особистостей із прихованою агресивністю взагалі характерне залучення до всього, що стосується нормування, регулювання та принципової співвідповідності, для них важливо, щоб все мало свою назву і своє місце. Їхню агресивність важко довести, тому що вона носить надперсональний, анонімний характер, за яким ховається пристрасть до насильства [8]. Промовляючи останню репліку в діалозі, завідувачка виявляє не лише приховану агресію, а і прийом мовного маніпулювання, знецінюючи вибачення підлеглої та проваючи почуття провини. Прагнення особистості підвестися за рахунок приниження чи морального знищення співрозмовника становить основу агресивного спілкування та комунікативного садизму [11].

Різновидом прихованої агресивності в спілкуванні є явище переорієнтованої агресії. Механізми цього явища вивчалися і вивчаються в етології (на прикладах поведінки тварин), в соціальній психології, досліджуються також чинники, що визначають вибір «цапа-відбувайла» в тих випадках, коли мова йде про уособлений об'єкт перенесення агресії. Основним фактором при цьому стає оцінка здатності потенційного «козла від-

пущення» до відплати: на цю роль вибираються або слабкі й беззахисні люди, або ж ті, з якими повторні зустрічі мало ймовірні [7, с. 134–141].

Згідно з дослідженнями К. Лоренца, переорієнтація агресії є результатом взаємодії між агресивністю суб'єкта агресії і гальмуючим механізмом об'єкта агресії: «Людина, що розсердилася на іншу, швидше вдарить кулаком у стіну, ніж в обличчя, – як раз тому, що така дія гальмується певними заборонами, а лють вимагає виходу, як лава у вулкані» [14, с. 173]. Переорієнтована агресія такого роду (удар у стіну замість удару в обличчя) тісно пов'язана з поняттям агресивного катарсису, основна ідея якого полягає в тому, що виплеск емоції назовні послаблює цю емоцію «зсередини» і покращує самопочуття суб'єкта емоції [2, с. 84].

Переорієнтація агресії як форма агресивної поведінки закріплена в ряді мовних одиниць:

– зганяти (згонити, зігнати, зогнати) злість: *Через побиті шибки й розчахнуті вікна було видно перекинуті меблі, розкидані папери, потрощений посуд. Хтось тут, утікаючи, зганяв злість на всьому, що підверталось під руку* [9, с. 27];

– зривати (зірвати) свою злість: *Чорна злість розривала його груди — аж хотілося її зірвати — вирвав перший сивий волос із голови* [6, с. 18];

– вимістити злість: *Микола несамовито рубав дрова, наче на них хотів вимістити безсилу злість на себе через те, що за цей час так і не знайшов підхід до хазяйки* [12, с. 45].

Наведемо приклад такої переорієнтованої агресії з художньо-літературного дискурсу: *Ставав Матвій дедалі злішим, бо відчував, яку ото утяв дурницю. Чув глузування поза спиною — на вулиці, як у поле виходив — і від того стискав п'ястуки та зганяв злість на Марисі* [4, с. 8]. В уривку є опис невербальних проявів агресивних емоцій – сказу і злоби – *стискав п'ястуки*, які спрямовані не на об'єкт роздратування, а на іншу особу – Марисю. Факт агресивної реакції виявляється прихованим від реального об'єкта скоєних агресивних дій, що дозволяє нам віднести їх до ситуацій прихованого агресивного спілкування за змістовним компонентом.

Щоб уникнути плутанини в розумінні прихованої агресії, в межах цієї роботи доцільно розвести поняття прихованої та пасивної агресії. У психології пасивними називають такі види агресії, які не спрямовані безпосередньо на об'єкт, що не націлені на його пряме руйнування і виражаються в інших видах діяльності [7, с. 122–123]. Пасивна агресія найчастіше підсвідомо, це прихована форма маніпулювання будь-ким заради досягнення своїх емоційних або

інструментальних цілей. Це, наприклад, перекладання своєї вини на інших, забування про домовленості чи зобов'язання, ігнорування, мовчання, відкладання розмови на потім тощо. Прихована ж агресія передусім свідомо, це свідомо комунікативна поведінка, що прихована за вдаваною нейтральністю або ж прихильністю в спілкуванні.

Висновки. Отже, спілкування з прихованою агресією – це спосіб комунікативної поведінки, коли суб'єкт не може висловити свою ворожість у формі відкритої агресії і вдається до викорис-

тання непрямих форм агресії, а також до переорієнтації агресії на інші об'єкти. До непрямих форм агресії віднесено: знецінення співрозмовника та його досягнень, вираження хибного (або непотрібного) співчуття, маніпулятивні висловлювання, провокаційні дії, кепкування, іронію, «дружню» критику, маскування ворожого ставлення під етикетними формулами та засобами показної ввічливості. Перспективою подальших досліджень вважаємо виділення механізмів подолання виявів пасивної агресії та протидії їм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березіна Дарина. Факультет: Соціально-психологічний роман. Київ, 2017. 240 с.
2. Волкова Я.А. Деструктивное общение в когнитивно-дискурсивном аспекте: дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19. Волгоград, 2014. 430 с.
3. Изард К. Эмоции человека. Москва, 1980. 440 с.
4. Лис В. Два Млинища. Харків, 2016. 253 с.
5. Литвак М.Е. Психологическое айкидо. Ростов-на-Дону, 2008. 192 с.
6. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. URL: <https://ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15296&page=13>
7. Налчаджян А. Агрессивность человека. Санкт-Петербург, 2007. 736 с.
8. Рима́н Ф. Основные формы страха. Исследование в области глубинной психологии. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Riman/
9. Шкляр Василь. Маруся. Харків, 2017. 191 с.
10. Щербинина Ю.В. Вербальная агрессия. Москва, 2008. 360 с.
11. Тараненко К.В. Комунікативний садизм як особливий вид вербальної агресії. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 213–215.
12. Тіховська Т. Чому дзвенять цекади. Харків, 2018. 197 с.
13. Buss A. Aggression Pays. The Control of Aggression and Violence. NY, 1971. P. 7–18.
14. Lorenz K. On Aggression. Bantam Books, 1967. 306 p.

**СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДАРИ КОРНІЙ «ТОМУ, ЩО ТИ Є»)**

**SEMANTIC AND GRAMATIC FEATURES
OF THE CATEGORY OF INDETERMINACY IN THE MODERN UKRAINIAN PROSE
(ON THE MATERIAL OF DARA KORNIY'S NOVEL "BECAUSE YOU ARE")**

Тиха Л.Ю.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету*

У статті проаналізовано семантичну та граматичну структуру засобів вираження категорії неозначеності. Охарактеризовано різні за будовою граматичні структури вираження неозначеності: від слова до речення, у яких репрезентантами неозначеності стали неозначені та означальні займенники, неозначені прислівники, деякі числівники, а також слова з цілком конкретним значенням тощо. Зазначено, що вказані лексеми та їх сполуки письменниця Дара Корній використовує для характеристики неозначеної особи (вік, зовнішність, риси характеру), для відображення внутрішнього світу персонажів, їх уподобань, життєвої позиції, для вказівки на предмети навколишньої дійсності, відстань, час.

Ключові слова: граматична структура, лексема, семантика, значення слова, категорія неозначеності, неозначені займенники, прислівники, художній образ, словосполучення, речення.

В данной статье проанализированы семантические и грамматические особенности категории неопределенности. Охарактеризованы различные грамматические конструкции выражения неопределенности: слова, словосочетания, предложения. В представленных сочетаниях репрезентантами неопределенности являются определенные и неопределенные местоимения, неопределенные наречия, некоторые имена существительные и имена числительные, а также слова, имеющие вполне конкретные значения. Указано, что упомянутые лексеми и их сочетания писательница использует с целью характеристики неопределенного лица, внутреннего мира героев романа, их мировоззрения, а также для указания на предметы окружающей действительности, расстояния, времени.

Ключевые слова: лексема, категория неопределенности, словосочетание, семантика, грамматическое значение, неопределенные местоимения, наречия, художественный образ.

The article analyzes the semantic and grammatical structure of means of expressing the category of indeterminacy. Various grammatical structures of the expression of insignificance are described in different ways: from the word to the sentence, and the representatives of indeterminacy are indefinite and definite pronouns, undefined adverbs, some numerals, as well as words with a very specific meaning, etc. It is noted that the writer uses these tokens and their compounds to characterize the undefined person (age, appearance, character features), to reflect the inner world of the characters, their preferences, their position of life, to indicate objects of the surrounding reality, distance, time.

Key words: grammatical structure, lexeme, semantics, meaning of a word, indefinite pronouns, adverb, sentence.

Постановка проблеми в її загальному вигляді. Неозначеність як граматична категорія достатньо повно описана як зарубіжними (Н. Арутюнова, А. Норен, Т. Фернальд), так і українськими вченими (Р. Вихованець, К. Городенська, Н. Костусяк, І. Хохрякова та інші.). У працях лінгвістів знаходимо і теоретичні аспекти категорії неозначеності, зокрема, І. Поляк у своїй роботі «Структурно-семантична організація категорії неозначеності» дослідив структурні особливості функційно-семантичної категорії неозначеності, вирізняв центральні та периферійні засоби її експлікації. В. Лабетова («Референційна інтерпретація категорії означеності/неозначеності в українській мові») проаналізувала категорію означеності/неозначеності в українській мові крізь призму референції та визначила конкретні способи та

засоби її вираження. На вузькотериторіальному мовному матеріалі засоби репрезентації неозначеності в українській мові дослідив у своїй роботі В. Колесник («Засоби вираження неозначеності в болгарських говірках»). В. Кондратюк («Лексичні засоби вираження означеної/неозначеної кількості в українській мові неозначеності») порушив питання вираження кількісних відношень на лексичному рівні. Отже, різні дослідники звертали увагу на категорію кількості і засоби її репрезентації, проте неозначеність виявляє себе на різних граматичних рівнях і в різних семантичних відношеннях та лексичних засобах, що потребує досить ґрунтовного аналізу. Саме художні тексти дають багатий матеріал для таких досліджень. Зокрема, творчість Дари Корній не була об'єктом спеціального дослідження з погляду функціону-

вання у ній категорії неозначеності, тому вважаємо, що порушена у нашій роботі тема є наразі досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Категорія неозначеності частково описана у працях таких українських вчених, як К. Городенська, О. Межов (аналіз неозначено-кількісних компонентів, що представляють категорію неозначеності), В. Кондратюк (порушується питання вираження означеної/неозначеної кількості на лексичному рівні), В. Лабетова (аналіз категорії неозначеності стосовно теорії референції, вираження категорії неозначеності через прономіналізовані мовні одиниці), І. Поляк (структурна і семантична характеристика категорії неозначеності), В. Колесник (характеристика засобів вираження неозначеності в болгарських говірках Півдня України).

Формулювання мети. Граматична категорія неозначеності у теорії лінгвістичної науки – явище не нове, проте досліджене недостатньо. Теоретичні аспекти його висвітлені у багатьох працях, зокрема й тих, що згадані вище, а от художня творчість категорію неозначеності репрезентує по-своєму. І саме проблема вияву неозначеності у творчості письменниці Дари Корній не була об'єктом спеціального дослідження, що й зумовило мету нашої роботи. **Завдання** статті відповідають її меті і полягають у тому, щоб виявити й схарактеризувати семантику та граматичну будову, а також принагідно лексичний склад мовних одиниць, що репрезентують категорію неозначеності.

Виклад основного матеріалу. Категорія неозначеності як засіб організації художнього тексту досить продуктивна, оскільки вона репрезентована різними семантичними і граматичними структурами. На основі аналізу художнього тексту можна визначити будову художніх образів, що представляють неозначеність, – це слова, словосполучення, інколи речення. Що стосується семантики, то тут наявна характеристика персонажів (портрет, зовнішність, походження тощо), об'єктів та предметів дійсності, опис внутрішнього стану героя твору, невизначений час, неозначена відстань, неозначена ознака.

Звичайно, що найактивніші засоби вираження категорії неозначеності – це лексичні одиниці, що характеризують особу. Тут досить великий спектр засобів, незважаючи на певне обмеження теми. Найактивнішими і найпростішими в граматичному плані є займенники (*хтось, когось, дехто тощо*), які вказують на невизначену особу. Інколи це конкретна, але невідома особа, інколи –

«абстрактна»: *Хтось мусить і її [надію] повертати, як це робив мій тато* [2, с. 86]; *Хтось, очевидно, дуже не сподобався Кудлаю* [2, с. 112]; *навряд чи вона знайде ще когось, щоб так її кохав, як це робить Влад* [2, с. 133]; *Бо, штовхнувши з місця жовтневим майданом машину, яка зветься Україна, хтось випхав її з застійного болота примарної стабільності* [2, с. 137]; *Раптом хтось сильно штовхнув його* [2, с. 173]; *Хтось обережно торкнув його за штани* [2, с. 217]; *Можливо, декому лише після життя віддячиться* [2, с. 86]. Інколи в художньому тексті трапляються приклади вказівки на особу за допомогою вказаних займенників у поєднанні зі словом **там** для надання певної ваги висловлюваному, як-от: *бабуся по батьковій лінії свого часу віддала свою доньку за когось там з англійської королівської родини* [2, с. 93]; *Бо хтось там, – і хлопець тицьнув пальцем у небо, – пильно стереже її [Україну]* [2, с. 137]. Для характеристики персонажів письменниця досить часто використовує словосполучення – поєднання одиничних означальних, неозначених, вказівних займенників з іменниками або з іменниками й прикметниками, парні займенники (**той, хто; той, який**). Такі описи достатньо розлогі. Не називаючи особу, автор достатньо чітко описує її, вказуючи на найхарактерніші ознаки, проте точно визначити персонажа читач не може, наприклад: *Наступного дня в обідню пору хтось зі студентської охорони привів до намету сивочолого чоловіка...* [2, с. 116]; *Хтось із симпатиків голодуючих охоче погодився підкинути хлопця до Луцька* [2, с. 137]; *Видно, з кимось із рідних трапилося нещастя* [2, с. 142]; *Однак думка про те, що там доконче зустріне когось знайомого, зупинила її* [2, с. 60]; *Минуть роки, багато чого зміниться в її житті, в житті кожного, хто був на тому майдані...* [2, с. 136]; *Так, у той день відбувся великий фарс, тому що ті, хто пропонував студентам здатися, і ті, хто проклинав, і ті, що ще вчора готові були, не мигнувши оком, переступити через мертві тіла дітей – відступили* [2, с. 136].

Слід наголосити, що займенник **хтось** Дара Корній використовує на означення вищих сил, Бога: *Хтось дуже хоче, щоб ваша дитина жила, і вона житиме* [2, с. 144]; *Доля чи хтось іще, хтозна, подарували їй шанс – пріти достойно* [2, с. 20]; *Бо хтось там, – і хлопець тицьнув пальцем у небо, – пильно стереже її [Україну]* [2, с. 137].

Але письменниця характеризує своїх персонажів не лише за допомогою займенників, інші частини мови також можуть давати неозначену

характеристику: *Тоді, ніби нічого не трапалося, віддає переляканому новенькому окуляри* [2, с. 26]; *Що трапалося далі з панночкою, легенда не розповідає, як і не зберегла для історії імені гордячки* [2, с. 51]; *Коли чужинці пішли, бабуся похапцем почала кудись збиратися* [2, с. 82]; *Десь під обід в наметове містечко прибігла трішки перелякана веснянкувата юнка, яка шукала Оксану* [2, с. 114]; *Про яку таку совість говорить той пан, думає собі Оксана, – в того, хто вважає, ніби упіймав Бога за бороду і сам вже є майже Богом* [2, с. 136]; *Митько мовчки налив медівки. Столичному панові повну, а собі та пану доктору по половині. Столичний пан залпом все випив...* [2, с. 146] (невідоме ім'я особи). Для позначення невідомої особи письменниця використовує і етикетні формули звертань: *Молодий чоловіче! Ми знайомі, ви студент нашого університету?* [2, с. 117]; *Шановний, чи ви не знаєте, де Оксана?* [2, с. 117].

Крім того, ще одним способом репрезентації неозначеної особи в романі Дари Корній виступають неозначено-особові речення, наприклад: *Кажуть, завтра все вирішиться* [2, с. 135]; *Які ще знайти слова, щоб достукатися до свідомості того, кого завжди кохав і хто ніколи тобі не належав, а коли врешті тобі дарували шанс бути поруч, з'ясувалося, що ненадовго...* [2, с. 210].

Іменники з відповідною семантикою вказують і на ставлення до персонажа, негативне чи позитивне, наприклад: *Він же не послухав її поради щодо одруження з тою селючкою, хтозна, чий бік на цей раз прийме* [2, с. 99]; *<...> хіба може людина при здоровому глузді бути адекватною, коли рідну матір ставить на найнижчий щабель в порівнянні з якоюсь зайдою, без освіти...?* [2, с. 129]; *Едуардик покінчив із собою через ту пихату задрипанку, через ту...* [2, с. 129].

Неозначена ознака – ще одна особливість характеристики у романі Дари Корній. Ознака може стосуватися будь-чого: людини, стану душі, предметів навколишньої дійсності. Найчастіше для цього використовується займенник **якийсь, чийсь, той** тощо: *Красуню щойно обізвали шафою, страусом і жирафою, та ще й в присутності якоїсь там студентки* [2, с. 40]; *Якийсь сумбур, та й годі* [2, с. 42]; *У неї [Маши] вдома якісь там неприємності...* [2, с. 53]; *Наче якийсь паразит висмоктає з неї сили і все ще живе усередині, бо як по-іншому можна зрозуміти оте змучене, зболене тіло, що лежить навпроти нього* [2, с. 175]; *Якесь надокучливе шерхотіння та квітковий запах змусили відірвати очі від книжки* [2, с. 73]; *Того дня Поліна зателефонувала Оксані* [2, с. 163].

Окремо слід виділити сполуки із займенником **чийсь**. Він зазвичай виявляється у сполученні з іменником *рука (руки)* і має позитивну конотацію: *Не пригадаю навіть, скільки пройшло часу після заціпеніння, та раптом чийсь міцні руки поставили мене на ноги, взяли лагідно за плечі і повели* [2, с. 63]; *Чийсь сильні та чіпкі руки привели до тями, рвучко поставили на землю...* [2, с. 153]; *Зненацька на плече їй лягла несміло чиясь легка рука* [2, с. 61].

Але неозначена ознака може виражатися не лише займенниками, але й іншими частинами мови, граматично – одним словом або словосполученням, інколи навіть реченням: *Був одягнений дуже урочисто, ніби перед виступом на якійсь науковій конференції...* [2, с. 73]; *Доня народилася в чудесну пору, коли в Києві цвіли каштани...* [2, с. 153].

Категорія неозначеності виражена і через об'єкти та предмети навколишньої дійсності, характеристику внутрішнього світу персонажа. Це якісь конкретні предмети, це те, що відчують герої роману, це те, що оточує їх. Проте найбільше таких структур відтворюють почуття, переживання персонажів. Неозначеність виявляється за допомогою займенників **щось, дещо**, а у складних граматичних структурах до нього додаються ще означення: *Зачекай, друже [до собаки], я тобі щось принесу* [2, с. 173]; *Левко, той, що найближче справа, шепоче щось на вухо Лесикові...* [2, с. 25]; *Чоловік знає, що треба про щось говорити, щоб відволікти її від гірких думок* [2, с. 86]; *Трапляються в житті моменти, коли ти не в змозі бодай щось контролювати* [2, с. 87]; *Тиждень тому приїжджав до мене в Київ, дещо розповідав* [2, с. 86]; *Наприкінці березня Оксана звично після пар вийшла на вулицю і раптом схопилася, що чогось не вистачає* [2, с. 35]; *А чого ти чекав, невже на щось сподівався?* [2, с. 53]; *Ні, не так – не закоханого, бо той стан закоханості часто-густо минає, а щось майже космічне, коли від першого погляду на неї розумієш – вона для тебе ВСЕ* [2, с. 47].

Традиційно, і в цьому разі також, неозначеність об'єкта або абстрактного поняття репрезентується реченням, інколи складним. Автор майстерно передає таким чином, зокрема, почуття любові, кохання: *Те почуття до Влада, яке все-таки жило в ній, було незрозумілим, але чи коханням?* [2, с. 74]; *Однак поки вона не була готова ні на подвиги заради Влада, ні на ще щось таке неординарне, що зазвичай роблять закохані* [2, с. 74]; *Коли дивишся в очі тих, кого любши найдужче і кого щойно заледве не втра-*

тив, починаєш розуміти, що насправді ані гроші, ані статки не мають зовсім ніякого значення, бо крім отой всієї матеріальної блажі є щось таке, що міцно тримає людину над поверхнею землі, не даючи їй змаліти до рівня мурашиного, і те щось, очевидно, є любов... [2, с. 149].

Неозначений час в романі має багато способів вираження. Це конструкції з ключовим словом **якийсь, якась, певний, свій (мить, час** тощо). Таких прикладів небагато, і за їх допомогою Дара Корній вказує час, але частіше описує внутрішній стан героя, як-от: *Мар'янка на якусь мить спинилася перевести погляд* [2, с. 195]; *Він знає, той біль нікуди не дінеться, може, через певний час трохи притупиться* [2, с. 216]; <...> *бабуся по батьковій лінії свого часу віддала свою доньку за когось там з англійської королівської родини* [2, с. 93]; <...> *заверещала щойно помираюча Ірена Георгіївна і за якусь мить з лежачого стану просто-таки блискавично опинилася в стоячому перед Оксаною* [2, с. 97]; *Якусь мить стоїть, притулившись до дверей, слухає, чи не розбудила випадково рідних своєю метушнею* [2, с. 16].

Прислівник **інколи** використовується на позначення невизначеного часу: *Інколи наші бажання і мрії заступає фатум безнадії, не давай йому тебе поглинути* [2, с. 90]; *Тільки треба вірити, вірити інколи і в людей, створених помислом Господнім* [2, с. 90]; *Кохання інколи перетворюється на залежність...* [2, с. 89]; *Інколи людей зводять і високі поривання душ...* [2, с. 104]; *Інколи плата непомірно висока, але сама винувата, бо прирєкла себе на ці торги...* [2, с. 88].

До цієї ж групи ми відносимо і словосполучки, стрижневим компонентом яких є лексична структура **одного разу**. Це дещо конкретніша вказівка на час, але й таке поєднання слів визначення часових рамок не конкретизує, наприклад: *Одного разу мама напилася і розповіла, що мій татко – випадковий чоловік* [2, с. 62]; *Одного разу восьмикласниця Ярина Овсієнко на уроці вигадала притчу, яку присвятила своїй улюбленій вчительці* [2, с. 184]; *Одного разу Учень хотів вразити Вчителя своїми роздумами та мудрими думками* [2, с. 211]. Інколи лексема **раз** конкретизується: *Одного листопадового гіркового вечора* вдома її чекала страшна телеграма від мами [2, с. 185].

Традиційно виразниками неозначеного часу є прислівники: **колись** (*Так, ми з вами колись вже стрічались* [2, с. 219]; *Полотна – оригінали знаних та відомих колись митців на стінах...* [2, с. 78]; *Він [пес] видається їй наче знайомим, мовби вже колись вона його бачила чи знала, десь, колись, певне, тобто в іншому житті* [2, с. 18]); **ніколи**

(*Той, хто ніколи про нього не мріяв і завжди ходить лише землею, цього не зрозуміє* [2, с. 79]); **вряди-годи** (*У лікарні не вистачало спеціалістів, а ті, молоді-зелені, що приходили за розподілом, працювали вряди-годи...* [2, с. 80]); **ненадовго** (*Лише задрімав [Олександр] ненадовго посеред нічного чергування на кушетці в ординаторській...* [2, с. 22]); **недовго** (*Скільки це ще триватиме? Лікарі сказали, недовго...* [2, с. 14]).

Оригінальним і суто авторським сполученням лексем на позначення часу є фраза: **Нулі. Час безчасся** [2, с. 13].

Категорія часу визначена в романі ще одним способом – сполученням прислівника **десь** із словом-конкретизатором. Такий час більш конкретний, проте точної години, дня тощо не називає: *Десь під обід в наметове містечко прибігла трішки перелякана веснянкувата юнка, яка шукала Оксану* [2, с. 114]; *Бабуся казала, що десь місяць назад зустрічала Оксанину маму* [2, с. 52].

Лексема **десь** ключова і в сполуках на позначення місця. Такі конструкції або мають пряме значення, або ж виступають як складники метафоричних образів, як-от: <...> *десь посіяла шапку, а на вулиці сніг з дощем* [2, с. 195]; *Десь на першому поверсі* почувся галас, метушня, дзвін розбитого скла [2, с. 141]; *Десь зовсім поруч, можливо за стіною, лунає музика...* [2, с. 226]; *Вже чути десь неподалік ніжний шепіт Стирки* [2, с. 174]; *Зимовий день плавно влізає в ніч, перестрибнувши вечір, десь за вікном тужливо плаче собака* [2, с. 212].

На невизначене місце вказують в тексті і прислівники **кудись** (*Пес таки його кудись запрошував* [2, с. 173]; *До гуртожитків добиратися далеченько, тому вирішила зазирнути кудись на чай та спробувати зігрітися* [2, с. 60]); **туди** (*Треба йти – туди, де чекають, і туди, де не ждуть...* [2, с. 153]). Окремо слід сказати, що неозначене місце оригінально передає заперечення: *Раптом нізвідки прилетів бешикетник вітер...* [2, с. 173]; <...> *а ті молоді-зелені працювали аби відбутися термін і чкурнути з цієї глушини куди подальше...* [2, с. 80].

Неозначена відстань представлена незначною кількістю прикладів: *Ховався за дубом, а коли Оксана проходила поруч, чекав ще кілька секунд, щоб вона відійшла на надцять метрів* [2, с. 27]; *До гуртожитків добиратися далеченько, тому вирішила зазирнути кудись на чай та спробувати зігрітися* [2, с. 60].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі аналізу фактичного матеріалу можна з упевненістю стверджувати, що

неозначеність в українській художній мові має різні вияви в семантичному плані. Найактивніше ця категорія бере участь у зображенні персонажів твору, відтворенні їх різноманітних характеристик. Також це нечітко визначені, неточно окреслені предмети навколишньої дійсності, неозначений час, кількість, місце та інші характеристики.

Граматично ж категорія неозначеності представлена різними структурами (слова, словосполучення, речення).

Проте поданим вище матеріалом не вичерпується проблема категорії неозначеності в художній мові, тому переконані у необхідності подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колесник В.А. Засоби вираження неозначеності в болгарських говірках Півдня України. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2010. Вип. 11. С. 70–77.
2. Корній Д. Тому, що ти є. Роман. Харків, 2014. 240 с.
3. Лабетова В.М. Потенціал прономіналізованих мовних одиниць у вираженні категорії неозначеності/неозначеності. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНТУ ім. Г.С. Сковороди*. 2018. Вип. 48. С. 114–119.
4. Лабетова В.М. Референційна інтерпретація категорії означеності/неозначеності в українській мові. *Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск*. 2017. С. 115–118.
5. Поляк І. Структурно-семантична організація категорії неозначеності. *Лінгвістичні студії*. 2018. Вип. 35. С. 47–51.
6. Хохрякова І.П. Засоби репрезентації та внутрішнє семантичне розгалуження неозначеності в сучасній українській мові (на матеріалі творів Л. Дереша). *Молодий вчений*. 2016. №3(30). С. 554–557.

УДК 811.161.2

«РЕВОЛЮЦІЯ В МОВІ»: РЕФОРМАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО УРЯДУ В ГАЛУЗІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

“REVOLUTION IN A LANGUAGE”: REFORMATIVE ACTIVITY OF MODERN UKRAINIAN GOVERNMENT IN FIELD OF LANGUAGE POLICY

Чернишова Т.О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті проаналізовано реформаторську діяльність сучасного українського уряду в галузі мовної політики. Стверджується, що заходи сучасного керівництва країни в цій галузі можна оцінювати як наслідки та продовження «революції в мові» (О. Данилевська), очолюваної трьома першими українськими урядами. Охарактеризовано законодавчу діяльність щодо забезпечення функціонування української мови як державної, а також українізації освіти як першочергового напрямку державної мовної політики. На матеріалі соціологічних досліджень висвітлено особливості функціонування державної мови в соціокультурній сфері України.

Ключові слова: мовна політика, українська мова, державна мова, українізація освіти, соціокультурна сфера.

В статье проанализирована реформаторская деятельность современного украинского правительства в сфере языковой политики. Утверждается, что мероприятия современного руководства страны в этой сфере можно оценивать как наследование и продолжение «революции в языке» (О. Данилевская), возглавляемой тремя первыми украинскими правительствами. Охарактеризована законодательная деятельность в сфере обеспечения функционирования украинского языка как государственного, а также украинизация образования как первоочередное направление государственной языковой политики. На материале социологических исследований освещены особенности функционирования государственного языка в социокультурной сфере Украины.

Ключевые слова: языковая политика, украинский язык, государственный язык, украинизация образования, социокультурная сфера.

Reformative activity of the modern Ukrainian government in field of language policy is analysed in the article. It becomes firmly established that the events of modern guidance of country in this field can be estimated as an inheritance and continuation of the "revolution in a language" (O. Danylevska), headed three first Ukrainian governments. Legislative activity is described in relation to providing of functioning of Ukrainian as state, and also Ukrainization of education as near-term direction of public language policy. On material of sociological researches the features of functioning of official language are reflected in the sociocultural sphere of Ukraine.

Key words: language politics, Ukrainian language, official language, Ukrainization of education, sociocultural sphere.

Постановка проблеми. Революція Гідності призвела до радикальних змін у національній політиці України, зокрема у сфері функціонування та правового регулювання державної мови. Можна сказати, що Україна як ніколи раніше наблизилася до справжнього ствердження національної ідентичності, що нагальним чином продиктоване необхідністю протистояти агресивному східному ворогові. У цьому контексті зміцнення позицій української мови у поліетнічному суспільстві покликане сприяти політичній консолідації української нації. Як справедливо констатував свого часу міністр народної освіти УНР І. Огієнко, «через те, що рідна мова – найголовніший ґрунт, на якому духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважливіша політика всякого народу» [8, с. 7].

На нашу думку, мовнореформаторські заходи сучасної української влади розвивають традицію урядів доби Української революції 1917–1920 рр. щодо утвердження ідеї державності української мови в системі національних культурних цінностей. Здавалося б, чималий «стаж» офіційно прийнятої незалежності передбачає, що статус державної мови та її вільне функціонування у сучасному українському суспільстві мають бути достатньо врегульованими. Проте, як це не парадоксально, Президент України П. Порошенко через сто років після М. Грушевського знову заявляє про необхідність законодавчого врегулювання питань, пов'язаних зі статусом української мови як державної. Так, найгострішою проблемою сьогодення є «невідповідність юридичного статусу української мови як державної фактичній соціолінгвістичній оцінці, що визначає її як мову часткового територіального та етнічного поширення» [3, с. 10]. Маємо констатувати, що завершення процесу мовної деколонізації, спроби якого небезуспішно робили очільники перших українських урядів, відбувається тільки зараз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мовної політики у вітчизняному соціолінгвістичному та соціополітичному дискурсах ніколи не втрачали своєї актуальності, так само як і питання відповідності реальної мовної ситуації в Україні задекларованому у ст. 10 Конституції високому статусові державної

мови. Стрімка реформаторська діяльність сучасного політичного керівництва країни, зокрема і у мовнополітичній сфері, зумовила появу нових публікацій В.С. Абрамової, Ю. Бестер-Дільгер, В.А. Гошовської, О.М. Данилевської, М.В. Канавець, Ю.О. Куца, П.Г. Левчука, Ю.С. Макарець, Л.Т. Масенко, Г.Г. Стойкової та ін., у яких досліджуються проблеми нормативно-правового регулювання державної мовної політики в Україні, особливості реалізації державної мовної політики у країнах Європейського Союзу та Україні, характер функціонування української мови в Інтернет-просторі; студіюються зв'язки мови, політики і національної ідентичності тощо. Авторка статті спиралася на дані соціологічних опитувань, проведених Центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова; результати аналітичного зведення «Становище української мови в Україні в 2018 році», підготовленого громадським рухом «Простір свободи»; матеріали веб-ресурсу «Портал мовної політики» тощо.

Постановка завдання. Головним завданням авторки даної розвідки є характеристика змін, що відбуваються в законодавчому врегулюванні статусу української мови як державної, а також визначення особливостей функціонування останньої у соціокультурній сфері сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Почати слід з обговорення змін у законодавчому забезпеченні функціонування української мови як державної. 28 лютого 2018 р. Конституційний Суд України нарешті визнав неконституційним закон «Про засади державної мовної політики» (від 03 липня 2012 № 5029-VI), відомий також як закон Ківалова – Колесніченка. Спроба скасувати цей сумнозвісний документ одразу ж після перемоги Революції Гідності стала одним із головних приводів для початку масштабних акцій спротиву на Південному Сході України, які за підтримки Росії набули сепаратистського характеру та призвели до анексії Криму.

04 жовтня 2018 р. Верховна Рада України у першому читанні ухвалила проект Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (№ 5670-д), напрацьований робочою групою під керівництвом професора

В. Василенка при Міністерстві культури. До робочої групи входили представники громадськості та експерти з питань мовної політики. Співавторами законопроекту стали понад 30 народних депутатів з різних фракцій, а на його підтримку вже виступили широкі кола громадськості. Наведемо тут декілька фундаментальних засад цього важливого документу.

1. Урахування світового, у т. ч. європейського досвіду мовного законодавства, який дає підстави стверджувати, що переважна більшість європейських держав визначає офіційною (державною) мовою «мову титульної нації, яка історично сформувалась і автохтонно існує на території даної держави, становить більшість її населення і дала назву цій державі. <...> Використання спільної мови є одним із головних чинників, що забезпечують національне єднання й дозволяють перейти до стабільності в державі» [1, с. 252].

Автори законопроекту виходили із ґрунтоутворюючого положення про те, що «українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалась і багато століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить питому більшість населення країни, дала офіційну назву державі та є базовим системотвірним складником української громадянської нації», а також що «повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України» [14].

2. Регулювання вживання державної мови, але не мов національних меншин. Такий підхід відповідає європейській практиці мовного регулювання, дозволяє уникнути непотрібного змішування і протиставлення в одному законі державної мови та інших мов із іншими статусом і функціями. Зрозуміло, що у поліетнічній державі, якою є Україна (за даними перепису населення 2001 р. на території країни проживали представники 130 національностей), дуже важливою складовою державної мовної політики є регламентація «діяльності суб'єктів етнополітики у виявленні, узгодженні та задоволенні мовних інтересів і потреб етноспільнот і титульної нації в країні» [5, с. 15].

Законопроект «Про права осіб, що належать до національних меншин», що заплановано зареєструвати в лютому 2019 р., регламентуватиме мовні права національних меншин. Проте найнагальнішим завданням мовної політики України, на нашу думку, є прийняття закону про функці-

онування державної мови, оскільки саме вона, як суттєва частка національної ідеї, сприятиме консолідації політичної нації перед реальними загрозами національній безпеці України. За переконанням багатьох політичних експертів нашої країни, усі рішення, що приймаються державою на фоні війни, мають відповідати єдиному критерію – бути допоміжним інструментом протидії російському агресору.

3. Невтручання у сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів. Отже, для пересічного громадянина закон не передбачає жодних додаткових обмежень чи обтяжень. Натомість він накладає зобов'язання володіти державною мовою для обіймання державних посад, для педагогів, медичних працівників, осіб офіцерського складу та деяких інших категорій.

4. Регламентування порядку застосування української мови в державних органах та публічних сферах суспільного життя (освіта, наука, культура, ЗМІ, книговидання, електронні інформаційні системи, інформація про товари, сфера обслуговування, охорона здоров'я, транспорт тощо). Трактуючи поняття «державна мова» як «мова, обов'язкова до застосування у публічних сферах суспільного життя» (а не тільки в діяльності державних органів) відповідає Конституції України, Рішенню Конституційного Суду від 14 грудня 1999 р., рекомендаціям Венеційської комісії, рішенням Європейського Суду з прав людини, рекомендаціям Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин від 20 грудня 2010 р. і європейській законодавчій практиці.

5. Створення державних інститутів для забезпечення стандартів та захисту державної мови, а саме:

- Національної комісії зі стандартів державної мови, завданням якої є збереження, розвиток та захист державної мови через встановлення стандартів і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства та зайняття визначених законами України посад;

- Центру української мови, який має напроцьовувати необхідну методичну літературу щодо опанування відповідних рівнів володіння українською мовою;

- Термінологічного центру української мови, покликаною ініціювати внесення змін до Правопису української мови, а також виробляти стандарти української термінології в різних галузях;

- Уповноваженого із захисту державної мови, завданням якого є захист права громадян України

на отримання державною мовою інформації та послуг усіх сферах суспільного життя на всій території України й усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

6. Обґрунтування створення Служби мовних інспекторів Уповноваженого із захисту державної мови, на яку покладаються обов'язки здійснення мовних експертиз і мовного інспектування. Слід зауважити, що інспектування стосується лише порушення вимог обов'язкового застосування державної мови, але не норм літературної української мови. Передбачено адміністративну та кримінальну (за публічне приниження чи зневажання української мови як державного символу) відповідальність за порушення вимог цього закону.

Отже, прийняття Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» дасть змогу ефективно реалізувати правові відносини у сфері державної мови та врегулювати суспільні відносини, пов'язані із функціонуванням, поширенням, збереженням та використанням державної мови. Такий закон не тільки сприятиме консолідації зусиль органів державної влади щодо забезпечення реалізації прав громадян у галузі використання української мови як державної, але й зробить нарешті державну мову чинником згуртованості поліетнічного суспільства. Без рішучих дій, а насамперед на законодавчому рівні, належне функціонування державної мови (хоч і задеклароване у Конституції 1996 р.) неможливе. У всіх новопосталих державах, де національна мова відроджувалася і починала повноцінно існувати після тривалого періоду утисків, це відбувалося не стільки «природним чином», скільки внаслідок обміркованої державної політики. І якби адекватна мовно-інформаційна політика проводилася впродовж усього періоду української незалежності, Росія не змогла б так легко окупувати Крим і частину Донбасу. Тож питання створення оптимального мовного простору держави вирішується у сучасних умовах насамперед як питання національної безпеки України.

Важливим напрямком мовнореформаторської діяльності сучасного українського уряду є українізація освіти, що відповідає духові тих законотворчих процесів, які відбувалися за часів Української революції початку ХХ ст. Узагалі успішність мовної політики трьох перших українських урядів, на думку дослідників, пов'язана із «утвердженням ідеї державності української мови в системі національних духовних цінностей» [3, с. 7], а насамперед у освіті. Сучасна соціолінгвістика, спираючись на експериментальні дослідження щодо визначення соціально-

демографічних чинників, які впливають на мовну поведінку особистості, пов'язує результативність державної мовної політики із тим, наскільки впливовими є її заходи в освітній галузі. І якщо Центральною радою 1917 р. було ініційоване запровадження української мови як мови викладання у початковій школі та як навчальної дисципліни у школі середній та вищій, то в законі «Про освіту», прийнятому українською владою сто років потому, задекларовано, що «мовою освітнього процесу у закладах освіти є державна мова», якою здійснюватиметься навчання «на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти ... в державних і комунальних закладах освіти» [12]. Завдання створення національної школи, яке розуміли як першочергове у галузі мовної політики й очільники перших українських урядів, має бути вирішене задля досягнення панівної ролі державної мови у суспільстві, а також формування світоглядних пріоритетів молодого покоління, що у свою чергу визначатиме напрями розвитку країни в цілому.

Слід зазначити, що законодавчий припис здійснювати надання освітніх послуг українською мовою викликав бурхливу та емоційну реакцію (в основному неконструктивну й необґрунтовану) у сусідів України, а у випадках з Угорщиною, Румунією та Росією призвів до прямого втручання у внутрішні справи суверенної української держави. Критика суб'єктів права (йдеться як про внутрішніх опонентів, так і представників указаних іноземних держав) ґрунтується на нібито порушенні Україною прав національних меншин на освіту (навчання) рідною мовою, гарантованих ст. 53 Конституції України. Опоненти запровадження новел, що містяться у п. 7 закону України «Про освіту», висловлюють побоювання стосовно того, що витіснення мов меншин із освітнього процесу на другому і третьому рівнях повної загальної середньої освіти відбудеться через запровадження викладання навчальних дисциплін українською.

Обґрунтовуючи політичну доцільність та правову відповідність ст. 7 «Мова освіти» закону України «Про освіту», слід зауважити, що вона не містить жодного правового припису, який забороняє вивчати мови національних меншин і вживати мови відповідних меншин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти в Україні. Освітні послуги у закладах дошкільної та початкової освіти для дітей з національних меншин надаватимуться, як і раніше, рідною мовою, проте із обов'язковим

уведенням на відповідному рівні державної мови як предмету. Протягом початкової школи школярі мають оволодіти державною мовою на рівні елементарного користувача. Двомовна освіта розпочнеться у п'ятому класі. Частина навчання відбуватиметься державною мовою, тоді як декілька предметів вивчатимуться рідною мовою меншини. Співвідношення між предметами українською та рідною мовою поступово змінюватиметься з п'ятого по дванадцятий клас. В ідеалі він повинен сягати 60%/40% після дев'ятого класу. Прикладом подібної організації функціонування державної мови в освіті може бути Латвія: тут у школах для національних меншин (у першу чергу російської) 60 відсотків викладання здійснюється державною мовою, 40 відсотків – мовою меншини. Подальша освітня реформа цієї європейської країни передбачає, що навчання латиською складе 80 відсотків, мовою меншини – 20.

Слід зазначити, що імплементація обговорюваної Статті надасть можливість законодавчо вплинути на таку загрозливу ситуацію, яка склалася у місцях компактного проживання нацменшин, а саме у мовних анклавах (наприклад, закарпатському м. Берегове), де громадяни України майже не володіють державною мовою і не розуміють її. За даними Міністерства освіти і науки України, після введення обов'язкового ЗНО з української мови для всіх випускників шкіл виявилось, що 55% дітей у школах з румунською мовою навчання та понад 62% випускників зі шкіл з угорською мовою навчання не подолали поріг склав/не склав на екзамені з української мови. За інформацією Українського центру оцінювання якості освіти, у 2018 р. понад 67% випускників шкіл у місцях компактного проживання угорської громади та 63% випускників у місцях проживання румунської громади не змогли набрати мінімальний тестовий бал із зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури.

Подібна ситуація склалася внаслідок порушення балансу вивчення державної та рідної мов у школах з викладанням мовою нацменшин. Українську у таких школах вивчають як навчальний предмет, на який сплановано лише кілька годин на тиждень. Перебуваючи у замкненому мовному оточенні, діти виявляються позбавленими можливості опанувати державну мову на такому рівні, який міг би забезпечити їм повноцінну соціалізацію в українському суспільстві. Отже, відбувається відверте порушення конституційних прав молодих людей, які не можуть отримати освіту у вищих навчальних закладах України, працевлаштуватися на державній

службі, у органах місцевого самоврядування чи на інших високих посадах.

До цього слід додати, що створення подібних мовних анклавів є прямою загрозою національній безпеці України, оскільки призводить до виникнення сепаратистських настроїв у місцевого населення, а в подальшому й можливої анексії території його проживання. На жаль, подібний прецедент є у нашій сучасній історії: завдяки непродуманій, а подеколи й відверто шкідницькій стратегії мовної політики минулих урядів у Криму склалася ситуація, яка практично виключила українську мову із суспільного вжитку, отже, стала сприятливою для поширення антиукраїнських настроїв і подальшої анексії цього регіону Російською Федерацією.

Відхиляючи критичні зауваження щодо порушення прав національних меншин на навчання рідною мовою, слід зазначити, що Міністерство освіти і науки України врахувало рекомендації Венеційської комісії щодо закону «Про освіту» та розробило три моделі освіти для національних меншин.

Перша освітня модель, що діятиме для тих мов, які не мають власної держави для розвитку мови (наприклад, кримськотатарської), а також для тих людей, які не живуть у середовищі власної мови, передбачає викладання всіх предметів у школі з 1-го до 11 (12)-го класу мовою нацменшини поряд з українською мовою.

Друга модель стосується національних громад, які розмовляють мовами ЄС. Залежно від мовного середовища, ця модель може мати два варіанти. Для громад зі слов'янської мовної групи (польська, словацька, болгарська) передбачено дошкільне та початкове шкільне навчання дітей рідною мовою із одночасним вивченням української. З 5-го класу поряд із предметами, що вивчаються рідною мовою, додаватимуться предмети, які викладаються українською, їх частка буде збільшуватися та пропорційно зростати до старшої школи. Для представників мовних груп, які переважно проживають у середовищі рідної мови (румунська та угорська громади), перехід на українську мову навчання відбуватиметься ще більш поступово, а відсоток предметів, що вивчаються державною мовою, буде меншим.

Третя освітня модель передбачена для громад, материнська мова яких належить до однієї з української мовної сім'ї, а також для тих, хто проживає в середовищі власної мови. Це передусім стосується російської. Діти, що навчатимуться за цією моделлю, переходитимуть на навчання предметів українською одразу після 5-го класу.

Вивчаючи предмети українською, вони водночас продовжуватимуть вивчати російську як предмет.

Отже, реалізація положень закону України «Про освіту» відбуватиметься із дотриманням прав національних меншин на навчання рідною мовою, але водночас з вимогою вивчати державну мову на рівні вільного володіння. На думку генерального секретаря Ради Європи Турбйорна Ягланда, «меншини в Європі повинні вільно володіти державною мовою тієї держави, де вони мешкають. Це – життєво важливо для їхньої повної участі в суспільстві. А отже, держава повинна використати всі засоби, необхідні для того, щоб вони могли її вивчити» [16].

Слід зазначити, що 2018 року відбувся перший прийом дітей до шкіл за нормами нового закону «Про освіту». Якщо в 2017/18 навчальному році українською мовою навчалися 387 тисяч, або 91,1% від загального числа учнів перших класів, то в 2018/19 – вже 432 тисячі, або 95,2%. Частка першокласників, що навчаються російською, за рік упала з 7,9% до 3,8%, іншими мовами навчається 1% першокласників. Такі зміни є прямим наслідком дії нового Закону «Про освіту», який визначає українську мовою освітнього процесу.

Отже, можна стверджувати, що заходи державної мовної політики у галузі освіти у цілому можна вважати успішними. Звичайно, чинний закон «Про освіту», особливо в окремі, найбільш дискусійні статті «Мова освіти», має бути вдосколений із урахуванням рекомендацій Венеційської комісії: продовжувати забезпечувати достатню частку освіти мовами меншин у початковій та середній школі (на додаток до вивчення державної мови); реалізувати довший перехідний період для поступового здійснення реформи; розпочати новий діалог із представниками національних меншин та усіх зацікавлених сторін щодо мовного питання в освіті; забезпечити, щоби виконання Закону не загрожувало збереженню культурної спадщини меншин та безперервності вивчення мов меншин в традиційних школах тощо. Проте інтенції цього закону, на нашу думку, є цілком виправданими з точки зору консолідації нації та забезпечення національної безпеки України. І за умови виваженої імплементації Закону «Про освіту» з поступовим, але неухильним дотриманням вимог щодо збільшення частки української мови в освітньому процесі шкіл (у тому числі й з навчанням мовою нацменшин) має відбутися закорінювання української мови у структури свідомості підростаючого покоління, а отже й подальше формування українського «лінгвокультурного середовища» як тієї системи смислів, цінностей, взірців, візій світу та

інтерпретаційних моделей», які мають українську національну специфіку [4, с. 26–27].

Державна мова в соціокультурній сфері України

Мовна політика керівництва сучасної України послідовно реалізується й у напрямку вільного функціонування державної мови в усіх галузях культурного життя українського соціуму. Як справедливо зауважує відомий український соціолінгвіст Л. Масенко, «лише популяризація української культури в різноманітних жанрових і стильових формах... спроможна підняти престиж української мови, сприяти пасивному її засвоєнню» [7, с. 257]. Дійсно, послідовне упродовження української мови через засоби масової комунікації має сприяти вирішенню завдання реального перетворення соціокультурної сфери України на національно-зорієнтовану, на українську за ідеєю, духом, змістом і формою.

«Самостійне історичне буття українського народу має бути забезпечене культурно, інакше залишиться ущербним. Ідеться насамперед про конкурентоспроможність української культури, її здатність давати тон інтелектуальному і духовному життю свого суспільства, адаптувати для суспільства культурну реальність світу», – зазначає відомий український літературознавець, академік Національної академії наук України Іван Дзюба [13]. Ним розвивається думка про створення національної за духом культури як базової умови національної ідентичності. І це можливо лише за умови підняття престижу державної мови, інформаційного, структурного та функціонального збагачення українського лінгвокультурного потенціалу, підвищення його резистентності щодо зовнішніх (у т. ч. й травмуючих) впливів та конкурентоспроможності у «боротьбі за рецепієнта» (Р. Кісь).

Розвиваючи геніальні думки О. Потебні щодо взаємообумовленості мови та світобачення народу, Р. Кісь наголошує на зміні етнолінгвальної ситуації передовсім у великих і середніх містах України (де визначається вектор майбутнього, де зростає національна інтелігенція), а отже на створенні цілісного, структурно і функціонально повного українського соціокультурного довкілля. Потрібно, щоб насамперед культурна, економічна, наукова і політична еліта нашого суспільства переходила на позиції україномовності, але робила це не механічно, вбачаючи у цьому суто меркантильні переваги, а свідомо. Лише в такому випадку створюватиметься наша «національна оптика» – власне українське світобачення. Оскільки «мова не тільки «оформлює»

думку, але й формує її, не тільки «впливає» на глибинні матриці етноменталітету, але й безпосередньо входить у сам процес «відливання» цих матриць; є не тільки «інструментом» спілкування (чи нашого внутрішнього діалогізму), алей дійовим чинником сенсоутворювання (сенсонаповнювання, осмислювання, тлумачення)» [4, с. 14].

Можливостями для створення українських не тільки за формою, а й за змістом культурно-цивілізаційних структур згадуваний вище академік І. Дзюба ще 2009 р. називав цілу низку заходів, спрямованих на реальну програму «емансипації» державної мови в усіх сферах соціокультурного життя України, а перш за все переорієнтацію її видавничих потужностей на видання україномовної літератури (так само як і перекладної літератури українською); «адаптацію до українського національно-культурного субстрату різних форм мас-культури, молодіжної субкультури тощо, надання українського характеру сучасній індустрії розваг», збільшення кількості україномовних газет та журналів тощо [13]. Наразі ця програма дій починає повноцінно реалізовуватись. Можна впевнено стверджувати, що позитивні зрушення відбуваються насамперед тих сферах суспільного життя, де для захисту української мови було ухвалено зміни до законодавства.

Так, 08 листопада 2018 р. було зроблено третій крок у реалізації законодавчих змін щодо звучання української мови на радіоканалах, запроваджених Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій». Відтепер частка пісень українською мовою в ефірі радіостанцій має становити не менше 35%, а програм – 60% [11].

13 жовтня 2017 р. набув чинності закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», який передбачає запровадження мовних квот на телебаченні. Згідно із законом, передачі, фільми й новини, виконані українською мовою, мають становити не менш ніж 75% загальної тривалості передач і фільмів у кожному із проміжків часу між 07.00 і 18.00, а також між 18.00 і 22.00. Телерадіокомпанії місцевої категорії мовлення мають транслювати не менш ніж 50% ефіру українською мовою [10].

За даними чергового аналітичного огляду «Становище української мови в Україні у 2018 році», оприлюдненого громадським рухом «Простір свободи» 09 листопада цього року, 54% усіх пісень в загальнонаціональних і 48% – на місцевих та регіональних радіостанціях луна-

ють українською мовою. Українська є мовою ведення програм 84% часу на загальнонаціональному і 92% часу на місцевому й регіональному радіо. Традиційно україномовним залишається кінопрокат, де понад 90% фільмів демонструються українською мовою, при цьому, починаючи з 2017 р., помітна частина цих фільмів – картини українського виробництва, зняті українською мовою. Таким чином, можна впевнено стверджувати, що вперше за багато років українська мова домінує не лише в радіо-, але й у телебаченні, отже, є підстави вважати, що телебачення перестане бути ключовим інструментом русифікації, яким воно було впродовж останніх десятиріч [15].

Водночас російська мова домінує в українському сегменті Інтернету, у друкованих медіа і в значній частині сфери послуг, тобто там, де позиції державної мови поки що не оформлені законодавчо. Так, за період з 2016 до 2018 рр. знизилася частка газет, що видаються українською мовою (з 59,7 до 32,9%), натомість зросла частка газет, що видаються російською (з 28,3 до 61,4%). Подібна ситуація спостерігається й стосовно періодичних і продовжуваних видань. Але варто зазначити, що обсяг книговидання українською мовою повільно зростає і становить станом на 22 жовтня 2018 р. 73% від усіх назв і 76% від сумарного тиражу видань. Це на 1–2% перевищує минулорічні показники. Зауважимо, що останніми роками в Україні фіксується «бум перекладів». Якщо раніше, до введення 2016 р. обмежень на ввезення російських книг на територію України, більшість іноземної літератури можна було придбати й прочитати переважно російською, то сьогодні українські книговидавці дедалі активніше перекладають як сучасні популярні твори, так і класиків світової літератури. За останні 4 роки український книжковий ринок поповнився визначними зарубіжними творами: перекладено понад 20% книг, авторами яких є лауреати Гонкурівської, Букерівської та Пулітцерівської премій. Наведені дані свідчать про те, що «українізується» передовсім непересічний читач, а отже, «боротьба» за масового реципієнта, який або зовсім не читає книжок, або не сприймає їх українською, – ще попереду [2].

Найбільш російськомовним залишається простір Інтернету – те середовище, просування державної мови в якому є важливим напрямком державної мовної політики, оскільки сучасна людина навчається, працює та відпочиває в Інтернеті. За даними дослідників проблеми функціонування української мови у глобальній інформаційній мережі, «на українських тере-

нах Інтернету російська мова впевнено домінує: власникине відчують потреби вкладати кошти у створенняукраїномовної версії сайту, якщо українські користувачіколи не розмовляють, то принаймні розуміють російську,а отже, українська мова набуває статусу комерційноменш вигідної й інвестиційно непривабливої» [6, с. 38]. Становище української мови в українському сегменті Інтернету кілька років поспіль (з 2015 р.) вивчавзапорізький активіст С. Свідлов. За даними його дослідження 2018 р., зі 100 найпопулярніших серед українців сайтів україномовних – лише 10%. Це на 1,6% менше, ніж 2016 р. Частка російськомовних сайтів теж зменшилась на 3,7% і складає 63,1%. А частка двомовних сайтів збільшилась на 5,3% і складає 27,5%. Як і раніше, у двомовних сайтах часто російська версія є основною, а українська – вторинною і в більшості випадків якісно та функціонально неповноцінною. Автор дослідження здійснив порівняння мовного розподілу сайтів у національних доменних зонах і дійшов висновку, що у країнах зподібнимимовними пропорціями(національна мова – російська мова) національні мови домінують в Інтернеті: Естонія – 76,9 : 4,9; Латвія – 72,9 : 7,1; Україна – 22,4 : 70,2 [17].

Стосовно функціонування державної мови у сфері обслуговування українського суспільства слід зазначититенденціющодо повільного зростання показників.Вагомими здобутками тут є прийняття деякими міськими та обласними радами (Львівська, Чернівецька, Житомирська, Київська) рішення про пріоритетне використання української мови у сфері обслуговування. Це означає, що співробітники сфери послуг мають використовувати виключно українську мову під час спілкування з клієнтами та можуть бути оштрафовані за порушення цієї вимоги. Використаннями іншої мовиможливе лише на пряме прохання клієнта і в тому разі, якщо вони володіють нею. Окрім цього, передбачено, що українською мають бути написані рекламні оголошення, вивіски, плакати, афіші, повідомлення та інші форми аудіо-, фото-, відеореklamної продукції, цінники на товари. А також усі заклади громадського харчування і торгівлі зобов'язані мати меню й обслуговувати клієнтів державною мовою.

Отже, можна констатувати, що стан функціонування державної мови у сфері обслуговування в Україні залишається скоріше незадовільним, хоча не можна не вказати при цьому на регіональні розбіжності. І тільки прийняття закону про використання української мови в усіх сферах суспільного життя може надати поштовху для реалі-

зації прав україномовних громадян України отримувати послуги офіційною мовою своєї країни.

Зроблений аналіз перебігу мовних подій у сучасній Україні дозволяє констатувати зростаючу активність функціонування української мови як державної у багатьох сферах соціокультурного життя нашої країни. Згідно з проведеним у 2017 р. всеукраїнським опитуванням Центру Разумкова, рідною мовою визначили українську 67,7% опитаних, російську – 14%, рівним чином українську та російську – 17,4%, іншу мову – 0,7% опитаних. При цьому називають рідною лише українську мову 92,8% мешканців Заходу України, 83,8% мешканців центральних регіонів України, 41,5% мешканців Півдня України, 36,1% мешканців Сходу України. Окремо слід зауважити, що серед мешканців Донбасу 27,4% опитаних рідною вважають українську [9]. Зауважимо, що наведені показники майже збігаються із тими, що були отримані під час проведення масштабного опитування Центром Разумкова у грудні 2015 року, але цікаво, що відсоток респондентів, які назвали українську мову рідною, істотно збільшився у південному регіоні (з 35 до майже 42%) та на Донбасі (з 20 до 27,4%). Це може свідчити і про зростання національної свідомості українських громадян, і про ефективність мовнополітичних заходів уряду нашої держави.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, можемо резюмувати, що мовна політика сучасної Української держави спрямована на зміцнення правового статусу української мови як державної та розширення меж її реалізації в усіх сферах суспільного життя. Очевидно, що мовнореформаторські заходи політичного керівництва країни на сучасному етапі можна оцінювати як наслідкування та продовження «революції в мові» (О. Данилевська), очолюваної трьома першими українськими урядами: подібність простежується в намаганні перетворити державну мову на потужний засіб консолідації політичної нації, зробити її пріоритетним та дієвим інструментом комунікації в соціумі. Багато кроків урядом сучасної України, а також активним сегментом українського суспільства в зазначеному напрямку вже зроблено, навіть незважаючи на певні труднощі у законодавчому закріпленні окремих положень. Перспективними ж заходами реалізації мовної політики України є:

- остаточне прийняття законів щодо функціонування української мови як державної та забезпечення мовних прав національних меншин;
- послідовна та неухильна реалізація прийнятих законів, що дозволить впевнено форму-

вати інтелектуальну еліту українського суспільства, а також виховувати підрастаюче покоління українською мовою, що дасть можливість і генерувати у нього суто українську світоглядну систему;

– реалізація права національних меншин послуговуватися рідною мовою із забезпеченням можливості опановувати державну мову України на рівні, необхідному для повноцінного функціонування в соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Д.С. Зарубіжний досвід формування та реалізації мовного законодавства і можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 248–254.
2. Бум перекладів. З 2015 року кількість виданих українською світових бестселерів кардинально зростає. URL: http://texty.org.ua/pg/article/_editorial/read/88096/Bum_perekladiv_Z_2015_roku_kilkist_vydanyh (дата звернення: 05.01.2019)
3. Данилевська О.М. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. 176 с.
4. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
5. Куц Ю.О. Сучасна мовна політика української держави: управлінсько-правовий аспект. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 1 (56). С. 14–20.
6. Макарець Ю.С. Українська мова в інтернет-просторі: соціально-правовий та лінгвальний виміри. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI (46), Issue 159, P. 38–43.
7. Масенко Л. Державна мова у соціокультурному контексті. *Державність української мови і мовний досвід світу*: матеріали міжнар. конф., 11–12 трав., м. Київ. Київ: Міжнар. асоц. етнологів, 2000. С. 255–261.
8. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Київ: Ярославів Вал, 2014. 56 с.
9. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України: Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. URL: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf. (дата звернення: 05.01.2019).
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2054-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 26. Ст. 298.
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій: Закон України від 16 червня 2016 р. № 1421-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 547.
12. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.
13. Проблеми і перспективи української культури. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1495357.html> (дата звернення: 05.01.2019).
14. Проект Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 09 червня 2017 р. № 5670-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994 (дата звернення: 05.01.2019).
15. Становище української мови в Україні у 2018 році. URL: <http://dobrovol.org/article/356/> (дата звернення: 05.01.2019).
16. «Україна ступила на тонку межу»: стаття генсека РЄ щодо конфлікту навколо освітнього закону. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/6/7071924/> (дата звернення: 05.01.2019).
17. Swidlov S. The situation of the Ukrainian language in the Ukrainian Internet sector. URL: <http://languagepolicy.info/2016/10/stanovysche-ukrajinskoji-movy-vukrajinskomu-sehmenti-internetu/> (accessed: 05.01.2019).

ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

CHARACTERISTICS OF UKRAINIAN ECONOMIC TERMINOLOGY AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT

Шелепкова І.М.,

*старший викладач кафедри українознавства і мовної підготовки
іноземних громадян*

Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця

У статті розглянуто проблеми термінології; визначено її місце в структурі мови; проаналізовано структурно-семантичний склад нової термінології в економічній сфері; проведено комплексний аналіз на матеріалі сучасних україномовних термінів та термінів, що вийшли з ужитку.

Ключові слова: термін, економічна термінологія, лексема, семантика, термінологічні словники.

В статье рассмотрены проблемы терминологии; определено ее место в структуре языка; проанализирован структурно-семантический состав новой терминологии в экономической сфере; проведен комплексный анализ на материале современных украиноязычных терминов и терминов, которые вышли из обихода.

Ключевые слова: термин, экономическая терминология, лексема, семантика, терминологические словари.

The problems of terminology are considered in the article; determined its place in the structure of language; the structurally semantic composition of new terminology is analyzed in an economic sphere; a complex analysis is conducted on material of modern Ukrainian language terms and terms which went out of use.

Key words: term, economic terminology, lexeme, semantics, terminology dictionaries.

Постановка проблеми. Вивчення проблем термінології, визначення її місця в структурі мови є одним з актуальних завдань лінгвістичної науки. Термінологія кожної окремої галузі засвідчує її досягнення на певному етапі розвитку і відображає перспективи подальшої динаміки.

Об'єктом дослідження є економічна термінологія, подана в комплексному висвітленні. Предметом розгляду в роботі є структурні характеристики лексем економічної термінології, а також динамічні процеси, що мають місце в межах цієї терміносистеми в ході її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слово «термін» прийшло до нас ще з античних часів. У латинській мові означало «межу», «рубіж». Сьогодні терміном називають: 1) деякі групи лексики та діалектології; 2) групи лексики, пов'язані з професією людей, крім науки та техніки; 3) спеціальну лексику промислів і ремесел; 4) спеціальну лексику науки, техніки, сільського господарства; 5) наукові терміни (тобто власне терміни) тощо.

Тож, багатозначність і неоднозначність призводить до плутанини й неоднозначності в трактуванні поняття «термін». Зазначимо, що терміни вже давно стали об'єктом дослідження як зарубіжних (Ойген Вюстерн, Віктор Віноградов, Дмитрій Лотте, Ніколай Баскаков, Єлена Земская [2]), так і вітчизняних (Ольга Кочерга, Ірина

Кочан [3], Таміла Панько [3], Галина Мацюк [3]) дослідників.

Мовознавці зазначають, що провести чітку межу між термінологією і загальноживаною лексикою досить складно: між ними розміщена так звана «дифузна зона». Саме в цій перехідній зоні відбувається активна взаємодія між термінами й нетермінами. Результатом таких взаємодій стають системні переходи лексики з одних сфер в інші: загальноживані слова переходять до сфери термінології (термінологізація), а терміни – до загальноживаної лексики (детермінологізація).

Постановка завдання. Мета статті – визначення структурно-семантичного складу нової термінології в економічній сфері й проведення її комплексного аналізу на матеріалі сучасних україномовних термінів та термінів, що вийшли з ужитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна мовна ситуація, що характеризується інформатизацією суспільства і так званім «інформаційним вибухом», примушує звертати особливу увагу на зростання і розширення лексичних значень і на роль термінів і термінології. Сьогодні в економічній термінології відбувається зміна значень слів, переосмислення, нарощування нової семантики – усе це, разом з утворенням нових слів, значно розширює і збагачує словник мови, підсилює його потенціал.

З ужитку йдуть цілі пласти лексики, що позначають економічні поняття минулих років. Повертаються до активного життя слова, що були в глибинних запасниках мови і які набули нового значення: *підприємець, комерсант, комівоаяжер*, що раніше сприймалися зі знаком мінус, а на сьогодні набули протилежного значення. Так, нейтральне слово «*підприємець*» у виданнях минулих років визначалося як: «*капіталіст, що володіє підприємством; заповзятлива людина, ділок*». А слово «*ділок*» у свою чергу отримувало значення: «*людина, яка вправно веде свої справи, не соромлячись у засобах для досягнення самокорисливих цілей*».

На сьогодні ми маємо таке визначення в сучасних тлумачних словниках української мови: «*підприємець – той, хто володіє промисловим, торговельним і т. ін. закладом. // Організатор вигідних справ, прибуткових операцій*» [1, с. 962].

А лексема «*ділок*» набуває зневажливого відтінку: «*...той, хто спритно веде справи, комерційні, вдаючись до будь-яких засобів для досягнення мети*» [1, с. 305].

У лексемах «*комерсант*» і «*комівоаяжер*» зникають такі застарілі слова, як «*капіталістичні країни*»: «*комерсант – той, хто займається комерцією*» [1, с. 559]; «*комівоаяжер – роз'їзний агент підприємства або торговельної фірми, який укладає торговельні угоди та збирає замовлення на товари. // Роз'їзний агент, який за дорученням певного підприємства займається збутом товарів*» [1, с. 559].

Але у зв'язку з матеріальною диференціацією суспільств одні й ті ж слова набувають для різних груп людей різні оцінні значення. Тут діють глибинні процеси в суспільстві – соціальне розшарування суспільства за майновим принципом: для деяких українців ці слова (*бізнес, підприємець* тощо) звучать позитивно, це невід'ємна частина їхнього іміджу, але для тих, хто в результаті нових економічних перетворень постраждав і просто зубожів, слова ці сприймаються різко негативно, бо ці верстви населення втратили свою соціальну захищеність. І так слова набувають нового значення, переходячи в ідіоматичні конструкції: *шокоотерапія, тіньова економіка, відмивання грошей*:

«*шокоотерапія – комплекс радикальних заходів, направлених на оздоровлення економіки*» [1, с. 1627];

«*відмивання грошей – легалізація отриманих незаконним шляхом грошей (доходи від «тіньового» бізнесу, наркобізнесу, виготовлення фальшивих грошей тощо)*» [1, с. 174].

Новим у таких конструкціях є саме поєднання слів, а не слова як такі. Кожен час має деякий набір слів, які, через обставини, що склалися, стають модними, широкоживаними. Це своєрідні «знакові» слова епохи. Велику роль в їх розповсюдженні відіграють ЗМІ, Інтернет, створюючи мовне середовище, в якому задаються еталони норми.

Слово «*обвал*» (із прямим значенням «обвал») набуло переносного значення і почало уживатися для позначення економічних явищ: *обвальна приватизація, обвальне падіння грошей: «обвал грошової одиниці – стрімке падіння курсу грошової одиниці щодо курсів вільно конвертованих валют*» [1, с. 797].

Економічні терміни ми умовно розділили на дві групи:

1) номінації, що зафіксовані в словниках;

2) номінації, що широко вживаються в рекламі, Інтернеті, з'являються на економічних форумах, проходять етап письмової фіксації і входять до словників.

Під час опитування студентів першого курсу Харківського національного економічного університету (ХНЕУ) імені Семена Кузнеця, що давали тлумачення економічним лексемам, було з'ясовано, що слова, які найбільш часто зустрічаються, не завжди знайомі носієві мови або знайомі приблизно.

Точне значення слова «*маркетинг*» – *система організації та управління діяльністю підприємства, фірми, що передбачає комплексне урахування положення на ринку збуту для прийняття рішень. // Організація збуту товарів на зовнішньому ринку* [1, с. 647] – змогла сформулювати тільки половина опитуваних студентів.

Значення слова «*ріелтер*» – *агент, торговий посередник із продажу нерухомого майна* [1, с. 1225] знайомо близько 85% опитаним.

Значення слова «*банкноти*» (*банкнот і банкнота*) – 1) *грошові знаки різного номіналу, що випускаються в обіг центральним емісійним банком; 2) банківські білети, випущені банком під наявні в його розпорядженні комерційні векселі. // Нерозмінна банкнота – банківський білет, не розмінний на золото* [1, с. 60] знайомо близько 90% опитаним.

Значення слова «*інвестиція*» – 1) *дія за знач. інвестувати; 2) Грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що їх вкладають у різні види діяльності у виробничій та невиробничій сферах; вкладення, вклад* [1, с. 495] знайомо близько 92% опитаним.

Мабуть, ми можемо зробити висновок, що наведені слова можуть уже вважатися такими, що увійшли до літературної мови, оскільки в процесі

експерименту з'ясувалося, що переважна більшість опитаних студентів може сформулювати їхнє значення.

Зміни у сфері економіки призвели до зміни тлумачення слів у цій сфері. Дуже часто це пов'язано зі зникненням у них визначення «капіталістичний», «соціалістичний», «радянський» або вказівок «при капіталізмі», «в капіталістичних країнах».

Так, у словниковій статті, присвяченій слову «банк», опущена частина тлумачення, пов'язана з коментарем про роль банків за капіталізму і за соціалізму; в словниковій статті до слова «біржа» прибрана частина «в капіталістичних країнах», точніше сформульовано слово «брокер».

Так, сьогодні ми можемо читати таке тлумачення слова «банк» [1, с. 60] у сучасних словниках: «Банк – кредитно-фінансова установа, яка зосереджує кошти і капіталовкладення, надає кредити, здійснює грошові розрахунки між підприємствами або приватними особами, регулює грошовий обіг у країні, в тому числі випуск (емісію) нових грошей».

Аналогічні зміни відбулися з визначенням значення слова «менеджмент» – «управління виробництвом, що вживалося в США й ін. капіталістичних країнах», а в сучасному словнику мовиться, що «менеджмент – 1) Сукупність принципів, методів, засобів і форм управління виробництвом з метою підвищення його ефективності, збільшення прибутків.

Кредитний менеджмент – процес управління дебіторською заборгованістю підприємства, метою якого є забезпечення своєчасної інкасації боргу.

Фінансовий менеджмент – система принципів, методів і форм організації грошових відносин.

2) Керівництво підприємства, фірми; керівний орган» [1, с. 658].

Подібним же чином знімається негативне значення в тлумаченні лексеми «рента» – дохід з капіталу, землі або майна, що його власники одержують регулярно, не займаючись підприємницькою діяльністю [1, с. 1213].

Можна говорити навіть про появу в тлумаченні низки подібних лексем позитивного додаткового значення. У даний час налічується понад тисячі фінансово-економічних понять, які увійшли до ужитку останніми роками і були вміщені до словника.

Сучасна економічна термінологія з погляду джерел формування розподіляється на цілу низку груп.

Можна виділити значний пласт лексичних одиниць, що є деяким постійним фондом економічної термінології (незалежно від типу економіки).

Дані слова виражають базові загальноекономічні поняття і категорії, наприклад: *виробництво, споживання, виробничі стосунки, виробничі сили, капітал, базис, надбудова, попит, пропозиція, товар, товарообіг, вартість, ціна, гроші, додатковий продукт, бюджет, національний дохід, експорт, імпорт* та ін.

Частина економічних термінів, нейтральних за своєю семантичною структурою, вживалася за минулих часів як атрибути або реалії тогочасної економіки: *безробіття, інфляція, індексація, концерн, біржа, банкір* тощо.

Слово «інфляція» – 1) *Надмірне проти потреб товарообігу збільшення кількості паперових грошей і швидке їх знецінення.* 2) *Втрата колишнього значення, знецінення* – у сьогоднішній набуло нових значень [1, с. 503]:

І, нарешті, численну групу на сьогодні складають іншомовні запозичення (переважно з англійської мови, американізму). Вони відображають наявність прямих і безпосередніх контактів з іноземними партнерами.

Назвемо найбільш уживані слова, які вийшли за межу вузькопрофесійного вживання. Вони зустрічаються на сторінках журналів, звучать на телебаченні, в інтернет-просторі, наявні в різних видах реклами: *менеджмент, маркетинг, консалтинг, інжиніринг, холдинг, лізинг, кліринг, демпінг, франчайзинг, трансферт, офшор, аудит, реституція, дилер, дистриб'ютор, спонсор, чартер, ф'ючерс, лот, дивіденди, емісія, іпотека, ноу-хау, тендер, депозитарій* тощо.

Наведемо ряд прикладів із сучасної довідкової літератури:

«Демпінг – експорт товарів за значно нижчими цінами, ніж на внутрішньому і світовому ринках, з метою витіснення конкурентів» [1, с. 283].

«Франчайзинг – надавання економічного захисту, привілеїв з боку якої-небудь фірми своїм клієнтам, що започатковують нову справу» [1, с. 1549].

«Ф'ючерс – вид угоди на фондовій або товарній біржі, що проводиться на ще не виготовлений товар. Фінансовий ф'ючерс – довготермінова строкова біржова угода, пов'язана з купівлею та продажем валюти, цінних паперів» [1, с. 1553].

Семантичні перетворення в лексичі, разом із номінацією нових реалій, сприяють розширенню і збагаченню словникового складу.

Набуття словом нового значення спричиняє народження нового слова, підсилюючи тим самим мовну омонімію. Серед семантичних процесів виділяються три основних: розширення значення; звуження значення; переосмислення.

Наприклад, слово «*ринок*» явно розширило своє значення або сполучуваність. Сьогодні з'явилися нові номінації: *оптовий ринок, речовий, муніципальний*. Розширило сферу свого вживання і слово «*дім*». Сьогодні з'явилися назви торгових і комерційних фірм тощо: «*Акцептний дім – банк, який спеціалізується на акцептуванні чи гарантуванні векселів, кредитуванні зовнішньої торгівлі*».

Конфірмаційний дім – вид експортних комісійних домів – представників покупця.

Дисконтний дім – спеціальна кредитна установа, що проводить операції з вексями» [1, с. 305].

Економічні процеси останніх років зумовили багато мовних перетворень. Найактивніше нові форми суспільних перетворень виявилися в різноманітних семантичних змінах: відбувається звільнення семантики слів від політичної і ідеологічної конотації слова: *бізнес, комерсант, підприємець*.

Сучасна епоха актуалізувала багато процесів у мові. Мова і суспільство (як користувач мови) нерозривно пов'язані, але при цьому мають свої власні закони життєзабезпечення. Так, поява чогось нового в житті суспільства, саме так, як і пізнання нових предметів і явищ, викликає необхідність номінації, що спричиняє за собою утворення в мові нових слів і виразів або появу нових значень.

Розвиток економічної термінології залежить від соціальних умов, у даному випадку – перехід на ринкові відносини. Але водночас розвиток лексики визначається внутрішньомовними чинниками, пов'язаними із системним характером мови.

Так, основними способами утворення економічних термінів є: словотворення, словоскладання, утворення складених найменувань, запозичення. Усі ці способи активно використовуються для позначення нових реалій.

Істотними, що впливають на утворення нових термінів, стають, зокрема, міжнародні економічні зв'язки, що все більше розширюються, сприяючи збільшенню фонду лексичної системи.

Хоча економічні реформи не спричиняють утворення принципово нової мови, проте значно збільшують термінологічний фонд, який у свою чергу збагачує загальнолітературний словник шляхом детермінологізації, де важливою умовою для життєздатності є системні якості, що сприяють виробленню доцільних і зручних засобів вираження.

Представлені процеси в сучасній лексиці ілюструють активність соціальних чинників в економічній термінології – і у сфері семантики, і в стилістичних зрушеннях, і в активізації іншомов-

них запозичень. Сучасна лексика відображає час становлення нової економіки.

Значна кількість економічних термінів з'явилися на основі загальнолітературної мови, тобто слова спільної мови нерідко піддаються процесу термінологізації, звуженню значення, знаходять чітку наукову дефініцію і стають повноправними членами даної термінологічної системи, функціонуючи одночасно і як терміни, і як загальноживані слова.

Економіка як частина суспільно-політичної науки володіє низкою особливостей, що впливають на її термінологічну систему, деякою мірою суб'єктивністю в трактуванні значення і використання деяких термінів, а також значною кількістю наукових економічних шкіл, між якими існують як схожі риси, так і певні істотні відмінності в інтерпретації і використанні одних і тих же термінів даної сфери професійного знання.

Висновки. Метою подальшої роботи фахівців є: типологія економічних термінів; уніфікація економічної термінології; виявлення найбільш уживаних основоположних ключових термінів даної терміносистеми, а також утворених від них вузькоспеціальних економічних термінів для ефективного навчання студентів-економістів.

У зв'язку з цим основними завданнями є:

– ретельне вивчення стану економічної термінології на рівні мовної системи й аналіз особливостей її функціонування в реальному професійному спілкуванні, а також між студентами у повсякденному житті;

– розроблення універсальних критеріїв відбору спеціальної лексики для складання економічного термінологічного словника, орієнтованого на студентів економічних спеціальностей;

– визначення меж економічної термінології за допомогою аналізу словників і навчальних посібників з економіки і виділення основних понятійних полів;

– виділення найбільш частотних і ключових термінів, а також утворених від них вузькоспеціальних економічних термінів на основі аналізу вказаних матеріалів у межах даної термінології;

– вибір/добір російськомовних еквівалентів україномовним економічним термінам для складання статей словника-мінімуму на основі зіставлення двох корпусів професійних текстів;

– визначення меж вибраної термінології за допомогою проведення роботи з відбору економічних термінів відповідно до понятійних полів, виділених на основі сучасних авторитетних навчальних посібників з економіки, що використовуються провідними вищими навчальними

зкладами під час навчання студентів як в Україні, так і за її межами.

Сучасна міжнародна ситуація характеризується стійким зростанням і розвитком економічних і наукових стосунків між різними країнами, а вивчення економічної термінології набуває все більшого значення. Для того щоб використовувати мову як ефективний засіб міжнародного спілкування і співпраці насамперед необхідно почати

з вивчення основної мови своєї професії. Роль навчальних термінологічних словників у процесі навчання фахівців і студентів, що вивчають мову своєї професії, а також в процесі створення і розвитку міжнародних наукових і професійних зв'язків важко переоцінити. У зв'язку з цим розроблення універсальних критеріїв відбору термінів для складання термінологічних словників набуває особливого значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.: іл.
2. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. Москва, 1992. 120 с.
3. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів: Вид-во «Світ», 1994.
4. Російсько-український словник сучасних банківських, фінансово-кредитних та комерційних термінів. Харків: Основа, 1997. 256 с.

УДК 81'373.47(045)(477.82)

ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ ВИГУКИ-ПРОКЛЬОНИ В СИСТЕМІ НЕГАТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ФОРМУЛ УКРАЇНЦІВ

INTERJECTION-CURSES OF WESTERN POLISSYA DIALECTS IN THE SYSTEM OF NEGATIVE COMMUNICATING FORMS OF UKRAINIANS

Шуст Л.М.,

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри словесних дисциплін
Луцького педагогічного коледжу*

У статті розглянуто окрему групу вигуківих фразеологізмів – вигуки-прокльони. Визначено семантичні особливості й окреслено комунікативне спрямування вигуків-прокльонів, зафіксованих у західнополіських говірках. Доведено, що ці інтер'єктиви мають виразний інтонаційний малюнок і переважно сталий зміст. Це дозволяє розглядати їх як вигуківі речення. Актуальність дослідження діалектних особливостей таких лінгвістичних одиниць зумовлена тим, що саме на основі місцевої номінації можуть творитися смислові образи багатьох вигуківих фразеологізмів.

Ключові слова: вигуки-прокльони, емоційні вигуки, комунікативна формула, західнополіські говірки, семантика.

В статье рассмотрена отдельная группа фразеологизмов-междометий – междометия-проклятия. Определены семантические особенности и очерчено коммуникативное направление междометий-проклятий, зафиксированных в западнополесских говорах. Доказано, что эти интер'єктивы имеют выразительный интонационный рисунок и преимущественно устойчивое содержание. Это позволяет рассматривать их как междометные предложения. Актуальность исследования диалектных особенностей таких лингвистических единиц обусловлена тем, что именно на основе местной номинации могут создаваться смысловые образы многих междометных фразеологизмов.

Ключевые слова: междометия-проклятия, эмоциональные интер'єктивы, коммуникативная формула, западнополесские говоры, семантика.

The article considers a separate group of interjection phraseologisms – interjection-curses. The semantic peculiarities are determined and the communicative direction of the interjection-curses, recorded in Western Polissya dialects, is outlined. It is proved that these interjection have a distinct intonation drawing and mostly stable content. This allows consider them as interjection sentences. The relevance of the study of the dialectal features of such linguistic units is due to the fact that it is on the basis of the local nomination that semantic images of many interjection phraseologisms can be created.

Key words: interjection-curses, emotional interjection, communicative formula, Western Polissya dialects, semantics.

Постановка проблеми. Вигуки належать до найдавніших за походженням комунікативних формул, а також мають локальні особливості, тому становлять незмінний інтерес для дослідників-лінгвістів.

Характеризуючи вигуки як самостійну частину мови, учені звертають увагу на їхнє специфічне синтаксичне функціонування у висловлюваннях. Ці мовні одиниці зазвичай трапляються ізольовано, мають інтонаційно закінчений малюнок та порівняно сталий зміст, однак зберігають зв'язок із наступним висловлюванням, адже ця частина мови завжди визначена комунікативною ситуацією. Саме тому деякі граматисти розглядають такі ізольовані вигуки як вигукові речення [8, с. 52].

Найсучасніший підхід до проблеми лінгвістичного статусу вигуку розвиває концепцію його реченнєвої природи. Вигукові речення є різновидом комунікативних одиниць, не членованих на члени речення і не побудованих за якоюсь структурною схемою. Також вигуки володіють низкою характеристик, які дають змогу їм виконувати важливі комунікативні функції, зокрема брати безпосередню участь у створенні таких оцінно-модальних планів висловлень, як позитивна чи негативна реакція мовця на певну ситуацію, категорично виражене спонукання, характеристика дії, процесу чи стану засобом звуковідтворення тощо [4, с. 322].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві вигуки та вигукові фрази або вигукові фразеологізми (далі – ВФ) були предметом дослідження таких учених: І. Вихованець, Н. Гуйванюк [4], І. Гуменюк, Г. Добролюжа, Г. Кузь [10], Л. Мацько та ін. Особливості вживання волюнтативів із негативною семантикою, зокрема можливості їх інтерпретації, розглядала Ю. Дем'янова [5; 6]. Однак діалектні ВФ часто залишаються поза увагою мовознавців, а їх вивчення лишається на рівні фіксації з іншими фразеологічними одиницями.

Специфічних комунікативних рис у контексті побутування вигукових фразеологічних формул набирають вигуки-прокльони, тобто побажання, що містять негативні емоції, хоча відзначаються потужною експресивністю, певною стильовою та жанровою диференційованістю, глибоким психолінгвістичним смислом [12, с. 200]. Вигуки-прокльони, на думку духівників, мають табуований характер, оскільки вони можуть бути породженням агресії, а можуть вільно висловлюватися мовцем без будь-якої мети (стояти на межі фраз-паразитів). Проте проклин має більш нега-

тивний вплив. Якщо ж погане слово просто може ображати особу, то в прокльоні висловлюється бажання зла, ненависті. Проклін у цьому сенсі можемо прирівняти до магічного заклинання, що несе в собі негативну енергію [3]. Побажання, закладене в прокльоні, завжди спрямоване на певного суб'єкта.

Особливо актуальним у цьому контексті вважаємо дослідження діалектних особливостей таких лінгвістичних одиниць, адже саме на основі місцевої номінації можуть творитися смислові образи багатьох ВФ.

Постановка завдання. Мета статті – визначити семантичні особливості й окреслити комунікативне спрямування ВФ-прокльонів, зафіксованих у західнополіських говірках.

Джерельною базою роботи слугує власний матеріал, записаний у польових умовах, а також окремі фразеологічні одиниці, зафіксовані в «Словнику західнополіських говірок» Г.Л. Аркушина [2], оскільки, на думку Н. Гуйванюк, лексикографічна фіксація вигуків, зокрема в діалектних словниках, засвідчує відкритість системи цього лексико-граматичного класу слів в українській мові і неповноту їх дослідження [4].

Виклад основного матеріалу. Визначальними ознаками ВФ є комунікативний характер (здатність передавати цілісне повідомлення, а не позначати окремі поняття); модельованість за зразками речень; емоційно-експресивне забарвлення, яке визначає обмеженість їх вико-ристання в різних стилях літературної мови і різних за колоритом проявах народного мовлення. ВФ є специфічними мовними одиницями, оскільки служать для вираження певних типів реагування на події, а не називають їх, тому є не номінативними, а сигнальними знаками мови [10].

Варіантів поєднання слів у вигукових фразеологізмах безліч, однак існують випадки, коли фразеологізований вигук у контексті повертає собі лексичне значення і перетворюється у вокативне речення, в якому нерозчленовано виражаються емоції, почуття в поєднанні з називанням того, до кого звернена мова [7].

У мовленні жителів Західного Полісся вигуки та ВФ становлять досить значну частину. Їх використовують у різних сферах життя. Проаналізований фактичний матеріал дозволив виділити такі групи західнополіських ВФ:

1) емоційні:

– виражають **позитивні** емоції (радість, захоплення): *вмрти́ й ни жи́ти* 'вияв здивування'; *кіно́ і німі́* 'щось цікаве' та ін.;

– виражають **негативні** емоції (роздратування, злість, страх): *кілька його відає* ‘не знаю’; *на муку вонό мині здалося* ‘це мені непотрібно’; *нудно мині, смājно мині* ‘про хворобливий стан’ тощо;

– залежно від контексту можуть виражати як позитивні, так і негативні емоції: *а й ма* ‘ой мамочко’; *Господе Божє мий мєлий / о Божє мий сьватєй єдиней / ой гойцю*.

2) **етикетні**: *Слāва Бόгу! Христос рождаїця! Христос воскрес! Спасї вас, Господи!* тощо.

Уважаємо, що такі етикетні вигуки не мають виразного емоційного навантаження. Вони констатують факт (*Христос народився! Христос воскрес!*) або ж належать до мовних кліше, уживаних у типовій ситуації (*Слава Богу! Божє помагаї!* тощо).

У складі етикетних ВФ розглядаємо й групу **побажань**, оскільки на Західному Поліссі побажальні вигуки використовують часто разом з етикетними формулами або й замість них: *Божє поможї / Бог в помоч / Господи, допоможї, до вєчора спāти ни положї* – [відповіді] *спасїбо за дōбре слōво!*; *богї казāли, шоб ви нам помагāли / казāли богї, шоб ви помоглї; шоп тибє Бох награди́в гарячими пирога́ми і холōдную смитāную* та ін.

3) **апелятивно-наказові**: *ну то гоў* ‘досить’; *не губуй!* ‘говори чемно’; *рохōдимся – христїн ни бōде* ‘не справджується сподіване’ тощо.

У цьому контексті цікавим явищем видається вживання питальних чи окличних формул із нетиповою семантикою: *тобї хїбā горїть?* ‘не поспїшай’; *а с тибє мїши нōсят?* ‘відповідь тому, хто кепкує, що голосно звільняються від газів’; *а стогнāла б ти йому!* ‘навіщо це йому потрібно?’.

4) **примовки**: *чорт – ни чорт і лїуди ни такї* ‘бути всім незадоволеним’; *шилєп шчāсте в хātu* ‘про якусь несподіванку’; *ни в нōчви, ни в віко – і сидї калїко* ‘щось недоречно сказано’ тощо.

Наведені приклади всіх цих семантичних груп – лише мізерна частина загального зафіксованого масиву, тому вважаємо, що кожна з них може бути предметом окремого дослідження.

5) **прокльони**.

На цій семантичній групі зупинимося детальніше, оскільки саме вона є безпосереднім предметом розгляду представленої статті.

Прокльони (покляття, лайливі інтер’єктиви), незважаючи на їхній негативний потенціал, функціонують у кожній мові. Звичайно, у мові існує дуже багато подібних виразів-«побажань», однак до вигуків, очевидно, слід зараховувати лише стійкі, фразеологізовані одиниці, які відтворюються мовцями в готовому вигляді й мають мак-

симальне емотивно-експресивне навантаження [7]. Вони засвідчують особливості менталітету українців, що проживають у різних регіонах, вироблені віками стереотипи спілкування, які належать до вербального поля української етнокультури загалом та актуалізують національні особливості мовної картини світу [4].

На думку Ю. Дем’янової, з часом негативні волонтактиви, втративши своє магічне значення, почали вживатися як засіб вираження вербальної агресії або в орнаментальній функції як одиниці народного дискурсу, перетворившись на автоматизовану мовленнєву навичку, набувши ознак фразеологізмів, і нині функціонують як засоби мовленнєвої експресії [5, с. 176]. Саме комунікативна ситуація передбачає вживання ВФ-прокльонів (як і божинь, див. [13]), тому їх функціональне навантаження може бути різноманітним. Дослідники виділяють, зокрема, такі комунікативні функції цих одиниць: емоційного тиску, аксіологічну, терапевтичну, оберегальну, ідентифікаційну та ін. [6, с. 77].

С. Пушик, письменник-збирач негативних висловів, вважає, що таким нетолерантним способом комунікації послуговуються «найчастіше одинокі, чимось ображені жінки. У такий спосіб вони намагаються захистити свою хату, своє гніздо від недобррозичливості зовнішнього світу» [9]. Не можемо погодитися з таким твердженням, адже, як показують результати польових досліджень, прокльони використовують у своєму мовленні й цілком порядні, заможні господині – усе залежить від комунікативної ситуації. Стверджуємо лише те, що на Західному Поліссі переважно жінки вживають ВФ-прокльони для вираження негативних емоцій (чоловіки зазвичай послуговуються ненормативною лексикою або ж у них «вербальна агресія зазвичай заміняє агресію фізичну» [6, с. 76]). Вони складають досить широке коло виразів, різноманітне за своїми інтонаційно-семантичними відтінками і граматичними властивостями. За структурними ознаками сюди належать вигуки, які складаються з одного слова, словосполучення чи становлять собою окремих фразеологізований вислів.

Широко представлений у символіці ВФ демонічний світ. Образи-символи *чорт*, *відьма*, *холера*, *пропасниця* та ін. мають глибоке коріння в язичницькій світоглядній концепції, на що вказує їх походження від лісовиків, болотяників, русалок: *хай йому чорт!*; *а хаўн би тибє вхопїв!*; *а ну їх к чόрту*; *а холєри на вас нимāс*.

Спорадично в межах цієї групи трапляються етимологічно затемнені номінації, семантика яких, очевидно, втрапилася з часом: *кроть його ма*.

Поряд із прокльонами функціонують і заклинання для їх відвернення: *Шипле-дівце, Пропаснице-трясавице! Иди ти собі на куп'я, на болота, де люди не ходять, де кури не піють, де мій голос не заходить* (пор.: «Пропасниця, – вважасться, – бува од того, що лихий дух убереться в середину та й трясє. Пропасниці – нехрещеного царя Ірода дочки, кожна живе в болоті» [11, с. 88].

Часто навіть християнські поняття в народному уявленні адаптовані до язичницького світорозуміння. Про це свідчить факт, що християнські символи лише замінюють у складі ВФ язичницькі, не змінюючи при цьому ані семантики, ані функціональної природи фразеологізму, зокрема, віра у фізичне покарання Богом: *побій тибé сіла Бóже; Бог би тибé побів да шоп тибé пудлумів!* Свідченням своєрідної адаптації християнських символів є те, що народна уява наділила образ Бога багатьма людськими рисами: *не гніви Бога!* На Західному Поліссі простежуємо це переважно в контексті вигуків-божінь, пор.: *караї менé, Бóже!*; *крий Бóже! Бог свідок!* та ін.

Отже, вигуки-прокляття мають глибоке язичницьке коріння, адже використання сили промовленого за певних обставин і з певною метою слова сягає саме язичницького світогляду (замовляння, заговори тощо).

ВФ-прокльони можуть виражати безліч почуттів – від незадоволення, роздратування до захоплення чимось, хоча переважно все ж виражають негативні емоції: *а нех ти скапаїш!* ‘щоб ти пропав!’, *хап його за гучипку!* ‘чорт із ним’, *шоб тибé в лїжку граблями шукáли; хай на тебе плéга!* (плега – сніг із дощем); *присковане дéриво тобі на чéриво!* (прискований – обгорілий, тліючий); *шоб тобі рожбн сів!*; *коцюба, помилó – шоп тубі ни булó.*

Агресивні емоції в таких фразеологізмах, окрім інтонації, виявляються ще й у пониженні соціального статусу співрозмовника через звинувачення його у «знайомстві» з нечистими силами або ж відправлення у сферу діяльності нечистої сили: *до чóрта лісого; к стилéнний мáтири!*; *к бісовій мáтері.*

Особливо дошкульними вважаються прокльони, звернені не безпосередньо на співрозмовника, а на його рідних, напр.: *насиру твоюї мáтири; огóнь твоюї мáтири.*

Одне з найпоширеніших семантичних наповнень ВФ-прокльонів – надсилання хвороб, нещастя: *сядь в хірах і мувчі!* (хіра – хвороба); *а най тибé в'яда зьме!* (в'яда – хвороба, біда); *шоб завій тубі зайшов* (завій – сильний біль у животі); *шоб тобі кéх і повилазили* (кэхі – кишки);

шоб тибé морячка з'їла!; *шоб тибé пранц зів* (пранц – якась хвороба); *шоб тибé рїзав ризук!* / *А ризун би тибé зарїзав!* (ризук / ризун – різкий біль у животі); *бодáй би всох; шчóби вам язикі поодсихáли; шоб вам зуби до цицьок розтяглéся; нех ти скиснеш; сіль та печіна йому в зуби; сто кóльок тобі в печінку.*

У зв'язку з цим можемо стверджувати, що на Західному Поліссі глибоко вкорінені християнські традиції й переважно вийшли з ужитку вирази, які асоціюємо з язичницькими віруваннями (їх було розглянуто вище).

Хоча побажання смерті є крайнім виявом агресії й ненависті, простежено, що в західнополіських говірках часто побутують такі комунікативні формули: *шоб ти брик; а шоб ви віздихали, прокляті!*; *шоб ти недóвго вічив!* (вічити – вікувати); *шоб на тебе впáдня годіна!* (впадня – остання); *хай тобі кляпа!* ‘побажання смерті’ (пор. кляпати ‘ударяти одним металічним предметом об інший’, можливо, мається на увазі смерть від удару); *а вїйшла п с тибé парунка* (парунка – пара як життєва сила); *поміркув на тебе нимá!* (помирок – смерть); *шоб ти до рáнку скáпала!* (скапати – померти, пор. скапати ‘зменшитися, скапуючи (переважно про свічку)’ [2, с. 504]; *шоб вони скáпалися, зряїлися, сконáли; а скóлів би ти на мнісци!* (сколіти – померти); *а шоб тобі до вéчора булá сўдня дóшка!* (очевидно, мається на увазі смерть і очікування Божого суду); *а шоб ти зслиз* (зслизнути – пропасти, згинути).

Інколи для підсилення емоційності у ВФ-прокльонах уживають означення конкретного виконавця. І що меншим він буде, то образливішим і дошкульнішим вважається вираз, пор.: *шоб тобі меш гóлову одкусїла; а най вас кáчка кóпне.* Спорадично це може бути стихія, певне явище (*шоб тибé вогóнь скопотáв / бодáй ти скопотїла* (скопотати – спалити)) чи вираз, побудований у форму безособового речення (*бодáй тибé за грўди вхопило*). Такі безособові формули вважають особливо небезпечними, бо людина не розуміє, звідки чекати небезпеки.

Зважаючи на велику кількість зафіксованих ВФ-прокльонів, розуміємо, що існують і протилежні за семантикою формули, тобто певні бар'єри, захисти від проклять, напр.: *хай на сухі лóзи йде* (сказати після почутого прокльону); *хай воно на осину йде!*; *Бох ни дитїна – не послухайе дурачїна; ни привидї, Гóсподи.* Та найпоширеніша дія на Західному Поліссі в таких випадках – непомітно тримати в кишені дулю, пошепки або подумки повторюючи: *силь тобі в óчи!*

ВФ-прокльони як специфічні мовленнєві формули є дієвим засобом мовленнєвого впливу, маніпуляції. Зокрема, через вживання лайливих формул відбувається порушення комунікативної рівноваги, пониження соціального статусу адресата, послаблення його комунікативних позицій, підсилення негативних емоцій через їх «викрикування», поглинання емоції, що її переживає адресант тощо [6, с. 77].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що ВФ-прокльони поширені в мовленні жителів Західного Полісся, становлять сталі комунікативні одиниці, використовуються в конкретній мовній ситуації й мають

негативну семантику. Більшість зафіксованих одиниць супроводжують роздратування, агресію, ненависть. Примітно, що звернення до вищих сил спорадичне, що підтверджує певний рівень набожності місцевих мешканців (для порівняння, зафіксовано близько ста вигуків-божінь на цій території, що не мають негативного семантичного наповнення), а вплив язичницьких вірувань простежено в одиничних випадках.

Перспективним вважаємо детальний аналіз інших західнополіських ВФ з урахуванням їх діалектних особливостей та зіставленням із семантичними аналогами, що побутують на інших діалектних територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г.Л. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін; Луцьк, 2003. 174 с.
2. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. А-Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. 648 с.
3. Гринів Р. Мовленнєвий етикет християн. *Архибратство Йосафата*. URL: <http://www.yosaphat.org/lib/articles/page,1,2,466-movlennyevijetiket-xristiyan.html> (дата звернення: 27.10.2017).
4. Гуйванюк Н. Соціальні та регіональні виміри інтер'єктивів української мови. *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 321–332.
5. Дем'янова Ю.О. Волонтеритиви з негативною семантикою. Лінгвокультурологічна інтерпретація мотивів і образів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 173–179.
6. Дем'янова Ю.О. Національно-комунікативні особливості паремійних формул прокльонів та злопобажань. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2010. Вип. 12. С. 72–79.
7. Жагаляк І. Семантичні особливості інтер'єктивів. *Studia Methodologica*. Тернопіль, 2003. Вип. 13. С. 26–33.
8. Коротун Н.Г. Проблема визначення вигуків як частини мови. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. С. 50–53.
9. Крайній І. Інтерв'ю з С. Пушиком. *Україна молода: електрон. версія газ.* 2007. № 106. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/936/164/34070> (дата звернення: 03.01.2019).
10. Кузь Г.Т. Вигуківі фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
11. Рецепти народної медицини, замовляння від хвороби (записані В.П. Милорадовичем, Я.П. Новицьким, П.С. Єфименком). *Українські чари*; упоряд. О.М. Таланчук. Київ, 1992. С. 32–95.
12. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя, 2002. 351 с.
13. Шуст Л.М. Вигуки-божіння як особливість сакральної культури українців. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2016. Випуск 772. Романо-слов'янський дискурс. С. 156–158.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.111'27:811.161.2'27

CROSS LINGUAL ORTHOGRAPHIC INTERFERENCE AND THE PROCESS OF TRANSLATION

МІЖМОВНА ОРФОГРАФІЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ Й ПЕРЕКЛАД

Ahieieva V.O.,

Candidate of Philology,

*Senior Lecturer at the Department of German Philology and Translation,
Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University*

Vasina I.V.,

*Teacher of the Department of German Philology and Translation,
Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University*

The article is dedicated to the theoretic questions of orthographic interference and its variations in translation. It states about possible influence on translation, and possible negative influence on language. It denotes the nature of orthographic interference, orthographic interference functions in the process of translation. In the article kinds of interference are also analyzed. Special attention is paid to the role of translation in cross lingual communication.

Key words: translation, interference, cross lingual interference, orthographic interference, cross lingual orthographic interference, transliteration.

У статті досліджені теоретичні аспекти вживання орфографічної інтерференції, а також її види в перекладі. Досліджений її можливий вплив на процес перекладу. Визначена суть орфографічної інтерференції та її функції в перекладі. У статті проаналізовано типи інтерференції загалом. Особливу увагу приділено ролі перекладу в процесі міжкультурної комунікації.

Ключові слова: переклад, інтерференція, міжмовна інтерференція, орфографічна інтерференція, міжмовна орфографічна інтерференція, транслітерація.

В статье рассмотрены теоретические аспекты употребления орфографической интерференции, а также ее вариации в процессе перевода. Рассмотрено возможное влияние на процесс перевода. Определена суть орфографической интерференции, ее функции в переводе. В статье проанализированы типы интерференции. Особое внимание уделено роли перевода в процессе межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: перевод, интерференция, межъязыковая интерференция, орфографическая интерференция, межъязыковая орфографическая интерференция, транслитерация.

Formulation of a research problem and its significance. The problem of interference takes the leading position in researches especially connected with the English and Ukrainian languages. Most of these researches are devoted to the problem of orthographic interference and its possible influence on the process of translation. During the XXth century interference as a linguistic phenomenon was studied by psycholinguistics and this science stated about its negative influence on language. But now the attitude of scholars to this language phenomenon is completely different. The conclusions made in the process of researches proved that interference may have positive influence not only on language, but may also positively influence our specific language skills or even memory.

In modern linguistics scholars single out the following types of interference: 1) according to the origin – external and internal; 2) according to the character of specific language skills transferred from mother tongue – direct and indirect; 3) according to the manner of influence – hidden and not hidden; and 4) according to the linguistic nature – phonetic, lexical, grammatical and orthographic (which is the aim of our research) [1, c. 164]. When we talk about cross lingual communication we face with translation. And while translating we observe interference in its different variations.

During the last decades cross lingual orthographic interference became widespread not only in Europe. For example, we may observe this language phenomenon even in the Eastern countries where

they started adopting parallel Latinized alphabets for languages using the other systems of writing. This process shows the existing tendency of integrating local languages into the singular modern worldwide cultural and historical area. And when we talk about cross lingual orthographic interference and processes within it we talk not only about spelling but also about terminology within it. According to all the above mentioned, transliteration is one of the variations of orthographic interference.

The goal and the specific tasks of the article.

The main goal and the tasks of the article are dedicated to the problem of orthographic interference shown in the process of cross lingual communication and translation. The task of the article is to show the way orthographic interference may influence cross lingual communication and the process of translation.

Analysis of the latest research into this problem proved that the problem of orthographic interference was studied by many scholars. Most of their works were dedicated to the problem of cross lingual interference as a part of translation process. Among the most famous scientists we may easily single out E. Haugen, V. Karaban, S. Semchinskiy, Yu. Zhluktenko, U. Wainreich and others. The aspects of their researches were connected with the negative influence of interference. They stated about spoiling effect on target language text and pointed the prevention from learning languages. Cross lingual orthographic interference is impossible without speech. And our speech, in its turn, has different character and contains various levels of speech processes. When we talk about interference or orthographic interference shown in translation we first of all talk about the meaning of a word and its external form. According to this, scholars, especially I. Serakovska, state that interference is a kind of negative transfer from source language text into target language text words with formal correlation and not full coincidence, and lexemes with full semantic coincidence. Manifestation of interference is shown through phonetics, grammar and word-stock. Orthographic interference is based on the tendency to extension of internationality in modern language parallels of the European languages. The above stated tendency shows that new borrowings (barbarisms and foreignisms) are adopted into language without taking into consideration phonetic or orthographic rules of the target language. And in this case we have the full right to talk about extra linguistic cases of preserving foreign sounds and forms [6, c. 37]. Some scholars denote that orthographic interference may be combined with graphic interference as the both: 1) may be singled out in writing; 2) transfer rules of writing

from source language text into target language text; 3) cause spelling mistakes.

Statement regarding the basic material of the research. The Internet opened new possibilities for communication and promoting business. This type of electronic communication made it easy to work and chat with people from the other countries. It is a well-known fact that English is the language of communication for many people. But sometimes even for English speakers cross-cultural communication can be an issue. In our today's world cross-cultural communication is a must.

When we talk about cross-cultural communication, we definitely face challenges. In this case for effective communication strategy we need understanding that the sender of a message and the receiver are from different cultures and backgrounds. Without getting into cultures and sub-cultures, it is perhaps most important for people to realize that a basic understanding of cultural diversity is the key to effective cross-cultural communications [7, c. 386].

Modern researches of language prove that representatives of various cultures look at the same phenomena differently, as well as perceive them differently. Therefore a translator faces a task not only to transfer lexical units from one language to another, but also to consider cultural aspects of language and communication in the course of the work, that is, in the process of translation. The translation as a language science plays an important role in society as exactly due to it, important political and economic agreements are signed. There is also a distribution of religious and social trends and exercises occurring due to translation. Exactly thanks to translation we can get acquainted with the most modern researches of the European scientists in various fields of scientific researches and they become accessible for reading. The same may be told about works of modern European writers.

As for the features of cross-cultural communication, they are based on the principle that the social experience is passed on and acquired in the course of communication. Language and the so-called paralinguistic in the system of information in which certain social values are assigned play a special role in cross-cultural communication. In the course of cross-cultural communication cooperation happens between subjects which have certain similarities and distinctions. From this aspect translation takes a leading role. It requires concentration around such concepts as value, requirements and institutions of the native speaker formed under the influence of culture. Namely, we can talk about that for successful communication between representatives of various cul-

tures. A translator has to realize what the most valuable for one native speaker is (and it is necessary to consider this while translating) and to define what valuable for the representative of another culture is, and also to consider it when translating [3, c. 164].

In everyday life individuals, representatives of different cultures do not analyze the elements entering their cultural activity as we all live on the principle of stereotypes. But what is stereotype in cross-cultural communication? Stereotype may be understood as group characteristics to individuals singled out on the basis of cultural membership. The term "stereotype" may be used when we talk about "typical" member of a culture. But this term cannot be used for particular individual as we all are completely different. Stereotypes have a way of potentially devaluing people from other cultures. The latter allows the individual to be guided quietly in the situations which are not demanding acceptance of crucial decisions. However the stereotype also plays a negative role because it prevents us from estimating independently and objectively arising contradictions in the process of public relations. Therefore the translator in the course of cross-cultural communication cannot lean on behavior stereotypes as the specified stereotypes to differ because of our belonging to different cultures.

As for translation functions in cross-cultural communication, it is, first of all, the function of overcoming misunderstanding between representatives of different languages and representatives of various cultures. It is, of course, the communicative function as in translation process there is a transfer of a certain information and also function of comparison and correlation of language systems. In cross-cultural communication we carry to a separate translation function intermediary or as it is still called "transport" function, when process of communication happens between representatives of different cultures, but at the same time one of speakers is not a native speaker of a language he uses [4, c. 93].

So, the translation plays an important role in cross-cultural communication as allows representatives of different cultures to carry out full exchange of information. In translation process it is necessary to pay attention to cultural aspects of formation and usage of language and it is also important to take into consideration stereotypes of individual behavior. The main objective of the translator at the process of cross-cultural communication is, of course, to establish connection between or among speakers and to break the language barrier. The leading role of the translation is overcoming a cultural distance between communicants which is aimed at providing mutual understanding between them. The translator in that

case has to have cognitive base that is the structured set of knowledge of national and cultural community, both of the first speaker, and of another one. It is important, first of all, because they form specific national and cultural mentality which needs to be considered when translating.

In the last decades in the sphere of cross-cultural communication the trend of usage of a spelling interference is traced. What represents this phenomenon in the sphere not only cross-cultural communication, but also in the translation? For accurate interpretation of this language phenomenon it should be noted that in modern linguistic science there are two main directions which characterize both an essence of this language phenomenon, and feature of its use in the course of cross-cultural communication (and its influence on translation process in particular). And, in spite of the fact that these directions are several, they are united by general idea about interference as about transfer of knowledge, skills of language material of the native language in foreign. So, the first direction of language research lies in interference where this language phenomenon investigates process of imposing of a system of the native language, and its studying only began. As a result of it badly acquired elements of a modern language are replaced by those which are already known from native language (or mother tongue). From this part in linguistic literature the term "interference" sometimes gains negative value in connection with narrow understanding of this language phenomenon as it is deprived of objectivity. It is possible to distinguish from the most famous representatives of this research direction of language interference, and among them are V. Andonov, L. Voytseshchuk, T. Dikar, to L. Kornilov, etc.

According to researches of representatives of the second direction, interference is the phenomenon with negative influence of one language on another [4, c. 59]. The interference when translating has functional manifestation. Generally, the interference is one of the ways to achieve adequacy in the translation. And because it performs a certain function in translation process, it is also functional. In translation process cross lingual interference performs four functions: 1) serves as means of achievement of coherence of the text; 2) serves as an instrument for ensuring of adequacy of the translation; 3) serves as means of enrichment of language with new stylistic and lexical means and also means of filling of lexical lacunas; 4) serves as means of approach of national cultures. In translation process it is expedient to allocate interference as negative, synonymic and functional. It is especially relevant in the translation of works of art [1, c. 22].

The phonetic interference is shown in change of the place of an accent in some foreign words under the influence of the native language, for example: magazine, industry, colleague; and also in pronunciation of letters not pronounced in English: whistle, sword. Also cases of the so-called wrong accent of words are widespread in the English language. It concerns those words where the accent falls on the first syllable if it is nouns and on the second syllable if it is verbs: suspect – suspect. The phonetic interference takes place when distinctive sign, characteristic of the phonetic system of one language, is absent in another one. As for the main types of a phonetic interference, treat them: wrong accent; omission of sounds which do not exist in Ukrainian; pronunciation of sounds which by rules of the English phonetics have to fall; wrong reading combinations of letters; others altered manifestations in language phonetics which not only distort the correct sounding of language, but also add over time to its lexemes of uncharacteristic sounds, has result of formation of words with negative impact on purity of language and its originality.

As it was stated above, one of the main manifestations of a spelling interference in linguistics and in the translation is transliteration which definitely presents difficulties for the translator, especially if he/she deals with proper names. Therefore, the term “transliteration” designates the transmission medium of foreign-language words borrowed on the basis of graphic structure of original language on the graphic system of target language text. In translation several types of transliteration allocate. They are: 1) a strict transliteration which provides consecutive replacement of one sign only with one sign of other letter; 2) weakened, consisting in replacement only of some signs; 3) expanded which characteristic is in representation of the corresponding connections of signs in the special way in other system of the latter. In other words, we speak about transliteration as about transfer of graphic shape of a word means of the international graphic system of compliance.

In modern theory of translation there is a number of rules of transliteration usage in process of transformation text from Ukrainian into English. The first rule is that use of the approved system of transliteration is not obligatory at the translation of foreign names into Ukrainian. The second rule comes down to the fact that the transliteration has to be carried out directly from Ukrainian into English without usage any additional language. The third rule states that it is approved norm obligatory for the translation of names from Ukrainian into English in legislative and official acts. At the same time we apply two principles of transfer to render proper names.

It is reproduction letter to letter and record sounding of a word without paying attention to its alphabetic registrations in original language [3, c. 121].

Usage of transliteration in translation process, especially if we talk about names, has certain specifics. The transliteration differs from a practical transcription in the simplicity and a possibility of introduction of additional signs. The transliteration is often applied by drawing up bibliographic indexes and at the organization of catalogs, for example, when it is necessary to collect in one place of the catalog the description of all works of the domestic author by foreign languages.

Means of transliteration are used in that case when languages use various graphic systems (for example, English, Ukrainian, Greek, Armenian, Georgian), but letters (or graphic units) of these languages can be delivered in some compliance to each other, and, according to these compliances, there is cross lingual transfer of names.

Conclusions. Translation plays an important role in cross cultural communication as it allows representatives of different cultures to exchange information completely and adequately. In the process of translation we should always pay attention to cultural and cross cultural aspects of communication and usage of language. And we should also include stereotypes of individual behavior as we all are representatives of different cultures. The main task of translation in cross cultural communication is to set a kind of connection between (or among) speakers. It denotes that translator has to overcome cultural distance to make communication clear and adequate. So it is important to know national and cultural peculiarities of different cultures.

Interference as a language phenomenon may be of several types: according to the origin, according to the character of transfer peculiarities of a mother tongue, according to the sphere and manner of influence and according to the linguistic nature. Up to XXth century scholars stated about negative influence on language. But after researches they changed their point of view. Interference is now shown as a language phenomenon that may positively influence not only language (both source language text and target language text) but also specific language skills. Orthographic interference as interference in general is impossible without speech.

Orthographic interference in translation deals first of all with a meaning of a word (as the process of translation in general). In translation it performs four functions: serves as means of achievement of coherence of the text; serves as an instrument for ensuring of adequacy of the translation; serves as means of

enrichment of language with new stylistic and lexical means and also means of filling of lexical lacunas; serves as means of approach of national cultures.

Transliteration is one of the main kinds of orthographic interference. According to the latest researches it may be subdivided into: a strict transliteration (which provides consecutive replacement of

one sign only with one sign of other letter); weakened (consisting in replacement only of some signs); expanded (which characteristic is in representation of the corresponding connections of signs in the special way in other system of the latter). As any language phenomenon it has its own peculiarities. It is used when languages use different graphic systems.

REFERENCES:

1. Алимов В.В. Интерференция в переводе. М.: Эдиториал УРСС, 2005. 232 с.
2. Забутий теоретик українського перекладознавства: О. Фінкель. За редакцією Л. Черноватого, В. Карабана. Вінниця: Нова Книга, 2007. 438 с.
3. Карабан В. та ін. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську). Вінниця: Нова Книга, 2003. 208 с.
4. Семчинський С. Семантична інтерференція мов. К.: Вища школа, 1974. 256 с.
5. Bartell M. Internationalization of universities: a university culture-based framework. L.: Higher Education, 2003. 150 p.
6. Brown H. Douglas. 2000. Principles of language learning and teaching. NY: Longman.
7. Robinson-Stuart, Gail and Nicoll, Honorine. 1996. Second culture acquisition: Ethnography in the foreign language classroom. *Modern Language Journal* 80: p. 432/

УДК 811. 111'42:[316]

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТКОРЕКТНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

LINGUOPRAGMATIC PECULIARITIES OF POLITICALLY CORRECT UNITS IN THE ENGLISH NEWSPAPER DISCOURSE

Алексенко С.Ф.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка*

Статтю присвячено вивченню лінгвопрагматики політкоректних одиниць в англійськомовному газетному дискурсі. Проаналізовано різноаспектні підходи вчених до вивчення феномена політкоректності. Опрацьовано функціональні класифікації евфемізмів. Зазначається, що дистинктивні ознаки газетного дискурсу зумовлюють прагматичні властивості політкоректних одиниць, що в ньому вживаються. Описуються функціональні особливості та вмотивованість політкоректних одиниць у текстах британських і американських газет.

Ключові слова: політкоректність, евфемія, газетний дискурс, дистинктивні ознаки, лінгвопрагматичні функції.

Статья посвящается изучению лингвопрагматики политкорректных единиц в англоязычном газетном дискурсе. Проанализированы разноаспектные подходы ученых к изучению феномена политкорректности. Отмечается, что дистинктивные признаки газетного дискурса обуславливают прагматические свойства политкорректных единиц, которые в нем употребляются. Описываются функциональные особенности и мотивированность политкорректных единиц в текстах британских и американских газет.

Ключевые слова: политкорректность, эвфемия, газетный дискурс, дистинктивные признаки, лингвопрагматические функции.

The article deals with the pragmatics of politically correct units in the English newspaper discourse. Various scientific approaches to the study of the phenomenon "political correctness" undertaken in different aspects have been analyzed. Functional classifications of euphemisms have been tackled. It has been noted that distinctive features of the newspaper discourse condition pragmatic properties of the politically correct units that are used in it. Functional peculiarities and motives of usage of politically correct units in the texts from the British and American newspapers are being described.

Key words: political correctness, euphemisms, newspaper discourse, distinctive features, pragmatic functions.

Постановка проблеми. Демократичний політичний устрій, що вважається пріоритетним у сучасному суспільстві з огляду на таку його домінанту, як підтримка/сприяння громадському миру, злагоді та толерантності, вимагає використання специфічних соціально-політичних технологій. Однією з них є політична коректність, що виникла як лінгвосоціокультурне явище в США наприкінці 70-х – початку 80-х років ХХ століття.

Політична коректність є багатоаспектним мовним і культурним феноменом, тому становить практичний інтерес не лише для політологів, культурологів, а й для філологів. Останнім часом політкоректність привертає все більшу увагу дослідників міжнародних наукових спільнот через активне поширення та популяризацію англосаксонської культури в багатьох типах дискурсу, і насамперед – у газетному, оскільки метою цього типу дискурсу є інформування та вплив на колективну свідомість суспільства. Газетний дискурс, конструюючи світ людей і їх дії й слугуючи для впровадження та розповсюдження певних ідеологій і культурно-освітньої просвіти, є чи не ідеальним комунікативним простором для втілення ідей політкоректності як «соціокультурного процесу й однієї з політичних субкультур» [1, с. 17], що відбиває глобальні тенденції сучасного постіндустріального суспільства взагалі й характерні особливості американської політичної культури зокрема. Політкоректні одиниці володіють сильним прагматичним потенціалом з огляду на широку, розмаїту, але часом суперечливу свою семантику – експліцитно евфемічну та подекуди імпліцитно пейоративну водночас.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему політичної коректності із культурологічного та соціально-політичного ракурсу досліджували М.Ю. Палажченко, Ю.Л. Гуманова, J. Adler, A. Bloom, D. D'Souza, W. Safire. Лінгвістичні аспекти прояву цього явища були досліджені в наукових роботах С.Г. Тер-Мінасової, В.В. Паніна, В.П. Москвіна, Л.В. Цурикової, F. Frank, M.R. McMinn, S. Nagle та інших.

Більшість дефініцій політкоректності фокусують увагу на такій її ознаці, як спрямованість уникнути образи, дискримінації різних груп населення за будь-яким чинником. Завданням політкоректності вважається позбавлення суспільства від стійких та емоційно-забарвлених негативних етностереотипів певного суспільства, які є темами-табу і варіюють від етносу до етносу: тема, що може бути нейтральною в межах однієї етнокультури, виявляється неприйнятною

в комунікативному просторі іншої [2, с. 247]. Вивчення політкоректності завжди проводилося на стику таких дисциплін, як культурологія, соціологія, політологія, лінгвістика та когнітологія. Зазначається, що політично коректний рух відбивається на мові, оскільки зміни в соціальному, політичному, культурному житті суспільства впливають на картину світу її носіїв, що відображається в мовній системі [3, с. 50]. Автор розглядає лінгвістичні аспекти феномена політкоректності як дискурсивні стратегії ввічливості, що знайшли своє відображення в сучасній англійській мові як комунікативно-прагматичній стратегії мовленнєвого спілкування, міжкультурного зокрема (ввічливість трактується як невід'ємна частина політкоректної ідеології).

Розвідки політкоректності в лінгвокогнітивному аспекті досліджують це явище як приклад впливу мови на громадську свідомість. Мовна картина світу в цьому зв'язку трактується як «канал проникнення в культурно-концептуальну картину світу» [4, с. 75], яка є способом і результатом переосмислення дійсності, семантичні ж механізми мови (такі як розширення/звуження об'єму семантики слова, антонімічна заміна слів у сталих виразах із подальшою зміною оцінної конотації чи «затемненням» негативних сем) покликані зафіксувати зміни в категоріальних класифікаціях об'єктів і явищ дійсності. Стверджується, що механізм створення політкоректних одиниць є «механізмом колективної адаптації досвіду» [там само, с. 76], адже, як стверджує науковець, саме досвід взаємодії з оточуючим світом уможливорює когнітивну категоризацію світу. У деяких роботах підкреслюється тісний зв'язок між політкоректністю, мовною політикою держави та лексико-семантичною системою, особливо її суспільно-політичним пластом, а саме: політкоректність трактується як спроба через посередництво певної мовної політики змінити певним чином лексичну систему шляхом її нормування й кодифікації, а вже через мову чинити вплив на свідомість її носіїв [5, с. 28].

Політкоректність також визнається «диктатурою благочесності» та «поліцією думок», що накладає безсумнівний відбиток на мовну картину світу певного етносу і як поведінково-мовна норма може вести до неточності, двозначності та внаслідок цього – зникнення конотативного значення, що відображає суть будь-якого типу дискримінації [6]. Автор, проте, констатує, що сама поява політкоректної лексики/евфемізмів вказує на прагнення людей фіксувати в мові наявність того чи іншого виду дискримінації [там само, с. 138].

Постановка завдання. Мета нашої статті полягає в дослідженні лінгвопрагматичних особливостей політкоректних одиниць в англomовному газетному дискурсі через з'ясування їх основних функцій.

Виклад основного матеріалу. Політична коректність має на меті уникнути відносин, дій і форм мовного вираження, які містять певне упередження й можуть викликати почуття образи в людей залежно від їх статі, віку, расової й етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, фізичного стану; при цьому евфемізація вважається найважливішою стратегією, за допомогою якої в мові реалізується феномен політичної коректності. Лінгвістичний аспект феномена евфемії полягає у, по-перше, позначенні негативного денотата (предмета чи явища, що відзначене негативним до нього ставленням), по-друге, в опосередкованості номінацій меліоративного, тобто пом'якшеного характеру.

У результаті прагматичної варіативності (міграції політкоректних одиниць за межі соціальних діалектів) слово може втрачати свій евфемічний ефект і переходити з розряду слів із меліоративним характером до розряду прямих найменувань об'єктів чи явищ. Виходячи із цього, змінюється й прагматична спрямованість лексеми: замість вуалювання соціальних, економічних та інших проблем мовна одиниця набуває негативного значення, і слова, що до цього були політкоректними, у подальшому потребують нової заміни. Наявні функціональні класифікації евфемізмів варіюють залежно від критеріїв, покладених в основу перших: за перлокутивним ефектом евфемізмів (В.В. Панін), за ступенем їх закріплення в системі мови й ареалом розповсюдження (К.О. Кантур), за вмотивованістю евфемізації (В.Б. Великорда).

Серед дистинктивних ознак газетного дискурсу, що, безсумнівно, слугують певним зумовлюючим середовищем для появи політкоректних одиниць у його лінгвoseміотичному просторі, варто відзначити групову співвіднесеність (адресант поділяє погляди своєї читацької аудиторії), публічність (орієнтованість на масового адресата), дісенсну орієнтованість (створення протиріччя з подальшою дискусією), агональність (здатність впливати на свідомість і поведінку носіїв мови), інсценування (розігрування на арені газетного простору певних подій). Отже, політкоректні одиниці в газетному дискурсі відіграють функції приховування неприємних соціально-політичних реалій (вуалітивна), збереження мовленнєвого співробітництва (кооперуюча), впливу на ціннісні установки адресата (риторична),

викривленого відображення інформації у свідомості адресата (дистортивна), гіперболізації низьких і середніх стандартів реальності/їх представлення в привабливішому світлі (елевативна). Варто відзначити широку тематику газетного дискурсу (від політики, економіки, екології, релігії, актуальних соціальних питань до культури й мистецтва, науки, спорту) та наявність так званих медіатопіків (*buzz-topics*), які визначаються як сталі регулярно освітлювані теми, що відображають зміст газетного тексту. Така тематична універсальність публіцистичних текстів припускає доцільність політкоректних одиниць для приховування певних аспектів дійсності й уникнення давніх тем-табу.

Тексти британських і американських газет насичені політкоректними одиницями різної функціональної спрямованості. Так, в уривку *"In October, EU countries approved a plan to relocate 160,000 asylum seekers across the bloc, despite strong opposition from central and eastern European nations"* [7] політкоректна одиниця *"asylum seeker"* виконує вуалітивну функцію: за рахунок антонімічної зміни фокусу в семантиці зазначеної одиниці (не «той, хто біжить» (*"a refugee"*), а «той, хто шукає притулку») відбувається приховування проблеми біженців із країн так званого третього світу до Європейського Союзу. Вуалітивна функція евфемізмів простежується в публіцистичних газетних текстах для вуалювання цілого спектра негативних політичних процесів і реалій, які зазвичай викликають негативну реакцію громадськості. Так, в уривку зі статті газети *The Times* (*"And according to new figures, several of the people charged for human trafficking tried to help undocumented migrants across the border – in violation of Danish law"*) [8] знаходимо політкоректну одиницю *"undocumented migrants"* (евфемічний субститут звороту *"illegal migrants"*), яка покликана пом'якшити категоричність оцінки тих людей, що опинилися в скрутних життєвих обставинах, і первинним мотиваційним чинником використання евфемізму в цьому разі є ввічливість.

Частими на шпальтах британських газет є політкоректні номінації на позначення смерті, релігійної тематики тощо. Вони виконують превентивну функцію, заміщуючи давні табу, які зберігаються у свідомості/підсвідомості людини. Так, досить часто евфемізуються одиниці на позначення смерті, наприклад: *"Everyone's affected, everyone has their own memories and their own narrative, and everybody has always tried to do the best they could. One of us didn't make it... And it was very difficult"* [9]. Евфемізм *"didn't make it"*,

виступаючи альтернативою дієслова “died”, несе значення передчасної смерті в результаті нещасного випадку чи намагань побороти хворобу. Первинним мотиваційним чинником евфемізації тут виявляється людський страх перед смертю та бажання уникнути болю від втрати рідних людей.

Ознакою англомовного газетного дискурсу є політкоректні одиниці з кооперуючою функцією збереження мовленнєвого співробітництва для вирішення завдань гармонійного спілкування. Така група евфемізмів покликана нівелювати нерівність людей у плані їхнього фізичного/психічного стану. Наприклад, в уривку статті “Academies’ refusal to admit pupils with special needs prompts legal battles” британського видання The Guardian (“*There are up to 30 cases of children with special needs who have been refused an academy place, according to Ipsa, the special needs advice service*”) [10] лінгвістичним субститутом лексеми “disability” є політкоректна одиниця “special needs”. Відбувається зміна оцінної конотації з негативною (“disability” трактується як хвороба чи стан здоров’я, що не дозволяє вільно робити речі, якими займаються інші люди) на нейтральну (інтенціоналом звороту “special needs” є спеціальний догляд за людьми/піклування про людей, які його потребують через будь-які причини). Первинним мотиваційним чинником такої евфемії є бажання уникнути дискримінації.

Не можна залишити поза увагою маніпулятивний потенціал газетного дискурсу, його агональність: журналістські статті впливають на свідомість читачів, а значить, правильний підбір необхідних мовних засобів уможливує створення бажаної тональності інформаційного поля, і евфемізми з дистортивною прагматичною функцією грають не останню роль у досягненні запланованого перлокутивного ефекту на читацьку аудиторію. Політкоректні одиниці, що виконують цю функцію, мають пом’якшувально-меліоративний ефект і використовуються для найменування неприйнятних для адресанта аспектів дійсності (війни/воєнних дій; жертв, що пов’язані з ними; кризи). У результаті в читацького загалу виникає спотворене сприйняття дійсності. Лексичні одиниці на позначення війни та воєнних дій мають велику кількість політично коректних відповідників. Так, у статті американського Інтернет-видання “The Washington Post” лексема “war” замінена політично коректним терміном “conflict”: “*But with limited, consequential interventions in two conflicts, Ukraine and Syria, in the past two years, President Vladimir Putin had shown the Russian military’s growing proficiency as well as his appetite to use force to achieve his greater geopolitical goals*” [11],

і хоча контекстуальний евфемізм “conflict” і означає бойові дії із залученням зброї, усе ж не містить у своїй семантиці семи довгостроковості дій, на відміну від лексичної одиниці “war”, яка передбачає довгостроковість і більшу кількість жертв. Евфемізм “conflict” звужує семантику слова “war” та виконує дистортивну функцію, викривлюючи реальність і відвертаючи увагу міжнародної спільноти від локальних війн.

Ще одним субститутом лексеми “war” є зворот “military operation”, денотативним лексичним значенням якого є організовані дії, що передбачають залучення певної кількості людей, особливо збройних сил і поліції. Зазначений евфемічний субститут також виконує дистортивну функцію: не маючи уявлення про реальний стан речей, кількість жертв і ступінь залучення важкої військової техніки в ході таких «операцій», читачі не сприймають їх як повномасштабну війну: “*The MoD has failed to strike a balance between military operations overseas and the need to strengthen “homeland” defence post <...>, according to the Commons Defence Committee*” [12]. Проте в процитованій Інтернет-статті на сайті BBC News ідеться про воєнні дії за межами Великої Британії, можливо, тому британським читачам презентується більш зручна, «політкоректна» картинка огидних воєнних реалій, щоб завуалювати об’єктивну інформацію. Первинним мотиваційним чинником використання евфемізму тут є бажання дистанціюватися від вад політичної дійсності.

Отже, наслідками міркувань політкоректності може бути неточність, двозначність, оманливість; дистортивна функція евфемізмів негативно впливає на ефективність комунікації, заважаючи досягненню мовленнєвого співробітництва (реалізація кооперуючої функції тут виключається).

Висновки. Таким чином, лінгвопрагматичні особливості політкоректних одиниць в англомовному газетному дискурсі зумовлені й самою сутністю політкоректності як поведінково-мовної норми англосаксонської лінгвокультури, і дистинктивними ознаками газетного дискурсу. Евфемізми, фіксуєчи в мові наявність певного виду дискримінації, покликані цієї дискримінації уникати, вуалювати її або ж дистанціюватися від неї. Політкоректні одиниці в газетному дискурсі відіграють вуалітивну, превентивну, кооперуючу та дистортивну функції. Розглянуті приклади доводять, що первинними мотиваційними чинниками функціонування евфемізмів в англомовному газетному дискурсі є зазвичай стратегії негативної ввічливості – прагнення уникнути різного типу дискримінацій або ж установити необхідну дистанцію «невтручання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуманова Ю.Л. Политическая корректность как социокультурный процесс (на прим. США): дис. ... канд. социол. наук. М., 1999. 157 с.
2. Кашкин, В.Б., Смоленцева Е.Б. Этностереотипы и табуированные темы в межкультурной коммуникации. *Культурные табу и их влияние на результат коммуникации*. Воронеж, 2005. С. 246–252.
3. Герасименко Д.В. Политическая корректность и стратегия вежливости. *Язык, сознание, коммуникация*: сб. статей. М., 2011. Вып. 42. С. 49–55.
4. Шеина И.М. «Политическая корректность» и её проявление в современном американском варианте английского языка как пример взаимодействия языковых и когнитивных механизмов. *Вестник Моск. гос. обл. ун-та*. Сер. Лингвистика. 2010. № 2. С. 74–78.
5. Миньяр-Белоручева А.П., Покровская М.Е. Политическая корректность и языковая норма. *Вестник ЮУрГУ*. № 1. 2007. С. 26–29.
6. Кагилева А.О. «Политкорректность»: аспекты интерпретации. *Вестник ВолГУ*. Сер. 2. Языкознание. 2017. Т. 16. № 1. С. 136–143.
7. Migrant crisis: Have EU promises been kept? *The Guardian*. 3 March, 2018. URL: <http://www.theguardian.com/news/world-europe-35714715>.
8. EU calls on Denmark to open its borders “as soon as possible” to help migrant-hit Germany. *The Times*. 23 February, 2016. URL: <http://thetimes/news/world/646828/EU-Denmark-open-borders-Brussels-migrant-crisis>.
9. Bob Geldof: “We are a normal family. And one of us didn't make it”. *The Guardian*. 18 October, 2015. URL: <http://www.theguardian.com/world/2015/oct/18/bob-geldof-peaches-paula-yates-press-boomtown-rats>.
10. Academies' refusal to admit pupils with special needs prompts legal battles. *The Guardian*. 24 May, 2017. URL: <http://www.theguardian.com/education/2017/may/24/academies-refusal-pupils-special-needs>.
11. Syria shows that Russia built an effective military. Now how will Putin use it? *The Washington Post*. 18 March, 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/world/syria-shows-that-russia-built-an-effective-military-now-how-will-putin-use-it/2018/03/18/aeaca59e-eae8-11e5-a9ce-681055c7a05f_story.html.
12. UK terror defence plans attacked. *The Times Today*. 14 May, 2015. URL: <http://thetimes/news/politics/3029191.stm>.

УДК 811.111:81'42(089.3)

АКСИОМАТИЧНІСТЬ ТА ІСТИННІСТЬ АФОРИЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

AXIOMATICITY AND VERACITY OF APHORISTIC STATEMENTS (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE)

Анастасьева О.А.,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка*

У статті досліджено питання аксіоматичності й істинності афористичних висловів. Розглянуто співвідношення понять «істинність» і «аксіоматичність» афоризму. Продемонстрована реалізація аксіоматичності афоризмів як можливість їх приведення до базових аксіом. На підставі аналізу корпусу англійських афоризмів виділені найбільш частотні й продуктивні маркери, вживання яких зумовлює сприйняття афористичних висловлювань адресатом як авторитетних та істинних.

Ключові слова: афоризм, аксіоматичність, істинність, вихідна аксіома, мовні маркери.

В статье изучается проблема аксиоматичности и истинности афористических высказываний. Рассмотрено соотношение понятий «истинность» и «аксиоматичность» афоризма. Продемонстрирована реализация аксиоматичности афоризмов как возможность их приведения к базовым аксиомам. На основании анализа корпуса английских афоризмов выделены наиболее частотные и продуктивные маркеры, употребление которых обуславливает восприятие афористических высказываний адресатом как авторитетных и истинных.

Ключевые слова: афоризм, аксиоматичность, истинность, исходная аксиома, языковые маркеры.

The paper is devoted to the issue of the axiomaticity and veracity of aphoristic statements. The relationship between the concepts of "veracity" and "axiomaticity" of aphorism has been considered. The realization of the principle of the axiomaticity in aphorisms is demonstrated as the possibility of their reduction to the basic axioms. Based on the analysis of the corpus of the English language aphorisms, the most frequently used and productive markers have been identified, the use of which determines the addressee's perception of aphoristic statements as authoritative and true.

Key words: aphorism, axiomaticity, veracity, initial axiom, language markers.

Постановка проблеми. Із давніх часів афоризми впливали на свідомість людей, ставали гаслом для окремих особистостей, спільнот, країн і людства загалом. Природа й механізм цього лінгвістичного та культурного феномена й сьогодні викликають глибоку зацікавленість представників різних наук. Яким чином вислів однієї людини набуває такого потужного потенціалу й стає значущим для цілої спільноти та людства загалом? Чи можливо виокремити цей механізм? Які спільні риси та мовні маркери зумовлюють сприйняття афористичного вислову як істини?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри незначний об'єм тексту та лаконічність викладення, позірну простоту, афоризм визнано дієвим інструментом впливу на свідомість людей. При цьому словникові визначення роблять наголос на істинності афоризму як відповідності досвіду людини. Афоризм виявляє загальні й типові явища дійсності поза зв'язком з індивідуальним, а тому «спирається не на зображення чи вираз, а на судження» [6, с. 43]. Хоча судження в афоризмі працює «не з образом, а з думкою», воно відрізняється від логічного силогізму чи наукових тез, бо «ґрунтується не на аналітичній самоочевидності й не на систематичних доказах, а на цілісному духовному досвіді, істина якого може бути пережита, але не доведена» [там само].

Механізм маніпулювання свідомістю масової та цільової аудиторії був описаний, зокрема, Т.А. ван Дейком [3, с. 175–185]. Так, надузгагальнення (виведення загальних принципів на підставі одного чи декількох прикладів), розширення, атрибуцію, які широко застосовуються в афоризмах для створення мовностилістичного та прагматичного ефекту, автор визнає потужними засобами маніпуляції, за допомогою яких створюються негативні етнічні стереотипи.

О.О. Леонт'єв, зокрема, стверджує, що аксіоматичність вислову може виявитися «опорою на банальність, яка подається як незаперечна істина і є інструментом для введення в оману, маніпулювання» [5]. Отже, аксіоматичність афоризму, його видима прозора логічність може бути тим «троянським конем», який навмисно чи мимоволі формує у свідомості адресата переконання, що не є істинними.

Головною особливістю афоризму визнавалася його функціональна аксіоматичність у тому розумінні, що афоризм звільняє автора чи мовця, який його відтворює, від необхідності детального обґрунтування своєї думки. Головна прагматична мета афоризму як жанру – поставити адресата перед фактом, саму «фактичність», істинність якого можна встановити лише шляхом здогадки, через знання відомостей про світ, але тільки за умов достатньої освіченості, досвіду чи дотепності адресата. Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватися таких вимог: 1) вимога редукції інформації, або скорочення сутнісної інформації, повинна маскуватися зовнішньою граматичною повнотою. Це досягається операціями імплікування (девербалізацією й конкретизацією); 2) вимога нетривіальності висловлювання, натяк на існування в названого факту особливої причини. Ця прагматична вимога реалізується трансформацією порівняння-парадокса, коли неістотність зовнішньої відмінності може обернутися вирішальною підказкою [7, с. 119–121]. Отже, із цього погляду поняття «істинність» та «аксіоматичність» афоризму розглядаються як досить близькі, нерозривно пов'язані, майже тотожні.

У літературі висловлювалася також думка про те, що «принцип істинності афоризму полягає в тому, що індивідуальний автор афоризму виступає в ролі авторитета» [4, с. 79]. При цьому висловлювання підлягає дослідній перевірці на істинність. Тільки ті висловлювання мають сенс, які допускають зведення їх до безпосереднього чуттєвого досвіду індивіда. Отже, «сутність верифікації полягає в ототожненні спостережуваного й реального, а істина розуміється як збіг висловлювань із безпосереднім досвідом людини» [там само].

Деякі дослідження присвячувалися проблематиці критерію істинності англійських афористичних висловів (афоризму, сентенцій і максим) і дослідженню мовних засобів їх реалізації. Англійські афористичні вислови згідно із цією концепцією претендують на статус носіїв істини. Отже, у особи, яка використовує афоризм, немає необхідності відстоювати позицію, проголошену у вислові, оскільки вона робить посилання на досвід авторитету. Маркери авторитетності, які використовуються в афоризмах, є різними за спо-

собом їх реалізації (на лексичному, синтаксичному, семантичному рівнях).

Найбільш частотними маркерами авторитетності, які сприяють підвищенню прагматичного потенціалу англословних афоризмів, на думку І.Ю. Яковлевої, є такі: дихотомія «Роби це. Поясню, чому це корисно»/«Поясню, чому це корисно. Роби це»; дефінітивне судження, метамовні елементи й метафоризація; егоцентричні вислови, вищий і найвищий ступені порівняння прикметників, модальні модифікатори, декларативне заперечення й складнопідрядне речення з підрядним умови й часу [9].

Постановка завдання. На підставі попереднього огляду вважаємо за необхідне розмежувати поняття «істинність» і «аксіоматичність» афоризму, дослідити природу й механізм аксіоматичності й істинності афоризму як лінгвістичного та культурного феномена. Для цього необхідно вирішити такі завдання:

– проаналізувати реалізацію аксіоматичності як механізм зведення афоризму до базової аксіоми;

– виокремити спільні риси та мовні маркери, які зумовлюють сприйняття афористичного вислову як істини.

Виклад основного матеріалу. Нині безліч дефініцій афоризму, які висувають на перший план різні риси цього феномена. У нашій статті афоризм розглядається як «стислий, комунікативно орієнтований, концептуально зумовлений вислів, який належить певному авторові, стверджує глибоку, загальнозначущу істину, має значний прагматичний потенціал і художньо відточену, завершену форму, яка вирізняється витонченістю та стилістичною експресивністю формулювання» [1, с. 15].

Питання істини й істинності має глибоке філософське коріння й від часів Платона й Аристотеля становить одну з ключових філософських проблем, навколо якої й досі точаться спори, що породили розмаїття теорій і підходів. Аксіоматичність афоризму пов'язана з проблемою його істинності, але при цьому вважаємо некоректним розглядати істинність афоризму як його зведення до базової аксіоми. Приймаємо твердження Ю.С. Мартем'янова про аксіоматичність як зведеність афоризму до вихідних аксіом [7, с. 123]. Погоджуємося також, що «вихідна (глибинна) структура афоризму лежить у певній базовій цінності. Семантика, або глибинний задум афоризму, будується на основі особливої граматики – «аксіоматики поведінки», що включає вислови-аксіоми про поведінку людей «узагалі» [там само, с. 115–116].

Розглянемо, як реалізується аксіоматичність афоризмів, тобто яким чином можливо звести афоризм до базової аксіоми. Як приклад наведемо такий афоризм:

“Women have served all these centuries as looking-glasses possessing the magic and delicious power of reflecting the figure of man at twice its natural size (Virginia Woolf, “A Room of One’s Own”) [10, с. 139].

Women see their men bigger and better.

Women overesteem their men.

Рис. 1

Однак сьогодні афоризми часто являють собою вислови, практично прямо протилежні логічним дефініціям: вони наділені метафоричною образністю, різноманітними стилістичними фігурами й тропами, емоційною насиченістю і являють собою «унікальний синтез смислу й естетичної форми» [2, с. 147; 8, с. 7]. Часто афоризми побудовані саме на запереченні відомих аксіом. Зокрема, афоризм може бути зведений до аксіоми, протилежної загальноприйнятому погляду.

У наведеному афоризмі ця опозиція реалізується словосполученням *to me*, яке протиставляє позицію автора поширеному уявленню:

“Religion to me has always been the wound, not the bandage” (Dennis Potter) [10, с. 357].

*Religion
is the bandage.*

*To me it has always
been the wound.*

Religion (belief) cures
a soul.

But
I am different.

God heals.

God saves.

Рис. 2

Необхідно також виокремити спільні риси та мовні маркери, які зумовлюють сприйняття афоризму як істини. Аналіз корпусу текстів

англомовних афоризмів доводить слушність тези щодо моделювального характеру приписів, які містяться в афоризмах. Але, на нашу думку, необхідно зауважити, що дихотомія «Роби це. Поясню, чому це корисно»/«Поясню, чому це корисно. Роби це» рідко реалізується в повному обсязі, що зумовлено інформативною стислістю й лаконічністю афоризмів.

Наприклад, наведений далі афоризм містить наказовий припис щодо стримування сильних негативних емоцій, але при цьому наслідки порушення цього припису не експлікуються. Автор, обмежений вимогами жанру, лише нагадує відоме правило:

“Keep violence in the mind where it belongs” (Brian Aldiss) [10, с. 22].

Іншими словами, цей припис можна розгорнути до такої формули:

“Keep violence in the mind where it belongs” => [otherwise problems may arise].

Дефінітивні судження становлять значну частину масиву англомовних афоризмів, що пов'язано з інформативною стислістю та загальнозначущістю як стильовою рисою афоризму, адже дефініція дозволяє максимально лаконічно виразити генералізований зміст певного явища. Така формула сприймається як авторитетна істина:

“A pessimist is a man who has been compelled to live with an optimist” (Elbert Hubbard) [10, с. 52].

У цьому афоризмі *a pessimist* визначається через свою протилежність – *an optimist*, що підсилюється дієсловом *has been compelled*, яке має негативну конотацію. Проте деякі дефініції є досить розгорнутими та супроводжуються додатковими поясненнями й обґрунтуваннями:

“Hypocrisy is the most difficult and nerve-racking vice that any man can pursue; it needs an unceasing vigilance and a rare detachment of spirit. It cannot, like adultery or gluttony, be practiced at spare moments; it is a whole-time job” (W. Somerset Maugham) [10, с. 36].

У дослідженому корпусі англомовних афоризмів було виявлено вислови, де вживаються дефініції у віршованій формі:

*“For all sad words of tongue or pen,
The saddest are these: “It might have been”*
(John Greeleaf Whittier) [10, с. 53]

Застосування метафоризації дозволяє створити яскравий образ, що можна візуалізувати, естетичність якого підвищує персуазивність афоризму та сприйняття афоризму як істини. Зокрема, наведений афоризм містить такі метафоричні образи: *“dark night of the soul”* – «гли-

бокий смуток», *“three o'clock in the morning”* – «найважчий період»:

“In a real dark night of the soul it is always three o'clock in the morning” (F. Scott Fitzgerald) [10, с. 22].

Афоризм *“The chains of habit are too weak to be felt until they are too strong to be broken”* (Samuel Johnson) [10, с. 28] містить метафору *“the chains of habit”* на позначення обмежень, які звичка накладає на людину. Далі в тексті афоризму ця метафора розгортається як *“to feel chains”* – «усвідомлювати негативні наслідки звички», *“to break chains”* – «звільнитися від звички».

Розглянемо афоризм, який містить розгорнуту метафору *“the heaviest stone that a devil can throw”*:

“A nickname is the heaviest stone that a devil can throw at a man” (W. Hazlit) [10, с. 49].

В афоризмі *“A husband is what left of a lover after the nerve has been extracted”* (Helen Rowland) [10, с. 142] насамперед привертає увагу метафора *“extract the nerve”*, де *“the nerve”* – це образне зображення почуттів, що роблять людину живою.

Цей афоризм передбачає знання певного передтексту, адже сучасне вживання ідіоми «кинути камінь» пішло від євангельського сюжету та використовувалося на позначення жорстокого методу покарання злочинців: засуджених закидали камінням до смерті. Отже, афоризм створює метафоричний образ «прізвисько – це тяжке діявольське покарання».

Стосовно положення про егоцентричність (Я-вислови, або вислови від першої особи) як маркер авторитетності в афористичних висловах необхідно зауважити, що це твердження суперечить уживанню кванторів узагальненості й узагальнюючої лексики як маркерів загальнозначущості афоризму. Наприклад, цей афоризм містить квантор узагальненості в негативній формі – *“no man”*:

“No man is rich enough to buy back his past” (Oscar Wilde) [10, с. 53].

Уживання узагальнюючої лексики також уможливує сприйняття афоризму як авторитетної істини, адже таке правило розповсюджується на всіх:

“To trust people is a luxury in which only the wealthy can indulge; the poor cannot afford it” (E.M. Forster, “Howard’s End”) [10, с. 56].

Висновки. Отже, вважаємо, що англомовним афоризмам притаманні такі стильові риси, як аксіоматичність та істинність. Розглянуто механізм, завдяки якому афористичні вислови зводяться до вихідних аксіом, які не потре-

бують доказу й сприймаються адресатом як авторитетні й істинні. Проаналізовано мовні засоби, які зумовлюють сприйняття афоризму як істини. Поширеними мовними маркерами істинності в англomовних афоризмах є застосування речень у формах наказового способу; дефінітивних суджень; метафоризації, що дозволяє створити яскравий образ, який можна візуалізувати, естетичність якого підвищує персуазивність афоризму та сприйняття афоризму

як безперечної догми; кванторів узагальненості й узагальнюючої лексики як маркерів загальнозначущості афоризму.

До перспектив подальших досліджень відносимо вивчення інтертекстуальних зв'язків афоризму в різних дискурсах; дослідження англomовного афоризму із залученням синергетичного інструментарію; системний, матричний аналіз прояву параметра порядку на всіх рівнях англomовного афоризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анастасьєва О.А. Англomовний афоризм: прагматилістичний та когнітивний аспекти: автореферат дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 20 с.
2. Воркачев С.Г. *Lumen naturale*: аксиология интеллекта в языке: монография. Краснодар: Изд. ФГБОУ ВПО «КубГТУ», 2016. 296 с.
3. Дейк Т. А. ван . Язык. Познание. Коммуникация: сборник работ / Т.А. ван Дейк; сост. В.В. Петрова; пер. с англ. яз. под ред. В.И. Герасимова; вступ. ст. Ю.Н. Караулова, В.В. Петрова. Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
4. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высшая школа, Дубна: Издательский центр «Феникс», 1996. 381 с.
5. Леонтьев А.А. Прикладная психолингвистика речевого общения и массовой коммуникации. М.: Смысл, 2008. 272 с.
6. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. М., 1987. 752 с.
7. Мартемьянов Ю.С. Афоризм: проблемы построения имплицитного текста // Имплицитность в языке и речи / отв. ред. Е.Г. Борисова, Ю.С. Мартемьянов. М.: Языки рус. культуры, 1999. С. 115–124.
8. Энциклопедия афоризмов. Античность, древняя Индия, Древний Китай, Библия / Составление и редакция издательства «Современный литератор». Минск: «Современный литератор», 1999. 832 с.
9. Яковлева И.Ю. Лингвопрагматические характеристики англоязычных афористических высказываний: автореферат дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Самара, 2011. 20 с.
10. Gray R. *A treasury of memorable quotations*. Macmillan Collector's Library, 2003. 416 p.

**ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ
В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ**

**FUNCTIONING OF SOCIO-POLITICAL NEOLOGISMS
IN ENGLISH MEDIA DISCOURSE**

Дольник І.М.,
*викладач кафедри англійської філології і перекладу
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету*

Пилипчук М.Л.,
*викладач кафедри англійської філології і перекладу
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету*

У статті досліджуються особливості появи та функціонування англійських суспільно-політичних новотворів, загальні соціальні та культурні тенденції, які супроводжують появу нових слів у сучасному зрізі. На прикладі матеріалів засобів масової інформації здійснюється контекстуальний аналіз неологізмів, визначаються їх конотації та варіативні форми, основні семантичні групи та моделі творення. Також розглядаються оказіоналізми та протологізми, які є невід'ємною частиною словникового розвитку мови.

Ключові слова: неологізм, протологізм, оказіоналізм, словниковий склад, медіадискурс, політичний дискурс, словоскладання.

В статье исследуются особенности появления и функционирования англоязычных общественно-политических новообразований, общие социальные и культурные тенденции, которые сопровождают появление новых слов в современном срезе. На примере материалов средства массовой информации осуществляется контекстуальный анализ неологизмов, определяются их коннотации и вариативные формы, основные семантические группы и модели создания. Также рассматриваются окказионализмы и протологизмы, которые являются неотъемлемой частью развития словарного состава языка.

Ключевые слова: неологизм, протологизм, окказионализм, словарный состав, медиадискурс, политический дискурс, словосложение.

The article examines the peculiarities of the coinage and functioning of English socio-political innovations, general social and cultural trends, which accompany the coinage of new words for the time being. A contextual analysis of neologisms is carried out using the mass media materials. Their connotations and variation forms, the main semantic groups and models of coinage are determined. This article also deals with occasionalisms and protologisms, which are another integral part of the vocabulary development in any language.

Key words: neologism, protologism, occasionalism, vocabulary, media discourse, political discourse, word formation.

За останнє століття різко змінилася соціальна роль масової комунікації: вона стала потужним фактором соціального життя, яка впливає на політичне життя народів, культурний розвиток і окремих країн, і всього світу. Тому не дивно, що саме мова засобів масової інформації (далі – ЗМІ) найшвидше реагує на зміни, які відбуваються в суспільстві. Публіцистика, яка є основною сферою появи і найактивнішим каналом розповсюдження мовних неологізмів – лексичних, словотворчих, фразеологічних, – суттєво впливає на розвиток мовної норми.

Постановка проблеми. Англійська мова сьогодні – це мова світового спілкування, якою розмовляє вже понад 1,5 млрд людей. Пропоноване дослідження присвячене проблемі збагачення словникового складу сучасної англійської мови новими лексичними одиницями в суспільно-полі-

тичній сфері за період, який охоплює початок ХХІ ст. Особлива увага приділяється виявленню новотворів і їх значень, аналізу факторів їх появи, вивченню засобів їх утворення, принципам прийняття чи неприйняття їх мовою (оказіоналізми та протологізми).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англійську неологію досліджували і продовжують досліджувати Ю.К. Волошин, Ю.О. Жлуктенко, Ю.А. Зацний, М.О. Шутова, О.В. Корецька, О.М. Бондаренко та ін. Проте немає ґрунтовних досліджень суспільно-політичних неологізмів сучасної англійської мови, тобто неологізмів за останнє десятиліття, оскільки лише онлайн-словники встигають фіксувати постійні зміни в лексичному складі мови.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в тому, щоб визначити роль і місце суспільно-полі-

тичних неологізмів у сучасному англомовному медіадискурсі, тобто показати, як вони формуються, у якому контексті використовуються, яку мають конотацію, проаналізувати найпоширеніші сфери виникнення неологізмів, а також розглянути сучасні оказіоналізми та протологізми.

Виклад основного матеріалу. Поява нових умов існування людини, нові стосунки між мовцями, нові галузі знань і концепції вимагають відповідних змін у мові, які б відображали навколишню реальність і внутрішній світ мовця. Адже саме лексичний склад є тим компонентом мови, якому притаманні постійні зміни, що пояснюються новими когнітивними та комунікативними потребами мовців [1]. Тому не дивно, що саме англійська мова як мова міжнародного спілкування активно розвивається і постійно поповнюється новими словами і зворотами, які відображають мовні реальності конкретного періоду часу і за якими закріплюється статус неологізмів.

Термін «неологізм» звукує і конкретизує поняття «нове слово»: у виділенні нових слів береться до уваги тільки час їх появи в мові, віднесення ж слів до неологізмів підкреслює їх особливі стилістичні властивості, пов'язані зі сприйняттям цих слів як незвичайних найменувань.

Опитування в Англії і США показали, що велика кількість слів у словниках Барнхарта не сприймаються носіями мови, як нові. Вони втратили конотацію новизни у часі, оскільки використовуються носіями мови вже більше двадцяти років. Так, наприклад, дієслова *to google* «гуглити» або *to photoshop* «фотошопити» вже міцно закріпилися не тільки в англійській мові, але і в українській.

У сучасних умовах великий вплив на громадську свідомість здійснюють ЗМІ. Вони визначають духовні цінності та мають на меті формування суспільної думки. Здатність ЗМІ впливати на широку аудиторію надає дослідженню їх мови особливого значення. Мова мас-медіа є динамічною та найбільш інноваційною щодо вживання нових слів. Медіадискурс один із найперших фіксує появу нових технологій, явищ, феноменів та описує їх за допомогою т. зв. «модних слів» (*buzzwords*) [2]. Як приклад можна привести неологізм *twitterati*, що означає людину, у якої тисячі підписників у Твіттері. Слово утворено від *Twitter* і *glitterati* «багаті, красиві, модні світські люди», останнє теж колись було неологізмом, що виник між 1935–40-ми рр. на основі злиття іменників *glitter* «блиск» і *literati* «начитані люди, інтелектуали». Більш того, іменник *twitterati* за звучанням нагадує іменник *Illuminati* «ілюмінати», люди, які

таємно керують світом. Як наслідок, можна зробити припущення, що знамениті люди в Твіттері в якомусь сенсі образно «керують світом». Увесь цей логічний ланцюжок асоціацій дозволяє назвати *twitterati* «модним словом» у сучасній лексиці англійської мови [3, с. 308]: *Twitterati trolls Braun Strowman for visiting an astrologer during his visit to India* («Твіттерати «тролять» Брауна Стромана через відвідування астролога під час його подорожі до Індії») [4].

Прикладом семантичної переорієнтації є сучасне «модне слово» *snowflake* («сніжинка»). Так називають молодих людей, які є гіперчутливими до образ і нападів. Навіть з'явилося словосполучення для узагальненої характеристики сучасної молоді: *snowflake generation* («покоління сніжинок»). The Telegraph влучно обіграв це поняття у своїй статті: *Don't call us snowflakes – it damages our mental health, say young people* («Не називайте нас сніжинками – це руйнує нашу психіку», – каже молодь) [5].

Не можна не згадати і про слово *selfie*, яке було визнано словом року в 2013 р. *Selfie* утворене від *self* + *ie* «фотографія самого себе на мобільний телефон». В Інтернеті досить багато подібних фотографій, серед яких є навіть селфі політиків і знаменитостей. Одним із видів *selfie* стало слово *legsie* «фотографія власних ніг, особливо своїх засмаглих ніг на відпочинку».

Не викликає сумнівів, що активні глобальні політичні процеси на початку ХХІ ст. сприяють появі великої кількості неологізмів у суспільно-політичній лексиці англійської мови. Багато з них належать до політичного дискурсу, одними з найважливіших функцій якого є функції переконання та політичної пропаганди, у т. ч. за допомогою різноманітних мовних засобів.

Політичні неологізми свідчать про перетворення, що відбуваються в сфері політики, і вони оцінюють певні поняття або явища [3, с. 309]. Так, за версією Оксфордського словника, словом року в 2016 р. стало слово *post-truth*, яке в українській мові як іменник отримало переклад «*постправада*». *Post-truth* можна розглядати не просто як слово, а як цілий концепт у медіа- та політичному дискурсі ХХІ ст. Вперше воно з'явилося в есе американського сценариста сербського походження Стіва Тесіч «A Government of Lies», де йшлося про те, що люди самі вирішили жити у «світі постправди» (*post-truth world*) [6]. Більш того, уряд цілеспрямовано захищає людей від істини, заперечуючи її існування. У 2016 р. цей концепт, безумовно, вийшов на перший план у зв'язку з такими необґрунтованими заявами

президента США Дональда Трампа під час його передвиборної кампанії про те, що, наприклад, Барак Обама за участю Хілларі Клінтон заснував ІДІЛ, а китайці навмисно викликали глобальне потепління [7, с. 306].

Цікаво розглянути лінгвістичні особливості формування і використання концепту *post-truth*, щоб отримати більш чітке уявлення його вживання. В Оксфордському словнику *post-truth* визначається як прикметник, що позначає такі обставини, за яких емоційне сприйняття інформації й особисті переконання мають набагато більше значення в формуванні громадської думки, ніж об'єктивні факти [6]. З наведених прикладів виділяються такі стійкі колокації, як *post-truth politics* «політика постправди» або *post-truth age* «епоха постправди» [7, с. 307].

Дві передвиборні кампанії у США за останнє десятиліття позначилися появою досить великої кількості неологізмів, що увійшли в англійську мову, наприклад, *alt-right* «альт-праві» або «альтернативні праві», *birther* «народженець, той, хто вірить, що Барак Обама не має права на президентство, бо не народився у США», *Vichy Republican* «республіканець, який підтримує Трампа» тощо.

Можна виділити неологізми, які виникли на базі власних імен, особливо антономастичні одиниці, тобто імена й прізвища, які вживаються узагальнено, символічно, наприклад: *Annabel* («політичний діяч, член Лейбористської партії Шотландії, виходець із середніх класів»), *Jimmy* («політичний діяч, член Лейбористської партії Шотландії, виходець із робітничого класу»), *Obama-oid* («прихильник політики Барака Обами»).

Сюди ж віднесемо і близько 50 okazionalizmів, пов'язаних із Дональдом Трампом. Його прихильники можуть називатися *Trumpians*, *Trumpettes*, *Trumpistas* або *Trumpites*. Білий дім стає *Trump World*, *Trumpville*, *Trumplandia* або навіть *Trumpistan*. А для політики президента характерні такі назви, як *Trumponomics*, *Trumpsplaining* та *Trumpageddon* [8].

Більшість із них так і залишиться okazionalizmami, бо їх конотацію важко зрозуміти навіть самим англійцям чи американцям. Наприклад, перед поїздкою до Великої Британії президент США заявив, що хоче «*Trumpalise the Queen*» [9]. ЗМІ залишилося лише гадати, що мав на увазі сам Дональд Трамп.

Але одне з цих слів все ж стало неологізмом і вже включено до словників Oxford Dictionary та Collins Dictionary: *Trumpism* – політика та політичні погляди Дональда Трампа [8].

Також не можна не згадати й про помилки Дональда Трампа, які стають okazionalizmami й широко використовуються ЗМІ, щоб висміяти президента. Так, у його ранковому повідомленні від 31 травня 2017 р. було написано: *Despite the constant negative press covfefe*. Переклад цієї незакінченої фрази: «Не дивлячись на постійне негативне ковфefe». Швидше за все, президент допустив помилку, написавши *covfefe* замість *coverage*. Тоді повідомлення мало б сенс, хоча все одно було б незакінчене («Не дивлячись на постійне негативне висвітлення у пресі») (Українські новини, 31 травня 2017 р.). Наступні заголовки газет і журналів: *Donald Trump's "Covfefe" Typo Is Now Officially A Word* («Ковфefe» Дональда Трампа – це тепер офіційне слово») [10], *Smocking Gun is a new "covfefe"* («Вишивка вбиває» – це нове «ковфefe») (Salon від 10 грудня 2018 р.) тощо [11].

Багато сучасних неологізмів утворені за допомогою словоскладання, тобто утворені з основ двох різних слів. Тут широко поширені неологізми, пов'язані зі словами *Euro*, *Europe*, *European*. Це такі вже усталені в мові слова, як *Europhilia*, що позначає підтримку європейської інтеграції, або ж *Euroscpticism* і *Europhobia*, які виражають опозиційні настрої. Останні два отримали особливий резонанс у політичному дискурсі в останні роки у зв'язку з виходом Великої Британії з Євросоюзу [3, с. 310]. У 2013 р. у видавництві «Пітер Ланг» навіть вийшла книга, у назві якої об'єднані усі ці слова: *Euroscpticism, Europhobia and Eurocriticis*.

Ще один неологізм з основою *Euro* – *Eurogeddon*. Утворений від двох іменників *Euro* і *Armageddon*, цей термін вже кілька років використовують економісти, маючи на увазі під «Євроgedдоном» крах єдиної валюти Євросоюзу: *EUROGEDDON: As a Nobel winner warns the euro is doomed...*, – говорить заголовок статті у The Daily Mail («ЄВРОГЕДДОН: Лауреат Нобелівської премії попереджає, що євро приречене...») [12].

Останнім часом англійськими ЗМІ активно використовується іменник *exit* «вихід», який спочатку увійшов до складу неологізму *Grexit* (*Greek i exit*), запропонованого аналітиками Citigroup для позначення гіпотетичного виходу Греції з єврозони [3, с. 311]. У зв'язку з проведенням у 2017 р. референдумом про членство Великої Британії у Євросоюзі надзвичайну популярність отримало ще одне лексичне новоутворення, а саме *Brexit* (*British exit*) – вихід Великої Британії з ЄС. Це слово було словом 2016 р. за версією Collins Dictionary. Воно отримало свої похідні слова, як, наприклад, *Brexit* (the Macmillan dictionary)

або *Brexiteer* (the Collins Dictionary) – прихильник виходу Британії з ЄС / прихильник Брекзиту: *Theresa May given ultimatum by 60 Tory Brexiteer MPs* («60 депутатів партії Топі, які підтримують Брекзит, пред'явили ультиматум Терезі Мей») [13]. Зараз важко спрогнозувати, який із цих двох варіантів увійде до складу англійської мови.

Із грецькою кризою пов'язаний і неологізм *Geuro* = *Greek* + *Euro*, так планували назвати нову валюту Греції, яка б дозволила лишитися їй у Євросоюзі.

Передбачалося, що третім можливим кандидатом на вихід із Єврозони стане Італія, для якої утворили інший термін – *Quitally*. Цього разу з огляду на милозвучність сполучили слова *Quit* та *Italy*. Слово одразу підхопили англійські ЗМІ: *Forget Brexit, Quitally is Europe's next worry* («Забудьте про Брекзит: «Квіталія» – наступна турбота Європи») [14].

Разом із неологізмами й оказіоналізмами окремо варто згадати т. зв. протологізми або авторські неологізми. Запропонований М. Епштейном у 2003 р., термін *protologism* одержав поширення в англійській мові, зокрема широко вживається в найбільшій у світі енциклопедії в мережі Інтернет – Вікіпедії (Wikipedia) [15]. Протологізм (*protologism*, від грец. *protos* – перший, початковий + *logos* – слово) – нове слово, яке запропоноване його автором для введення в мову, але ще не знайшло застосування в інших авторів, тобто ще не закріпилося як неологізм. Якщо три-чотири інших авторів починають користуватися запропонованим протологізмом, він уже може вважатися неологізмом. Причому важливо, щоб цим словом користувалися не у вигляді цитати із творів цього автора, а у його буквальному значенні.

Підхопивши тему Єврокризи, журналісти та користувачі соціальних мереж вирішили, що, можливо, кожній країні знадобиться свій тер-

мін для виходу з ЄС. Оскільки суфікс *-exit* не є єдиним засобом для таких словоформ, з'явилися такі новотвори: *Czechout*, *Byelgium*, *Outstria*, *Departugal*, *Byeprus*, *Extonia*, *Maltalavista* і т. д.

Сюди ми можемо віднести й слово *drachmail* [16]. Воно було утворене редактором відділу економіки «4 каналу» у Великій Британії Фейсалом Ісламом за допомогою сполучення двох слів *drachma* (валюта Греції до євро) та *blackmail* (шантажувати) й означає погрозу Греції вийти з ЄС. Слово підхопили й інші ЗМІ: *The Daily Edge*, *The Foreign Policy* тощо.

Однак, якщо порівнювати з такими новотворами, як *Grexit* або *Brexit*, статистика вживання вищезазначених слів дуже мала, тому питання про їх входження до словникового складу англійської мови поки залишається відкритим.

Висновки. Отже, всього лише за останні десятиліття в англійській мові з'явилася величезна кількість нових слів, що свідчить про динаміку розвитку мовного процесу. Англійська мова є «гнучкою» та швидко реагує на усі нововведення в політиці, економіці, культурі та інших сферах. Ми спробували розглянути основні проблеми неології, проаналізувати фактори появи нових слів і співвіднести їх із прагматичними потребами суспільства загалом. Не всі нові слова стають неологізмами, деякі з них через низьку вживаність так і лишаються оказіоналізмами або протологізмами.

Наше дослідження ще раз довело, що тенденція зростання питомої ваги афіксальних і складних неологізмів залишається незмінною: за допомогою афіксації та словоскладання утворено майже всі суспільно-політичні неологізми.

Можна стверджувати, що подальше дослідження неологізмів, шляхів їх адаптації і зв'язків із різними галузями діяльності людей буде доцільним і необхідним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шутова М.О. Неологізми в сучасній англійській мові. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2010. Вип. 21. С. 79–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2010_21_13.
2. Власова К.А., Титова М.Н. «Модные» слова в современном английском языке. *Молодой ученый*. 2015. № 23.2. С. 96–98. URL: <https://moluch.ru/archive/103/24341>.
3. Корецкая О.В. Роль неологизмов в современной общественно-политической лексике английского языка. *Преподаватель XXI век*. 2016. № 3. С. 307–314.
4. Timesnownews. URL: <https://www.timesnownews.com/sports/others/article/twitteratti-trolls-braun-strowman-for-visiting-an-astrologer-during-his-visit-to-india/259545>.
5. The Telegraph. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/12/06/dont-call-us-snowflakes-damages-mental-health-say-young-people/>.
6. Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>.
7. Корецкая О.В. Концепт post-truth как лингвистическое явление современного англоязычного медиадискурса. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2017. № 7 (73). Ч. 3. С. 136–138.

8. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/books/2017/jan/30/oxford-dictionary-donald-trump-neologisms>.
9. BBC News. URL: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p05tbbjh>.
10. Huffingtonpost. URL: https://www.huffingtonpost.co.za/2017/05/31/donald-trumps-covfefe-typo-is-now-officially-a-word-and-th_a_22119189/.
11. Salon. URL: <https://www.salon.com/2018/12/10/smocking-gun-is-the-new-covfefe-twitter-erupts-after-trump-misspells-the-same-word-twice/>.
12. The Daily Mail. URL: <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-3771827/EUROGEDDON-Nobel-winner-warns-euro-doomed-political-elite-s-refusal-admit-misery-s-causing-means-s-far-worse-come.html>.
13. The Mirror. URL: <https://www.mirror.co.uk/news/politics/theresa-given-ultimatum-drop-customs-12465026>.
14. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/business/economics-blog/2016/jul/26/italy-economy-banks-loans-crisis-europe>.
15. Эпштейн М. Лаборатория слова. Типы новых слов: Опыт классификации. URL: <http://www.topos.ru/article/5174>.
16. Channel 4. URL: <https://www.channel4.com/news/grexit-drachmail-and-eurogeddon-the-new-eurozone-words>.

UDC 81'276.6

TYPES OF VERBS-TERMS IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC TECHNICAL DISCOURSE (ON THE BASIS OF TEXT CORPUS “ACOUSTICS AND ULTRASONIC TECHNIQUE”)

ВИДИ ДІЄСЛІВ-ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТОВОГО КОРПУСУ «АКУСТИКА Й УЛЬТРАЗВУКОВА ТЕХНІКА»)

Dyachenko G.F.,
*PhD, Associate Professor, Associate Professor
of the Foreign Language Department,
Odessa National Polytechnic University*

Mykhailiuk S.L.,
*Senior Lecturer of the Foreign Language Department,
Odessa National Polytechnic University*

Duvanskaya I.F.,
*Senior Lecturer of the Foreign Language Department,
Odessa National Polytechnic University*

Ershova Yu.A.,
*Senior Lecturer of the Foreign Language Department,
Odessa National Polytechnic University*

The article presents the results of analysis of the verbs-terms highlighted in describing the text corpus “Acoustics and Ultrasonic Technique” (AUST). The list of verbs-terms contains 90 units with the total frequency 3629 word tokens. The terms are considered from the viewpoint of their terminological features, statistical and semantic characteristics. Four types of verb-terms are singled out: 1) highly specialized terms, related exclusively to the specialty “Acoustics and Ultrasound Technique” and being autonomous in this area, free from collateral associations; 2) verbs-terms that have parallel units in other lexical layers (common and general scientific ones); 3) verbs-terms, formed in most cases from nouns-terms denoting processes in the specialty AUST; 4) polysemous verbs-terms with several terminological meanings, all of which are included in the terminological system of AUST. Although the verbs-terms have differences in terminological nature and in statistical values of occurrence in the texts, the basic semantic features of the terms of all four groups are similar.

Key words: scientific and technical discourse, word token, term system, terminological unit, frequency of usage.

У статті подаються результати аналізу дієслів-термінів, виділених під час опису текстового корпусу «Акустика й ультразвукова техніка» (АУЗТ). Список дієслівних термінів склав 90 одиниць із сумарною частотою 3629 слововживань. Терміни розглядаються з погляду їх термінологічних особливостей, статистичних і семантичних характеристик. Було виділено чотири види дієслів-термінів: 1) вузькоспеціальні терміни, що стосуються виключно спеці-

альності «Акустика й ультразвукова техніка» й присутні в цій галузі автономними й вільними від побічних асоціацій одиницями; 2) дієслова-терміни, що мають паралелі в інших лексичних шарах (загальнонавчальному й загальнонауковому); 3) дієслова-терміни, утворені в більшості випадків від іменників-термінів, що позначають процеси в спеціальності АУЗТ; 4) багатозначні дієслова-терміни, що мають кілька термінологічних значень, які входять у терміносистему АУЗТ. Хоча дієслова-терміни мають відмінності в термінологічній природі й у статистиці використання в текстах, основні семантичні особливості термінів усіх чотирьох груп збігаються.

Ключові слова: науково-технічний дискурс, слововживання, терміносистема, термінологічна одиниця, частота використання.

В статье представлены результаты анализа глаголов-терминов, выделенных при описании текстового корпуса «Акустика и ультразвуковая техника» (АУЗТ). Список глагольных терминов составил 90 единиц с суммарной частотой 3629 словоупотреблений. Термины рассматривались с точки зрения их терминологических особенностей, статистических и семантических характеристик. Было выделено 4 вида глаголов-терминов: 1) узкоспециальные термины, относящиеся исключительно к специальности «Акустика и ультразвуковая техника» и являющиеся в данной области автономными, свободными от побочных ассоциаций единицами; 2) глаголы-термины, имеющие параллели в других лексических слоях (общеупотребительном и общенаучном); 3) глаголы-термины, образованные в большинстве случаев от существительных-терминов, обозначающих процессы в специальности АУЗТ; 4) многозначные глаголы-термины, имеющие несколько терминологических значений, которые вошли в терминосистему АУЗТ. Хотя глаголы-термины имеют различия в терминологической природе и в статистике использования в текстах, основные семантические особенности терминов всех четырех групп совпадают.

Ключевые слова: научно-технический дискурс, словоупотребление, терминосистема, терминологическая единица, частота использования.

A lot of attention has been paid to the forming of terminology lists in the most various areas by linguists in the recent past. It is possible to judge about it regarding an amount and a variety of lexicographic resources, which cover terminology of practically any type of discourse fixed in the internet and accessed on call by researchers performing their analysis on text material.

Along with compiling the terminology dictionaries the researches on their contents are simultaneously being carried out. A significant number of theses have been devoted to the researches which were presented to defend them [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. However, in none of them, even those which analysed the texts of scientific and technical discourse [1; 2; 4], no attention was paid to the types of terminology units different on the character, and, in particular – terms-verbs that come across in technical text corpora.

The given paper describes the types of verbs-terms that function in the area of technical knowledge “Acoustics and ultrasonic technique” (AUST).

The analysis was carried out on the material of text corpus based on the articles from the corresponding scientific magazines of the USA and Great Britain – Journal of Acoustic Society of America, Journal of the Audio Engineering Society, Applied Acoustics, IEEE Transactions of Antennae and Propagation, The Journal of the Society of America. The general volume of corpus makes up 200 thousand of word tokens.

The first stage of the research is devoted to the forming of AUST term system. In spite of the fact that as early as the last century, the description of terms were presented by scientists-theorists in detail enough in linguistic literature [9; 10] it remains problematic for the practical researchers to distinguish the list of terminology units. It takes place because to set up clear borders between the separate layers

of vocabulary is sometimes impossible since the differentiation of lexical layers is mostly relative. The reason of this difficulty is – a permanent transition of polysemous lexical units from one layer into another. For example, commonly used verbs are very often the source of formation of general and terminological lexemes. The polysemous commonly used verbs can refer to both the layer of general and terminology lexemes depending upon what meaning they are used with in this or that context. Therefore, the verb *behave* in AUST texts acts as a commonly used verb with a meaning “To show a certain behaviour”, e.g. *The tubes lens will behave according to the ray-theory description if the frequency is large enough.* However, functioning in the word-combination *behave logarithmically* with the meaning “to change by a logarithmic law” the verb *behave* acts as a term in the texts on mathematics. From the example above, it is evident how a transition of lexical units from one layer into another within a certain context occurs.

Here is another example that illustrates this phenomenon. While researching the AUST general verbs it was noticed that these verbal units were not specific like the strictly specialized lexemes and were not stylistically neutral like verbs that come across equally often in the different types of discourses. However, depending on an area they are used in they can function both as polysemous and a terminological units. If to examines their lexical meaning in a literary language and compares it with the usage in scientific and technical texts then it is possible to see that such verbs acquire a certain degree of terminology in the latter. Many existing dictionaries provide such verbs with the mark “technical term”. For example, the verb *govern* in AUST and Motor Industry sublanguages activates the meaning “to manage, regulate (reac-

tions, composition, mixtures, details of machines)” *The boundary conditions are governed by the least square method.* In literary speech this verb is used with the meaning “to own (by itself); to influence on somebody” *Don't be governed by the opinion of others* [11]. The same verb in the mathematics sub-language is a term with the meaning “to determine, serve as an argument”.

Thus all above-mentioned facts require that while compiling a list of terms the especially accurate methods of analysis have to be used: contextual analysis taking into account an exact semantic variant; estimation of scientists specializing in the given area of science and engineering; statistical count of the results.

The verbs-terms are considered to be quite rare units in a term system as an accent is usually focused on its (system) nominal elements. Nevertheless, we suppose that verbs-terms make up a considerable part of content of AUST term system, and we can argue this coming from the statistical data obtained as a result of quantitative analysis. A count shows that 90 units (20,6% of the total of verbs occurring in AUST texts) whose total frequency makes up 3629 word tokens (10,6% of all AUST verbal word tokens) enter the list of verbs-terms.

The presence of verbal terms list possessing such statistically substantial characteristics shows that the verbs-terms, which are chosen as an object of the research, occupy their safe position in AUST terminology system.

The semantic analysis of the verbs-terms shows that they are variegated on their character and can be divided into a few categories:

1) the strictly specialized verbs-terms, their amount is 17 units, related entirely to the speciality “Acoustician and ultrasonic technique”, and, being in this area autonomous, free of collateral associations, are distinguished as their use is conditioned by intentional, conscious activity of narrow circle of specialists: *shade* ($F = 65$), *echo-sonde* ($F = 46$), *scatter* ($F = 36$), *illuminate* ($F = 35$), *excite* ($F = 33$), *vibrate* ($F = 28$), *absorb* ($F = 27$), *truncate* ($F = 26$), *correlate* ($F = 22$), *decorrelate* ($F = 21$), *perfect-focus* ($F = 18$), *refract* ($F = 18$), *beam - steer* ($F = 16$), *aerate* ($F = 15$), *emit* ($F = 10$), *fade* ($F = 10$), *insonify* ($F = 10$).

The statistical characteristics of this group of verbs-terms are as follows: they make up 4,3% of all AUST verbal lexemes with a total volume of 447 word tokens. As we can see these values are modest enough, however as it is well-known in the circle of statistical linguists that such kind of terms occupy a low frequency area in frequency dictionaries [12].

Let us consider the semantic features of the strictly specialized verbs-terms:

– the verbs designating processes and actions related to the spreading and transformation of acoustic waves – *excite*, etc.;

– actions related to noise direction finding by an echo-ranging – *echo-sonde*, *refract*, *aerate*, *emit*, *vibrate*, *beam-steer*, etc.;

– actions related to sound dispersion – *absorb*, *fade*, *insonify*, etc.;

– actions related to measuring of sound – *steer*, *perfect-focus*, etc.

The semantics of these verbal terms shows their strictly specialized use inherent to the exclusively AUST subject domain;

2) 46 verb terms are distinguished, which have parallel units in other lexical layers in the English system (e.g. in commonly used and general layers of lexis) and they function in literature and newspaper discourses as well as in the certain type of scientific technical discourse, which can be found in so-called scientific-popular literature. However in AUST texts they have a terminological meaning and enter the term system of this speciality and carry a terminological function along with other verbs-terms. Thus having semantic parallel units in everyday speech, in the texts “Acoustics and ultrasonic technique” they are used in a meaning determined by this very subject area. In this paper such verbs are conditionally named termed units. The following lexemes are referred to them: *process* ($F = 224$), *indicate* ($F = 99$), *transmit* ($F = 97$), *steer* ($F = 72$), *weight* ($F = 71$), *derive* ($F = 70$), *control* ($F = 64$), *close* ($F = 62$), *cancel* ($F = 57$), *back* ($F = 53$), *range* ($F = 53$), *constrain* ($F = 30$), *spread* ($F = 29$), *detect* ($F = 28$), *rear* ($F = 28$), *align* ($F = 27$), *propagate* ($F = 26$), *cuff* ($F = 25$), *sense* ($F = 22$), *aim* ($F = 21$), *dash*, *reflect* ($F = 41$), *transfer* ($F = 41$), *simulate* ($F = 34$), *start* ($F = 33$), *maintain* ($F = 32$), ($F = 21$), *restrict* ($F = 20$), *jam* ($F = 19$), *read* ($F = 19$), *taper* ($F = 19$), *degenerate* ($F = 18$), *overlap* ($F = 18$), *corrupt* ($F = 17$), *synthesize* ($F = 17$), *cut* ($F = 16$), *entail* ($F = 16$), *encode* ($F = 15$), *modulate* ($F = 14$), *slot* ($F = 13$), *fasten* ($F = 12$), *attenuate* ($F = 11$), *assemble* ($F = 10$), *converge* ($F = 10$), *fold* ($F = 10$), *isolate* ($F = 10$), *strike* ($F = 10$).

We should mark the following statistical features of this group of the verbs-terms. The terms of this group have (as compared to the first group of verbs-terms) not only quantitative advantage but advantage in total frequency of their occurrence in the AUST text corpus – 1654 word tokens, and exceeds four times this statistical characteristics of the first group almost.

In these two groups of terms, it is possible to observe a direct (with some errors) dependence

of values of total frequency on the values of total amount of verbs-terms included in these groups.

We will give a few examples of the term system verbs, which confirm the validity of both attributing them to the units of AUST term system and taking them in the separate group of verbs-terms.

The verb *cancel* in the literary language functions as “to discard”, “abolish”: *Sports meeting was cancelled* [11]. In the AUST text corpus the verb *cancel* is specialized in the context of this area and used with the meaning “to extinguish”, e.g. *Generally, the first few harmonics will be of similar order of magnitude unless cancelled by a suitable choice of W*. If in the fiction in the meaning “to abolish” we imply “not to take place, not carried out” then reading the AUST texts the specialist understand that when the harmonics are considered the verb *cancel* is used with the meaning “to extinguish (to lock) an electronic ray”.

The next example of the usage of commonly used verb as a term in the AUST text corpus touches upon the verb *simulate*. Having the commonly used meaning in the semantic structure “to pretend” the verb *simulate* in the AUST texts means “to model”, e.g. *He simulated innocence* [11]. The commonly used meaning of the investigated verb is actuated in the given sentence. But in the text corpus we have found such sentence – *It is interesting to look at the manner in which individual drive units combine to simulate a loudspeaker system*. From the given example, it is evident that the verb *simulate* within the framework of the system of concepts of this concrete area is specialized, and functions mainly with the meaning “to model”. We should mark that the frequency of this verb is great enough in the researched text corpus and fixes 34 word tokens. The texts analysis of other areas of knowledge included in scientific and technical discourse has shown that at present the verb *simulate* is more frequently used than the verb *model*.

In the semantic aspect the verbs of this group practically repeat features of the strictly specialized verbs-terms considered earlier:

- the verbs designating the processes and actions related to the spreading and transformation of acoustic waves – *reflect, transfer, modulate, isolate, etc;*
- actions related to dispersion – *propagate, spread, scatter, degenerate, etc.;*
- actions related to measuring of sound – *weight, process, etc;*

3) the considerable part of the presented list of verbs-terms found in the AUST text corpus (concerning both amount and total frequency) is occupied by the verbal units formed in most cases from nouns-

terms designating processes, which occur in the technical area “Acoustics and ultrasonic technique”. The list of the third group of verbs-terms is as follows: *sample* ($F = 73$), *range* ($F = 53$), *water* ($F = 52$), *filter* ($F = 35$), *load* ($F = 30$), *shield* ($F = 29$), *phase* ($F = 28$), *centre* ($F = 26$), *segment* ($F = 20$), *monitor* ($F = 18$), *pulse* ($F = 17$), *rank* ($F = 17$), *screw* ($F = 17$), *tune* ($F = 17$), *seal* ($F = 12$), *sandwich* ($F = 11$), *photograph* ($F = 10$), *plane* ($F = 10$).

Such lexemes as *water*, *sandwich*, *photograph* are included in the presented list with the following meanings “*To wet, moisten*”, “*to interlay*”, “*take pictures*”. They are exception and do not originate from nouns-terms but from nouns included in commonly used everyday vocabulary. Being transformed in the analysed texts they acquire the terminological meaning and become terms used for the description of phenomena of this specialty.

Their amount is 18 units and the total value of word tokens used in the AUST text corpus is 976. As we see this group occupies the third place on the amount of word tokens and on the total frequency of their usage in the texts;

4) the fourth group of verbal terminological units is lexemes, which in the opinion of many linguists cannot be met in a technical text corpus, and even more so – in term system of the technical specialty. Such verbs-terms are polysemous lexemes, thus all their meanings used in AUST specialty are terminological, and simultaneously are the part of AUST term system.

We found 9 polysemous verbs-terms of such kind: *plot* ($F = 119$) to “put (size) aside; to build a chart”; *damp* ($F = 114$) “to muffle; to go out slowly”; *radiate* ($F = 98$) “to go away; to radiate(this)”; *focus* ($F = 60$) “to focus; to concentrate”; *scan* ($F = 48$) “to scan; to develop”; *suppress* ($F = 37$) “to repress; to lock (ray)”; *stagger* ($F = 24$) “to dispose zigzag; to hesitate”; *boar* ($F = 23$) “to support; to bear”; *decay* ($F = 15$) “to go out slowly; to disintegrate”; *extract* ($F = 14$) “to extract; to destroy (equalization)”. The total amount of word tokens makes up 552 lexemes.

The polysemous verb-terms cause considerable difficulties in translating the texts from one language into another. Difficulty in this case consists in the choice of the correct translated equivalent of the polysemous term. Therefore, if during semantic research of commonly used verbs it is possible to go from both syntagmatics to paradigmatics and vice versa, then in the case of polysemous verbs-terms of AUST sublanguage one should come only from the facts of speech. If in the language there are a few meanings used to denote one object that is denoted, then the use of each of them can be set up only at

the level of speech utterances, as the selection of that or another meaning depends on extra linguistic factors. In this connection as we mentioned above to determine the meaning of polysemous units the following methods were used: contextual analysis and defining the keywords, in combination with which the realization of one or another meaning of a verb in AUST sublanguage takes place; expert estimation of specialists of this subject domain. For example, the verb *decay* depending on a context realizes two meanings in the researched sublanguage: 1) “to go out slowly”, e.g. *The source decays since the input voltage applied to the source is not kept constant*; 2) to “disintegrate, decompose”, e.g. *The procedure of dividing the array beam data by the beam width is currently being used to decay the horizontal directionality of the symmetric part of the ambient noise field*. Thus, we see that a context in relation to the polysemous verbs acts as a means of the necessary meaning selection.

However, the analysis of AUST text corpus shows that the basic part of verbs-terms is used only in a single meaning specific for the area “Acoustics and ultrasonic technique”, e.g. *echo-sonde*, *scatter* – “to disperse”, *perfect-focus* “to exactly focus”, *beam-steer* “to manage a ray”, *aerate* “to ventilate”, *emit* “to radiate”, *insonify* “to influence a sound”. The narrow meaning of verbs of this group of AUST sublanguage is caused by the fact that designating the

special processes or actions, these units mostly are within the boundaries of a narrow environment, i.e. areas of acoustics and ultrasonic technique. Naturally, their unambiguity is relative and can be determined only within the framework of this area of knowledge.

All above results of the research of verbs-terms functioning in the text corpus “Acoustician and ultrasonic equipment” allow to come to the following conclusions.

1. The amount of verbs-terms entering the AUST term system makes up 90 units that is 20,6% of the total of verbal lexemes found in the AUST text corpus. The general amount of word tokens is 3629, i.e. 10,6% of all word tokens of verbs. These values prove that verbs-terms make up a considerable part of content of AUST term system.

2. The semantic analysis of the verbs-terms was produced by means of the most exact methods – contextual analysis and the method of expert estimation of specialists in AUST area.

3. The semantic analysis of verbs-terms shows that being the most informative units of AUST specialty they are at the same time variegated on their character. The four types of verbs-terms were fixed in the AUST texts: the strictly specialized verbs; termed verbal units; verbs-terms formed in most cases from nouns-terms designating the AUST processes; polysemous verbs-terms.

The next stage of the research will be devoted to the consideration of terms included in other classes of words – adjectives and nouns.

REFERENCES:

1. Мартемьянова М. Особенности формирования современных научных технических терминологических систем (на примере терминов нанотехнологий): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Германские языки. Ижевск, 2011. 22 с.
2. Сытникова Т. Англоязычная компьютерная техническая терминосистема как объект лингвокогнитивного исследования: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Германские языки. Владивосток, 2010. 22 с.
3. Трифонова Е. Полисемия банковских терминов в английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Германские языки. Омск, 2004. 22 с.
4. Будкова С. Лексикографическое описание английской терминологии радиационных и плазменных технологий: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Германские языки. Омск, 2012. 24 с.
5. Лутцева М. Лексикографическое описание юридической терминологии в неспециальной сфере использования (лингвостатическое исследование на материале произведений Дж. Гришема): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Германские языки. Иваново, 2008. 21 с.
6. Иконникова В. Особенности семантики английских юридических терминов в текстах международного контактного права: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; Московский гос. пед. ун-т. М., 2005. 193 с.
7. Пыж А. Функционально-прагматические и дискурсивные аспекты использования английской юридической терминологии: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; Самарский гос ун-т. Самара, 2005. 184 с.
8. Agaragimov D., Goltsova T. Etymology of legal terms in the English language. Voronezh institute of the Russian Ministry of the Interior. URL: <http://www.scienceforum.ru/2014/pdf/2051.pdf>.
9. Гак В. К проблеме семантической синтагматики. *Проблемы структурной лингвистики*. М.: Наука, 1972. С. 367–395.
10. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. М.: Изд-во АН СССР, 1961. 158 с.
11. Hornby A. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 2004. 1055 p.
12. Алексеев П. Статистическая лексикография (типология, составление и применение частотных словарей). Л.: Ленингр. гос. пед. ин-т им. А.И. Герцена, 1975. 120 с.

**СВЯЗЬ МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ, МЕНТАЛИТЕТА И РЕЧИ
(НА ОСНОВЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)****CONNECTION AMONG MORAL VALUES, MENTALITY AND SPEECH
(BASED ON THE GERMAN LANGUAGE)**

Желуденко М.А.,
*кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры иностранной филологии
Национального авиационного университета*

Сабитова А.П.,
*старший преподаватель кафедры иностранной филологии
Национального авиационного университета*

В статье исследуется связь мышления, менталитета и речи; анализируются конкретные примеры отображения традиционных ценностей в немецком языке; рассматриваются разные теории влияния иностранного языка на трансформацию моральных ценностей личности.

Ключевые слова: речь, менталитет, ценностные установки, «картина мира», иностранный язык, лексика, моральные ценности, пунктуальность, порядок, время, родной язык, эмоциональность, мировоззрение.

У статті досліджується зв'язок мислення, менталітету та мовлення; аналізуються конкретні приклади відображення традиційних німецьких цінностей у німецькій мові; розглядаються різні теорії впливу іноземної мови на трансформацію моральних цінностей особистості.

Ключові слова: мовлення, менталітет, ціннісні установки, «картина світу», іноземна мова, лексика, моральні цінності, порядок, час, пунктуальність, рідна мова, емоційність, світогляд.

This article studies connections among thinking, mentality, and speech; analyses specific cases of traditional values' reflection in the German language; discusses different theories of foreign language impact on the transformation of moral values of the personality.

Key words: speech, mentality, value paradigms, "world landscape", foreign language, vocabulary, moral values, order, time, preciseness, native language, emotionality, worldview.

Постановка проблемы. Мышление, ценностные установки, эмоциональные и интеллектуальные особенности, речь и менталитет тесно связаны между собой. Они характеризуют как отдельную личность, так и определенную этническую группу и образуют так называемую «картину мира». В. Гумбольдт считал, что «языки являются для нации органами их оригинального мышления и восприятия» [6]. Он также подчеркивал национальное содержание языка, потому что именно язык оказывает влияние на формирование системы ценностей и системы понятий. Таким образом, язык фиксирует национальное мировоззрение нации: «Язык – орган, образующий мысль, следовательно, в становлении человеческой личности, в образовании у нее системы понятий, в присвоении ей накопленного поколениями опыта языку принадлежит ведущая роль» [6].

Для иллюстрации языковой картины мира лингвисты чаще всего используют специфические выражения, свойственные конкретному языку. Таким образом происходит отображение менталитета на уровне лексики. Обозначенную

в данной статье тему мы раскроем на примере немецкого языка. Через лексику можно проследить особенности немецкого менталитета, доминирующие тенденции в обществе, а также трансформацию ценностей. Но не только лексический состав, а также грамматика, синтаксис, пунктуация косвенно отражают особенности немецкого характера, чему посвящен ряд исследований в отечественной и зарубежной лингвистике. Л. Вайсбергер считал, что языковая картина мира является следствием исторического развития этноса и языка. Она состоит из духовных и языковых компонентов, которые обуславливают существование языка [2].

Анализ последних исследований и публикаций. Взаимозависимость языка, мышления и менталитета не является в чистом виде лингвистической проблемой, она является предметом научного интереса психологии, социологии, этнографии, политологии, истории, теории коммуникации. Исследованию данного вопроса посвятили свои труды Л. Вайсгербер, В. Гумбольдт, С.Д. Кацнельсон, А.С. Мельничук,

И.И. Мещанинов, А.Д. Наседкин, В.З. Панфилов, А.Н. Портнов, Н. Хомский, А. Вежбицкая, Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, К. Леви-Стросс, В.А. Маслова, Ю.С. Степанов.

Таким образом, данная статья выходит за рамки лингвистической проблематики и охватывает целый ряд вопросов, связанных с языком, мышлением, менталитетом, моральными ценностями, индивидуальными психологическими особенностями.

Особую актуальность для нас в процессе преподавания иностранного языка (немецкого как второго иностранного после английского) представляет собой теория ученых, которые путем практических экспериментов пришли к выводу о взаимосвязи языка с моральными ценностями, а именно их трансформацией в зависимости от ситуации. Речь идет об изменении моральных представлений (их большей или меньшей эмоциональной окраске и прагматическом характере) в условиях, когда моральная дилемма выражена языковыми средствами родного языка или иностранного.

Постановка задания. Таким образом, цель статьи заключается в том, чтобы на основе анализа современных ученых продемонстрировать взаимосвязь менталитета и языка, рассмотреть проявления национальных черт в языке, проанализировать влияние иностранного языка на трансформацию моральных представлений, а также установить связь между моральными и языковыми компонентами языка.

Проблематика статьи включает в себя рассмотрение таких вопросов: 1) фундаментальные ценности немецкого народа и их проявление в языке на уровне лексики; 2) влияние языка на моральные представления в родном и иностранном языке; 3) зависимость моральных установок от языкового компонента.

Изложение основного материала. Традиционно немецкими качествами являются логика, бережливость, любовь к порядку, трудолюбие, законопослушность, аккуратность, сдержанность, постоянство, дисциплинированность, фундаментальность, ответственность, пунктуальность, профессионализм, бережное отношение к традициям.

В данной статье мы хотим рассмотреть фундаментальные по своей значимости ценности немецкого народа – порядок и время, а также их связь с другими качествами, которые считаются типично немецкими. Под временем мы подразумеваем совокупность таких категорий, как пунктуальность, обязательность, выполнение договоренностей [7].

Порядок и время составляют единую систему, целью которой является максимальная упорядоченность, планирование, защищенность, отсут-

ствие стресса, что для немцев является синонимом комфорта. Именно поэтому объектом нашего научного интереса и исследования являются категории «порядок» и «время».

Начнем с характеристики понятия *Ordnung* и приведем несколько примеров выражений, которые часто используются в языке и характеризуют некоторые особенности характера.

В топе наиболее распространенных выражений с использованием существительного *Ordnung* является выражение *Ordnungsmussein!*

Именно порядок в полной мере характеризует немцев, их отношение к работе, быту, свободному времени и является доминантой немецкой картины мира.

Ordnung ist das halbe Leben! Ordnung hilft Haushalten! Jetzt hat alles seine Ordnung. Ordnung schaffen. Auf Ordnung sehen. Ordnung erhält die Welt. Ordnung hat Gott lieb! Aus seiner Ordnung kommen. Das ist gegen alle Ordnung. Das finde ich ganz in Ordnung.

Все сферы жизни немцев подчинены строгому порядку – от мелочей в быту до государственных структур. Приведем несколько примеров: *Gartenzwergordnung* (f), *Hausordnung* (f), *Ordnungshüter* (m), *Ordnungsmacht* (f), *Ordnungsruf* (m), *Ordnungsdienst* (m) – служба поддержания общественного порядка, *Ordnungsbehörden* (pl) – органы поддержания (обеспечения) общественного порядка и безопасности, *Ordnungs- und Polizei-Angriffs-Recht* (n) – право полицейского вмешательства для наведения общественного порядка, *Ordnungsgefüge* (n) – структура государственного строя.

В немецком языке существует даже слово *ordnungsverliebt*, т. е. «влюбленный в порядок». Для немцев порядок ассоциируется с безопасностью, стабильностью, отсутствием хаоса, надежностью, предсказуемостью. Синонимом существительного *Ordnung* можно считать *Planungssicherheit*.

Если говорить о категории времени для немцев, то она наиболее ярко проявляется в выражении *Ich habe einen Termin*. Употребление этой фразы означает одновременно важность запланированного и необходимость его исполнения, что и является одной из составляющих порядка. Кроме того, это характеризует немецкую культуру как такую, в которой максимально избегают любого рода спонтанности и неопределенности.

Это означает, что выполнение договоренностей и заданий в немецкой культуре относится к категории важных ценностных установок. Для выполнения заданий любого уровня важности требуется своего рода отрешенность, закрытость, замкну-

тость, дисциплинированность. За определенный временной промежуток выполняется только одно задание. Именно эти характеристики позволяют традиционно причислить Германию и немецкую культуру к монохронным культурам: «В монохронных культурах время понимается как линейная система <...> В них время можно экономить, терять, наверстывать, ускорять... Оно является системой, с помощью которой поддерживается порядок в организации человеческой жизни» [5].

Для четкой временной организации чего-либо необходим навык планирования и пунктуальности, поэтому в немецком языке есть много выражений, отражающих отношение немцев ко времени: *Fünf Minuten vor der Zeit ist des Deutschen Pünktlichkeit. Zeit ist Geld. Pünktlich wie die Mauerer.*

В художественной литературе есть множество примеров, в которых отношение к пунктуальности проявляется в бытовых ситуациях. Т. Манн в своем произведении «Волшебная гора» четко определяет роль пунктуальности для немцев и значение пунктуальности, умения планировать время для достижения жизненных целей: «Когда Иоахим зашел за ним, Ганс Касторп хотел было переодеться. Однако кузен удержал его, заявив, что уже некогда. Он ненавидел и презирал всякие опоздания. Как можно, говорил Иоахим, добиться чего-нибудь и выздороветь, <...> если мы настолько безвольны, что не можем даже вовремя явиться к столу» [4, с. 25].

Говоря о порядке, способности тщательного планирования, пунктуальности, можно утверждать, что данные ценностные установки являются косвенными признаками трудолюбия, дисциплины и т. п. В таком контексте стоит упомянуть немецкое качество и знак *Made in Germany* как гарантию качества произведенного товара и предоставленной услуги [9]. Но, если существительное *Fleiß* является таким же распространенным, как и *Ordnung, Pünktlichkeit*, то мы хотели бы остановиться на значении и функции такого важного глагола, как *machen*, который в полной мере раскрывает философию немцев, их отношение к жизни – от повседневного быта до экзистенциального ее понимания.

Обратимся к статье «Stop making sense» известного немецкого филолога, журналиста, автора книг, ставших бестселлерами, Бастиана Сика. В своей статье автор пишет: *Deutsch ist die Spracheder Macher und des Machens*, подчеркивая этим важность, значение, частоту употребления, а также широкий спектр употребления глагола *machen* [8]. Обратимся к словарю: *Buttermachen. Feuermachen. Geldmachen. Staubmachen. Den Anfang machen. Ernstmachen. Fiasko machen. Friedenmachen. Musikmachen. J-m Mut machen.*

Pleitemachen. Eine Reismachen. J-m Vergnügen machen. Witze machen. Ein Geschäft machen. Das Bettmachen. Den ersten Schrei machen.

Die Haare machen. Den Dummen machen. Sich Mühe machen. Frühstück machen. Einen Schritt nach vorne machen. Eine Pause machen. Eine gute Figur machen.

Приведенные примеры указывают на отношение к труду, а также на то, что все сферы жизни немцев пронизаны трудолюбием. Можно утверждать, что ценности формируются в массовом и индивидуальном сознании под влиянием разных факторов. Они могут трансформироваться, но их базовый набор остается стандартным и представляет собой некий «генетический код» нации, который включает в себя опыт предыдущих поколений [1–3]. Данной теме мы посвятили несколько статей, а также в диссертационном исследовании «Ценности образования и воспитания в педагогических системах Германии и Украины» проанализировали ценности немецкой системы образования и причины их трансформации.

Отображение ценностей в языке носителей языка – это лишь взгляд на проблему с одной стороны. В последнее время активно исследуется влияние изучаемого иностранного языка на поведение и моральные установки личности. Данный вопрос представляет особый интерес для преподавателей иностранного языка. В статье «Mensch, was bist denn du für einer», опубликованной в газете «Zeit», автор Клаудиа Вюстенхаген говорит о том, что иностранный язык перевоплощает каждого в другую личность и создает эмоциональный фон, максимально приближенный к менталитету той нации, язык которой человек изучает [10]. Главная идея статьи заключается в том, что при изучении языка человек автоматически перенимает типичные для данной нации черты и начинает мыслить в соответствии с традиционными ценностями данной культуры, то есть приобретает новую душу с каждым новым выученным языком, как это утверждает чешская пословица.

В тексте встречается понятие «моральная психология», которое раскрывается именно в контексте языка, а также описывается практический эксперимент, в ходе которого выявлено влияние языка на моральные установки человека, а точнее трансформация этих установок в зависимости от того, на каком языке сформулирована проблема, т. е. на родном или иностранном языке озвучена моральная дилемма.

При этом важным является также упоминание в статье о том, что стоит избегать самого слова *Fremdsprache* как такового, что отдаляет нас от языка, ставит преграду.

Заслуживающей внимания мы считаем мысль профессора прикладной лингвистики универ-

ситета Лондона Жан-Марка Деваеле, который утверждает, что вместе со знаниями нового языка человек расширяет свой «репертуар» средств поведения, меняются мимика, настроение, голос, язык тела [10]. Говоря на иностранном языке, человек может чувствовать себя более открытым, уверенным, организованным, элегантным, таинственным и т. п. Развивая свою мысль, профессор сравнивает язык с карнавалом. Во время карнавала, или говоря на иностранном языке, человек чувствует себя более свободным от стереотипов и ощущает больше свободы.

Несколько иначе представляет свою позицию психолог Альберт Коста из университета Ромпеа Farba в Испании. Ему и его коллегам впервые пришла мысль о том, чтобы противопоставить моральные ценности в родном языке и в иностранном. В ходе эксперимента команда ученых пришла к выводу, что моральные ценности трансформируются в зависимости от того, надо ли сделать моральный выбор в ситуации, озвученной на родном языке или на иностранном. Проблема вызывает разную эмоциональную реакцию. Основная идея ученых заключается в том, что в рамках иностранного языка человек ощущает большую эмоциональную дистанцию, и потому моральные оценки и решения не подвергаются такому эмоциональному влиянию, как в родном языке. Основывают авторы свою гипотезу на том, что родной язык изучается в условиях большей эмоциональности и открытости, чем иностранный язык.

Идею «эмоциональной дистанции» подтверждают и другие исследования. Психолог университета Чикаго Бос Кисар приводит пример, в котором люди менее подвержены спонтанным решениям, мыслят более рационально при принятии финансовых решений в условиях иностранного языка.

Выводы. Таким образом, можем сделать такие выводы: 1) речь – это так называемый «код нации», отображение картины мира и основных культурных и моральных ценностей; 2) в равной степени верным является утверждение о том, что связь языка, культуры, ценностей влияет на доминантные ценностные ориентиры отдельной личности; 3) моральные ценности, как показали практические эксперименты, могут видоизменяться в зависимости от языка, на котором сформулирована моральная дилемма.

Приоритетными для немецкой культуры считаются пунктуальность, порядок, трудолюбие и т. п. Сложно представить немецкое общество или немецкую семью без «порядка», регламентирующего время и обязанности. Невозможно выстроить сильную экономику, эффективную систему здравоохранения, надежную социальную систему, экологически чистое производство, беречь воду, электроэнергию, тепло, сортировать мусор без четкого порядка и осознанности этих действий. Невозможно отделить немецкое образование от системы ценностей, в основе которой лежит отношение к порядку и времени как доминантам общественной и личной жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Желуденко М. Ціннісний аспект освіти і виховання Німеччини. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2008. Вип. 23. С. 202–208.
2. Желуденко М., Сабітова А. Лінгвокраїнознавство як відображення мовної картини світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*. 2017. Вип. 3. С. 134–139.
3. Медведева Т.С. Ценности немецкого народа: история и современность. *Вестник удмуртского университета*. 2010. Вып. 3. С. 130–134.
4. Манн Т. Волшебная гора. Ч. 1. С. 25. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=16210.
5. Монохронные и полихронные культуры или как немцы обходятся со временем. URL: <http://www.de-portal.com/ru/kak-ponjat-nemzev-osnovnye-razlichija-kultur/monochronnye-i-polichronnye-kultury.html>.
6. Русский филологический портал. В. Фон Гумбольдт. О влиянии различного характера языков на литературу и духовное развитие. URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/gumboldt-84b.htm>
7. Флакман А.А. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Н. Новгород, 2005. 172 с.
8. Sick B. Stop making sense. *Spiegel online*. URL: <http://www.spiegel.de/kultur/zwiebelfisch/zwiebelfisch-stop-making-sense-a-261738.html>.
9. Welt.de. Was ist heute eigentlich noch „typisch deutsch“? URL: <https://www.welt.de/wirtschaft/article124496280/Was-ist-heute-eigentlich-noch-typisch-deutsch.html>.
10. Wüstenhagen C. Mensch, was ist denn du für einer? *Zeit online*. URL: <https://www.zeit.de/zeit-wissen/2015/02/sprache-veraenderung-persoenlichkeit>.

ІНТОНАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ІРОНІЧНОЇ ПОДЯКИ

INTONATION FRAMING OF IRONIC GRATITUDE UTTERANCES

Ківенко І.О.,

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри «Філологія»
Одеського національного морського університету*

Робота присвячена вивченню інтонаційних характеристик висловлювань іронічної подяки. Спочатку мовленнєвий акт подяки проаналізовано з погляду критерію щирості. Відповідно до нього подяка може функціонувати як фатична (нейтральна), щира (істинна) та фальшива (нешира й іронічна / саркастична). Іронічна подяка, що слугує об'єктом вивчення, має свій акустичний образ. Вона оформлена низхідним або низхідно-висхідним термінальним тоном. Серед вживаних шкал зафіксовано низхідну та ковзну у поєднанні з раптовим підйомом на оцінному прикметнику. Середній тональний рівень із вузьким або середнім тональним діапазоном, збільшення гучності та прискорення темпу вимовляння слугують сигналом про фальшивість вираженої подяки.

Ключові слова: акустичний образ, бехабітив, експресив, інтонація, іронія, конвівіал, критерій щирості, мовленнєвий акт, подяка.

Робота посвящена изучению интонационных характеристик выражений иронической благодарности. Сначала речевой акт благодарности проанализировано с точки зрения критерия искренности. Согласно данному критерию благодарность может функционировать как фатическая (нейтральная), искренняя (истинная) и фальшивая (неискренняя и ироническая / саркастическая). Ироническая благодарность, которая является объектом изучения, имеет свой акустический образ. Она оформлена нисходящим или нисходяще-восходящим терминальным тоном. Среди употребляемых шкал зафиксировано нисходящую и скользкую в сочетании с внезапным подъёмом, который приходится на оценочное прилагательное. Средний тональный уровень с узким или средним тональным диапазоном, увеличение громкости и ускорение темпа произнесения служат сигналом фальшивости выраженной благодарности.

Ключевые слова: акустический образ, бехабитив, благодарность, интонация, ирония, конвивиал, критерий искренности, речевой акт, экспрессив.

The article deals with the study of intonation characteristics of ironic gratitude utterances. Firstly, gratitude speech act is analysed from the viewpoint of sincerity criterion. According to it, gratitude can function as phatic (neutral), sincere (true) and false (insincere and ironic / sarcastic). Ironic gratitude that serves the object of our investigation has its own acoustic image. As for the finding, it has been established that in ironic gratitude phrases falling and falling-rising nuclear tones are mainly used. Ironic gratitude utterances are pronounced with either descending head or sliding head in combination with accidental rise on the evaluative adjective. Average pitch level with narrow or average range, increasing of loudness and quickening of tempo of pronouncing phrases investigated serve the signal of falseness of gratitude expressed.

Key words: acoustic image, behabitive, convivial, expressive, gratitude, intonation, irony, sincerity criterion, speech act.

Постановка проблеми. Дослідження присвячене вивченню інтонаційних особливостей реалізації іронічного мовленнєвого акту (далі – МА) подяки в англомовному художньому кінодискурсі. Актуальність проведеного дослідження зумовлена відсутністю комплексного вивчення інтонації подяки, зокрема іронічної, вітчизняними та зарубіжними вченими.

Постановка завдання. Мета нашої статті полягає у вивченні інтонаційних особливостей висловлювань іронічної подяки. Об'єктом дослідження обрано іронічний мовленнєвий акт подяки, предметом вивчення слугують інтонаційні засоби його реалізації в мовленні.

З поставленої мети витікають такі завдання:

- проаналізувати МА подяки з погляду критерію щирості;
- визначити функціональні особливості МА подяки різного ступеня щирості;

- окреслити особливості функціонування висловлювань іронічної подяки;

- проаналізувати вживання термінальних тонів у висловлюваннях іронічної подяки;

- описати мелодійний контур висловлювань іронічної подяки;

- дослідити тональні характеристики висловлювань іронічної подяки;

- описати параметри гучності та швидкості вимовляння висловлювань іронічної подяки;

- вивести акустичний образ іронічного мовленнєвого акту подяки.

Матеріалом дослідження обрано сучасні англомовні художні фільми, з яких відібрано висловлювання іронічної подяки. Одиницею дослідження послугували фрази, в яких актори висловлювали іронічну подяку.

Для визначення особливостей інтонаційної організації висловлювань іронічної подяки вико-

ристано такі методи лінгвістичного дослідження, як: *метод наукового спостереження*, безпосередньо пов'язаний із *перцептивним* аналізом, що дозволяють визначити й окреслити особливості сприйняття іронічного мовленнєвого акту подяки; *статистичний метод* для математичної обробки й аналізу отриманих даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критерій щирості вважається одним з головних чинників, який зумовлює тип мовленнєвого акту, до якого належить подяка в тій чи іншій ситуації. На думку Дж. Сьорля, дотримання *критерію* щирості є однією з умов реалізації *експресивних* мовленнєвих актів, до яких належить і досліджуваний МА подяки [5, с. 183]. Висловлюючи подяку, мовець не пристосовує ні реальність до слів, ні слова до реальності, «швидше передбачається істинність висловленого судження» [5, с. 186]. Подібну думку висловлює й російська вчена Н.О. Трофімова. Дослідниця також робить акцент на тому, що критерій щирості є обов'язковим для вираження експресивів (подяки включно): «мовець щирий, коли здійснює дію або висловлювання, що виражає пропозиціональний зміст» [6, с. 25].

Отже, критерій щирості вважається одним із головних чинників, який зумовлює тип мовленнєвого акту, до якого належить подяка в тій чи іншій ситуації. Ступінь щирості подяки в художньому дискурсі визначається екстралінгвальним контекстом або авторськими кваліфікаторами персонажного мовлення, які дозволяють інтерпретувати її як *фатичну* (*конвівіал* у термінології Дж. Ліча), *щирю* (*бехабітив* за Дж. Остіном або *експресив* за Дж. Сьорлем) чи *фальшиву*. Останню, в свою чергу, поділяємо на *нещирю* й *іронічну / саркастичну* подяку [3]. Таким чином, з погляду критерію щирості МА подяки може належати до різних груп іллокутивних актів, кожна з яких має свої певні іллокутивні цілі та перлокутивні очікування.

Зазвичай МА подяки розглядається як одиниця мовленнєвого етикету, якій властиві специфічні лексичні та граматичні характеристики та яка має місце в фатичній комунікації [2; 8]. Такий МА подяки називаємо *фатичним*. Вважаємо, що фатична подяка є *нейтральною* з погляду критерію щирості, адже цей критерій не є релевантним для неї, оскільки адресант виражає фатичну подяку машинально, не відчуваючи істинної вдячності, а передуюча дія-стимул є незначною для нього. Адресат, у свою чергу, не надає особливого значення висловленій подяці. Аналіз вибірки показує, що фатична подяка є найбільш численною та складає 56% мовленнєвих епізодів [3, с. 65].

Коли критерій щирості опиняється в комунікативному фокусі подяки, вона вважається *щирою*, оскільки адресант високо оцінює дії або вчинки адресата та вважає їх *бенефактивними* для себе. У такому разі його подяка не є етикетним кліше, вона слугує засобом вираження його істинної вдячності та позитивного емоційного стану. *Щира* подяка складає 36% фактичного матеріалу [3, с. 67].

Фальшива подяка є найменш численною. Вона складає лише 8% всієї вибірки. До фальшивої подяки відносимо *нещирю* подяку й *іронічну / саркастичну* подяку [3, с. 69].

У ситуації вираження *нещирої* подяки адресант не відчуває вдячності до адресата. Він внутрішньо не схвалює пропозитивний зміст, висловлений партнером по комунікації, чи не вважає його дії *бенефактивними* для себе, однак ззовні цього не експлікує. Навпаки, в поверхневій структурі висловлювання залишається формальним етикетним вираженням подяки. Однак у дійсності має місце імпліцитне неприйняття. Фальшива подяка, зазвичай, зумовлена міркуваннями ввічливості та дотриманням ритуалу. Нещирю подяку можна визначити за контекстом або за авторськими кваліфікаторами мовлення персонажів (тобто такими словами та фрагментами, що звертають увагу читача до паравербальної взаємодії комунікантів) [3, с. 70].

Іронічна / саркастична подяка також передбачає невідповідність між контекстом ситуації та прагматичним змістом висловлювання, але це не зумовлено стратегіями ввічливого спілкування чи бажанням адресанта дотриматися загальноприйнятого ритуалу.

Виклад основного матеріалу. У разі *іронічної / саркастичної* подяки екстралінгвальна ситуація не відповідає прагматичному змісту вираженню подяки. Наші спостереження показують, що адресат завідомо здійснює *небенефактивну* для адресанта дію, наприклад, стверджує очевидне або повідомляє про щось важливе несвоєчасно. У свою чергу, в адресанта відбувається ретроспективне переосмислення попереднього комунікативного ходу, а подяка, що йде далі, виступає мовленнєвою імплікатурою, яка породжує іронію / сарказм [9, с. 18]. Мовленнєві обміни, що включають іронічну / саркастичну подяку, є емоційно навантаженими. Зазвичай вони мають місце між близькими чи добре знайомими людьми. Іронічну подяку ще називають *антиподякою* [7, с. 91].

Визначити іронічний / саркастичний характер подяки в художньому дискурсі можливо, спираючись на контекст чи за авторськими ремарками, що

можна спостерігати в такому прикладі: несподівано у Беккі з'являється рідна по батькові сестра. Дівчина у захваті від цього. Вона стверджує, що все життя знала про існування сестри, але нікому не повідомляла про це. Тепер, коли нарешті в неї з'явилася сестра, Беккі відчуває, ніби повернула давно втрачену часточку себе. Чоловік Беккі, Люк, вважає, що вона перебільшує, й уточнює, якого саме життєво важливого органа їй бракувало. Беккі з обуренням відповідає на питання чоловіка, за що той іронічно дякує їй, тому що знає про схильність дружини все перебільшувати:

"We've both had that gap in our life. That... unfulfilled longing. <...> Looking back, I think I always somehow knew I had a sister <...> I never said anything <...> But deep down I knew."

"Goodness!" says Janice. "How did you know?"

"I felt it in here," I say, clasping my hands to my chest. "It was as if... a part of me was missing. I make a sweeping gesture with my hand – and make the mistake of catching Luke's eye."

"Which particular part of you was missing?" he says with apparent interest.

"Not a vital organ, I hope." God, he has no heart. <...>

"The soul mate part, actually," I shoot back.

"Thanks." He raises his eyebrows [11, с. 129–130].

Опис інтонаційних особливостей реалізації іронічної подяки почнемо з аналізу *термінальних тонів*, що оформлюють цей вид подяки.

Згідно з результатами аудиторського аналізу, фрази подяки різного ступеня широті характеризуються переважним використанням *низхідного* термінального тону. Іронічна подяка не є винятком. Більша половина реалізацій іронічної подяки як у чоловічому, так і в жіночому мовленні оформлена саме низхідним термінальним тоном, що складає 55,6% і 66,7% відповідно. Низхідний термінальний тон надає висловлюванням іронічної подяки значення упевненості, зваженості та категоричності.

Окрім низхідного термінального тону, аудиторами також зафіксовано вживання *низхідно-висхідного* тону. Кількість висловлювань іронічної подяки, оформлених цим термінальним тоном, складає 44,4% у чоловічому виконанні та 33,3% у жіночому.

Прикладом вживання низхідно-висхідного термінального тону для вираження іронічної подяки слугує такий кіноепізод: контрабандист і його «сім'я» потрапляють до злодіїв, які збираються вбити їх. Девід намагається врятувати від смерті свою «рідину», стверджуючи, що вони не лише несправжня сім'я, але й навіть не друзі,

зокрема його «дружина» є дешевою стриптизеркою. Незважаючи на небезпеку ситуації, така заява від «чоловіка» обурює Роуз, і жінка з іронією дякує йому за це:

– You all die now. But together, as a family. With honor.

– But we're not even a real family, okay? I don't even know these people. <...> And my wife? I mean, she's just a cheap stripper.

– Hey, thanks, David. Nice [12, 01.15.46].

У наведеному прикладі низхідно-висхідний тон реалізується падінням на *Thanks* і підйомом на *David*, що є притаманним для іронічних висловлювань, а також надає висловлюванню деяку категоричність, залишаючи останнє слово за Роуз.

Таким чином, для висловлювань *іронічної подяки* притаманними є низхідний і низхідно-висхідний термінальні тони, які надають цим фразам значення *надмірної категоричності*.

Наступним етапом нашого дослідження стало визначення шкал, характерних для висловлювань іронічної подяки.

Аудиторами встановлено, що фрази іронічної подяки можуть бути оформлені *низхідною* або *ковзною* шкалами.

Наведемо приклад вираження іронічної подяки, оформленої *ковзною* шкалою: Бріджит хоче звільнитися з роботи, але керівник намагається утримати її. Він стверджує, що не помічав раніше її професійних якостей. Таке зізнання несвоечасне, адже Бріджит вже прийняла остаточне рішення:

– Well, I just think you should know that, um, there are lots of prospects here for a talented person <...> Lots of prospects for a person who, you know, perhaps for personal reasons has been slightly overlooked professionally.

– Thank you, Daniel. That is very good to know. But if staying here means working within 10 yards of you, frankly, I'd rather have a job wiping Saddam Hussein's ass [10, 00.48.09].

Перша репліка є короткою однонаголошеною синтагмою, інтонаційно оформленою низхідно-висхідним термінальним тоном. Цей тон реалізується падінням, яке припадає на ядро *Thank*, і підйомом на імені *Daniel*, що забезпечує значення іронічної подяки. Експресивність подяки посилена наступною реплікою, оформленою низхідним термінальним тоном у поєднанні з *ковзною* шкалою і вимовленою на середньому тональному рівні з вузьким діапазоном. Схоже поєднання є характерним для іронічних висловлювань [1, с. 38] і надає їм дещо грайливого характеру [1, с. 41].

Слід відзначити, що, висловлюючи *іронічну подяку*, актори поєднують ковзну шкалу з **раптовим підйомом**, що припадає на оцінні прикметники. Це посилює інтонаційне виділення тієї оцінки, яку адресант ставить під сумнів, що ми спостерігаємо в такому кіноприкладі: контрабандист Девід і його «родина» везуть незаконний вантаж до Мексики, але на півдорозі їх машина ламається, вони опиняються незрозуміло де, стільникового зв'язку немає. Роуз, котра грає роль дружини Девіда, знущається з нього, а його «дочка» лається стосовно місця, де вони застрягли. Врешті-решт Девід не витримує й іронічно дякує своїй «дочці» за її чудові здібності вирішувати проблеми:

– *Oh, great! Seriously? God... Was this a part of your plan, David?*

– *Wait, what are we gonna do now?*

– *I don't know. I can't even get a signal.*

– *No, f***. We're in the middle of f*** nowhere, dude.*

– *Oh, gee, thank you, Casey. Thank you for your amazing ↑problem-solving skills. So helpful [12, 00.45.48].*

Іронічність висловленої подяки зумовлена самою ситуацією. Комунікативний хід складається з двох фраз подяки й одного оцінного висловлювання. Перша фраза інтонаційно оформлена низхідним тоном. Друга – ковзною шкалою у поєднанні з низхідним термінальним тоном, а також вимовляється з широким тональним діапазоном. Раптовий підйом на оцінному прикметнику *problem-solving* служить сигналом для глядача, що дівчина, яка видає себе за дочку головного персонажа, явно не наділена високими розумовими здібностями, а отже, передає іронію. Третє оцінне висловлювання *Sohelpful* також оформлене низхідним тоном і вимовляється з широким діапазоном. Поєднання лексичного складу фрази з цим мелодійним контуром передає схвильованість й обурення Девіда, а також іронічність його подяки.

Щодо **тонального рівня**, слід відзначити, що актори й актриси активно використовують *середній тональний рівень* для вираження іронічної подяки (55,6% у чоловічому і 81,3% у жіночому мовленні). Високий тональний рівень зафіксовано в 22,2% у чоловічому та в 16,7% у жіночому виконанні, що свідчить про високий ступінь емоційного забарвлення реплік іронічної подяки. Низький тональний рівень спостерігається у мовленні чоловіків і становить 22,2% досліджених фраз іронічної подяки. У жіночому мовленні низький тональний рівень вживано лише в 2% фраз.

Тональний діапазон у висловлюваннях іронічної подяки, зазвичай, *середній* (33,3% як у мовленні чоловіків, так і жінок) або *вузький* (44,4% у чоловіків і 50% у жінок). Широкий тональний діапазон є найменш характерним для висловлювань іронічної подяки та становить 22,3% у фразах, вимовлених чоловіками, та 16,7% у репліках жінок.

Таким чином, іронічну подяку відрізняє переважно середній тональний рівень у поєднанні з вузьким або середнім тональним діапазоном.

Далі проаналізовано параметри **гучності** та **швидкості** вимовляння фраз іронічної подяки.

Згідно з думкою аудиторів, жінки вимовляють іронічну подяку з нормальною гучністю (64%). На відміну від жінок, чоловіки можуть вимовляти іронічну подяку з нормальною або з підвищеною гучністю (35% в обох випадках). Показник підвищення гучності у разі вираження іронічної подяки жінками становить 20%. Підвищення голосу слугує для глядача сигналом, що подяка, яка виражається, є награною і фальшивою, адже адресант насправді не відчуває жодних позитивних емоцій щодо адресата. Зниження гучності вимовляння іронічної подяки становить 30% у чоловіків і 16% у жінок.

Більше половини висловлювань іронічної подяки вимовляються в нормальному темпі (66,7% у чоловіків та у жінок).

Будь-яке відхилення від нормального темпу є ознакою емоційних переживань мовця, які можуть прискорювати чи, навпаки, уповільнювати темп його мовлення [4, с. 41].

Швидкий темп більшою мірою притаманний мовленню жінок, оскільки це служить сигналом удаваності вираженої подяки, зумовленої негативним ставленням адресанта до адресата подяки і його вчинків. Прискорення темпу зафіксовано в 28,6% всіх фраз іронічної подяки у виконанні акторок. У мовленні чоловіків спостерігається тенденція до уповільнення темпу вимовляння фраз іронічної подяки, що становить 22,2%.

Висновки. Результатом проведених перцептивного й аудиторського аналізів є висновок про те, що висловлюванням іронічної подяки властиві певні інтонаційні характеристики, сукупність яких дозволяє вивести їхній **акустичний образ**. Половина реалізацій іронічної подяки оформлена низхідним термінальним тоном (55,6% у чоловіків і 66,7% у жінок). Особливістю цих фраз є максимальне використання низхідно-висхідного термінального тону (44,4% у чоловіків і 33,3% у жінок). Що стосується шкал, то одна половина фраз аргументованої іронічної подяки

оформлена низхідною, друга – ковзною шкалою. У мовленні акторів спостерігається характерна особливість: поєднання ковзної шкали з раптовим підйомом, який припадає, зазвичай, на оцінний прикметник, і таким чином висміює якісь здібності адресата подяки. Іронічній подяці притаманний переважно середній тональний рівень (55,6% у чоловіків і 81,3% у жінок) у поєднанні з вузьким (44,4% у чоловіків і 50% у жінок) або середнім (33,3%) тональним діапазоном. Щодо гучності звучання, то іронічна подяка вимовляється голосно (35% у чоловіків і 20%

у жінок). Темп вимовляння здебільшого нормальний (66,7%). Проте спостерігається тенденція до прискорення темпу в мовленні жінок (28,6%), що служить сигналом для глядача про фальшивість вираженої подяки, та до уповільнення темпу у мовленні чоловіків (22,2%).

Перспективою нашого подальшого дослідження вважаємо проведення інструментального аналізу з метою підтвердження / спростування даних, отриманих у ході перцептивного й аудиторського аналізів, та окреслення інтонаційних характеристик фраз іронічної подяки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации. Москва, 1979. 131 с.
2. Гольдин В.Е. Речь и этикет. Москва, 1983. 120 с.
3. Ківенко І.О. Мовленнєвий акт подяки: прагмалінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2018. 226 с.
4. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев; Одесса, 1986. 157 с.
5. Сёрль Дж. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Москва, 1986. С. 170–194.
6. Трофимова Н.А. От любви до ненависти. Смысловые узоры экспрессивов. Санкт-Петербург, 2011. 395 с.
7. Тягунова Ж.А. Контексты функционирования и семантика выражений *Thank you* и *Thanks* (когнитивно-прагматический подход): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; Пятигорский государственный лингвистический университет. Пятигорск, 2002. 169 с.
8. Формановская Н.И. Вы сказали «Здравствуйте!». Речевой этикет в нашем общении. Москва, 1989. 160 с.
9. Tsui A. *English Conversation*. UK, 1994. 295 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

10. *Bridget Jones's Diary*. (2001). Miramax Films.
11. Kinsella S. *Shopaholic and Sister*. London, 2004. 382 p.
12. *We're the Millers*. (2013). Warner Bros. Pictures.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ІНФОРМУВАННЯ
В ТЕКСТАХ ДОКУМЕНТІВ ІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ
НА СТОМАТОЛОГІЧНЕ ВТРУЧАННЯ**

**IMPLEMENTATION OF INFORMATIVE COMMUNICATION STRATEGY
IN TEXTS OF DOCUMENTS ON INFORMED CONSENT FOR DENTAL TREATMENT**

Костенко В.Г.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою
та медичною термінологією
Української медичної стоматологічної академії*

Сологор І.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою
та медичною термінологією
Української медичної стоматологічної академії*

Медична документація має важливе соціальне значення, оскільки її основна функція – сприяння правильній організації надання медичної допомоги. Мета запропонованого дослідження – виявити та проаналізувати комунікативно-прагматичні особливості текстів документного жанру «informed consent for treatment» – інформованої згоди пацієнта на виконання стоматологічного втручання в аспекті втілення стратегії інформування їхніми укладачами. Виявлено, що сутність комунікативної стратегії інформування полягає в досягненні когнітивного унісону шляхом інтеграції знань адресанта у модель світу адресата, в актуалізації тих фрагментів знань, які здатні виступити в ролі компонентів ситуації ухвалення рішення, сприяючи формуванню у свідомості адресата психологічної готовності до здійснення певних практичних дій. Втілення комунікативної стратегії інформування відбувається через низку тактик: тактику відображення об'єктивного стану речей, тактику пояснення, тактику обґрунтування з використанням прийомів конкретизації й опису, тактику чіткого структурування інформації.

Ключові слова: дискурс стоматології, інформована згода, комунікативні стратегії і тактики, стратегія інформування, професійна комунікація.

Медицинская документация имеет огромное социальное значение, ее основная функция – способствование правильной организации оказания медицинской помощи. Цель предлагаемого исследования – выявить и проанализировать коммуникативно-прагматические особенности текстов документов информированного согласия на выполнение стоматологического вмешательства «informed consent for treatment» в аспекте реализации стратегии информирования их составителями. Выявлено, что сущность коммуникативной стратегии информирования заключается в достижении когнитивного унисона путем интеграции знаний адресанта в модель мира адресата, актуализации тех фрагментов знаний, которые способны выступить в качестве компонентов ситуации принятия решения, способствуя формированию в сознании адресата психологической готовности к выполнению определенных практических действий. Актуализация коммуникативной стратегии информирования происходит путем использования ряда тактик: тактики отражения объективного положения вещей, тактики объяснения, тактики обоснования с использованием приемов конкретизации и описания, тактики четкого структурирования информации.

Ключевые слова: дискурс стоматологии, информированное согласие, коммуникативные стратегии и тактики, стратегия информирования, профессиональное общение.

Medical records are considered to be of great social importance, since their main function is to facilitate the proper provision of medical care. The purpose of the study proposed was to identify and analyze the communicative and pragmatic peculiarities of the texts of informed consent for dental treatment in terms of implementing informative strategy by their compilers. It has been found out the nature of the informative communication strategy is to achieve a cognitive unison by integrating the adresant's knowledge into the model of the recipient's world and in this way specifying certain fragments of knowledge that can act as components of the decision-making process. Thus, informative communication strategy is aimed at building up recipient's psychological readiness for making a decision. Informative communication strategy in the texts studied is implemented through a series of tactics including the tactics of the factual objectivity reflection, the explanation tactics, the explanation tactics using the moves of concretization and description, and the tactics of information structuring.

Key words: dentistry discourse, informed consent for dental treatment, communication strategies and tactics, informative strategy, professional communication.

Постановка проблеми. Вивчення професійних дискурсів є одним з актуальних напрямів дослідження низки гуманітарних дисциплін, насамперед лінгвістики, філософії, соціології,

психології, педагогіки. Професійна комунікація – це процес обміну інформацією та взаємодія людей під час виробничої діяльності для досягнення певної професійної цілі. Практикою комунікативних

взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди є дискурс – складне комунікативне явище, що втілює процесуально-результативну єдність мовленнєвої діяльності в сукупності її мовних і немовних складників [5; 7; 8; 13; 19]. Професійний дискурс, який сформувався під впливом численних історичних, етноспецифічних, соціокультурних чинників, є відображенням різних форм соціального досвіду та ментальності його учасників, відбиває вектори руху знань, досвіду, особливості комунікативної поведінки в колі певної професійної спільноти.

У межах, окреслених дискурсом стоматології, відбувається реалізація когнітивних програм і моделей взаємодії його учасників – лікарів-стоматологів різних профілів, науковців різних галузей (природничі науки, матеріалознавство, комп'ютерні технології, інженерія та ін.), керівників інституційних установ і їхніх підрозділів, пацієнтів і їхніх представників – в умовах ситуації професійного спілкування [7; 9]. Цей динамічний процес призводить до розширення рамок предметної сфери і тематики дискурсу стоматології, змінює і збагачує його жанрову систему, сприяє виникненню нових способів і каналів передачі інформації. Однак сьогодні, незважаючи на важливість і популярність професії, існує небагато робіт як у вітчизняному, так і в зарубіжному мовознавстві, присвячених різнобічному та вичерпному аналізу професійного дискурсу лікаря-стоматолога з урахуванням усіх виконуваних ним ролей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Суспільство виробило свої правила поведінки в соціально значущих ситуаціях інституційного спілкування, до яких, зокрема, належить професійна комунікація. Як зазначає С. Левінсон [16, с. 82], інституційний дискурс відрізняється від неінституційного за трьома аспектами: по-перше, його учасники завжди мають чітку комунікативну мету; по-друге, існують певні легітимні та ритуальні обмеження на засоби (мовні і немовні) для досягнення цієї мети; по-третє, особливості інференцій та інтерпретацій комунікантів. Загалом, сучасні мовознавці суголосно вважають, що основною характерною ознакою інституційної мовленнєвої взаємодії є те, що дискурсивні сутності мовців, їхні інституційні ролі, стосунки та мовленнєва поведінка завжди попередньо визначені контекстом [5, с. 44]. Інституційна комунікація має стереотипний характер і закріплена в певних жанрових формах, які у найзагальнішому вигляді визначаються як типова мовна поведінка в типових ситуаціях соціальної взаємодії людей [1].

Медична документація, представлена в різних матеріальних формах (таких як письмовий текст, звуко- чи відеозапис, зображення), є невід'ємною складовою частиною дискурсу стоматології [7, с. 220]. Документи містять інформацію, призначену для збереження чи передачі в часі та просторі в процесі професійної взаємодії. Тож ретельне дослідження документів дозволяє отримати цілісне уявлення про професійний дискурс і виявити вплив соціального контексту на особливості професійного спілкування, визначити його дискурсивні характеристики, а також окреслити напрями, які б сприяли поліпшенню його комунікативної ефективності.

Постановка завдання. Медична документація має важливе соціальне значення, оскільки її основна функція – сприяти правильній організації надання медичної допомоги. Мета запропонованого дослідження – виявити та проаналізувати комунікативно-прагматичні особливості такого документного жанру, як «informed consent for treatment» – інформована згода пацієнта на виконання медичного втручання (різних видів стоматологічного лікування та послуг) в аспекті втілення стратегії інформування їхніми укладачами. Об'єктом дослідження є комунікативна стратегія інформування як комплекс вербальних і невербальних засобів, спрямованих на досягнення певної комунікативної мети, предметом – особливості втілення комунікативної стратегії інформування в документах, що фіксують взаємодію між пацієнтом, лікарем, іншими медичними працівниками. Матеріалом дослідження слугували 60 типових форм інформованої згоди на проведення стоматологічного втручання, які використовуються у медичних установах США, котрі виконують різні стоматологічні послуги, наприклад, New York City Metropolitan Hospital Center, Alliance for Dental Care PLLC (Rochester, NH), а також надаються страховими медичними компаніями, такими як Dentists Benefits Insurance Company (DBIC), MedPro Group. Корпус досліджуваних форм був складений із використанням онлайн-ресурсів Open Dental Softwear, American Dental Association dental records reference, Delta Dental Incorporation. Методи, використані в дослідженні, включали лінгвістичне спостереження, жанровий аналіз, спрямований на виявлення зв'язку форми і функції, що сприяє розумінню когнітивного структурування інформації; структурно-семантичний аналіз – для виявлення семантико-когнітивної структури досліджуваного жанру; контекстуально-інтерпретаційний і прагматичний аналіз текстів – для виявлення комунікативно-

прагматичних інтенцій узагальнених адресантів, чинника їх адресатів, ідеологічного впливу дисциплінарної спільноти; дискурс-аналіз – для дослідження соціального контексту породження досліджуваного документного жанру.

Виклад основного матеріалу. Добровільна інформована згода на виконання медичного втручання у її сучасному розумінні, тобто попередня угода між лікарем і пацієнтом про проведення будь-яких діагностичних, лікувальних, профілактичних заходів, уперше запроваджена у Німеччині та США, нараховує понад сто років [4, с. 26]. Проте своїм корінням вона сягає античності: так, італійські дослідники вказують на знайдені документи епохи Стародавнього Єгипту, а також античної Греції та Риму, котрі свідчать про те, що втручання лікаря спочатку мало бути певним чином схвалене пацієнтом [18, с. 314]. Нинішня концепція інформованої згоди як одного з основних юридичних і етичних документів у медичній практиці впливає з концепцій Загальної декларації прав людини, сформульованої наприкінці першої половини ХХ ст. [6]. У ній ідеться про право вільного громадянина (перше і найголовніше право) на недоторканність своєї особи: це право забороняє лікареві порушувати без обов'язкового на те дозволу пацієнта його тілесну цілісність з метою виконання різних медичних втручань.

Інформована згода в сучасній медичній практиці – це документ, що надає інформацію про характер медичного втручання, фіксує процес спілкування між лікарем і пацієнтом, результатом якого є зважене рішення пацієнта погодитися на певне втручання чи відмовитися від нього. Цей документ двосторонньої дії відбиває двовекторну комунікацію, також є основою для експертної оцінки якості стоматологічної допомоги, об'єктом судової експертизи, тому в стоматологічній практиці США передбачені форми інформованої згоди, розроблені з урахуванням певного виду стоматологічних послуг, наприклад: *Informed Consent for Composite Restoration, Informed Consent for Tooth Extraction, Informed Consent for Orthodontic Treatment, Informed Consent for Periodontal Treatment, Informed Consent for Crown and Bridge Prosthetics, Informed Consent for Minimal Oral Sedation.*

Поінформована добровільна згода на медичне втручання є самостійним жанром, який історично склався і закріпився в певній дискурсивній спільноті, реалізується в умовах соціально-фіксованих ситуацій. Його прагматична настанова, що розглядається як «матеріалізований у тексті конкретний намір адресанта здійснити певний вплив на

адресата» [10, с. 3], полягає в наданні агентом дискурсу – лікарем, або ширше – медичним закладом – належної інформації про медичні послуги, регламентації та узгодженні пов'язаних із ними необхідних дій із пацієнтом, клієнтом дискурсу, з метою спонукання його до ухвалення рішення.

З погляду теорії мовної комунікації, спілкування людей ґрунтується на плануванні мовленнєвих дій і виборі способу досягнення поставлених цілей. Тому мовну комунікацію вважають стратегічним процесом, який реалізується через конкретні комунікативні стратегії. Комунікативно-прагматичний підхід зумовлює необхідність урахування адресантно-адресатних відносин у процесі аналізу прагматичних характеристик досліджуваних текстів. Спілкування в рамках «лікар (адресант) – пацієнт (адресат)» визнане асиметричним, статусно нерівним [14; 15; 17]: у діалозі з пацієнтом лікар виступає у ролі комунікативного лідера та модератора, оскільки має більший комунікативний вплив, що ґрунтується на його авторитеті, професійних знаннях. Сутність цієї комунікації спрямована на досягнення єдиної думки з приводу діагностики, лікування тощо. Тому згода чи відмова від медичного втручання і, зрештою, ефективність медичної допомоги суттєво залежать від того, наскільки професійно вибудоване спілкування між лікарем і пацієнтом. Нині у США поширена колегіально-контрактна модель, яка спирається на обопільну відповідальність за результати лікування. У рамках означеної моделі лікар усвідомлює, що у разі серйозного вибору пацієнт має право розпоряджатися власним здоров'ям і життям. Тому тексти досліджуваних документів фіксують і відбивають дії, що базуються на взаємних зобов'язаннях, наприклад: *I agree to cooperate completely with the recommendations of the doctor while I am under his/her care, realizing the lack of same could result in a less than optimum outcome, and that failure to follow the doctor's suggestions and directions could even be life threatening* [27] – зобов'язання з боку пацієнта. Інший приклад засвідчує відповідальність, яку бере лікар: *Before I begin treatment, I want to be certain that I have provided you with enough information in a way you can understand, so that you're well informed and confident that you wish to proceed* [23].

Ефективність комунікації тією чи іншою мірою має своїм наслідком вплив одного з комунікантів на модель світосприйняття іншого, і тому комунікативні стратегії слід розглядати з урахуванням таких основних аспектів, як реалізація інтенції адресанта, трансформація концептуальної свідомості адресата та досягнення коопре-

тивного результату [11, с. 29]. Ураховуючи значну кількість тлумачень терміна «комунікативна стратегія», що у найзагальніших рисах визначається як комплекс певних мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети, у запропонованому дослідженні ми спираємося на визначення комунікативної стратегії, запропоноване І.А. Юшковець, яке поєднує зазначені вище аспекти: «це оптимальна реалізація інтенцій мовця, спрямована на досягнення конкретної мети спілкування, узгоджена з особистісними (статусно-рольовими) і психологічними характеристиками учасників комунікативного процесу, що зумовлено комунікативним досвідом, який передбачає підпорядкування законам і нормам у відповідній сфері комунікації та конкретно змодельованій ситуації спілкування» [12, с. 5].

Тексти досліджуваних документів характеризуються високим ступенем інформаційної насиченості, містять актуальну змістово-фактуальну інформацію [2], що є максимально експліцитною за своєю природою, оскільки виконання будь-якого медичного втручання у США передбачає надання достатньої кількості інформації про його характер і пов'язані з ним процедурні моменти, можливі альтернативи, ризики, період відновлення, ускладнення, тощо. До того ж, ця інформація розрахована на посередню обізнаність пересічного клієнта – непрофесіонала у галузі медицини – і, відповідно, потребує втілення у найбільш оптимальній для адресата лінгвостилістичній формі. Тому стратегія інформування є однією з ключових комунікативних стратегій, які використовуються у текстах інформованої згоди.

Стратегія інформування охоплює сукупність мовленнєвих дій комуніканта, спрямованих на подання або запит інформації об'єктивного характеру [8, с. 14]. Визначальною рисою цієї стратегії є найвищий ступінь дотримання принципу кооперації: так, інформація подана у достатній кількості, щоб поінформувати адресата і, за необхідності, може бути використана для захисту прав і законних інтересів як пацієнта, так і лікаря; якість інформації максимально відповідає вимогам об'єктивності, правдивості, однозначності. Аналіз фактичного матеріалу продемонстрував, що втілення цієї стратегії відбувається з використанням низки тактик, а саме тактики відображення об'єктивного стану речей, пояснення, тактики обґрунтування, тактики чіткого структурування інформації. Так, зокрема, тактика відображення об'єктивного стану речей реалізується шляхом використання асертивних мовленнєвих актів, а саме асертивів-констатацій, що передають певну

сукупність відомостей, фактів, наголошують на певній інформації тощо, наприклад: *Proposed treatment CLEANING: involves thorough cleaning of teeth to help inflamed or infected gum tissue. It involves removal of soft plaque build-up and harder calculus deposits above and below the gum line* [21].

All operations and procedures carry the risk of unsuccessful results, complications, injuries or even death, from both known or unknown cause, and no warranty or guarantee is made as to result or cure [23].

Питомою ознакою асертивних актів у текстах досліджуваних документів є їхня докладність, адже, оскільки зазначені документи виконують правову функцію, інформація повинна бути викладена таким чином, щоб кожне висловлення всіма учасниками комунікативного процесу було сприйняте однозначно.

Грамматичним маркером «об'єктивності» викладу інформації також слугують пасивні конструкції: *Anesthetizing agents are infiltrated into a small area or injected as a nerve block directly into a larger area of the mouth with the intent of numbing the area to receive dental treatment* [22].

The patient is observed while nitrous oxide is administered and until the patient is fully recovered from its effects [22].

Endodontic (root canal) therapy is performed in order to save a tooth which otherwise might need to be removed [20].

Отримання інформованої згоди може бути складним і тривалим процесом, що передбачає задоволення усіх питань, котрі виникають у пацієнта, тому у зазначених текстах використовують тактику пояснення: *This form is called an "Informed Consent Form." It is your doctor's obligation to provide you with the information you need in order to decide whether to consent to the surgery or special procedure that your doctors have recommended* [23].

Тактика пояснення, зокрема, широко застосовується в укладанні структурного блока про ризики, побічні впливи й ускладнення, що можуть виникнути під час чи після стоматологічного втручання: *Risks, include but are not limited to: Infection, swelling, discoloration, bruising, headache, tenderness at the needle site may occur. Dizziness, nausea and vomiting can occur. Adverse reactions to medication including allergic and life-threatening reactions are possible though rare. Complications may require hospitalization or even result in brain damage or death* [22].

Для втілення тактики пояснення застосовують прийоми конкретизації й опису: *Root canal therapy is indicated when the pulp chamber of a tooth*

is contaminated by bacteria causing the canals to become infected. The procedure is accomplished when the dentist creates a small opening in the biting surface of the tooth that will allow it to be disinfected and then sealed with an inert rubber-like substance. The sealing of the canals prevents subsequent passage of bacteria into or out of the tooth [24].

Також для реалізації стратегії інформування застосовується тактика обґрунтування, що спирається на аналіз факту та представлення причинно-наслідкових зв'язків, які впливають із нього:

I am recommending the following treatment(s) for you: _____.

I base this recommendation on the visual examination(s) I have performed, on any x-rays, models, photos and other diagnostic tests I have taken, and on my knowledge of your medical and dental history. I have also taken into consideration any information you have given me about your needs and wants. The treatment is necessary because: _____ [20].

Для досліджуваних текстів, як і для усіх офіційних паперів, котрі мають характер документа, властиве чітке і логічне структурування інформації, що також сприяє актуалізації комунікативної стратегії інформування. Незважаючи на відсутність єдиної строго усталеної форми, всі проаналізовані тексти інформованої згоди на стоматологічне лікування містять інформацію про діагноз (*Diagnosis*); блок про рекомендоване втручання (*Recommended Treatment*), пояснення пацієнтові його мети, сутності, переваг; блок про прогноз щодо хвороби, стан за умови втручання та без нього (*Possible Outcomes*); альтернативи запропонованому способу лікування (*Alternative Treatments*); блок про потенційні ризики, можливі побічні наслідки й ускладнення, пов'язані з певним видом втручання (*Risks of The Recommended Treatment, Possible Side Effects and Complications*). Окремим блоком, що не має строго фіксованого місця у структурі тексту інформованої згоди, представлена інформація про умови, від яких залежить досягнення / збереження результату медичного втручання (в т. ч. дії пацієнта, які необхідно вчинити або від яких необхідно утриматися): *Cooperation: In the vast majority of orthodontic cases, significant improvement can be achieved with the patient's cooperation.*

Caring for Appliances: Poor brushing increases the risk of decay when wearing braces. Excellent oral hygiene, reduction in sugar, being selective in diet, and reporting any loose bands as soon as noticed, will help minimize decay, white spots, (decalcification), and gum disease / problems. Routine visits

every 3–6 months to your dentist for cleaning and cavity checks are vital during treatment!!! [27].

Інформація про те, що пацієнт мав можливість запитувати лікаря про все, що його цікавило, уважно ознайомився з текстом документа, має загальне уявлення про стоматологічне втручання й основні пов'язані з ним аспекти, дає згоду на його виконання чи відхиляє таку можливість, може бути представлена у вигляді окремого блоку у кінці тексту документа (*прикладу А*) або бути інтегрованими у всі зазначені вище структурно-композиційні блоки (*прикладу Б*): (*А*) *I have been given the opportunity to ask questions about the recommended method of anesthesia and believe that I have sufficient information to give my consent as noted below.*

I give my consent for the use of _____ anesthesia, as explained above when Dr. _____ determines it is indicated in the treatment of _____ (Patient's name).

I refuse to give my consent for the proposed anesthesia.

I have been informed of and accept the consequences if no treatment is administered because I do not agree to the proposed anesthesia modality. The consequences include, but are not limited to: tooth loss, infection, decay and the need for additional restorations [22].

I hereby give consent to Dr. _____ to perform Composite Restoration procedure(s) on me or my dependent as follows: _____.

("Recommended Treatment") and any such additional procedure(s) as may be considered necessary for my well-being based on findings made during the course of the Recommended Treatment [26].

(Б) The doctor has explained to me that there are certain inherent and potential risks in ANY treatment plan or procedure. In this specific instance such risks include but are not limited to the following <...> [25].

I understand that I have a serious condition, causing gum and bone infection or loss and that it can lead to the loss of my teeth [20].

Висновки. Отже, сутність комунікативної стратегії інформування полягає в досягненні когнітивного унісону шляхом інтеграції знань адресанта у модель світу адресата, актуалізації тих фрагментів знань, які здатні виступити в ролі компонентів ситуації ухвалення рішення, сприяючи формуванню у свідомості адресата психологічної готовності до здійснення певних практичних дій. Вивчення корпусу текстів інформованої згоди на стоматологічне втручання продемонструвало, що актуалізація комунікативної стратегії інформування відбувається через низку тактик: тактику

відображення об'єктивного стану речей, тактику пояснення, тактику обґрунтування з використанням прийомів конкретизації й опису, тактику чіткого структурування інформації. Саме ці тактики, очевидно, можуть уважатися досить ефективними для передачі спеціальної інформації адресантові – пацієнтові, непрофесіоналу в галузі медицини, в рамках професійно-непрофесійного (professional – lay person) різновиду дискурсу стоматології з метою досягнення порозуміння стосовно необхідності певного медичного втручання.

Досліджувані документи є невід'ємною складовою частиною професійного дискурсу стоматології й особливим видом професійного спілкування, оскільки, окрім суто клінічних аспектів, відображають систему принципів права, притаманних певному соціуму. Звернення мовознавців до сфери документації розширює знання про професійний дискурс і дискурсивну спільноту, сприяє вивченню їхньої організації, функціонування та підвищенню ефективності професійної комунікації загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтин М.М. Проблема речевих жанров. М.: Русские словари, 1996. Т. 5. С. 159–206.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: КомКнига, 2006. 144 с.
3. Гусар М.В. Лінгвокогнітивний і комунікативно-прагматичний аспекти приватних газетних оголошень (на матеріалі сучасної британської періодики): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Київ. нац. лінгв. ун-т. К. 2004. 20 с.
4. Дегтярев Ю.Г., Фомин О.Ю., Солтанович А.В. Информированное согласие на медицинское вмешательство: медико-правовые аспекты. *Здравоохранение*. 2014. № 2. С. 27–38. URL: <http://www.zdrav.by/sites/default/files/pdf-all/informirovanное-soglasie-na-medicinsкое-vmeshatelstvo-mediko-pravovye-aspekty.pdf>.
5. Карасик В.И. Этнокультурные типы институционального дискурса. *Этнокультурная специфика речевой деятельности*: Сб. обзоров. М.: ИНИОН РАН, 2000. С. 37–64.
6. Кармазіна М.. Загальна декларація прав людини. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 263 с.
7. Костенко В.Г. Актуалізація інтердискурсивності в документній комунікації в галузі стоматології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2018. Т. 1 (69). С. 219–221.
8. Лукашенко Н.Г. Іспаномовний Інтернет-дискурс: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05; Київ. нац. лінгв. ун-т. 2006. 22 с.
9. Мажаренко В.А. Стоматология как профессия: опыт социологического анализа: автореф. дис. ... док. мед. наук: 14.02.05. Волгоград. 2012. 48 с.
10. Наер В.Л. Прагматика текста и её составляющие. *Прагматика и стилистика*. М.: МГПИИЯ им. М. Тереза. 1985. Вып. 245. С. 4–13.
11. Пастернак Т.А. Методика дослідження спонукального дискурсу на прикладі навчальних інструкцій. *Міжнародний філологічний часопис «Науковий вісник НУПІБ України»*. Серія: *Філологічні науки*. 2017. № 263. С. 28–35.
12. Юшковець І.А. Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Донецьк. 2008. 23 с.
13. Gotti M. *Specialized Discourse. Linguistic Features and Changing Conventions*. Bern: Peter Lang, 2003. 351 p.
14. Heritage J., Maynard D.W. Problems and Prospects in the Study of Physician–Patient Interaction: 30 Years of Research. *Annual Review of Sociology*. 2006. Vol. 32. P. 351–374. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/d065/3aac85083fcabcd0683845c1632d56e827b6.pdf>.
15. Leiber J.A. Compliance issues in primary care. *Journal of Clinical Psychiatry*. 1996. Vol. 57. P. 76–85.
16. Levinson S. Activity types and language / P. Drew and J. Heritage (eds.). London: Sage, 1992. P. 66–100.
17. Li H.Z., Yum K., Deagle G. Asymmetrical Talk between Physicians and Patients. *Canadian Journal of Communication*. 2007. Vol. 32 (3–4). P. 419–433. URL: <https://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/1959/3152>.
18. Mallardi V. The origin of informed consent. *Acta Otorhinolaryngologica Italica*. 2005. Vol. 25 (5). P. 312–327. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16602332>.
19. Sarangi S., Roberts C. *Talk, Work and Institutional Order: Discourse in Medical, Mediation and Management Settings*. Berlin – NY: Mouton de Gruyter, 1999. 540 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

20. Consent Form for Endodontic Treatment. URL: <https://www.padental.org/Images/OnlineDocs/Resources/Programs/Practice%20Management/ConsentFormEndodontic.pdf>.
21. Dental treatment consent form. URL: https://www.myclassicsmile.com/wp-content/uploads/2014/05/894_DENTAL_TREATMENT_CONSENT_FORM.pdf.
22. Dental treatment consent form. Sedation. URL: <https://www.padental.org/Images/OnlineDocs/Resources/Programs/Practice%20Management/ConsentFormSedation.pdf>.
23. Informed consent for dental procedure. URL: <https://www.cda.org/MemberLogin/tabid/138/Default.aspx?returnurl>.
24. Informed Consent for Dental Treatment. URL: https://www.dentalclinicmanual.com/.../informed_consent.
25. Informed Consent for amalgam (silver filling) replacement. URL: <https://dentistsbenefits.com/risk-management/informed-consent-form-samples/>.
26. Informed Consent for Composite Restoration. URL: <https://www.medpro.com/dental-informed-consent>.
27. Patient Consent to Begin Orthodontic Treatment. URL: <https://www.tdicinsuranantsce.com/Portals/0/Region-D/pdfs/forms/Orthodontic-informed-consent.pdf>.

УДК 811. 111'42

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ БРИТАНЦІВ**

**SEMANTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES
OF THE BRITISH COMMUNICATIVE BEHAVIOUR**

Матковська М.В.,

*доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

Стаття присвячена семантико-прагматичним особливостям соціального англомовного спілкування носіїв британської культури. Увагу зосереджено на категоріях маневрування й натяку, які лежать в основі базових ціннісних орієнтирів британців. Автор досліджує мовні засоби, що регулярно вживаються для реалізації вказаних стратегій на практиці, і характеризує принципи відбору структурних елементів, використаних Джоном Фаулзом у системі його літературної мови. Висвітлено домінуючі риси комунікативної поведінки британців, особливості комунікативних імперативів і соціальних вокативів, т. зв. «неписаних правил», яких необхідно дотримуватися у певних комунікативних ситуаціях. Постулюється ідея, що комунікативна взаємодія носіїв британської культури передбачає приховування власних почуттів і пов'язується з нерациональністю та суб'єктивністю практично у всіх життєвих ситуаціях.

Ключові слова: семантика, прагматика, лінгвокультурологія, комунікативна поведінка, стратегія, тактика.

Статья посвящена семантико-прагматическим особенностям социального англоязычного общения носителей британской культуры. Внимание сосредоточено на категориях маневрирования и намёка, которые лежат в основе базовых ценностных ориентиров британцев. Автор исследует языковые средства, которые регулярно употребляются для реализации указанных категорий на практике, и характеризует принципы отбора структурных элементов, использованных Джоном Фаулзом в системе его литературного языка. Освещено доминантные черты коммуникативного поведения британцев, особенности коммуникативных императивов и социальных вокативов, «неписанных правил», которых необходимо придерживаться в определенных коммуникативных ситуациях. Постулируется идея о том, что коммуникативное взаимодействие носителей британской культуры предполагает сокрытие собственных чувств и повязывается с нерациональностью и субъективностью практически во всех жизненных ситуациях.

Ключевые слова: семантика, прагматика, лингвокультурология, коммуникативное поведение, стратегия, тактика.

This paper is devoted to the semantic and pragmatic peculiarities of the social British-English-speaking communication culture representatives. Attention is focused on maneuver and hint categories, which constitute the background of the basic value of British guidelines. The author examines linguistic means that are constantly being used for realization of mentioned categories in practice and characterizes the principles of structural element selection, exercised by John Fowles in the system of his literary language. The result proved the dominant traits of communicative British behavior, peculiarities of communicative imperatives and social vocatives otherwise "unwritten rules", which are necessary to be followed in specified communicative situations. It is postulated the idea that the English-speaking communicative interaction of the British presupposes one's own emotions concealment, tied with inexpediency and subjectivity practically in all the vital situations.

Key words: semantics, pragmatics, linguistic culturology, communicative behavior, strategy, tactics.

Постановка проблеми. Спілкування людей завжди відбувається в межах певної культури з використанням конкретної етнічної мови, неповторних мовних картин світу, а також законів спілкування, вироблених у межах цієї мови і культури. Потрапляючи в інше культурно-мовне середовище, людина фактично опиняється в іншому світі цінностей і законів спілкування. Це необхідно враховувати всім, хто спілкується з носіями інших культур і мов.

У сучасному динамічному світі звичним явищем стали контакти носіїв різних культур і мов. Незнання або неадекватне відтворення норм мовленнєвої та немовленнєвої поведінки створює труднощі в спілкуванні представників різних лінгвокультурних спільнот і може спричинити різноманітні комунікативні девіації. Саме тому для ефективної комунікації важливо знати національноспецифічні особливості комунікативної поведінки носія іншомовної культури. Національно-культурні чинники мають істотний вплив як на елементи мовного коду, так і на, власне, процес спілкування. Вони впливають на структуру комунікативного акту та його складові частини [5, с. 88].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному англomовному комунікативному просторі дослідження вербального й невербального спілкування становлять особливий інтерес (праці В.І. Карасика, Ю.Н. Караулова, В.Г. Костомарова, О.С. Кубрякової, Дж. Остіна, Г.Г. Почепцова, П. Серіо, Ю.С. Степанова, Р. Brown, S. Levinson, A. Wierzbicka та ін.).

Сучасне суспільство характеризується постійним збільшенням, прискоренням, ущільненням і глобалізацією комунікацій. Зростання комунікацій відкриває нові можливості, які звільняють людей від колишніх обмежень, систем соціального контролю і примусу, створюють нові підстави для особистого розвитку. Найбільш характерними рисами міжкультурної комунікації є належність учасників комунікативного акту до різних культур і усвідомлення комунікантами культурних відмінностей один одного, оскільки, по суті, міжкультурна комунікація є міжперсональною комунікацією в спеціальному контексті [4, с. 121].

Глибинні зв'язки між мовою і культурою є загально визначеними, але те, як саме моделі комунікативної поведінки співвідносяться з системою культури, становить великий інтерес як для загальної теорії комунікації, так і для опису й аналізу комунікації в межах окремої мовної спільноти [15, с. 245].

Комунікація є досить широким поняттям і її можна визначити як процес вербальної і невербальної взаємодії людей; це спілкування в різноманітних ситуаціях, з різними учасниками, в різних соціальних статусах, формах, видах, моделях, із різноманітних приводів і на різні теми [2, с. 18].

Англіїці дуже переживають за свій соціальний статус, і тому відносини статусної нерівності, постійного відчуття свого місця на соціальних сходах отримують варіативне і детальне вираження в англійській лінгвокультурі, у т. ч. і в гумористичному освітленні. Як відзначає В.І. Карасік, «англійці як нація виробили в собі ідеал сильного характеру – це загартована, вольова, часто войовнича людина з дуже гострим почуттям власної гідності і небажанням пускати інших у свою особисту сферу» [3, с. 95].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати семантичні та прагматичні особливості міжособистісної взаємодії представників англomовної лінгвокультури, основаної на систематизації чинників, що зумовлюють національноспецифічний стиль спілкування.

Виклад основного матеріалу. Норми поведінки відображаються в правилах етикету, що зводяться до системи негативних і позитивних стратегій ввічливості. Негативна ввічливість полягає в тому, що свобода партнера ні в чому не повинна бути обмежена, позитивна ввічливість є виразом єдності і солідарності з партнером. Прийнято вважати, що англomовне спілкування значною мірою ґрунтується на стратегії негативної ввічливості [7, с. 119; 9, с. 223].

Для англійського спілкування характерні такі національні особливості, як низький рівень гучності; небагатослівність; достатній рівень самоконтролю; емоційна стриманість; високий рівень побутової ввічливості та дотримання етикету; важлива роль письмового спілкування [8, с. 98].

Англomовний етикет вимагає вживання загальних вокативів у певних офіційних ситуаціях із вказівкою на посаду людини без вживання прізвища: Mr. President, Mr. Secretary, Mr. Speaker. Список таких посад обмежений і розповсюджується тільки щодо соціально-престижних позицій [14, с. 138].

Етикет складається з формально зумовлених моделей поведінки. Порушення формули свідчить або про свідому зміну статусних відносин, або про належність того, хто говорить, до іншої культурної спільноти людей. Так, вживання імені в офіційній формулі (замість Mister Smithson – Mister Charles Smithson, або навіть Mister Charles) характерний для недостатньо освіченої частини

населення. Яскравим прикладом цього є звернення до Чарльза Смітсона його прислуги Сема – героїв роману Джона Фаулза: *I know a shop as I'd like, Mr. Charles... It ain't I'm not very appy with you, Mr. Charles. On'y a shop's what I halways fancied* [13, с. 287]; *I've been thinkin' of goin' into business, Mr. Charles. When you're settled, that is, Mr. Charles. I 'ope you know I should never leave you in the hower of need* [13, с.290]; *Mr. Charles, sir, I wish I 'adn't spoke. I 'ad no idea* [13, с. 291]; *Oh Mr. Charles – you knows I knows 'ow to keep a secret* [13, с. 292].

Порушення етикетної формули може свідчити не тільки про культурно-соціальні, але і про культурно-територіальні відмінності, властиві різним варіантам англійської мови. Для ілюстрації цього твердження скористаємося таким прикладом із роману Джона Фаулза. Один американець, будучи в гостях у свого знайомого, який недавно одружився з англійкою, звернув увагу на невелику картину, що висіла на стіні; між гостем і господинею відбувся діалог: *Who is the artist? The painter is not too well known. He's a modern London painter. I was wondering if someone in the family was an artist* [13, с.156].

Річ у тому, що питання типу *Who is the artist? (Who's the cook?, Who's the gardener?)* є етикетним американським компліментом. Зазвичай такі питання ставить гість господареві під час огляду будинку або саду, а господар відповідає: *It's just a hobby; I'm just a fan*, тобто непрямо приймає виражений комплімент, скромно занижуючи свою оцінку. Гість же, відповідно до формули компліменту, додає: *But it's really very good* [13, с. 157]. У цьому прикладі англійка, незнайома з етикетною формулою, інтерпретує її тільки як питання про прізвище художника. Формульні моделі поведінки характерні і для невербальних способів спілкування. Так, потиск руки в англомовному суспільстві є етикетним знаком спілкування на соціальній офіційній дистанції.

Національноспецифічні норми поведінки, відображені в етикеті, виявляються і в значеннях слів. Звернемося до даних англійських словників.

Слово *conspicuous* – «видимий, помітний, такий, що впадає в очі» часто використовується в правилах поведінки, наприклад: *not to be conspicuous, don't wear conspicuous clothes* [10, с. 90]. Словникові визначення цього слова – *noticeable; attracting attention; easily seen; attracting special attention, as by outstanding qualities, eccentricities, etc.* – не розкривають повною мірою його негативну конотацію, проте ця конотація виводиться з синонімічного тлумачення: «It is... used to describe

what strikes the eye or the mind, often unpleasantly, through its singularity (wear conspicuous clothes; made himself conspicuous by his affectations; conspicuous taste)» [10, с. 92].

Таким чином, на підставі конотативного значення слова *conspicuous*, що часто вживається в правилах поведінки, можна охарактеризувати носія мови як людину, яка прагне не привертати до себе увагу кричущим одягом, гучною розмовою, незвичними манерами та ін. Підтвердженням цього служить таке формулювання вимог до поведінки в суспільних місцях: «*Clothes must be... inconspicuous, colors of low intensity, smells non-existent... sounds should be quiet, words should lack affect*» [9, с. 92].

Основними стратегіями, до яких звертаються британці, є стратегії маневрування і натяку. Вони відображають характерні риси англомовної комунікації, можливості вербального маневрування й ухилення від прямолінійності висловів. Найяскравіше вони виявляються в ситуаціях, що припускають вираження особистого ставлення та наміру, і дозволяють регулювати відповідальність за силу мовної дії і достовірність вислову. Кожна з комунікативних стратегій володіє характерним лінгвістичним наповненням і відображає специфіку соціокультурного підходу до спілкування.

Проілюструємо можливості реалізації стратегії маневрування на таких прикладах із творів Джона Фаулза: *Would you read one to me one day?* [11, с. 184] – (request formula); *Could you find Maggie and ask her to come out?* [11, с. 114] – (request formula); *Would you keep with me this evening?* [11, с. 210] – (invitation); *Might it be alright to talk to her this way?* [13, с. 372] – (opinion); *You wouldn't go to Mrs. Tranter by any chance?* [13, с. 340] – (inquiry); *Suppose we might place a charitable construction upon your conduct* [11, с. 160] – (offer / suggestion); *You could reconsider his suggestion* [11, с. 342] – (criticism / advice); *You could have told me. You could have stopped me at the very beginning* [12, с. 102] – (criticism / advice); *I'd think I might well join you* [13, с. 212] – (opinion / offer); *I'd have thought he wished to keep the matter from Mrs. Tranter* [13, с. 251] – (opinion); *I would rather you were angry than <...> he was going to say a cold fish, but he came and put his arm round Charles's shoulder* [13, с. 187] – (opinion / criticism); *I'd like that to be my wedding gift to Ernestina and yourself – and the expenses of doing the place up properly, of course* [13, с. 187] – (desire / suggestion).

Дієслова умовного способу незамінні для різного роду розпитувань і наведення довідок, оскільки можуть додавати запитанням тактовне

ненав'язливе звучання, роблячи їх менш визначеними. Наприклад: *You wouldn't go to Mrs. Tranter by any chance? I've left my watch somewhere there. – Where exactly could you leave it?* [13, с. 340], пор.: *Are you going to Mrs. Tranter by any chance? I've left my watch somewhere there. – Where exactly did you leave it?*

Використання модальних модифікаторів умовного способу – поєднань із дієсловами говоріння / мислення (типу *say, agree, call, think*) і дієсловами надання переваги (типу *like / prefer*) – також складає основу деяких загальноприйнятих формул, наприклад, пропозиції, запрошення, (по) бажання: *Would you like me to sit on your knees, sir?* [13, с. 123]; *Would you like to try it now?* [12, с. 101]; *Would you like to come to bed?* [12, с. 174]; *I'd prefer you to be up to no good in London, which is more used to up-to-no-gooders* [13, с. 294]; *I'd like to take some photographs* [12, с. 105]; *I'd think we might spend a night here* [13, с. 197]; *I'd say this is not the best way to treat her* [13, с. 265].

Використовуючи такі дієслівні конструкції (*I'd like to... / I'd say... / I'd think*) співрозмовник може надати відтінку ввічливості намірам і думкам, пропозиціям і проханням, які він хоче виразити, оскільки ненав'язлива форма надає слухачеві можливість вибору, ставлячи під сумнів його бажання зробити запроповану дію [1, с. 265; 6, с. 105].

Наступний блок прикладів ілюструє можливості використання конструкцій умовного способу в аналогічних стратегічних цілях: *I wonder if you might have wished to prolong an opportunity to hold my arm without impropriety* [13, с. 186] – (enquiry / offer); *If I were you, I'd better leave* [13, с. 342] – (advice formula); *It would be better if you got it over man to man* [13, с. 374] – (suggestion / advice); *I'd rather you didn't lay the whole matter before Miss Freeman* – [13, с. 217] (order / refusing); *I wonder if you would like to spend this time with me?* [11, с. 407] – (polite enquiry).

Як ілюструють вище наведені приклади, модальні дієслова в конструкціях з *if* також використовуються як формули ввічливого питання, пропозиції, поради, наказу.

Дієслова *could* і *might* (ввічливіші, ніж *can* і *may*) часто вживаються тоді, коли необхідно запитати дозволу або висловити пропозицію; найтактовніше такі питання звучать у конструкціях із *if*, тому що наперед припускають – хоч і чисто формально – потенційну можливість вибору – погодитися або відхилити запропоноване. Наприклад: *Could we discuss our present circumstances if you're not too busy?* [13, с. 368]; *I wonder if I might have some soup and tea for breakfast?* [12, с. 237].

Умовні речення такого роду можуть бути дуже зручні для того, хто просить або пропонує, оскільки дозволяють сформулювати питання достатньо уникливо, щоб можлива відмова не прозвучала грубо, а запропонована допомога або послуга не були нав'язливі: *It would be really nice if you could stay down here with me and let the door be open for air* [12, с. 276]; *I could send to ask if your visit were not better put off till she is recovered?* [13, с. 375].

Рекомендації і побажання, питання особистого характеру і відмови в проханнях також звучать тактовніше в умовному способі: *I'd rather you didn't put on that ghastly smile* [12, с. 388]; *I wish you would put the business in his hands* [13, с. 416]; *I'd rather not answer that if you don't mind* [11, с. 407]; *I'd really like to say yes, but you know it's impossible* [12, с. 364].

Варто зазначити, що конструкції з *could* і *would* нерідко перекладаються українською мовою дослівно за допомогою зворотів із *би* чи *б* (*не могли б ви..., чи не міг би ти...*). Виникаючий ефект підвищеної формальності справляє дещо дивне враження. Наприклад, у разі перекладу типових для англійців формул спонуки, таких як *Would you like to read it?*, коректнішим є підбір сучасних мовних формул, що передають прагматичне значення вислову залежно від контексту: *Прочитай(ме) це, будь-ласка!*, тоді як переклад *Чи не прочитали б ви це?* не передає прагматичного значення вислову. Ввічливе прохання в подібних випадках цілком адекватно передається наказовим способом, пом'якшеним модифікатором *будь-ласка*, роль якого можна трактувати за аналогією з *could* і *would*, що ще раз свідчить про відмінність способів вираження спонуки в українській і англійській мовах.

Такого роду висловлювання незамінні у вираженні негативного ставлення, скарг, пояснень, вибачень та ін., наприклад, щоб під час важливої зустрічі не втратити обличчя, просто кажучи: *I don't understand*, можна з успіхом скористатися understatement: *Sorry, but I'm not quite clear on...*, або ж виразити свою незгоду за допомогою формул типу *I'm not sure / I quite agree / I don't quite see it the same way / I don't think it's quite that simple*.

Наступний блок прикладів ілюструє застосування техніки прихованого і подвійного заперечення: *She's got little idea how to escape* [12, с. 198] – (statement); *I hardly ever lose my sense of proportion* [12, с. 279] – (statement); *You lack principles to be individual* [11, с. 327] – (criticising); *Charles, you are not devoid of human weaknesses* [11, с. 311] – (criticising); *But it is not impossible*

[13, с. 231] – (statement); *This girl is **not without** privileges here* [11, с. 197] – (opinion).

Приховане заперечення може виражатися неявно в стверджувальних реченнях шляхом заміни прямого заперечення, наприклад, прислівниками негативного значення *hardly, barely, scarcely*, прислівниками мінімізуючого значення *few, little* або відповідними дієсловами і дієприкметниками типу *fail, lack* та ін. Наприклад: *I cooked the lunch in the outer cellar and took it in, but **hardly** any of it was eaten* [12, с. 35]; *He **hardly** ever forgets to bring anything I might want* [12, с. 138]; *She **hardly** ate anything* [12, с. 108]; *She **barely** touched her drink* [12, с. 214]; *Terpsichore, I suspect, would **scarcely** have bestowed her patronage* [13, с. 371]; *You **lack** principles to be individual* [11, с. 411], пор.: *I cooked the lunch in the outer cellar and took it in, but **nothing** of it was eaten; He **never** forgets to bring anything I might want; She ate **nothing**; She **didn't** touch her drink. She drank **nothing**; Terpsichore, I suspect, would **not** have bestowed her patronage; You **don't** have principles to be individual.*

Коли слова негативного значення, наприклад, із негативними префіксами або прийменниками, вживаються в заперечному реченні, виникає ніби подвійне заперечення: *Mrs. Poulteney **doesn't** look **un-well**, she is **not likely** to be **devoid** of care* [13, с. 277], пор.: *She looks healthy and well cared for.*

В американській комунікативній культурі стратегія натяку користується порівняно невисокою популярністю; також спостерігається велика імпульсивність та емоційність як один із проявів прагнення до відкритого і вільного самовираження особистості.

Висновки. Стратегії маневрування й натяку припускають використання цілого ряду лексико-граматичних засобів, пов'язаних із категорією модальності. До них належать: зсув часового плану, умовний спосіб, питальні конструкції, модальні дієслова, модальні модифікатори – лексико-синтаксичні одиниці, орієнтовані на того, хто говорить або слухає. З їх допомогою можна додати висловам певну, як здається, віддаленість від

реальності (роблячи їх тим самим ввічливішими). Вони також допомагають забезпечити зручну для співрозмовників абстрактну відстань, що дозволяє відчувати комфортність у спілкуванні. Зсув часового плану можна використовувати як граматичний засіб зниження категоричності вислову для того, щоб додати інструкціям, розпорядженням або наказам вид ввічливого прохання і надати тактовної форми питанням особистого характеру, вираженню намірів, різного роду пропозиціям та ін. Для формул ввічливого прохання і запитання характерне вживання простого минулого часу, що також встановлює певну дистанцію між моментом мовлення і самим предметом прохання / запитання. Тривалий час також часто використовується в тих же питаннях і проханнях, надаючи їм відтінок ніби побіжно кинутого зауваження, а виражені в такій формі наміри або пропозиції звучать менш нав'язливо. Англійські модальні дієслова, що передають завдяки специфіці своєї семантики цілий спектр різноманітних відтінків модальності, є незамінними «регуляторами ввічливості». Вони дозволяють варіювати ступінь обов'язковості дотримання поради, бажаності виконати прохання, зробити дію тощо. Звернення до умовного способу надає висловам деяку гіпотетичність, збільшуючи дистанцію між змістом і прагматичним значенням. Прагнення дотримуватися суспільно визнаних тимчасових рамок і чітке розмежування їх тривалості відображають властиве британцям сприйняття часу і простору як своєрідної власності.

Таким чином, домінуючі риси національного характеру складаються в представників інших культур у певний стереотип. Людина є носієм певних стереотипів, вони є частиною її і тому не усвідомлюються нею. Ми бачимо представників іншої культури своїми очима, виходячи зі своїх упереджень, зі свого суб'єктивного світобачення.

Ця сфера дослідження має підстави для подальшого лінгвістичного аналізу, розширюючи число стратегій і тактик національної комунікативної поведінки співрозмовників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека: монография. Москва: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: монография. Москва: Русские словари, 1996. 416 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 447 с.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва: ЛКИ, 2010. 264 с.
5. Конечкая В.П. Социология коммуникации. Москва: МУБУ, 1997. 304 с.
6. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность?: монография. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
7. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах. М.: РУДН, 2004. 345 с.

8. Сахно С.Л. «Свое – Чужое» в концептуальных структурах *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва: Наука, 1991. С. 95–101.
9. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p.
10. *Cambridge International Dictionary of English*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 1774 p.
11. Fowles J. *A Maggot*. London: Random House, 1996. 464 p.
12. Fowles J. *The Collector*. London: Pan Books Ltd, Cavaye Place, 1986. 383 p.
13. Fowles J. *The French Lieutenant's Woman*. London: Random House, 2004. 470 p.
14. Wierzbicka A. *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1997. 328 p.
15. Wierzbicka A. *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction*. Berlin / NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.

UDC 811.111

SEMANTICS OF SOME SLANGS USED IN EVERYDAY SPEECH IN ENGLISH WITH COGNITION

ПРО ПІЗНАВАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ СЕМАНТИКИ ДЕЯКИХ СЛЕНГІВ, ЩО ВЖИВАЮТЬСЯ В ЩОДЕННОМУ МОВЛЕННІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Seyidzadeh Leyla Eldar,
Senior Teacher,
Azerbaijan University of Languages

This article is devoted to the connection of the semantics of some slang used in everyday speech in English with knowledge. As we know, modern English is a complex language, in which there is a number of slang used in everyday speech. The author, first of all, gives information about slangs, then in context explains the meaning of slangs, their functions in a situation and indicates the ways of forming slangs that are used by various social groups. The article then covers everyday slang, often used in the British dialect of English. The presented examples affect both well-established expressions and re-used in the language. All examples are considered with the cognitive connections of semantics used every day.

Key words: slangs, meaning, cognition, metaphoric expression, semantics.

Представлена стаття присвячена зв'язку семантики деяких сленгів, що використовуються в повсякденному мовленні англійською мовою з пізнанням. Як ми знаємо, сучасна англійська мова – це складна мова, у якій є низка сленгів, що використовуються в повсякденному мовленні. Автор насамперед дає інформацію про сленг, потім у контексті пояснює значення сленгів, їх функції в ситуації та наводить шляхи утворення сленгів, які вживаються різними соціальними групами. Також у статті розглядаються повсякденні сленги, які часто використовуються в британській говірці англійської мови. Представлені приклади зачіпають як усталені вирази, так і такі, що знову вживаються в мові. Усі приклади розглядаються з пізнавальними зв'язками семантики, які використовуються кожного дня.

Ключові слова: сленг, значення, пізнання, метафоричне вираження, семантика.

Представленная статья посвящена связи семантики некоторых сленгов, используемых в повседневной речи на английском языке с познанием. Как мы знаем, современный английский – это сложный язык, в котором существует ряд сленгов, используемых в повседневной речи. Автор в первую очередь даёт информацию о сленгах, затем в контексте объясняет значение сленгов, их функции в ситуации и указывает пути образования сленгов, которые употребляются разными социальными группами. Также в статье рассматриваются повседневные сленги, часто используемые в британском наречии английского языка. Представленные примеры затрагивают как устоявшиеся выражения, так и вновь употребляемые в языке. Все примеры рассматриваются с познавательными связями семантики, используемыми каждый день.

Ключевые слова: сленг, значение, познание, метафорическое выражение, семантика.

Introduction. It is known that language is a social phenomenon for its nature and cannot be manifested in all its spheres, it does not function, and it is inevitable that language develops in a way that is relevant to life. The first function of language is to communi-

cate with people, which shows its social feature, and the social function of language cannot effectively influence its structure.

It is not necessary to investigate the relationship between language and society thoroughly, to have a

thorough analysis of language function between different social groups and to be used by different professions. In all cases, each literary language has been formed on the basis of certain dialects, as well as the process of enriching the literary language of certain social groups and occupations is continuing.

Methods. Looking at the problem from that point of view, the importance of researching English-language slangs is understandable and we consider the study of the mentioned non-standard lexicon (slangs) can be considered as actual today's demand at a time when the relationship between peoples, nations has expanded, when the English language gains global status, and it seems to us that it is so.

Results. In Modern Linguistics there is no exact answer about the origin of the word "slang". The word "slang" first appeared in writing in England in the XVIII century. Its meaning was designated as an "insult".

This term appeared in the dictionary of English sociolect F. Grose in 1785, where he divides it into two parts, calling it either "Kant" or "Slang" [5]. In the XVIII century, the word "slang" was also interchangeable not only with the term "cant", but also with the term "flash" [4, p. 11]. Then its meaning was greatly expanded and used to indicate so called "illegal" colloquial vocabulary. One of the first lexicographical works in which the term "slang" is used is the J. Andrews dictionary [2].

The compilers of dictionaries began to use it as a tag for words that are not recognized as literary units of the language. O. Jespersen believed that "slang is a form of speech that owes its origin to the desire of the human individual to deviate from the usual language imposed on us by society". There is a version that English word "slang" was formed from the verb "to sling" – "to throw", "throw" [9]. E. Partridge adhered to this point of view. This confirmation is justified by the obsolete expression of "to sling one's jaw" – "to speak disapproving/angry/offensive speech".

According to another version, the word "slang" refers to slanguage, which is an abbreviation of thieves' language [1, p. 3–4]. We can also talk about a different version – the combination of phrases rouges' language or beggars' language [4, p. 11]. The word "slang" is often confused with such words as "lingo" and "argot". The first term is mainly used in the lower strata of society, and argot is the language of communication in a certain closed social group, where the common vocabulary is completely replaced. For example, argo is often used among the African American population [3, p. 3–4].

It should be noted that there is no general concept of slang. The above definition of slang is far from the only one. There are many definitions of the

term "slang", and they differ significantly from each other. It is safe to say that there is no single view on this concept, while the terms "jargon" or "standard vocabulary", on which the definitions of slang are often built, are described quite clearly.

At the same time, as M. Adams notes, any recipient will instantly and accurately subtract the slang from the text [1, p. 9].

Looking through the existing literatures, it can be observed that the slangs are closely linked to the ideas of mainly small social groups, not majority of population.

Let's try to explain the above mentioned through texts, such as dialogue between a person (client) and a coachman in the XIX century. For example: *My son, who had just borrowed what he called "half a skid" of (sic) me promptly took up the cudgels, or, in other words, the coarse language of the streets, and metaphorically smote that cabman hip and thigh. "Were we such a brace of fools" he asked with indignant fervour, "as to pay showful prices for riding in a blessed growler? Did the driver think to "flummox" us by his lip, because he through we weren't fly to him? He, the driver, must get up earlier and go to bed without getting buffy, which he had not done for a week of Sundays, before he found that little game would draw in the dibs. No more tight than we were, wasn't he (with great depth of meaning this) – then what made him so precious fishy about the gills, if he hadn't been out on the batter the night before?*

In this text, the underlined slangs were used at that time and respectively mean as follows within the norms of literary language. With the help of dictionaries, we explain them comprehensively: *skid* – prefiguring, *squid* – a pound – *half a skid of me* – slide a half pound to me, *showful* – take, dishonest, *blessed-damned*, *growler* – a four wheeled cab, *flummox* – to confuse; to trick.

According to the Concise Oxford Dictionary of English Etymology, this word means *confound*, *bewilder* as a slang, *confuse* in terms of dialectic origin in the XIX century (*bewilder* – to confuse or befuddle, *confound* – to cause to become confused or perplexed, *confuse* – to cause to be unable to think with clarity or act with intelligence or understanding).

"*Lip*" – "*impertinence*" – this slang was preferred because of natural pronunciation; "*fly*" (*sl*) – *sharp*, *wide-awake* (XIX) – "*knowing*" [7, p. 176] – Understandability of this slang at the required level is closely linked to the cognition because as this word means "*sharp*", "*widely awaken*", it allows a person to be known immediately within the context. Let's pay attention to that sentence again.

Did he driver think to “flummox” us by his lip, because he thought we weren't fly to him?

“Get up early” – this expression has a semantic meaning like “to arise from bed early”, but in this text it means “to be alert” as a slang. This is because we can see that the sentence, in which this expression is used, is followed by another slang and therefore, “get up early” has been used in the meaning of “to be alert” like: *He the driver, must get up early and go to bed without getting buffy.* – The cognition says that if that person is a driver, he must not drink alcohol before going to bed because a client can need him. That's why “get up early” has been used as “to be alert” (slang).

The next word is “game” – “amusement” OE., “full of spirit”, but, it means “a plan” as a slang in the context. If the driver, in the previous sentence, must always be alert and not drink even on Sundays according to the previous sentence, in the next sentence, he must have any “plan-game” too earn money. Therefore, the sentence in that text ends with <...> *which he hadn't done for a week of Sundays, before he found that little game (plan) would draw in the dibs (money).* And the slang “tight” in the sentence after that sentence has been used in the semantics of “drunk”, “fishy” – in the semantics of “seedy”, “hung” – “over”, “the gills” – “the neck”, “the cheek”, “the bather” – “a spree” and we can understand it through cognition.

Another point is that slangs don't remain unchanged. The language belongs to a society and as the society develops the social groups in the society use slangs depending on their intellects, professions and labor activity. Sometimes, a word whenever used as a slang can be used as a slang in the speech of a new group after a while or depending on the context, the same concept can be expressed with a different slang and we can understand it with the help of cognition in anyway. We can show illustratively what we said with two slangs used in the texts above. If we change the places of “buffy-drink”, “tight-drunk”, they won't give the same effect because the person using these slangs gave the semantics to them according to the context. A question may raise that why is it so? We must note that when a person gives the semantics to any word or expression within the context, he/she sees at least one semantic component more distinctly, takes it into account while transferring the information and cognition fulfils its function because background knowledge of those receiving information allows them to understand the semantic shade. Otherwise, the conversation can fail and required reception of the information may be under suspicion.

Language is a living, systematic organism. Undoubtedly, as a plant grows in a garden, new words are also added to the language, their new meanings are constituted (through metaphorization), sometimes new words, including slangs arise via reductions and as we mentioned before they are understood through cognition, information is transferred and received by receiver at the required level.

We think it would be better if we set some examples about slangs constituted as a result of metaphorization as the continuation of above mentioned texts. Therefore, metaphorization is directly linked with cognition and role of context in this situation is undeniable. Because without context no meaning can be given to that word. As for slangs, along with above mentioned characters, the social group using that slang should take into consideration the intellectual level, status of the social group, place, situation, and purpose of slang, reason for giving meaning to it and other features. Otherwise, the speech act cannot fulfill its function. For instance: *I saw Mary after such a long time yesterday! We had a lovely chin wag together, like the good old times.*

In this context the expression “chin wag” is not attractive at a first glance. However, following “*I saw Mary after such a long time yesterday!*” it means that these people had intimacy before. The words “talked” or “had a talk” would not have given effect like “chin wag”. The cognition says that they did not just talk only, they also told stories of years and therefore, the slang “had a chin wag” was used in this sentence. Because the archaic meaning of the word “chin” is “chatter”. Herein the context insistently requires that semantics and we used it as *chin wag*. We think that “chin wag” is a slang in Azerbaijani language too. For example: *I was so busy with my family before the exam, that I only had three days to cram in all revision work!*

The “cram” in this context is a slang and archaic meaning is “memorize, learn by heart”. However, with the help of the context, we understand it through cognition. According to the background knowledge, the person used “cram” depending on the situation that “he was busy before the exam” and “should pass the exam” at the end. Even had the word “memorized” in Azerbaijani language been replaced by “learned”, the information transferring capacity would have been reduced or had the expression “*I had to learn by heart*” been used, it would have given the same effect. This slang was used because the semantic component is based on the “study hastily”.

The writer says: I published my first book last year, and I've already started working on the sequel!

His friend: Nice one! You are doing really well.

The “*nice one*” in this context means that something made a good impression on someone. Of course, publishing of first book and starting to work on sequel make good impression on anyone, especially friend.

Discussions. The slangs formed by combination have different semantics. Human body parts also constitute such slangs. That’s the “*head*” is used as a slang after combining with other words. The word “*head*” can be component of a number of slangs below. For instance, “*piss head*” – a person who regularly overindulges in alcoholic drink. This slang is based on the combination of words “*on the piss*”. The word “*acidhead*” means *a habitual user of LSD*; the “*meathead*” means stupid person.

Sometimes, you hear that “*who eats too much (or any) meat*” he/she is called as “*meat head-stupid person*”. With the help of cognition, we understand that a person tending to eat meat only thinks about to eat meat and this formed that slang. We have repeatedly emphasized that without motivation and metaphorization no any word or expression can have a meaning and be used as slang.

One more word related to eating is used as slang: *I’m going to get some grab for myself from the local take away. Do you want anything?*

The “*grab*” in this sentence has been used in the meaning of lunch. In fact, the meaning of the word “*grab*” is “to take or grasp suddenly”, but the expression of “*from local takeaway*” in the second part of the sentence could change its meaning as a slang. We explain it that the meaning of the word “*takeaway*” in the dictionaries BrE, AmE is a “*restaurant that cooks and sells food that you takeaway and eat somewhere else*”. For example: *We can get something to eat from Chinese takeaway* [6, p. 1327].

Many words may acquire a completely different meaning in modern slang terms and also a professional interpreter can’t understand a man’s speech from Colorado, Texas as in each region the language is different. It’s all about everyday slang.

Let’s take for example the verb “*to get*”, it has many meanings [8, p. 107]. For a sample: *It seems to me that I’ve forgot money. Don’t worry I got it*. In this sentence it means “to have”.

Do you understand how to drive this boat? – Yes I got it. Now we can use verb “to get” in a meaning “to understand”.

I got the vase in the last second before I dropped it. At the third sentence it means “to catch”.

It will be very attentive how we use “*to get*” with regard to people. For example, “*I got Bobby*” – this phrase means “*I shot Bobby*”. If we use this phrase to a woman it can be understood as an attempt to harass

a woman. As a result the verb “*to get*” replaces other verbs. For instance, “*I’ve loved you since I got you*”. It’s another slang meaning of word “*get*”. Although it applies to a person, it translates as “*I’ve loved you since I found (met) you*”. At the second sentence the verb “to get” has a positive meaning in contrast with the first sentence.

Also the verb “to get” can use in such slang phrases: “*get a load of something*” – “see, look, understand something”. For instance: *Are you getting load of what he saying?* It means “*Do you understand what he saying?*” [10, p. 112].

For example the expression “*get a life*” means “to do business, not to interfere”. For instance: *Just get a life and do not come here*. Here it means “Go to do business” instead of “coming here”.

Changing in culture, politics and economics, new technologies, communication in the Internet – all of these aspects influence to our cognition, mind and language.

As mentioned earlier, the features of regional slang can be observed in the communication of Americans and British. Sometimes even native speakers – the British and Americans – do not quite understand each other. It’s connected with it that the same objects, things and phenomena they used to call quite differently from childhood. Now we look at modern examples of everyday slang of the British and Americans.

“*Taking the Mickey*” means *mock someone, tease*. For instance: *I wouldn’t like to meet Jack because he’s taking the Mickey out of me!*

First of all, this phrase has nothing to do with Mickey Mouse. However, this character can be a good association, as he is also associated with ridicule. In the list of British English slang phrases, the phrase “taking the Mickey” is rhymed cockney slang. This type of slang originated in Ireland and then spread to Australia, New Zealand and South Africa. Initially, the phrase sounded like “to take the Mickey Bliss”, and many were wondering who the mysterious man named Mickey Bliss was. The identity of this person has not yet been established.

Another example of British slang is phrases “*Bob’s Your Uncle*”. It means *With Ease! At ease*. The phrase can be used to emphasize how something can be quickly completed or achieved. For example: *Mike, you should read this book and, Bob’s your uncle, you’ll have all necessary details*.

There are several versions of the origin of the phrase, but the most probable one concerns the problem of patronage in British politics. In 1886, Prime Minister Robert Cecil appointed his direct nephew to the crucial position. This led to a huge scandal and this expression appeared.

We must mention that American slang is very important for our investigation. It is distinguished by its humour, brevity and accuracy. Let's look at the most popular words.

"*Spill the beans*" means reveal someone's personal information or secret. For example: *Jacky has already spilt the beans about her sister's boyfriend.*

Conclusions. There are several theories of the origin of the phrase. The first fits into the basic idea of slang, but does not fit in time. The first theory relates to the voting process in ancient Greece. At that time, people put white (voice "for") or black (voice "against") beans in a jar to make a decision. Therefore, if someone dropped a jar of beans, a secret ballot lost its meaning. Another theory proves that the phrase first appeared in the XIV and XX centuries as part of the expressions "*spill the blood*" and "*spoil the beans*". However, it is difficult to explain the origin of the word "beans". Even the British slang dictionary, Phrase Finder, does not provide additional information on this subject.

Another example is "Pass the buck" means to shift responsibility to another. For instance: *But hating the media is how many Republicans pass the buck* [11].

Burke pondered the idea for the briefest of moments then with an equally hearty chuckle passed the buck [12].

The one of the finest campaigns against the Union. This phrase is one of the most frequently used slang phrases of American English and is often used to describe various political events. The origin of the expression is usually explained in a story about horses. In the past, a goat was brought to the horse to calm it down before the race. Consequently, if someone stole a goat, the horse became disobedient and uncontrollable. Although the story corresponds to the meaning of the expression, there is no evidence of its authenticity.

The phrase comes from poker and the old, no longer used, tradition to pass a knife from the horn of a deer. When a player passed, he passed his horn to the next player. So this expression appeared. In addition, poker spawned another popular slang term – "*poker talk*". For example, the word "*Benjamin*" has nothing to do with a well-known poker player, but refers to a \$ 100 bill. And the phrase "*Dead Man Hand*" has nothing to do with fraud during the game. This is the hand of cards such as black eights or aces.

There is a strong motivation here and the transferred information basing on the cognition is understandable.

At the end, we'd like to emphasize that constitution of any slang is directly linked to motivation, metaphorization and cognition.

REFERENCES:

1. Adams M. Slang: the people's poetry. Cary, NC : Oxford University Press, 2009. 257 p.
2. Andrews G. A dictionary of slang and cant languages. London, 1809. 200 p.
3. Борисова-Лукашанец Е. Лексические заимствования и их нормативная оценка (на материалах молодежного жаргона 60–70 годов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1982. 21 с.
4. Eble C. Slang and sociability. In-group language among college students. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1996. 228 p.
5. Grose F. A classical dictionary of the vulgar tongue. London : Printed by S. Hooper, 1788. 900 p.
6. Hornby A. Oxford advanced learner's dictionary. Oxford : Oxford University Press, 2005. 1539 p.
7. Oxford Concise Dictionary of English Etymology / ed. by T. Hoad. Oxford : Oxford University Press, 2003. 552 p.
8. Oxford Dictionary of Modern Slang / ed. by J. Ayto, J. Simpson. Oxford; New York : Oxford University Press, 2010. 408 p.
9. Partridge E. Slang today and yesterday. With a short historical sketch and vocabularies of English, American and Australian slang. London : Routledge, 1961. 488 p.
10. Veliyeva N. Azerbaijani-English-Russian Idiomatic Dictionary. Baku : Mutarcim, 2017. 764 p.
11. "Washington Post" magazine, 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/magazine/?noredirect=on&utm_term=.a63cb0e7278c.
12. World News coverage from Reuters, 2018. URL: <https://www.reuters.com/news/world>.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.134.2'27

ФЕНОМЕН МОВНОГО БАР'ЄРА НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

THE PHENOMENON OF THE LANGUAGE BARRIER ON THE EXAMPLE OF STUDYING THE SPANISH LANGUAGE

Арцишевська О.Р.,
*кандидат філософських наук,
асистент кафедри романських мов та інтерлінгвістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

У статті на матеріалах останніх наукових досліджень і публікацій висвітлене питання виникнення мовного бар'єра. Подано приклади використання найбільш суттєвих лексичних і граматичних форм іспанської мови, які позитивно впливатимуть на подолання мовного бар'єра у вивченні мови. Наведено приклади й можливі причини виникнення мовного бар'єра. Окреслені можливі шляхи подолання комунікативного бар'єра, зв'язок мовного бар'єра із психологічним.

Ключові слова: мовний бар'єр, психологічний бар'єр, комунікативна компетенція, навчальна діяльність, комунікативне мовлення, евристичний метод.

В статье по материалам последних научных исследований и публикаций проанализирован вопрос языкового барьера. Поданы примеры использования наиболее существенных лексических и грамматических форм испанского языка, которые позитивно влияют на преодоление языкового барьера при изучении языка. Приведены примеры и возможные причины возникновения языкового барьера. Очерчены возможные пути преодоления коммуникативного барьера, связь языкового барьера с психологическим.

Ключевые слова: языковой барьер, психологический барьер, коммуникативная компетенция, учебная деятельность, коммуникативное вещание, эвристический метод.

In the article of the materials of recent scientific studies and publications highlighted the issue of the language barrier. Are given examples of the use of the most significant lexical and grammatical forms of Spanish language, which will positively influence the overcoming of the language barrier in the study of language. Outlined possible ways to overcome the communicative barrier. The connection of the language barrier with the psychological.

Key words: language barrier, psychological barrier, communicative competence, communicative speech, heuristic method.

Постановка проблеми. «Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина», – сказав Йоганн Вольфганг фон Гете. Глобалізація всіх сфер суспільного життя, прискорення темпів суспільного розвитку й соціальної мобільності призводять до того, що людина постійно знаходиться в міжкультурному середовищі. І так чи інакше людина прагне й повинна прагнути до саморозвитку й удосконалення.

Вивчення й знання іноземних мов є невід'ємним фактором для успіху в майбутніх професіях в окремих галузях. Іспанська мова сьогодні є другою за популярністю вивчення після англійської. Іспанська є офіційною мовою не лише в Іспанії, вона також має статус головної мови в усій Латинській Америці, деяких країнах Африки. Дуже багато людей виявляє бажання (не лише за потребою) опанувати іноземні мови,

зокрема іспанську, проте не всі мають здатність до цього. І саме тут філологія тісно переплітається з такою наукою, як психологія, адже йтиметься про мовний (комунікативний) бар'єр, який є суттєвою перепорою у вивченні іноземної мови.

Досвід роботи у викладанні іноземної мови різним віковим категоріям показує, що мовний бар'єр усе-таки більше психологічна проблема, яка залежить від самої людини, від її психологічного й психічного стану, налаштованості, розкнутості. Але оскільки така проблема виникає не лише під час вивчення якоїсь конкретної мови, а й у всіх мовах у цілому, то доцільно висвітлювати проблематику цього питання й у контексті філологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового доробку вітчизняних і зарубіжних авторів свідчить про зацікавленість у

цій проблематиці (Л. Виготський, Л. Литвинова, А. Маслоу, К. Роджерс, Л. Соарс та ін.). Зокрема, О. Бондаренко, О. Овчиннікова, І. Піщева аналізують проблему навчальних труднощів під час вивчення іноземних мов; В. Галигін, Б. Паригін, Л. Підлісна розглядають змістовний аналіз комунікативного бар'єра.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування поняття мовного (комунікативного) бар'єра, причин його виникнення та шляхів подолання на прикладі іспанської мови.

Виклад основного матеріалу. Коли вчитель стикається з проблемою мовного бар'єра у свого учня, то в такому разі, звісно, багато чого залежить і від учителя. У такій ситуації потрібен особистісний підхід і використання різноманітних методик вивчення й опанування іноземної мови. Часто мовний бар'єр називають «синдромом собаки», коли все зрозуміло, а сказати щось неможливо.

Дуже важливою є мотивація до вивчення іноземної мови й розуміння важливості комунікативного спілкування. Виділяють два типи мотивації – інтегровану й інструментальну. Інтегрована мотивація є внутрішньою, тобто студенти вчать тому, що їм подобається вчитися, пізнавати щось нове, розвиватися як особистість. Інструментальна мотивація спричиняється зовнішніми факторами, вона спонукає студента вивчати мову, керуючись такими переконаннями, як отримання кращої роботи. Ефект такої мотивації є тимчасовим, адже багато студентів перестають вивчати мову, отримавши бажаний результат. Деякі студенти починають учить мову, маючи досить сильну мотивацію досягти успіху, але, зіткнувшись із певними труднощами, частково чи повністю втрачають бажання вчитися й перестають брати участь у комунікативній діяльності на занятті [2].

Уміння використовувати іноземну мову в повсякденному житті передбачає спілкування іноземною мовою, її залучення в усну чи писемну комунікацію. Водночас ефективність оволодіння знаннями в процесі навчальної діяльності у вищій школі значною мірою залежить від психологічної готовності тих, хто навчається, а засвоєння та застосування набутих знань на практиці – від уміння долати сформовані недієві стереотипи та від адекватного уявлення про свої можливості.

Водночас недостатність усно-мовленнєвої комунікативної компетенції породжує специфічну тривогу. Як свідчить практика, більшість студентів, які вступають у спілкування іноземною мовою, відчують психологічні труднощі та

мають комунікативні бар'єри, що зумовлюються їх індивідуально-психологічними особливостями.

Психологічні бар'єри, які виникають у студентів у процесі оволодіння іноземною мовою, можна розділити на три основні групи: емоційні, когнітивні та комунікативні. Комунікативний бар'єр – це індивідуальна неможливість оволодіти мовою чи користуватися наявними знаннями (так званий суб'єктивний бар'єр). Комунікативний, або психологічний бар'єр, як правило, виникає як наслідок попереднього досвіду вивчення іноземної мови через наявність розбіжностей між мотивами й діяльністю, рівнем вимог і реальними досягненнями, усвідомленням недостатності своїх знань для висловлення думки й очікуванням негативної оцінки з боку слухачів. Це своєрідний іспит на стійкість самооцінки, бо, зрештою, комунікативна тривога може «розхитати» рівень домагань, знизити впевненість у собі і, як наслідок, дезорганізувати діяльність; чим вища тривога, тим більше дезорганізується діяльність, чим більш дезорганізована діяльність, тим вищою стає тривожність, виникає своєрідний внутрішній опір мові – мовленнєвий бар'єр.

Аналіз процесу вивчення іноземної мови дозволяє констатувати наявність мовленнєвих бар'єрів, серед яких превалюють бар'єри, зумовлені операціональними (недостатність навичок спілкування) і соціально-психологічними чинниками (скутість перед викладачем і невпевненість у власних знаннях), а також недостатньою мотивацією навчання. Ці бар'єри виявляються через скутість і невпевненість у собі, зумовлену помилками та промахами; небажання говорити з помилками перед групою; острах викликати сміх або несхвалення; скутість у ситуації розмови в парі із «сильним» співрозмовником; побоювання можливої загрози завищеній самооцінці порівняно з реальними успіхами; невміння застосовувати знання в ситуації реального спілкування [7].

Ефективність опанування іноземної мови як у процесі навчальної діяльності у вищій школі, так і в практичному житті значною мірою залежить від психологічної готовності тих, хто навчається, засвоїти та застосувати іншомовне мовлення, від уміння долати сформовані стереотипи й від адекватного уявлення про свої можливості. Студенти, які не вірять у свої здібності, постійно очікують невдачі, мають підвищену тривожність, скутість, острах помилок, імовірно, зазнають невдачі через те, що вони не відчувають упевненості у своїх силах, нездатні подолати наявні психологічні бар'єри.

Водночас успішність вивчення студентами іноземної мови багато в чому визначається тим,

наскільки вдається передбачити та обрати способи, а відповідно до нього визначити найбільш ефективну стратегію подолання психологічних бар'єрів, які виникли в навчальній діяльності студентів, особливо під час вивчення іноземних мов [6]. Основне завдання вчителя – акцентувати увагу на говорінні, практиці усного мовлення різними способами (не обов'язково використовувати складні граматичні часи, а в деяких випадках категорично не можна цього робити). В іспанській розмовній усній мові варто вживати прикметники (*Adverbios*), різноманітні мовні конструкції, які виражають ту чи іншу дію. Наприклад: *acabar + de + infinitive* (передає значення минулого часу), *ir + a + infinitivo* (вираження майбутнього часу), *tener que + infinitivo* (повинність), *hay que* (указує на необхідність виконання певної дії, уживання таких дієслів, як *querer, gustar* та ін.

Анастасія Брандт у статті «Як подолати мовний бар'єр» радить подумки спілкуватися із самим собою, адже в такому разі ніхто не почує ваших помилок і того, скільки часу ви витратите на згадування того чи іншого слова. Також вона радить прокручувати в голові можливі діалоги чи просто намагатися думати тією мовою, яка вивчається [1].

Варто звернути увагу на концепцію комунікативної компетенції, яку розробив Дейл Хайс у середині 60-х років минулого століття. У 80–90-х роках комунікативний підхід до вивчення іноземних мов набув широкої популярності та поступово почав витісняти традиційний підхід, у якому перевага надавалася формуванню граматичної компетенції.

Комунікативна компетенція включає в себе відсутність мовного бар'єра та страху спілкування; уміння висловлювати свої думки без попередньої підготовки; здатність доносити будь-яку інформацію, незважаючи на обмеженість лексичної чи граматичної бази; розуміння, яку саме мовленнєву конструкцію, коли і як необхідно вжити; здатність сприймати мову на слух і розуміти співрозмовника, відрізняючи при цьому, наприклад, формальне мовлення від неформального.

Основні принципи, на яких формується комунікативний підхід:

1) принцип мовленнєвої спрямованості: навчання спрямовується власне на спілкування, яке можливе лише за умови постійного практичного використання мови в ситуаціях, наближених до реальних;

2) принцип інтерактивності: навчання відбувається в групах у постійній взаємодії між учасниками, що спонукає їх до спілкування, породжує

конкуренцію та підвищує мотивацію до успішного володіння іноземною мовою;

3) принцип індивідуалізації: кожна людина має свої індивідуальні особливості, які можуть впливати на її комунікативні навички й успішність оволодіння іноземною мовою (ці особливості мають бути враховані в процесі навчання);

4) принцип функціональності: граматичні конструкції та мовленнєві засоби подаються насамперед із погляду їх практичного використання в мові;

5) принцип контекстуальної зумовленості (ситуативності): застосування мовленнєвих засобів відбувається ситуативно, у межах певного контексту, що дозволяє зрозуміти значення невідомого слова або ж цілої фрази чи здогадатися про нього;

6) принцип новизни: формування нових мовленнєвих навичок (наприклад, правильне вживання граматичної конструкції, перефразування, комбінування й т. д.) відбувається за допомогою вже набутих знань і вмій.

Найпоширенішими засобами реалізації комунікативного викладання іноземних мов є постійні розмовні практики на заняттях у вигляді інтерактивних вправ, таких як:

1) дискусії: групові обговорення актуальних повсякденних тем і реальних проблемних ситуацій;

2) драматизація чи імітаційно-рольові ігри, у яких учасники виконують соціальні ролі відповідно до імітованих ситуацій;

3) монологи: описання, спогади, розповіді й ін.;

4) діалоги або полілоги: робота в парах, інтерв'ю;

5) командні ігри та конкурси;

6) настільні ігри, які привчають думати мовою, що вивчається: карти, кості, лото, монополія й ін. [4].

Результати науково-теоретичного аналізу показали, що психологічні бар'єри, які виникають у процесі оволодіння іноземною мовою, можна розділити на три основні групи: бар'єри когнітивні, емоційні та бар'єри спілкування. Фактори подолання психологічних бар'єрів – прийоми атракції, гумор, невербальні засоби спілкування, ігрові методи навчання.

Формування комунікативної компетенції в студентів варто організовувати таким чином, щоб воно зводилося не до того, щоб навчитися відтворювати іншомовне мовлення, а до вміння спілкуватися, тобто адекватно сприймати культуру країни, мова якої вивчається [3, с. 112–113].

Процес навчання є моделлю процесу спілкування. Говоріння – надзвичайно багатоаспектне

й важке явище. По-перше, воно виконує в житті людини функцію засобу спілкування. По-друге, говоріння – це діяльність, точніше, один із видів людської діяльності. По-третє, важливо пам'ятати, що в результаті діяльності говоріння виникає його продукт – висловлювання. Учити говорінню, не навчаючи спілкуванню, не створюючи на уроках умов мовного спілкування, не можна.

Важливу роль відіграє «техніка» спілкування – прийоми встановлення контакту, уміння побачити стан мовного партнера й зрозуміти його, уміння підтримати бесіду. Часто люди дуже страждають від того, що вони є неконтактними. Для вчителя це взагалі згубно. Внутрішня активність можлива лише завдяки тому, що предмет спілкування є значимий для цієї особистості й викликає в неї емоційне ставлення.

Евристичне говоріння (вид говоріння) – неочікуваність мовних дій. Ситуації спілкування постійно змінюються, їх варіанти надзвичайно багатоманітні. Той, хто говорить, повинен бути готовий до діяльності саме в таких постійно змінених умовах, тобто до евристичної діяльності. Але розвинутою ця здатність може бути тоді, коли в процесі навчання говорінню будуть ураховані всі найважливіші сторони самого говоріння в плані його евристичності: евристичність мовних задач; евристичність предмета спілкування; евристичність змісту спілкування й евристичність мовних засобів. Евристичність є провідною ланкою в роботі, є відповідність прийомів роботи

характеру говоріння в психологічному й комунікативному плані.

Ще один вид говоріння – самостійність, вона допомагає в подоланні мовного бар'єра. Самостійність – якість говоріння, як діяльність проявляється в тому, що говоріння, як правило, відбувається без запозичення думок від попередньо прочитаних чи запозичених джерел; без опору на повні або часткові записи того, що використовується в мові; без опору на ілюстративні зображення об'єктів висловлювання, без звертання до рідної мови [5, с. 5–23].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що мовний (комунікативний) бар'єр залишається актуальною проблемою сьогодення. Підходи до її вирішення й шляхи розв'язання – різноманітні, але неможливо виокремити якийсь один метод, оскільки це є суто індивідуально. Більшість дослідників цієї тематики схиляються до того, що найбільш дієвий принцип – це постійна практика мови. Учитель неодмінно повинен бути особистістю, розвиватися й допомагати студентам у подоланні мовного бар'єра. Доцільним є використання комунікативної компетенції, акцент на створенні тематичних ситуацій, наближених до реальності, а не копіювання й заучування розмовних тем, використання евристичного виду говоріння. Необхідно, щоб учитель підбирав такі навчальні ситуації, які дозволять студентам виявляти здатність творчо й оригінально мислити, знаходити нестандартні рішення у створеному на занятті середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брандт А. Як подолати мовний бар'єр. URL: <https://greenforest.com.ua/journal/read/yak-podolati-movnij-barr>.
2. Гавриленко К. Способи подолання мовного бар'єру у навчанні говорінню іноземною мовою. *Іншомовна освіта у вищій технічній школі: методи, підходи, технології: III Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 2013. URL: <http://www.kamts1.kpi.ua/node/910>.
3. Гупал М. Комунікативні бар'єри на початковому етапі вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей та шляхи їх подолання. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання: збірник наукових праць*. Випуск 47 / За заг. редакцією проф. О. Матвієнко, укладач – доц. В. Кудіна. К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. 175 с.
4. Комунікативне викладання мови. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
5. Пассов Е. Коммуникативный метод обучения иномязычному говорению. 2-е изд. М.: Просвещение, 1991. 223 с.
6. Сопілко Н. Подолання психологічних бар'єрів під час навчання іноземної мови. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_4_25.
7. Щербань І. Подолання комунікативних бар'єрів на заняттях з іноземної мови. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/719>.

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗООФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

SEMANTIC-PRAGMATIC PECULIARITIES OF ZOO-PHRASEOLOGISMS

Семенова О.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької та іспанської мов
Горлівського інституту іноземних мов
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»*

У статті на матеріалі французької мови проаналізовано морально-інтелектуальні якості людини з використанням фразеологізмів з анімалістичним компонентом, які відображають одну з романських мовних картин світу. Здійснено спробу порівняти поведінку тварин і птахів із характером та манерами людини.

Ключові слова: зоофразеологізм, зоонім, метафоричне вживання, антропоцентричність, фразеологічна одиниця.

В статье на материале французского языка проанализированы морально-интеллектуальные качества людей с использованием фразеологизмов с анималистическим компонентом, которые отражают одну из романских языковых картин мира. Предпринята попытка сравнить поведение животных и птиц с характером и манерами человека.

Ключевые слова: зоофразеологизм, зооним, метафорическое употребление, антропоцентризм, фразеологическая единица.

The article analyzes moral-intellectual qualities of a person used in French animalistic phraseologisms which reflect one of the Romanic linguistic world views. An attempt has been made to compare the behavior of animals and birds with a disposition and manners of a person.

Key words: zoo-phraseologism, zoonym, metaphorical use, anthropocentricity, phraseological unit.

Постановка проблеми. Вивчення фразеологічної семантики – одне з найактуальніших завдань сучасної лінгвістики. На даному етапі розвитку філології вчені проявляють активний інтерес до визначення внутрішньої організації фразеологічних одиниць. У полі зору лінгвістів знаходиться не формальна, а глибинна (семантична) структура фразеологізмів.

Вивчення проблеми фразеологічного корпусу мови має давні традиції. Вже майже протягом століття фразеологія дає якісний матеріал для досліджень, про що свідчить значна кількість лінгвістичних розвідок із цього питання у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Для того щоб образно дати характеристику будь-якій людині, в більшості країн світу використовують її порівняння з тваринним світом. Зооморфізми допомагають описати різноманітні інтелектуальні та моральні якості людини. В основному образи тварин використовуються з негативною експресією, позитивні характеристики зустрічаються значно рідше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження стали праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених-лінгвістів і теоретиків дискурсу, як: Е. Бенвеніст, Т.А. Ван Дейк, І.Б. Штерн, О.О. Балабан, С.В. Єлісеєва,

О.О. Селіванова, Н.В. Шерстюк, О.М. Бабкін, М.М. Шанський, В.П. Жуков та ін.

Фразеологізми відіграють важливу роль у кожній мові. На їхню структуру звертає увагу багато сучасних лінгвістів. Фіксовані фрази – частина культури, і ми повинні знати їхню структуру і семантику, тому що без цього знання дуже важко зрозуміти менталітет носіїв тієї чи іншої мови.

Постановка завдання. Мета статті – на матеріалі французької мови проаналізувати морально-інтелектуальні якості людини з використанням фразеологізмів з анімалістичним компонентом.

Виклад основного матеріалу. Основою для такого лінгвістичного явища, як мова, є слово. Це невичерпне джерело інформації про світ, людину та її місце у цьому світі. Люди використовують слова для найменування об'єктів, явищ, дій, якостей, характеристик та інших людей. Це постійний і природний процес. Опис людей за допомогою фразеологізмів із зоокомпонентом – невід'ємна частина цього процесу. Тому зооніми являють собою не випадкове й абсолютно визначене лінгвістичне явище, яке вимагає, як і кожен мовний процес, ретельного дослідження. Крім того, групи слів, сполучені з елементами з тваринним компонентом, – важлива частина словника сучасної французької мови, вони характеризуються

частотою використання і належать до активного лексичного запасу, що визначає їх безумовне наукове і практичне значення.

Інтерес до дослідження таких фразеологізмів пояснюється тим, що в образах, створених за допомогою зоонімів, розкриваються риси тварин, які людина переймає на себе. Для характеристики своєї поведінки, зовнішності або способу життя людина обирає тих тварин, звички і спосіб життя яких їй добре знайомі. Таким чином, інтерпретація зооморфного образу й аналіз фразеологізмів з анімалістичним компонентом дозволяють виявити особливості уявлення людини про саму себе і про світ, що її оточує.

Кожен учений по-своєму інтерпретує термін «фразеологічна одиниця», через це існує величезна кількість визначень. На нашу думку, одне з найбільш чітких і вдалих визначень, в якому об'єднуються основні ознаки фразеологізму, дав О.В. Кунін. Він трактував фразеологізми як «лексично цілісні мовні одиниці, які мають стійкий характер» [2, с. 153].

Поняття фразеологічної одиниці досить багатогранне. Насамперед варто розглядати особливості її функціонування в тому чи іншому суспільстві, а не лише її структурну сторону. Серед французьких фразеологічних одиниць (далі – ФО) виділяють функціональні, структурні та семантичні.

Соціально-культурний контекст вважається частиною картини світу народу-носія мови. Дослідження ФО в контексті культури дозволяє виявити національну специфіку в значенні ФО, ставлення народу до явищ навколишньої дійсності.

Коли ФО включається в контекст, має місце заміна віртуального (парадигматичного, системно-мовного) значення актуальним (синтагматичним) [1, с. 74]. При цьому парадигматичне і синтагматичне значення можуть збігатися, тобто ФО виступає в узуальному значенні. Під впливом контексту нерідко спостерігається зміна структури значення ФО, яка зазвичай призводить до розбіжності між парадигматичними та синтагматичними значеннями. Таким чином, контекстне оточення зачіпає конотативно-прагматичні ознаки ФО. Це призводить до втрати ФО ознаки ситуативної оцінки (в контексті у ФО знімається ситуативність оцінки, і ФО набуває позитивну або негативну оцінку).

У лексиці будь-якої мови світу зооніми являють собою досить специфічний пласт. Саме зоонім відображає відмінності в національних культурних уявленнях, психологічних, ментальних і соціальних особливостях і різноманітних звичаях, властивих певному мовному співтовариству і культурі загалом.

Зооніми представляють собою досить складні мовні одиниці, які володіють значним інформаційним потенціалом. Зооніми виконують різні функції в мові. Багаторічний накопичений досвід спілкування людства з домашніми і дикими тваринами є засобом освоєння та оцінки навколишнього світу. Образи, пов'язані з тваринами, присутні у всіх мовних пластах. Спілкування з живою природою призвело до того, що людина ставить себе на найвищий щабель розвитку тваринного світу та порівнює різноманітні власні негативні якості з поведінкою тварин.

Національна специфіка фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом проявляється в різних видах людської діяльності, рисах характеру, позитивних або негативних особистісних якостях людей. Джерелами національно-специфічних особливостей фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом слугують відмінності тваринного світу, особливості життя, характер трудової діяльності, цінності, історичні умови формування мови і багато інших чинників.

Образ-символ тварини сформувався під впливом різних повір'їв і забобонів. Тому могло існувати декілька думок щодо певних тварин. На наш погляд, фразеологічні компоненти-назви тварин, які мають подвійну природу, тобто характеризують людину як позитивно, так і негативно, викликають особливий інтерес.

Таким чином, ми вважаємо, що висока активність анімалістичної лексики у формуванні фразеологічних одиниць знаходить своє пояснення поза сферою мови, в особливих відносинах «людина-фауна».

Здійснивши аналіз метафоричних вживань зоонімів у французькій мові на матеріалі фразеологічного словника [3], ми виявили три основні групи назв французьких тварин.

Перша, досить велика група включає зооніми, що мають однакові метафоричні вживання в багатьох мовах, наприклад:

лисиця, renard (m) – хитра людина;
вовк, loup (m) – жадібна людина;
лебідь, cygne (m) – сумна людина;
риба, poisson (m) – моторна людина;
жираф, girafe (f) – даремна людина;
свиня, cochon (m) – неохайна людина;
кролик, lapin (m) – боягузлива людина;
равлик, escargot (m) – повільна людина;
півень, coq (m) – зарозуміла людина;
ягничка, mouton (m) – бідна людина;
бабак, marmotte (f) – втомлена людина;
собака, chien (m) – віддана людина;
жаба, crapaud (m) – потворна людина [7].

До другої групи належать ті назви тварин, які розрізняються деякими метафоричними сенсами в мовах, наприклад:

курка, poule (m) – удаваний і симулянт;
орел, aigle (m) – сильна людина;
ворона, corbeau (m) – песиміст;
верблюд, chameau (m) – зла людина [6; 7].

Третю групу становлять зооніми, іншомовні аналоги яких не було метафоризовано, наприклад:

chateau (m) – твереза людина;
dindon (m) – дурна людина;
cigogne (m) – турботлива мати;
rat (m) – начитана людина;
oie (m) – ошуканець;
colombe (m) – м'яка людина;
baleine (m) – працююча людина;
canard (m) – змерзла людина [6; 7].

У французькій мові розроблено цілу систему метафоричних значень назв тварин, наприклад:

abeille (f) – працююча людина;
crocodile (m) – лицемірна людина;
herisson (m) – людина з важким характером;
cheval (m) – працююча людина;
renard (m) – хитра людина;
staraud (m) – страшна людина;
coq (m) – зарозуміла людина;
lion (m) – сміливець;
mouton (m) – бідна людина;
vache (f) – дурна, нерозумна людина;
poisson (f) – притна людина [6; 7].

Перераховані вище показники використовуються як загальні для чоловіків і жінок. Але за деякими зоонімами закріплюються значення, диференційовані за статеву ознакою:

bois (m) – неприємний чоловік;
cochon (m) – неохайний чоловік;
dindon (m) – дурний чоловік;
poule (f) – дурна жінка;
coq (m) – самозакоханий чоловік;
escargot (m) – повільна людина;
chat (m) – хитрун;
lion (m) – хоробрий чоловік;
touché (m) – образлива жінка [6; 7].

Окрім конкретних видів тварин, у французькій мові можна виокремити родові метафоричні значення. Так, птахи символізують:

– дурість і легковажність:
linotte (f) – безглузда людина;
poule (f) – дурна жінка;
 – простодушність і наївність:
pigeon (m) – простодушна людина;
mouton (m) – наївна людина;
lapin (m) – наївна, боягузлива людина [6].

Найменування членистоногих здебільшого асоціюються зі шкодою, брудом, небезпекою для здоров'я. Наприклад:

rise (m) – брудна, бридка людина, з якою не можна мати справу, або брудне, неприбране приміщення;

touché (f) – хитра людина;
arraigne (f) – божевільна людина;
guêpe (f) – пліткар;

ver (m) – дуже бідна людина, що має матеріальні проблеми [7].

Плазуни, наприклад, представляють для людини велику небезпеку, вони злі й невловимі. Наприклад:

vipère (m) – бридка, гнила в душі людина;
lézard (m) – лінива, неповоротка людина;
grenouille (f) – людина, яка розтрачує чужі гроші;

couleuvre (m) – ненадійна людина [7].

У французькій мові зооніми є найважливішою частиною номінативної лексики та джерелом створення метафор. Метафори зумовлюються загальнолюдськими психічними закономірностями. Але кожен народ відмічає з безлічі ознак об'єктів ті, які відповідають його характеру, способу життя, свідомості.

Вивчення фразеології як засобу відображення менталітету певного етносу має величезне значення сьогодні, оскільки фразеологізм, будучи надбанням народної національної мовної свідомості, стає найважливішим засобом концептуального членування та освоєння світу. Фразеологічні одиниці найбільш яскраво передають багатий досвід народу, його побут, у них проявляється вся унікальна специфіка культури. Вивчення фразеологічного фонду мови сприяє вивченню традицій, світогляду конкретного мовного колективу, виявленню національних рис характеру, а також особливостей менталітету. Зооніми, що виступають у ролі компонентів фразеологізмів французької мови, є позначеннями представників різних видів тварин: ссавців, плазунів, земноводних, риб, членистоногих.

Висновки. У результаті аналізу метафоричних вживань зоонімів у французькій мові нами були виявлені три основні групи назв французьких тварин. Перша група включає зооніми, що мають однакові метафоричні вживання в декількох мовах (36%). До другої групи відносяться ті назви тварин, які відрізняються деякими метафоричними сенсами в мовах (44%). Третю групу становлять зооніми, іншомовні аналоги яких не піддаються метафоризації (20%). Сприйняття фразеологізмів з анімалістичним компонентом у французькій мові сильно відрізняється.

Основним засобом утворення фразеологічних одиниць є метафоризація, тобто приховане порівняння одного класу об'єктів з іншим. За метафоризації властивості або дії, характерні для одного об'єкта, зіставляються з властивостями або діями, які характерні для іншого об'єкта або ж відносяться до іншого аспекту цього класу. Одним із параметрів метафоризації є антропоцентричність, що не дивно: культура нерозривно пов'язана з людиною, вона є продуктом людської діяльності і знаходить своє відображення в мові. Таким чином, коли ми говоримо про антропоцентричні фразеологічні одиниці, ми маємо на увазі фразеологізми, в яких людина описується за допомогою об'єктів, що її оточують.

Більшість фразеологізмів із компонентом-зоонімом еквівалентні. Цей факт пояснюється тим,

що у представників різних культур збігається уявне відображення дійсності. Однак мовна картина світу у представників різних народів усе ж відрізняється, тому багато фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом мають безеквівалентні значення, які є зрозумілими тільки для носіїв певної культури.

Зоофразеологізми сьогодні все більше привертають до себе увагу вчених-лінгвістів, філологів-любителів та інших дослідників, які шукають у мові відображення соціальних процесів, вираження оцінки подій та витоків різних мовних явищ. Дослідження фразеологізмів та паремій французької мови з компонентом-зоонімом знаходиться ще на початковій стадії, тому ця наукова нива є перспективною і має цілий ряд аспектів, які чекають своїх дослідників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бизюков Н.В. Семантико-прагматический потенциал фразеологических единиц сферы человеческих отношений современного французского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2008. 178 с.
2. Кунин В.В. Фразеология французского языка. Москва: Высшая школа, 1997. 519 с.
3. Новый большой французско-русский фразеологический словарь: более 50000 выражений / под ред. В.Г. Гака. Москва: Медиа, 2005. 520 с.
4. Удилова Т.Н. Характеристика порівняльних фразеологізмів з компонентом-зоонімом у французькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. № 55. С. 262–264.
5. Юзьвяк О.О. Національно-культурна специфіка зоонімів на прикладах фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов. *Філологічні науки. «Молодий вчений»*. 2015. № 6 (21). С. 105–108.
6. Cabard P., Chauvet B. L'étymologie des noms d'oiseaux. Paris: Belin, 2003. 594 p.
7. Rat M. Dictionnaire des expressions et locutions traditionnelles. Paris: Larousse, 2014. 464 p.

LINGUISTIC AND STYLISTIC FUNCTIONAL CATEGORIES OF THE TEXT

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ КАТЕГОРИИ ТЕКСТА

Suvorova S.A.,

*Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor,
English Language Teacher at the Department of Foreign Languages,
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture*

Chyghyko I.V.,

*English Language Teacher at the Department of Foreign Languages,
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture*

Halchenko I.O.,

*English Language Teacher at the Department of Foreign Languages,
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture*

In this article, an attempt was made to identify functional and style modifications of selected text categories. Taking into account the analysis of the scientific situation, consideration of the problem requires a preliminary discussion of the very concept of a text category and a set of text categories.

Key words: communication, functional-style approach, concept, basis, consciousness, factors.

У цій статті зроблена спроба виявлення функціонально-стильових модифікацій обраних текстових категорій. Беручи до уваги аналіз наукової ситуації, розгляд проблеми вимагає попереднього обговорення самого поняття текстової категорії і набору текстових категорій.

Ключові слова: комунікація, функціонально-стильовий підхід, концепція, основа, свідомість, фактори.

В этой статье сделана попытка выявления функционально-стилевых модификаций избранных текстовых категорий. Принимая во внимание анализ научной ситуации, рассмотрение проблемы требует предварительного обсуждения самого понятия текстовой категории и набора текстовых категорий.

Ключевые слова: коммуникация, функционально-стилевой подход, концепция, основа, сознание, факторы.

Stylistics and text linguistics are both independent and correlative categories. What unites them? They are united by a common object of study – the text, because speech is carried out in the form of speech devices – texts with properties of direction of speech action, its separation and connectedness, defined for them, etc. “A person does not speak separately invented sentences, but a single conceived text” [9, p. 108]. The communicative approach to the object is also peculiar to the functional stylistics and linguistics of the text. All speech is perceived as an activity emanating from the subject and directed to the addressee, and the text is its materialized result, in which the objective-informational content is concluded.

However, taking into account this generality, the methods of creating and developing functional stylistics and linguistics of the text turned out to be different due to the specifics of the scientific study of this subject.

The purpose of functional stylistics is to identify different types of literary language, which corresponds to different extralinguistic factors in their complex. At the same time, for the functional-style approach, abstraction from the text as a separate

structural and content unit, as a speech work, is characteristic. Different sets of existing texts of the same type are conventionally taken as one text, which is quite legitimate, since stylists are interested in the language reflection of the totality of extra-linguistic conditions as a whole. The united text, the “text of the whole speech”, connected with a certain sphere of activity, is presented in the aspect of the level conception of the language. Functional stylistics experts often avoid the term text, for example, the following statement: “The concept of style is the result of an abstract generalization based on speech data, selected for fundamental similarity based on experience and intuition” [2, p. 4].

The extralinguistic, social basis of the stratification of a literary language asserts the functional-style concept, going back to the works of V.V. Vinogradov and scholars of the Prague linguistic circle. In the 1960s – 1980s, a detailed substantiation of this concept was developed in linguistics with the identification of a set of main extralinguistic factors and a level description of the functional styles of the Russian language was made (see the works of M.N. Kozhina,

A.N. Vasilyeva, D.N. Shmeleva, O.B. Sirotinina, N.M. Razinkina and many other researchers). It is impossible not to note that this concept is the only one (known, for example, the classification of functional styles based on language functions, coming from [3; 4]) or generally accepted (see, for example, the polemical work of [14]) but its provisions are undisputed. First, this is the very core of the concept – an indication of the “dictating” role of extralinguistic factors, as well as the determination of their set and degree of importance. When classifying styles, M.N. Kozhina writes the following about its basis: “<...> such a basis is the communicative-cognitive purpose of a language in the process of speech activity, that, language is real consciousness, the reality of thought is in the process of communication” [12, p. 29]. And then: “A similar classification is presented in the well-known division of the speech continuum into such socially significant areas of communication that are correlated with activities corresponding to the forms of public consciousness as an extralinguistic basis of division, closely related to language” [12, p. 29].

Naturally, the specific qualities of the style are determined not only by the main factors discussed above, but also by other extralinguistic factors, such as the nature of communication, the typical status of the addressee, and others (for the most complete outline of the style factors) [2]. These factors exist in terms of the specific speech quality of the text, all of which can serve as a starting point for stylistic analysis.

The nature of functional linguistics is extremely diverse. It defines the theory of speech, understood “as a social speech activity, as the use of the language system in social spheres” [11, p. 18]. What is the purpose of this theory? This is the definition of its own (functional, speech) system in the field of each functional type of language. The presence of a speech system along with a language one in modern linguistics is defined as follows, for example: “A text is a unit not of a language system, but a speech, communicative one. It has its own laws of structure and functioning, different from linguistic units, although it consists of them” [20, p. 18].

The defining communicative features for speech consistency are those that are characteristic only of a functioning language (in the F. de Saussure’s dichotomy – parole). This is a higher order of consistency than that of the language. Language and speech systems are differently oriented. M.N. Kozhina writes: “In the described <...> usually language system <...> obviously, if not exclusively, the orientation towards the cognitive, cognitive function of the language prevails (conditionally: denotative-differen-

tial, associated with the “division of the world”), and not on the communicative, not on the speech activity” [11, p. 11]. The speech system is focused on the situation of speech activity, and is determined by the selection and composition of language means and is a system of statistical type. It has its own system of units, which can serve not only signs of all levels of the “communicative” language system selected from its foundation according to the principles of target significance and frequency in a group of texts, but also methods and techniques for organizing them in this group of texts (conditionally: speech paradigmatic), as well as its own methods of compatibility, determined by the sum of extra-linguistic circumstances and the target setting of the subject of speech (speech syntagmatics).

The linguists-researchers of modern times are moving more and more actively from the level statistical description of speech styles to the search for speech consistency. This search goes in different directions. It is very important, that the source is the understanding of speech givenness and the realization of the transformed cognitive-communicative activity of the subject (see the work of M.P. Kotyurova [13]). This approach is defined as the identification of the denotative systematic of functional styles. A different approach is connected with shifting the attention of researchers from a set of language means of a functional style to their interaction and organization. In these cases, the functional style uses the concept of “text” and uses it as the starting point of the study.

It is interesting that, in contrast to the functional style, the text linguistics focuses on the text not as a speech given, but as an independent, complete, holistic, separate speech given. The subject of scientific research exists here in the typical structural and content properties of the whole text, and at first, there are issues of organizing a complex whole, the relationship of language units within the speech work. It is very important that the concept of “text” for this linguistic direction is its name (the proposed alternative terms “text”, “textology” are also based on the basis of the word text).

In the works of V.V. Vinogradov, A.A. Potebni there are interesting and important observations, thoughts concerning the concrete implementation of the analytical approach concerning texts, although the question of the linguistic concept of the text appeared later.

Studying units are larger than a sentence (superphrasal unities, or complex syntactic integers), in the 1970s, text linguistics came to the study of complete speech works (for an overview of the formation of text linguistics) [19; 18]. This is characterized by a search for new theoretical concepts, a new text theory.

The theoretical basis for this stands out quite consistently: it is in functional style, in communicative, in activity-based basis. Solely linguistic signs do not determine the analyzed essence, since the text is a product of purposeful speech activity that is two-sided: the speech activity of the addresser implies a more or less adequate perception of the text by the addressee [9, p. 11; 25, p. 42]. The addressee is no less important than the addresser: "... an event of the life of the text, that is, its true essence, always develops at the turn of two consciousnesses, two subjects" [26, p. 42]. What is the connecting link between them? It is a text. It is a "transformed form of communication" [26, p. 42], "a communicative unit of the highest level" [18, p. 14]. Adequate perception of the text implies a general presupposition of the communicative partners, which includes knowledge of the language of the message, situations and necessary encyclopedic knowledge [23, p. 7]. The semantic content of the text is formed initially in the internal speech of the subject – the sender of speech as a condensed concept [9]. The further development of the author's intention, the communicative task takes into account the forecast of his perception, so that the text in its final material expression represents "the product and subject of the speech activity of the author and the addressee" [16, p. 7].

There is no doubt that the text is an "island of organization" [5], a complex whole, created according to certain laws. In search of these laws, the set and the ratio of text-forming parameters, researchers go in different ways. The monograph of I.R. Halperin "Text is an object of linguistic research" [5], in which a multidimensional approach to the text is studied, and this approach is much wider than the actual language one, received an ambiguous attitude. There is also a well-known approach to the text as a hierarchy of predicates, going back to the ideas of N. I. Zhinkyia and developed as a concept in the works of V.D. Tunkel and T.M. Dridze.

Non-uniform aspects of these and other concepts are considered within each of them. For example, the terms "information", "subtext", "prospaction" and "retrospection" [5] are the original terms of computer science and literature; "The purpose of the message", "logical thesis" [7; 8] are informative-targeted, psycholinguistic concepts; "Volume-pragmatic articulation" [5], "communicative block" are compositional and text terms; "Theme", "Rema" are the concepts of actual division, and syntactic. These moments are to a certain extent natural, since such a complex phenomenon, as a text cannot receive a "plane" scientific interpretation. Nevertheless, at the same time it becomes clear that it is too early to speak about the

integral, established concepts of the semantic structure of the text.

The existing global text-forming features cannot yet be considered as determined in their absolute and relative significance. Often they include integrity (integrity, integrativity), cohesion (cohesion), and completeness (completeness), separation. Such signs are not adjacent. Thus, integrity "does not relate directly to linguistic categories and units and has a psycholinguistic nature" [15, p. 12]. Connectivity is logical-linguistic in nature and has a distinct formal expression, which is why attempts to identify the structure of the text began precisely with its study first in the framework of utterance (superphysic unity and complex syntactic whole), and then the whole text. Completeness, according to A.I. Novikov [20], is actually a meaningful category, distinguished based on development, consistency, and internal coherence. A number of questions remain controversial, for example: is connectivity a condition for achievement and are means of creating integrity. Is it an independent text-forming feature; or does the notion of integrity incorporate the notion of separateness? How do completeness and integrity correlate? Because the latter is also connected with the content side of the text [27].

Analysis of conceptual decisions is in the works of such scientists as I.R. Halperin, O.I. Moskalskaya, E.V. Sidorov, A.I. Novikov, Ya. Turaeva, I.Ya. Chernukhina and others, allows approving the term "text category" as a working concept as a typological feature of a text. The example and interpenetration of such features can clarify the structure of the text semantics. There is such quite real idea that the modern stage of text linguistics is the stage of identifying, and a set of text categories and determining their language expression. Each language incarnation for the text category necessarily corresponds to the extra-linguistic determination of the given text and the group of texts of the same type in this regard. The linguistics of the text is increasingly converging with the functional stylistics, and these sciences are able to complement each other, speaking beyond their limitations, are already conscious in both areas. Functional style, a certain difficulty is found in understanding the speech system, see: "The preference given to the functional presentation of the material involuntarily causes such fragmentation of linguistic phenomena, which makes it difficult to see their system properties and connections" or: "The fuller, deeper, more detailed description of lexical-semantic and grammatical features of styles, and the less clear is the stylistic specificity of each type of speech" [21, p. 16]. Linguistic scholars engaged in text practically have no opportunity to conduct analysis at the level of

a functioning language as a whole. If we consider this, then the textual structural variant will turn out to be so poor and naked that its definition loses all meaning. Therefore, text researchers either work within the framework of a single functional style (L.P. Doblav, P. Kotyurova, A.I. Mamalyga, L.M. Maydanova, E.A. Referrovskaya, I.Ya. Chernukhina), or they use textual juxtaposition of styles (I.R. Halperin, O.N. Grishina, A.A. Strizhenko, L.I. Kruchinina). Then these studies allow us to conclude that textual categories have functional and style specificity, and combined studies that functional styles have originality at the text level.

Now many works relate to the border area of the interaction of functional style and text linguistics. These are collections of articles (for example, "Text in the Functional and Style Aspect" and other scientific works. The first monographs in which the comparison of textual features of different functional styles is a special subject of study [28].

It is interesting to know that research work uniting functional stylistics and linguistics of the text has not yet gained its full strength and, probably, "scatter", the lack of unity or even similarity of many scientific positions will exist for a long time, and this is due primarily to the lack of a clear idea in science set and ratio of textual categories.

In this article, an attempt was made to identify functional and style modifications of selected text categories. Taking into account the analysis of the scientific situation, consideration of the problem

requires a preliminary discussion of the very concept of a text category and a set of text categories.

In the beginning we would like to note that the text can be understood, firstly, as a material object that has a certain informational content (effective-static aspect of the text), and secondly, as an assertion of the staged implementation of the textual author's intention (dynamic aspect of the text). Structural and substantive properties of the text can be analyzed and studied in both aspects, but, of course, the difference in research goals and conclusions will be very great. In the first case, the purpose may be the analysis of the text of its content structure, in the terminology of A.I. Novikov, "the internal form of the text" [20, p. 22–23], which naturally takes a logical-linguistic character (see numerous works relating to definitions of the logical scheme (semantic grid, information "tree") of the text). This is the starting point from the direct linguistic matter of the text: the immediate linguistic components, the minimum units of the text are analyzed, as a result of which the "vertical" structure of hundred.

In the second case, the directly perceived language material of the text is considered throughout its length, so that the main focus shifts to the manifestation of text categories and the whole analysis remains in linguistics, more precisely, linguistic stylistics, and the defined structure of the text can be called "horizontal" or "Plane". The proposed article corresponds to this analysis, which is characterized by the definition of the formal semantic properties of the text.

REFERENCES:

1. Vasilyeva A.I. Levels of stylistic abstraction and basic level sections of functional style. *Basic concepts and categories of linguistic stylistics*. Perm, 1982. P. 34–42.
2. Vasilyeva A.N. On the Whole Complex of Style-Determining Factors at the Level of Macostiles. *Functional Stylistics: Style Theory and Their Language Realization*. Perm, 1986. P. 3–12.
3. Vinogradov V.V. On the theory of artistic speech. M., 1971. 240 p.
4. Vinogradov V.V. Problems of Russian stylistics. M., 1981. 320 p.
5. Halperin I.R. Text as an object of linguistic research. M., 1981. 139 p.
6. Grishina O.N. Problems of contextual division of the text in the style of the language of artistic and scientific prose. *Functional styles and teaching of foreign languages*. M., 1982. P. 52–68.
7. Dridze T.M. Text as a hierarchy of communication programs: (informative-targeted approach). *Meaning perception of a speech message*. M., 1976. P. 48–57.
8. Dridze T.M. Language and social psychology. M., 1980. 224 p.
9. Zhinkin N.I. Speech as a conductor of information. M., 1982. 159 p.
10. Kozhina M.N. To the foundations of functional stylistics. Perm, 1968. 251 p.
11. Kozhina M.N. On the relation of stylistics and linguistics of the text. *Functional style of scientific prose*. M., 1984. P. 3–17.
12. Kozhina M.N. Language and style in the functional aspect: On the definition of the subject and structure of stylistics. *Basic concepts and categories of linguistic stylistics*. Perm, 1982. P. 15–34.
13. Kotyurova M.P. On the extralinguistic foundations of the semantic structure of a scientific text: (Functional and stylistic aspect). Krasnoyarsk, 1988. 170 p.
14. Lapteva O.A. On the linguistic basis for the identification and differentiation of varieties of the modern Russian literary language. *Question of linguistics*. 1984. № 6. P. 54–68.

15. Leontiev A.A. Saying as a subject of linguistics, psycholinguistics and communication theory. *Text syntax*. M., 1979. P. 18–36.
16. Maidanova L.M. Essays on practical style: For student journalists. Sverdlovsk, 1986. 184 p.
17. Mamaliga A.I. The structure of the newspaper text. Kiev, 1983. 137 p.
18. Moskalskaya O.I. The grammar of the text. M., 1981. 183 p.
19. Nikolaeva T.M. Linguistics of the Text: Current State and Prospects. *New in Foreign Linguistics*. M., 1978. Vol. 8. P. 5–42.
20. Novikov A.I. Text semantics and its formalization. M., 1983. P. 215.
21. Odintsov V.V. Stylistics of the text. M., 1980. P. 263.
22. Razinkina N.M. On the Stability of the Functional Style. *Question of linguistics*. 1986. № 4. P. 114–119.
23. Referovskaya E.A. Linguistic studies of the structure of the text. L., 1983. 215 p.
24. Sidorov E.V. On the Systematicity of Text Semantics. *Text and Culture: General and Particular Problems*. M., 1985. P. 174–180.
25. Sidorov E.V. Communicative Principle of Researching Text. *Izv. Academy of Sciences of the USSR. Ser. lit. and lang.* 1986. Vol. 45. № 5. P. 425–432.
26. Sorokin Yu.A., Tarasov Ts.F., Shakhnarovich A.M. Theoretical and applied problems of communication. M., 1979. P. 327.
27. Stepanov G.V. Integrity of the artistic image and linguistic unity of the text. *Text Linguistics: Materials of scientific conf.: in 2 parts*. M., 1974. Part 2. P. 72–76.
28. Strizhenko A.A., Kruchinina L.I. About the features of the organization of texts relating to different functional styles. Irkutsk, 1985. 176 p.
29. Tunkel V.D. On the issue of oral transmission of a speech message : dis. ... cand. filol. sciences. M., 1964.
30. Turaeva Z.Ya. Linguistics of the text. M., 1986. 126 p.
31. Chernukhina I.Ya. Essay on the style of artistic prose text: factors of text formation. Voronezh, 1977. 207 p.
32. Chernukhina I.Ya. Elements of the organization of artistic prose text. Voronezh, 1984. 115 p.

УДК 81'42:811.133.1

ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ

GENDER SPECIFICS OF COMMUNICATION

Хайдар Д.М.,

аспірант кафедри романської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Розглядається вплив гендеру в комунікації, його зв'язок із соціальним статусом і роллю, співвідношення понять «статус», «роль» і «гендер». З'ясовано, що аналізовані параметри соціальної ідентичності конструюються в інтеракції. Зроблено висновок про те, що дослідження гендерної специфіки комунікації вимагає залучення до аналізу всього комплексу параметрів соціальної ідентичності.

Ключові слова: комунікація, гендер, статус, роль, соціальна ідентичність.

Рассматривается влияние гендера в коммуникации, его связь с социальным статусом и ролью, соотношение понятий «статус», «роль» и «гендер». Выяснено, что рассматриваемые параметры социальной идентичности конструируются в интеракции. Сделан вывод о том, что исследование гендерной специфики коммуникации требует привлечения к анализу всего комплекса параметров социальной идентичности.

Ключевые слова: коммуникация, гендер, статус, роль, социальная идентичность.

The influence of gender in communication, its connection with social status and role, the relation of concepts of status, role and gender are addressed. It was found out that the analyzed social identity parameters are constructed in the interaction. The conclusion is made that research on the gender specificity of communication requires the inclusion of a whole set of parameters of social identity.

Key words: communication, gender, status, role, social identity.

Постановка проблеми. В умовах лінгвістичного повороту в гуманітарному знанні простежується формування нового погляду на роль і функціонування мови в суспільстві. У ряді наукових праць спостерігається зростання інтересу до комунікативної взаємодії індивідів, до ідей соціального конструювання як області, в якій відбувається «відтворення» базових соціальних відносин [3; 6; 9].

В контексті нових методологічних настанов простежується осмислення статі як соціального конструкту, що сприяло виникненню поняття «гендер». Категорії «стать», «вік», «статус», «етнічність» визнані такими, що конструюються соціально і культурно [10].

Гендерний напрямок вивчення мовлення є актуальною науковою парадигмою. Сучасний стан гендерної лінгвістики тісно пов'язаний з поширенням і розвитком антропологічного підходу до вивчення мовленнєвих явищ і дискурсу. Сьогодні гендерні мовознавчі дослідження, загальною метою яких є вивчення кореляції вживання мовленнєвих засобів і статевої приналежності мовця, становлять один з найважливіших складників антропоцентричної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям роботи слугують надбання гендерної лінгвістики, зокрема дослідження зарубіжних і вітчизняних мовознавців, в яких комунікативна поведінка мовців розглядається з точки зору їхніх соціальних статусів (Д. Кемерон, Х. Котхоф, Д. Таннен, А.В. Кириліна, А.П. Мартинюк), теорія соціального конструктивізму (П. Бергер, Т. Лукман). У сучасному мовознавстві принципи лінгвістичного дослідження гендеру в комунікативній інтеракції сформульовано в працях А.В. Кириліної, О.С. Гриценко, Дж. Коатс, Х. Котхоф та ін. Попри численні розвідки, присвячені дослідженню прагматичних і дискурсивних характеристик діалогічного мовлення, залишаються не до кінця вирішеними питання конструювання в комунікації параметрів соціальної ідентичності з урахуванням гендерних чинників.

У руслі сучасних мовознавчих досліджень гендеру загальною метою є вивчення кореляції вживання мовленнєвих засобів і статевої приналежності мовця. Гендер розглядається як відносно автономний від біологічної статі соціальний конструкт, який створюється в комунікації. У межах теорії соціального конструктивізму гендер розуміється як категорія насамперед соціального порядку (Р. Конел, Х. Котхоф) і тим самим належить до прагматичних характеристик мовця [7]. У нашій науковій розвідці гендер розуміємо як

параметр мовної особистості в аспекті соціальної або соціокультурної статі, сформований згідно з нормами певної культури.

Постановка завдання. В умовах розширення меж лінгвістики особливої актуальності набуває вивчення мовленнєвої практики й екстралінгвістичних факторів, що необхідні для адекватного продукування і розуміння повідомлення та сприяють створенню багатоаспектного уявлення про учасників комунікативної взаємодії, зокрема в гендерному аспекті. Ми ставимо за мету висвітлити основні аспекти гендерної специфіки комунікації, що підготує ґрунт для подальшого вивчення і опису способів вираження згоди/незгоди на матеріалі французької мови. Поставлена мета насамперед передбачає вирішення завдання встановити кореляцію таких параметрів соціальної ідентичності, як гендер, статус і роль.

Виклад основного матеріалу. Поняття «соціальний статус» і особливо «соціальна роль» виявляють множинність інтерпретацій в науковій літературі. Поняття «роль» займає центральне місце в соціологічних концепціях «рольових теорій» (Р. Лінтон, І. Гофман тощо). З точки зору Р. Лінтона, особливе значення має соціокультурна природа рольових приписів, їх зв'язок із соціальною позицією, тобто статусом особистості. У подальших дослідженнях у руслі функціоналізму стверджується, що побудова ролі веде до вироблення послідовних і повторюваних зразків поведінки. На думку послідовників ідей Р. Лінтона, ролі є приписами, очікуваннями щодо поведінки, властивої певному статусу. «Ролі відображають сукупності соціально зумовлених атрибутів і очікувань, пов'язаних із певними соціальними позиціями». Автори відзначають, що коли люди займають різні соціальні позиції, «їхня поведінка визначається головним чином існуючими очікуваннями інших людей відносно цих позицій, а не їхніми власними індивідуальними характеристиками» [1, с. 276].

Соціальна роль визначається як «модель поведінки, орієнтована на даний статус, а також «як шаблонний вид поведінки, спрямований на виконання прав і обов'язків, передбачених для конкретного статусу» [12, с. 81], «сукупність норм, що визначають поведінку дійових у соціальній системі індивідів; з огляду на їхній статус або позицію, і сама поведінка, що реалізує ці норми» [15, с. 306–307], і, крім того, як «комплекс стандартних загальноприйнятих очікувань» [2, с. 183].

Соціальні ролі визначаються професією, родом діяльності, статтю, віком, відносинами між людьми в суспільстві. Багато дослідників підкрес-

люють, що ролі можна трактувати як «своєрідний шаблон взаємних прав і обов'язків» [13, с. 134].

Рольові очікування учасників комунікації залежать не від конкретного виконавця ролі, а від типу ситуації, в межах якої ця роль існує. Кожній ролі відповідає певна сукупність очікувань. І хоча при цьому виконання ролі варіюється від особистості до особистості, важливо те, що ця варіативність знаходиться в межах, визначених соціокультурними нормами [3, с. 184].

У соціолінгвістиці виокремлюються декілька типів соціальних ролей. Поняття ролі має велике значення, оскільки воно допомагає продемонструвати соціальну обумовленість індивідуальної діяльності. Соціологи розглядають ролі в якості одиниць, на підставі яких будуються різні соціальні інститути [1, с. 276].

Коло вимог до виконання тієї чи іншої ролі зафіксовано в соціальних нормах. Уявлення про типове виконання тієї чи іншої соціальної ролі складаються в стереотипи, що формуються на основі досвіду і частої повторюваності рольових ознак, що характеризують передусім поведінку, а також манеру говорити, одягатися і т.д. Чим вище статус, тим жорсткіше обмеження, що накладаються на поведінку людини [12, с. 76].

У лінгвістиці розмежовують соціальні й комунікативні ролі [16, с. 78–86]. Комунікативна роль визначається як поведінка людини в тій чи іншій комунікативній ситуації, Й.А. Стернін визначає це поняття як образ, що конструюється комунікантом для досягнення конкретної мети [16].

Поняття «роль» тісно пов'язане з поняттям «статус», яке також широко обговорюється в науковій літературі й визначається як «сукупність прав і обов'язків індивіда або соціальної групи, пов'язана з виконанням ними певної соціальної ролі» [15, с. 343]. «Позиція в межах соціальної системи, така як «дитина» або «батько». Статус позначає те, чим є людина, тоді як тісно пов'язане з ним поняття ролі відноситься до поведінки, очікуваної від людей, які мають певний статус» [1, с. 321].

Щодо кореляції даних термінів, у соціолінгвістиці статус розглядається як стратифікаційна змінна, а роль як стратифікаційно-ситуативна [18, с. 72]; О.В. Кравченко розглядає роль як динамічний аспект статусу [12, с. 81].

Впродовж життя людина є носієм декількох статусів, з-поміж яких можна виділити головний, або ключовий статус. У свою чергу кожен статус включає ряд ролей. За Р. Мертоном та Р. Сторером, сукупність ролей, що асоціюються з одним статусом, являє собою «рольовий набір»

[22]. Представники структурного функціоналізму зазначали, що нормативними регуляторами людських дій, що визначають рольовий набір, постають соціальні інститути, які закріплюють соціальні ролі.

Наведений стислий огляд засвідчує, що в науковій літературі немає єдності в баченні ролі і статусу, межі між цими поняттями досить розмиті. Наші спостереження також демонструють складність їх розмежування, проте очевидно є їх кореляція. Вербальна специфіка впливу соціального статусу і ролі на комунікацію, на наш погляд, потребує більш повного висвітлення, оскільки на сьогоднішній день досить детально схарактеризовано лише комунікативні ролі адресанта, адресата і спостерігача [4].

Отже, в комунікативній взаємодії створюються такі соціальні конструкти, як статус і роль. Окрім цього, в комунікації присутня і така категорія, як гендер, яка має безпосереднє відношення до ролі і статусу. Розглянемо вплив гендеру в комунікації, а також його зв'язки зі статусом і роллю.

У межах теорії соціального конструктивізму гендер розглядається як один із параметрів соціальної ідентичності. На думку Х. Котхоф, «гендер розглядається насамперед як категорія соціального порядку, а не особистісна категорія» [21, с. 18].

Гендер визначається як соціальна або соціокультурна стать, параметр мовної особистості, який формується відповідно до норм певної культури [5, с. 21], як конструкт дискурсу [14, с. 295], і в широкому сенсі він потрактовується як складна єдність мовленнєвої практики й екстралінгвістичних факторів, що необхідні для адекватного розуміння повідомлення та сприяють створенню уявлення про учасників комунікативної взаємодії, про їхні цілі й установки, особливості продукування та сприйняття повідомлень [7, с. 112; 8, с. 3; 9, с. 27–28 тощо]. О.В. Дудолодова під гендером розуміє системну категорію соціального порядку, яка постійно відтворюється в структурах конкретної міжсуб'єктної взаємодії [8, с. 5]. Дослідниця зазначає, що ситуативні прояви гендеру є результатом його взаємодії з іншими соціальними категоріями, яка зумовлюється метаконтекстом концептуальної картини світу, макроконтекстом соціокультурних норм і мікроконтекстом конкретної міжсуб'єктної взаємодії.

Зазначимо, що хоча гендер не є лінгвістичною категорією, його соціокультурний зміст може бути розкрито шляхом аналізу значення одиниць мови. В основі поняття мовного конструювання гендеру лежить ідея про те, що висловлювання –

це не просто слова або мовні акти, це засоби, які використовуються комунікантом з метою створення (конструювання) власного образу і образу співрозмовника. Всі параметри людської ідентичності розглядаються конструктивістами як сутності, які конструюються в комунікації як апріорно становлені величини. Ситуативні акти, які отримують інтерпретацію на базі даного контексту, є практикою мовного конструювання гендеру [6, с. 64–65].

Низка мовознавчих студій, присвячених вивченню комунікації, відзначає тісний контакт параметрів, що становлять соціальну ідентичність [10; 21; 23], при цьому жоден із параметрів не проявляється абсолютно незалежно від інших. На сьогодні вважається доведеною різна інтенсивність конструювання зазначених параметрів у залежності від комунікативної ситуації, мікро- і макроконтраксту. У комунікації, таким чином, відбувається одночасне конструювання кількох параметрів різного ступеню інтенсивності. Отже, дане міркування диктує необхідність під час дослідження комунікації, по-перше, визначення того, які з параметрів соціальної ідентичності релевантні в конкретній ситуації комунікативної взаємодії, а, по-друге, з'ясування та аналізу ступеню інтенсивності їхнього прояву.

Значний внесок у гендерологію й гендерну лінгвістику було зроблено представниками так званого діяльнісного підходу, згідно з яким комунікативна поведінка учасника бесіди розглядається в аспекті побудови його соціального статусу (напр., Д. Кемерон, Дж. Коатс). Щоденне спілкування є засобом відтворення гендеру мовця, а мовлення, залежно від інтенції учасників комунікації, може сприйматися як жіноче або чоловіче. Такий підхід до мовно-гендерної проблематики, а також до пояснень гендерної варіативності, отримав назву «спільної практики», або соціально-конструктивістського підходу. Зауважуючи, що глобальні узагальнення гендерології попередніх етапів не відповідають практичним даним, що слугували для вибудування таких моделей, дослідники наголошують на актуальності залучення гендерного підходу у сферах різних наук, у різноманітну предметну методологію [10; 21].

Для сучасного етапу гендерних досліджень характерний антропологічно зорієнтований підхід, зокрема до вивчення явищ мови й комунікації [9, с. 26], що тісно пов'язаний з когнітивною науковою парадигмою. Наступним важливим фактором у дослідженні маскулітності й фемінітності стало їх визнання не тільки когнітивно детермінованими, а й культурно детермінова-

ними сутностями, які наразі вивчаються також і в царинах культурології та інших наук, а також у царині культурної взаємодії та взаємодії окремих представників цих культур. Одним із найважливіших методологічних принципів сучасних наукових галузей і підгалузей, що стосуються поняття «гендер», є релятивізація статі, тобто інтерпретація гендеру як феномена, який конструюється в царині соціуму і його культури. Згідно з таким підходом визнається культурна детермінованість і інституційність гендеру, що призводить до визнання його конвенціональності, яка проявляється неоднаково в різних культурах на різних етапах їх розвитку. Тому чоловічість і жіночість розглядаються не як незмінна природна даність, а як динамічний мінливий продукт розвитку людського суспільства, яке підпадає під вплив соціального маніпулювання, моделювання й культурних традицій.

Наразі значна кількість дослідників вказує на те, що мовець обирає ту чи іншу комунікативну стратегію й модель комунікативної поведінки не тому, що він є чоловіком або жінкою, а тому, що такий мовець бажає бути віднесеним до тої чи іншої статі. Як зауважує А. Учида, гендер мовця – «не просто аспект, до якого гендеру належить мовець, а самоідентифікація, маніфестування мовцем свого гендеру» [24, с. 564]. І чоловіки, і жінки для досягнення певної мети використовують у своєму мовленні ті мовні засоби, які допомагають їм конструювати бажаний у даній ситуації гендер. У зазначеному аспекті, на думку Х. Котхоф, більш логічним було б говорити не про чоловіче й жіноче мовлення, а про маскулітний і фемінітний стиль спілкування [21].

Аналізуючи сучасні напрямки гендерології та гендерної лінгвістики, А.В. Кириліна показує, як саме залучення поняття «гендер» змінює лінгвістичні описи й дослідження. Гендерний концепт дозволяє розширити коло мовознавчих питань й вивчати давно знайомий феномен статі у новому аспекті: відомо, що категорія "стать" є значущою для семантики певної низки лексичних одиниць, будучи компонентом їх значення; водночас лінгвістична гендерологія охоплює значно ширше коло питань, оскільки конструювання чоловічої або жіночої ідентичності розглядається як один із параметрів мовної особистості, тобто з позицій прагматики. Гендерний підхід передбачає також вивчення відбитку гендерних відношень у дискурсі, історії мови, дослідження гендеру як культурної репрезентації в культурології, лексикографічне кодування відповідних мовних одиниць й інші напрями [9].

В інституційній комунікації категорія «гендер» особливо тісно пов'язана із зазначеними вище категоріями «статус» і «роль», які вбачаються дуже значущими в умовах статусно-рольової ієрархії, що характеризує інституційне спілкування. К. Котхоф, Д. Таннен відзначають, що в ряді випадків гендер пов'язаний і з віком [21; 23].

Тісний зв'язок гендеру зі статусом відзначався в теорії влади М. Фуко [17]. На цей взаємозв'язок вказували й інші дослідники. Так, Р. Лакоф відзначає, що мовні особливості «жіночого мовлення» (формули ввічливості, вибачення, вербальні знаки невпевненості, пом'якшення категоричності тощо) присутні не тільки в мовленні жінок, але і в мовленні чоловіків. Разом із тим гендер неідентичний статусу або ситуативній ролі, про це переконливо зауважує Х. Котхоф та ін.

У нашому дослідженні також виявляються відмінності в статусі, гендері та ролі комунікантів. Високий статус певним чином визначає і ситуативну роль комуніканта. Цей параметр деякою мірою нейтралізує статусну ієрархію.

Вищевикладене дозволяє зробити таке припущення: можна говорити лише про відносно рівний статус комунікантів, але нежорсткі інституційні рамки можуть нівелювати статусні відмінності. Це припущення дозволяє у свою чергу побудувати дослідницьку модель з однією змінною, якою і є гендер.

Слід підкреслити, що не всі спостережувані нами комунікативні ситуації характеризуються статусно-рольовою симетрією, ряд комунікативних ситуацій вирізняється яскраво вираженою ієрархією. У ряді випадків вони розглядаються окремо (як, наприклад, висловлення поради).

Тож звернення до вивчення особливостей гендерного складника у мовленні є закономірним. Підсумовуючи надбання гендерної лінгвістики й гендерної соціальної психології, А. Годард і Л. Патерсон пропонують розгляд гендерного чинника в мовленнєвій комунікації через аналіз усіх можливих факторів, що спричиняють погляд на жіноче й чоловіче мовлення [20]. Можна стверджувати, що сучасна парадигма гендерного мовознавства визначила свої основні параметри та постулати й окреслила актуальні напрямки досліджень гендерних аспектів мовленнєвого спілкування в різних професійних і соціально-культурних сферах.

Висновок. Комплексний аналіз ряду змінних (гендер, статус, роль, вік), безумовно, є перспективним напрямом подальшого дослідження. Можна зробити певний висновок: у випадках значної статусної різниці (коли статус комунікантів або набагато вище, або значно нижче, то параметр «статус» проявляється з найбільшою інтенсивністю, «затмарюючи» параметр «гендер»). Цей факт доводить висунуту в ряді згадуваних праць ідею про гендер як про параметр змінної інтенсивності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б. С. Социологический словарь; пер. с англ. Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1997. 420 с.
2. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социоллингвистика: учебник для вузов. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. 439 с.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. Москва: Медиум, 1995. 323 с.
4. Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. Москва: Наука, 1993. 172 с.
5. Гендерний розвиток у суспільстві / упоряд. К.М. Лемківський. Київ: Фоліант, 2005. 351 с.
6. Гриценко Е.С. Язык. Гендер. Дискурс. Н. Новгород: ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2005. 267 с.
7. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва: Прогресс, 1989. 312 с.
8. Дудолодова О.В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Харків, 2003. 20 с.
9. Кирилина А.В. Гендерные исследования в лингвистических дисциплинах. Гендер и язык. Москва: Языки славянской культуры, 2005. С. 7–32.
10. Кирилина А.В. Лингвистические гендерные исследования как продукт постмодернистского взгляда на язык. Российское общество: Гендерное измерение. Иваново: Ивановский гос. ун-т, 2006. С. 39–45.
11. Коатс Дж. Женщины, мужчины и язык. Гендер и язык. Москва: Языки славянской культуры, 2005. С. 33–234.
12. Кравченко А.И. Общая социология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 479 с.
13. Крысин Л.П. Социоллингвистические аспекты изучения современного русского языка. Москва: Наука, 1989. 188 с.
14. Мартинюк А.П. Гендер як конструкт дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків: Константа, 2005. С. 295–318.
15. Социологический энциклопедический словарь. М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. 480 с.

-
16. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 252 с.
  17. Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности: сборник. Москва: Магистериум: Изд. дом «Касталь», 1996. 446 с.
  18. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика: Теория, проблемы, методы. Москва: Наука, 1977. 176 с.
  19. Connell R. Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics. Cambridge: Polity Press, 1987. 334 p.
  20. Goddard A., Patterson L.M. Language and Gender. L.-N.Y.: Psychology Press, 2000. 122 p.
  21. Kotthoff H. The interactional achievement of expert status: Creating asymmetries by "Teaching conversational lectures" in TV discussions. Communicating Gender in Context. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1997. P. 139–178.
  22. Merton R.K., Storer N.W. The Sociology of Science. Chicago-London, 1973. 605 p.
  23. Tannen D. The Relativity of Linguistic Strategies: Rethinking Power and Solidarity in Gender and Dominance. Gender and Conversational Interaction. Oxford: Oxford University Press, 1993. P. 165–188.
  24. Uchida A. When "Difference" is "Dominance". A Critique of the "Antipower-Based" Cultural Approach to Sex Differences. *Language in Society*. 1992. Vol. 21. № 4. P. 547–568.

РОЗДІЛ 4 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'255=161.2:79.43

АКТУАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КІНОПЕРЕКЛАДУ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ДУБЛЯЖУ НА ОСНОВІ ТУРЕЦЬКИХ КІНОМАТЕРІАЛІВ

ACTUALITY OF UKRAINIAN FILM TRASLATION AND ITS PROBLEMS BASED ON TURKISH SERIES

Гордієнко О.О.,
*студентка кафедри тюркології
Інституту філології*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено розгляду актуальності перекладу українською мовою турецьких стрічок. При цьому окреслено особливості кожного етапу формування сфери кіноперекладу в Україні й Туреччині. Досліджено проблематику українського дубляжу турецьких серіалів. Визначено основні проблеми, пов'язані з перекладом українською, окрім того, окреслені вірогідні способи вирішення цих проблем.

Ключові слова: кінопереклад, кіноматеріал, дубляж, турецькі й українські стрічки, актуальність кіноперекладу.

Статья посвящена рассмотрению актуальности перевода на украинский язык турецких фильмов. При этом обозначены особенности формирования сферы киноперевода в Украине и Турции. Исследована проблематика украинского дубляжа турецких фильмов. Определены основные проблемы, связанные с переводом фильмов на украинский язык, кроме того, обозначены возможные способы решения этих проблем.

Ключевые слова: киноперевод, киноматериал, дубляж, турецкие и украинские ленты, актуальность киноперевода, проблематика киноперевода.

The paper considers the actuality of Ukrainian translation of Turkish films. The article aimed on description of each stage of film translation sphere in Ukraine and Turkey. The paper studies the main problems of Ukrainian dubbing of Turkish films. The article determines them main problems that can appear during Ukrainian dubbing and offers probable ways to solving of these problems

Key words: film translation film footage, dubbing, Turkish and Ukrainian films, actuality of film translation, problems of dubbing

Постановка проблеми. Упродовж останніх років переклад українською мовою продуктів турецької кіноіндустрії переживає бурхливий розвиток. Упродовж останнього десятиліття на вітчизняних екранах почали з'являтися турецькі серіали у якісних перекладах. Разом із набуттям популярності турецькою кінопродукцією на світовому кіноринку потреба в якісних перекладах із турецької мови зросла в рази, беручи до уваги особливості східної мови та труднощі адаптації східномовного матеріалу до українських реалій. Також з'явилася потреба в дослідженні проблем, із якими зіштовхуються перекладачі.

Актуальність теми зумовлена відсутністю системно-цілісних досліджень кіноперекладу, а також відсутністю досліджень з історії перекладу турецьких кінопродуктів українською мовою й аналізу проблематики перекладу кінотексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед турецьких науковців кінопереклад досліджували такі вчені: А. Аксой, С. Акфират, Н. Йеткін, Й. Окйанус, котрі розглядали загальні проблеми й історію кіноперекладу в Туреччині. Найважливішим для розвідки є дослідження С. Копрюлю, адже саме вона досліджувала проблеми дубляжу турецьких стрічок німецькою мовою. Серед українських дослідників можемо відзначити таких, як О. Гридасова, яка розглядала важливість кінодискурсу в навчанні кіноперекладу; А. Конкульовський, А. Мельник, які працювали над проблемами перекладацьких трансформацій, а також І. Софієнко, котра у своєму дослідженні займалася розглядом становлення кіноперекладу як окремої галузі та її історією.

Однією з перспектив подальшого дослідження є систематичний розгляд кожної проблеми, що виникає під час дублювання фільму, визначення

проблеми, способи їх вирішення, а також фактори, що полегшують чи взагалі вирішують проблему, визначення компетенцій перекладача для здійснення подібного перекладу. Також окремо можна розглянути проблеми, що виникають під час використання субтитрованого перекладу на основі стрічок, які представляють на фестивалях.

Постановка завдання. Метою розвідки є дослідження проблем, з якими зіштовхуються кіноперекладачі, а також простеження періодів становлення українських перекладацьких традицій стосовно перекладу турецьких кіноматеріалів і з'ясування актуальності перекладу турецьких кіноматеріалів українською мовою.

Завдання дослідження полягає у формуванні історії кіноперекладу турецьких кінотворів у цілому, вивченні загальних проблем, з якими стикаються українські кіноперекладачі, і з'ясуванні рівня актуальності кіноперекладу турецьких кіноматеріалів.

Виклад основного матеріалу. Сфера кіноперекладу у світі досить молода, вона існує близько ста років і є серйозним засобом масової комунікації [9, с. 15]. Світова глобалізація суттєво впливає на міжкультурну комунікацію. Виникає потреба в обміні культурними традиціями, надбаннями з іншими народами. Більша частина успіху фільму в прокаті залежить від якості перекладу. Влучні жарти, досконало, правильно передані деталі, яскраві діалоги – усе це робить твори кіномистецтва справжніми шедеврами. Формування сфери кіноперекладу в Україні загалом пройшло тернистий шлях, який був досліджений І. Софієнко [8, с. 2]. Як постулює І. Софієнко у статті «Становлення кіноперекладу в Україні», є три етапи розвитку кіноперекладу в Україні, які ми беремо за основу в нашому дослідженні. Кінопереклад бере свій початок у середині ХХ ст. і з кожним роком починає все більше впливати на суспільство в цілому.

Перший етап, як зазначає І. Софієнко, – «етап діяльності радянської школи кіноперекладу», що проіснував до 1978 р. Тогочасним осередком кіноперекладу стала кіностудія О. Довженка. Переклади чи зразки турецького кіномистецтва не могли бути представлені українському глядачеві в цей період із декількох політичних причин [8, с. 2]. Найважливіша тогочасна проблема полягала в тому, що в Туреччині в ці роки транслювалися лише американські твори кіномистецтва. За наказом Міністерства цензури Туреччини, виданим у 50-х роках ХХ століття, вихід в ефір або на широкий екран кінотворів Західної Європи та Радянського Союзу був заборонений. Єдиним міс-

том, де проводили дубляж іноземних фільмів, став Стамбул, і перший серіал, озвучений турецькою мовою, з'явився на телеекранах у 1972 р. [16, с. 5].

Другий етап названо І. Софієнко «україномовним перекладом на основі радянської школи», він пов'язаний із формуванням студії дубляжу «Синхрон» при театрі «Хлопавка» [8]. У цей період кінематограф Туреччини продовжує орієнтацію на американські серіали та фільми. Усі американські кінотвори виходили на екрани повністю дубльовані турецькою мовою, такою була політика каналу «TRT», на якому й транслювалися іноземні кінопродукти [17].

Третій етап – «україномовна школа кіноперекладу» – починає формуватися з 1990-х років. Його пов'язують із процесом здобуття Україною незалежності. Із часом на території України починають формуватися такі студії перекладу, як AdiozProduction Studio (існувала до 2010 р.), LeDoyen, Postmodern, Tretyakoff Production, UkrDub, Невафільм Studios Україна, Омікрон, Румбамбар, Пілот, Так Треба Продакшн [8].

Переклад турецьких кіноматеріалів українською мовою з'являється лише в 2010-х роках, поступово на українські екрани виходять турецькі серіали на каналі «1+1», перекладачі якого працюють на базі студії О. Довженка. До 2010-х років більшість турецького кіноматеріалу була представлена українському телеглядачеві російською мовою, що пояснюється досить тісними культурними зв'язками, які існували між тюркомовним і російськомовними світами. Щодо законодавчої бази, то перший закон стосовно обов'язкового дубляжу іноземних стрічок в Україні з'явився в 1998 році [10]. Фактично перший фільм в українському перекладі вийшов у 2006 році (мультфільм «Тачки»). Це пов'язано із законодавчими питаннями, адже впродовж десятиліття виходили закони, що суперечили один одному [8]. Український переклад турецьких кіноматеріалів представлений в основному перекладом багатосерійних фільмів, а не односерійних кінострічок. Так, на каналах «1+1» і «ТЕТ» транслювалося близько 17 різноманітних турецьких серіалів. Усі вони вийшли в прокат у Туреччині близько 2010–2012 років. Найуспішнішими з усіх стали такі серіали, як «Величне століття», «Сила. Повернення додому», «У чому вина Фатмагюль», «Асі» тощо. Нині в ефірі телеканалу «1+1» транслюють турецький серіал «Уламки щастя».

Безперечно, зрозуміти поняття «актуальності кіно» важко, а оцінити його – ще складніше. Власне, актуальність – це важливість, значущість чого-небудь на конкретний момент, сучасність, злободенність. Нині проблема вибору, «якою мовою

дивитися», постає перед більшістю українців, особливо якщо враховувати політику русифікації на Сході України та в Криму. За даними статистики, у кінопрокаті сумарна кількість фільмів, дубльованих або озвучених українською мовою, у 2014 році становила 65,5%, у 2015 (до початку червня) – 83,8% [12]. Отже, наразі українська мова у сфері кіноперекладу активно популяризується. До того ж, за даними сайту УНІАН, український переклад за якістю переважає російський (станом на 2010 рік) [15]. Тому проблема перекладу кіноматеріалу українською дійсно актуальна, і лишається проблема аналізу оцінки глядачами. Для формування повноцінної картини сприйняття українським реципієнтом перекладів турецьких серіалів національною мовою вважаємо за потрібне залучити до аналізу відгуки глядачів, які вони залишають після перегляду серіалів турецькою мовою в різноманітних соціальних мережах і на сайтах. Так, серед коментарів користувачів найбільш популярного джерела кіноматеріалів («Ютуба») до одного з найпопулярніших турецьких серіалів в Україні – «Величного Століття» – відзначаємо особливий попит і зацікавленість саме україномовним перекладом фільму, схвальні відгуки в бік перекладачів: «фільм зачаровує... Українська мова співзвучна з фільмом... вдячна за подаровану радість перегляду...»; «Спасибі за серіал! Можна запитати коли будуть продовження серії на вашому каналі тому що я не можу знайти сайту\каналу з українською мовою. Дякую за розуміння)»); «Шукала фільм на багатьох сайтах, але ваш сайт перевершив усі мої очікування. Якісна трансляція, хороша озвучка, ніщо не переривається. Дві з гачком години, як один подих, за що великий респект усім» [20].

Ще одним показником популярності, актуальності перекладу є публікація статей про найкращі турецькі серіали, перекладені українською мовою. Так, за даними сайту Afisha.tochka.net, у п'ятірку найкращих входить «Величне століття», «Тисяча і одна ніч», «Любов і покарання», «У чому вина Фатмагюль», «Сила. Повернення додому» та «Маленькі таємниці» [13]. До показників популярності українського перекладу можна додати кількість зацікавлених у цьому питанні осіб у соціальних мережах. Нині популярним є створення різноманітних груп за спільними інтересами. Так, уже кілька років функціонує група у «Вконтакте», що публікує турецькі серіали українською та новини про Туреччину [14]. Ураховуючи зростання популярності й активізацію перекладів українською мовою турецьких кінотворів, постають проблеми, з якими стикаються перекладачі під час перекладу, і способи їх

вирішення. Зазвичай під кіноперекладом розуміють переклад анімаційних і художніх фільмів, а також серіалів [1]. Є 3 основних види кіноперекладу: дубляж, титри та синхронний переклад.

1. Субтитри – скорочений переклад фільму у вигляді друкованого тексту, що супроводжує оригінальну версію фільму та розташовується зазвичай унизу екрану. Найважливіша проблема, з якою зіштовхуються перекладачі під час створення субтитрів до фільму, полягає в тому, щоб репліки актора з'явилися одночасно з моментом їх звучання. Узагалі майже неможливо зустріти використання українських субтитрів для перекладу турецького кіно [5, с. 3].

2. Синхронний закадровий переклад. При цьому виді кіноперекладу переклад накладається на оригінальну звукову доріжку. В Україні синхронний переклад турецького кіноматеріалу не спостерігається [7, с. 31].

3. Дубляж – це вид перекладу, при якому відбувається повна заміна мови акторів на іншу мову з метою трансляції кіноматеріалів у країнах, де мова оригіналу не є розповсюдженою [6, с. 20]. Визначення дубляжу за турецькими джерелами відрізняється від визначення європейських авторів. Так, дубляж – це озвучка фільму відповідно до мови, на яку фільм перекладається, тобто фільм ніби вдруге озвучується. Проте одна з найповажніших організацій Туреччини – «TRT» – використовує замість слова «дубляж» слово «озвучка» [21]. Звісно, під час дубляжу стрічок перекладачі стикаються з великою кількістю проблем. Ураховуючи тему розвідки, особливу увагу слід звернути на роботи турецьких і українських учених. Так, найбільш доцільною є робота Сетап Кьопрюлю, у якій вона аналізує проблеми, що виникають під час дублювання німецьких стрічок турецькою й навпаки [17]. У нашому дослідженні ми беремо за основу підхід С. Кьопрюлю, пропонуючи власний аналіз мовного матеріалу зі стрічки «Величне століття».

1. Питання довжини реплік. Переклад стрічки має бути таким, щоб актор дубляжу встигав закінчити говорити фразу в той час, коли актори закінчують її промовляти. Українська та турецька мови не ідентичні, а отже, тривалість і довжина фраз, що перекладаються, не буде однаковою. Наприклад, перекладачі таким чином вирішували це питання в перекладі «Величного століття»: 1. *İyi de getir. – Принеси.* У цьому прикладі перекладачі скоротили фразу, щоб вона підійшла по тривалості та довжині. 2. *Yanında siz olmayınca küçük bir kız olurum. – Послухайте, як тріпоче моє серце* (перекладачі повністю змінили репліку, адаптували її). 3. *Kül bana olacak o sultan. – Він це виба-*

чатиметься (зміна репліки та її адаптація). 4. *Yasak biliyo*. – *Я все це знаю* (тут перекладачі додали три слова, щоправда, змінилося значення фрази, якщо її розглядати окремо від контексту) [18].

2. Фонетичні питання. З фонетичного погляду турецька й українська – різні. Під час дубляжу це може вплинути на рухи губ акторів. В ідеалі рухи губ акторів мають збігатися зі звуками, що їх вимовляють актори дубляжу. Найбільш проблемними для кіноперекладу є такі літери, як *ö, ü, ı, h, g*, адже місця їх творення в різних мовах – різні [4]. Ось як змінили репліки в перекладі «Величного століття», щоб рухи акторів оригінальної стрічки хоча б трохи відповідали мові акторів дубляжу: 1. *Beni bırakın*. – *Собаки*. 2. *Ölmene de uzağmana da o karar verir*. – *Твою долю вирішуватиме він*.

Набільше проблем виникає під час перекладу слів, що закінчують репліки авторів, адже саме в цей момент можна постежити артикуляцію. 1. *Getirin aslanının kaftanını*, – *Принесіть синові кафтан*. Помітно, що акторка продовжує вимовляти останні літери, при тому, що дубляж завершився. Краще використати слово, що закінчується голосною, або просто переставити місцями літери (*Принесіть кафтан синові*). 2. *Red ederse cezasını eksik etmeyin*, – *Не захоче коритися – різок не шкодуйте*. У цьому випадку останню частину фрази можна було б замінити на «покарайте її», тоді б артикуляція краще відповідала вимовленню звукам.

Деякі граматичні форми не дають можливості замінити слово. Наприклад, форма звертання в українській мові. В українській мові вона завжди закінчується на голосну, а в турецькій – ні: *Haticem kardeşim*. – *Хамідже, сестричко* [18].

3. Мовні особливості. Під час дубляжу іноземних фільмів досить часто перекладачі стикаються з певними особливостями, притаманними тій чи іншій мові: акцент, діалект або ж використання іноземних фраз чи слів під час мовлення. Це викликає певні складнощі під час передачі їх іншою мовою. Наприклад, у першій серії «Величного століття» Хюррем (Александра) та її подруга Марія досить часто використовують російську, а не турецьку: 1. *Александра, поставай, покушай, Александра, поставай, – Вставай, ходімо поїмо, Настюню, ходімо*; 2. *Пусть султан умрет, чтобы Стамбул пропал! – Громом побий той клятий палац, і Стамбул, і султана!* [18].

Перекладачі вирішили перекласти цей епізод українською, але питання в тому, що ці слова промовлені не турецькою мовою, і їх не чують наглядачі на судні, де відбувається дія, точніше, не розуміють. Доцільніше було б подати субтитри «говорить українською» або якось підкреслити

той факт, що героїня розмовляє іншою мовою. До того ж у цьому епізоді маємо ще одну цікаву деталь. У перекладі текст був адаптований, використано ім'я Анастасія замість Александри, адже більшість українських науковців притримуються версії, що справжнє ім'я Хюррем – Анастасія Лісовська. Головна героїня, підібрана на роль Хюррем, говорить із німецьким акцентом. Це вплинуло на вимову акторкою німецького походження турецьких текстів. До того ж Хюррем лише вивчає мову на початку серіалу, вона робить помилки у використанні суфіксів. Наприклад, у другій серії: – *Affet çok hevescan çok bekledi ben*. – *Не залишай мене, це від хвилювання*.

Перекладачі вирішили не зосереджувати увагу на акценті героїні й на тому, що вона лише починає вивчати іноземну мову. Ще одна ситуація з другої серії «Величного століття» показує, як перекладачі вийшли зі схожої ситуації: *Ayıp yaptım. Sen ne yaptın şimdi? Sabahınız eşekli olsun dedin. Ben öldüm*. – *Чого смієшся? А де в твоя повага, хм? Я ж великий султан. Я покійниця* [18].

Такий переклад не передав головну ідею, закладену сценаристом. Звісно, перекласти дослівно було б досить дивно: «Нехай ваш ранок буде віслючим». Тож вихід із ситуації, що був запропонований перекладачами серіалу, прийнятний, до того ж він не випадає з концепції «Хюррем уміє говорити турецькою». Звісно, акторкою дубляжу могла б бути дівчина, що має природний акцент – іноземка або ж акторка, що змогла б якісно відіграти його, адже, порівнюючи оригінал і дубляж, відсутність акценту головної героїні впадає в очі.

4. Підбір авторів дубляжу. Це досить цікаве питання і, здавалося б, не є настільки важливим, щоправда, від професійних якостей акторів дубляжу багато що залежить. Отже, якщо розглянути оригінальну версію «Величного століття», то ми побачимо, що головна героїня – дівчина з України, яка спілкується турецькою з відчутним акцентом. В оригіналі – акторка з Німеччини, і вона справді спілкується з акцентом, а щодо актриси дубляжу, то вона не спілкується з акцентом. Щодо головного героя Сулеймана, то герой дубляжу розмовляє басом, так само, як і в оригіналі. Вольовий характер Сулеймана теж переданий якісно. Проте найкращим показником якості є коментарі публіки, що можна знайти в Інтернеті: «Я в восторге от украинской озвучки»; «Класний серіал, актори, озвучка на українській – круто, і голоси тих, хто озвучують, приємні на слух»; «Фильм и украинский перевод обалденный, с русским переводом не сравнить!» [20].

5. Паралінгвістичні проблеми. Паралінгвістика (грецьк. *para* – біля) вивчає сукупність невер-

бальних засобів, які передають значення інформацію. Розрізняють три види паралінгвістичних засобів: фонаційні, кінетичні, графічні [11]. Щодо кінетичних засобів, можна зробити висновок, що жестова мова тюркомовного населення справді відрізняється від мови жестів україномовного населення. Так, наприклад, одним із найрозповсюдженіших жестів тюркомовного населення є використання характерного прицмокування, якщо вони хочуть сказати «ні», і при цьому – характерний рух головою. У серіалі «Величне Століття» характерне цокання залежно від ситуації перекладали як «Ні», «Я не дозволю» або ж просто упустили [19].

Щодо фонаційних засобів, то варто звернути увагу на повторення звуків; так, іноді в репліках трапляється повтор «Е-е-е-е...». Наприклад, коли за сюжетом герой не знає, що сказати. Такий повтор в українській мові відповідає вигуку «А-а-а-а...» або ж вимовляння літери «а» з наближенням до «е» [19].

Висновки. Отже, у цілому дослідження показало, що актуальність українського перекладу турецьких серіалів виражається, по-перше, сучасною проблемою, пов'язаною з активізацією кіноперекладу українською, зі зростаючим бажанням населення вивчати рідну мову, а також із тим, що кінопереклад українською мовою сприймається глядачами набагато краще, ніж російський варіант. Ураховуючи той факт, що турецькі кінострічки лише 5–6 років на ринку українського кіноперекладу, ще суттєво бракує системних досліджень проблематики дубляжу українською мовою. Адаптування кіноперекладу для українського глядача потребує багатьох зусиль. Перекладач і режисер дубляжу мають звертати увагу на кожну деталь – від вибору акторів дубляжу до дослідження фонетичної системи мови оригіналу, адже близько 80% успіху кінострічок у прокаті залежить від якості перекладу, який можна зіпсувати навіть дрібницею, наприклад, вибором невідповідної інтонації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гридасова О. Кінодискурс як об'єкт навчання кіноперекладу. *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. № 2 (74). С. 102–107.
2. Євграфова А., Коч К. Фонологічна система української та турецької мов (зіставний аспект). *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*. 2004. № 1(60). С. 57–60.
3. Кононов А. Грамматика турецького язика. М.: АН, 1941. 507 с.
4. Кулікова А., Головачова Ю. Перекладацька компресія міжмовних субтитрів художніх фільмів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 9 (268). С. 53–58.
5. Лукьянова Т. Теоретичні аспекти кіноперекладу з англійської на українську мову. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Харків, 2011. № 973. Сер. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Вип. 68. С. 183–187.
6. Савко М. Аудиовізуальний переклад в Беларусі. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14, т. 6. С. 353–357.
7. Софієнко І. Становлення кіноперекладу в Україні. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50(2). С. 401–405.
8. Филиппов С. Киноязык и история. Краткая история кинематографа и киноискусства. М.: Клуб «Альма Анима», 2006. 208 с.
9. Закон України «Про кінематографію» від 1998. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/9/98-вр>.
10. Паралінгвістика. URL: <http://leksii.org/2-23856.html/>.
11. Становище української мови. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/analitichniy_oglyad_stanovishe_ukrainskoi_movi_v_20142015_rokakh/.
12. Турецькі серіали: топ-5 найкращих (фото). URL: <http://afisha.tochka.net/ua/18539-turetskie-serialy-top-5-luchshikh-foto/>.
13. Турецькі серіали українською. URL: <https://vk.com/board55906968>.
14. УНІАН: Експерти визнали український дубляж якіснішим за російський. Блог Народний Оглядач. Культура. Простір волі. Кінопереклад. URL: <http://sd.org.ua/node/18376>. Дата доступу: 16.05.2010.
15. Aksoy A. Seslendirme Sanatı. Ankara: Kardanadam, 2006. 181 s.
16. Köprülü S. Film çevirisinde eşleme yaparken karşılaşılan çeviri sorunları: doktora tezi 333554. Ankara, 2013. 551 s.
17. Mühteşem yüzyıl. 5 bölüm. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lzjIC9p87D4>.
18. Youtube canal Very Good. URL: https://www.youtube.com/channel/UCiZV_1ypHVX9rE1FligOFXQ.

СЛОВНИКИ:

19. Özön. N. Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü. Ankara: Üniversitesi Basımevi 1981. 281 s. URL: <http://sinematek.tv/sinema-terimleri-sozlugu-nijat-ozon-1963/>.

ФОНЕТИЧНЕ ПОРІВНЯННЯ УЙГУРСЬКОЇ, КИРГИЗЬКОЇ, КАЗАХСЬКОЇ ТА ТУРЕЦЬКОЇ МОВ НА ОСНОВІ ПОЕМИ «КУТАДГУ БІЛІГ»

PHONETICAL COMPARISON OF UYGHUR, KYRGYZ, KAZAKH AND TURKISH LANGUAGES ON THE BASIS OF "KUTADGU BILIG"

Корінсва О.С.,

студентка кафедри тюркології

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті постає питання вивченості поеми «Кутадгу Біліг». Подаються теоретичні відомості про поему та її автора Юсуфа Баласагуні. Проаналізовано фонетичні особливості уйгурської, киргизької та казахської мов. Виконаний практичний аналіз 182-го та 185-го двовіршів поеми «Кутадгу Біліг» («Благодатне знання») на предмет фонетичних відмінностей в уйгурській, киргизькій, казахській і турецькій мовах.

Ключові слова: Юсуф Баласагуні, Кутадгу Біліг, уйгурська, киргизька, казахська, турецька.

В статье поднимается вопрос изученности поэмы «Кутадгу Билиг». Подаются теоретические ведомости о поэме и ее авторе Юсуфе Баласагуни. Проанализированы фонетические особенности уйгурского, киргизского и казахского языков. Выполнен практический анализ 182-го и 185-го двустийшей поэмы «Кутадгу Билиг» («Благодатное знание») на предмет фонетических различий в уйгурском, киргизском, казахском и турецком языках.

Ключевые слова: Юсуф Баласагуни, Кутагду Билиг, уйгурский, киргизский, казахский, турецкий.

The paper argues the question of "Kutadgu Bilig's" study degree. It gives theoretical information about the poem and its author Yusuf Balasaguni. The article analyses phonetical peculiarities of Uyghur, Kyrgyz and Kazakh languages. It gives practical analysis of 182nd and 185th couplets of "Kutadgu Bilig" ("Wisdom Which Brings Good Fortune") for phonetical differences in Uyghur, Kyrgyz, Kazakh and Turkish.

Key words: Yusuf Balasaguni, Kutadgu Bilig, Uyghur, Kyrgyz, Kazakh, Turkish.

Постановка проблеми. Вивчаючи турецьку мову і літературу, студенти кафедри тюркології долучаються до пізнання культури не тільки Туреччини, а й усіх тюркських народів. Розуміння того, що кордони держав лише умовно поділяють ці народи на країни, що всі вони мають спільну історію та схожу мову, сприятиме кращій інтеграції у сферу тюркології та розширенню горизонтів досліджень майбутніх науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей мови поеми «Кутадгу Біліг» і мови періоду середньовіччя загалом займалися багато лінгвістів Туреччини та інших тюркомовних країн. У Туреччині особливе місце відводиться Талату Текіну (такі праці, як «Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri» («Поетичні твори турецькою мовою Султана Веледа»), «Determination of Middle Turkish Long Vowels Through «arut» («Призначення довгих голосних у турецькій мові періоду Середньовіччя через «arut»), «Some Corrections in Dede Korkut» («Деякі поправки у Деде Коркут»)). Питанням порівняння фонетики, граматики, синтаксису тюркських мов займалися науковці на просторах Малої та Середньої Азії, а також Радянського Союзу. Можна назвати роботу Н.З. Гаджієвої та Б.А. Серебреннікова

«Історичне порівняння граматики тюркських мов», монографію С.Л. Чарекова та В.І. Рассадіна «Монгольський вплив на лексику тюркських народів» тощо.

У свою чергу, поему «Кутадгу Біліг» не можна вважати достатньо дослідженою вітчизняними тюркологами та літераторами.

Постановка завдання. Завданням роботи є дослідження найважливіших фонетичних особливостей уйгурської, киргизької, казахської та турецької мов та аналіз фонетичних відмінностей між ними на основі кількох двовіршів із твору. Ця робота може стати основою для подальших досліджень у сфері порівняльної лінгвістики та продовженням дослідження художньої цінності твору «Благодатне знання» вітчизняними фахівцями-літературознавцями.

Мета роботи – довести можливість розуміння казахської, киргизької та уйгурської мов за умови володіння турецькою і знаннями про основні фонетичні відмінності між окремими тюркськими мовами.

Виклад основного матеріалу. У 2019 р. виповнюється 950 років від написання «Кутадгу Біліг» Юсуфом Баласагуні. Велика увага до поеми пояснюється цінністю її алегоричного та дидактичного змісту.

«Кутадгу Біліг» Юсуфа Баласагуні є етико-моралістичним філософським твором, у якому аналізується смисл і значення людського життя, визначаються обов'язки та норми поведінки людини у суспільстві. Важливим елементом є те, що в ній містяться критичні вирази, покликані змінити на краще саме суспільство. Тож вибір цього твору для аналізу на предмет фонетичних відмінностей між тюркськими мовами не є випадковим.

Юсуф Хасс Хаджибей Баласагуні (близько 1015–1070) – видатний тюркський поет і мислитель. Жив в XI ст. у державі Караханидів, у містах Кашгар і Баласагун.

У віці 54 років (у 1069–1070 рр.) Юсуф Баласагуні завершив поему «Кутадгу Біліг» («Благодатне знання»), а потім подарував її кагану Арслану. За словами самого Баласагуні, він писав азербайджанською мовою караханідської епохи. «Кутадгу Біліг» – перший твір, написаний мовою тюрків-мусульман епохи Мусульманського ренесансу і повністю збережений у трьох пізніших копіях. Багато тюркомовних народів по праву можуть вважати цей твір витоком і першим шедевром своєї письмової літератури мусульманської епохи.

Поряд із трьома оригінальними рукописами «Кутадгу Біліг» – віденським, каїрським і наманганським – існує також кілька перекладів і видань поеми, а саме турецькою, уйгурською, німецькою, азербайджанською та деякими іншими мовами.

Поема «Благодатне знання» містить 6 520 бейтів, розділених на 85 глав. Основна частина поеми написана формою дворядків месневі, арузом, розміром «скорочений мутакаріб».

Задля вирішення поставленого завдання необхідно проаналізувати фонетичні особливості обраних мов і різницю між ними. Особливості уйгурської, киргизької та казахської мов будуть винесені окремо. Деякі особливості турецької мови розглянуті опосередковано під час аналізу особливостей інших мов і самих двовіршів.

Переклад латинською абеткою турецького вченого та мовознавця Решіда Рахметі Арата був взятий за оригінал твору, оскільки мова оригіналу «Кутадгу Біліг» є найбільш наближеною до сучасної уйгурської [6, с. 35].

Особливості уйгурської мови:

1. Наявний закон гармонії голосних, проте це не стосується слів іноземного походження.

2. /a/ → /e/. Коли до слів, що складаються з одного закритого складу, додається афікс і склад перетворюється на відкритий, спостерігається зміна голосної /a/ на /e/.

3. /a/ → /e/. Якщо другий відкритий склад двоскладових слів починається з голосної /i/, голосна /a/ першого складу перетворюється на /e/.

4. /a/ → /o/. Голосна /a/ у першому складі під впливом голосної /u/ у другому складі перетворюється на /o/.

5. У запозичених словах, які закінчуються двома приголосними, відбувається утворення голосної.

6. /b/ → /m/. Деякі зі слів, що у турецькій мові починаються з приголосної /b/, в уйгурській починаються з приголосної /m/. Однак приголосна /b/ на початку слів в уйгурській зберігається.

7. /f/ → /p/. У словах, запозичених з арабської та перської, зазвичай, відбувається зміна /f/ → /p/.

8. /d/ → /ç/.

9. /s/ → /ç/ [3, с. 59].

Особливості киргизької мови:

1. /y/ → /c/. Приголосна /y/ на початку тюркських слів перетворилася на /c/. Ця зміна достатньо часто простежується у киргизькій мові.

2. /g/ → /w/ → ∅. Приголосна /g/ у давній тюркській мові спочатку перетворилася на губну /w/, а потім разом із втратою /w/ стала довгою голосною.

3. -n- → -d-. Ця зміна простежується в афіксах, які починаються з приголосної /n/. В афіксах знахідного (+nI) та родового (+nIn) відмінків цей звук /n/ перетворюється на /d/.

4. Піднебінний звук /ŋ/ відсутній у киргизькій мові.

5. /f/ → /p/. У запозичених словах приголосний /f/ на початку, в середині та в кінці слова перетворюється на /p/. Ця зміна достатньо часто простежується у киргизькій мові.

6. /m/ → /b/ → /p/. Приголосна /m/ в афіксі заперечності (+mA) та питальній частці (mI) змінюється на початку на /b/, а потім на /p/.

7. -l- → (-d-) → -t-. У киргизькій мові в афіксах, які починаються звуком /l/ (+lA, +lK, lAr) і додаються до слів, що закінчуються на приголосну, звук /l/ змінюється на /d/, а потім на /t/.

8. -z- → -s-. Ця зміна простежується в афіксі заперечності широкого часу (-mAz).

9. У середині слів, запозичених з арабської та перської мов, спостерігається виникнення голосної.

10. Закон гармонії голосних зберігається лише частково.

11. У киргизькій мові голосна /o/ змінює усі наступні голосні у слові на /o/.

12. Сингармонізм, присутній у турецькій мові, яскраво проглядається в словах, які прийшли з арабської мови та фарсі.

13. В афіксах майбутнього та широкого часу присутній звук /o/.

14. В афіксах заперечності зустрічаються форми -ВА, -ВО.

15. У багатьох словах відбувається подовження голосної [1, с. 64].

Особливості казахської мови:

1. Повністю зберігається закон гармонії голосних.

2. Повністю зберігається закон гармонії приголосних.

3. Округлення голосних зустрічається не часто.

4. Окрім восьми голосних, присутня ще закрита /ə/.

5. /o/ → /u/, /ö/ → /ü/. У багатьох словах давньої тюркської мови, які вживаються зі звуками /o/ та /ö/, відбулася зміна /o/ → /u/ та /ö/ → /ü/.

6. У запозичених словах, у кінці яких знаходяться дві приголосні, відбувається виникнення голосної. На початку деяких слів, які починаються з приголосної, також виникає голосна.

7. Киргизький звук /c/ у казахській мові переходить у /j/.

8. /ç/ → /ş/. У турецьких і запозичених словах звук /ç/ перетворюється на /ş/.

9. /ş/ → /s/. У турецьких і запозичених словах звук /ş/ перетворюється на /s/.

10. /f/ → /p/. Приголосна /f/, відсутня у власне турецьких словах, але присутня у запозичених, у казахській перетворюється на /p/.

11. /g/ → /y/.

12. /ğ/ → /y/.

13. /ğ/ → /w/, /v/.

14. /y/ → /j/, /c/.

15. /k-/, /t-/, /b-/. Приголосні /k/, /t/, /b/, які стоять на початку слова у давній тюркській мові, продовжують своє існування й у казахській.

16. /d-/ → /t-/. Усі слова, що у турецькій мові починаються з приголосної /d/, у казахській мові починаються з /t/.

17. /g-/ → /k-/.

18. /v-/ → /b-/.

19. Приголосні /k/ та /g/ в середині слова між двома голосними перетворюються на /g/ та /ğ/.

20. /b/ → /m/. На початку, в середині та в кінці слова приголосна /b/ змінюється на /m/.

21. Порушується закон гармонії голосних.

22. На відміну від киргизької, відсутнє подовження голосних [2, с. 116].

Аналіз двовіршів із поеми «Благодатне знання» Юсуфа Баласагуні 185.

Транслітерація латинською абеткою Р.Р. Арата: kamuğ sözni yığsa uğuş taplamaz kerek sözni sözler kişi kizlemez [6, с. 35]	
kamuğ:	her
söz+ni:	Афікс знахідного відмінка +ni: sözü
yığ-sa:	Афікс умовного способу дієслова -sa: yığsa
tapla-maz:	a>o, афікс заперечності теперішньо-майбутнього часу дієслова -maz: toplanmaz
kerek:	k>g: gerekli
sözle-r:	Афікс теперішньо-майбутнього часу дієслова -r: söyler
kizle-mez:	k>g, афікс заперечності теперішньо-майбутнього часу -mez: gizlemez
Киргизька: Кулли сөзді жисаң да, ақылды асырмаң, Керек сөзді сөйлер кісі, жасырмаң! [5, с. 42]	
куллі:	k>g, a>u: gerekli
сөз-ді:	Афікс знахідного відмінка -di: sözü
жи-са-ң:	y>j, афікс умовного способу дієслова -sa, -n 2. tekil işi eki: yığsan
да:	da
керек:	k>g: gerekli
сөйле-р:	Афікс теперішньо-майбутнього часу дієслова -r: söyler
кісі:	ş>s: kişi
жасыр-мас:	g>j, афікс заперечності теперішньо-майбутнього часу дієслова -maz: gizlemez
Казахська: Сөздун баарын кармап калуу эң кыйын, Керектуусун эскетутун, так урун. [4, с. 57]	
сөз-дун:	Афікс висхідного відмінка -dun: senden
керектуу-сун:	k>g, дієприслівний афікс -sun: gerektiği
Турецька: Her sözü saklamağı da anlayış hoş görmez; İnsan lüzumlu olan sözü söyler, gizlemez. [4, с. 57]	
Українська: Не є гарним приховувати кожне слово, Потрібне хай людина каже, не ховає.	

188.

Транслітерація латинською абеткою Р.Р. Арата: kümüş kalsa altun meningdin sanga anı tutmağıl sen bu sözke tenge [6, с. 35]	
kümüş:	k>g: <i>gümüş</i>
kal-sa:	Афікс умовного способу дієслова -sa: <i>kalsa</i>
altun:	u>ɪ: <i>altun</i>
mening+din:	m>b, афікс висхідного відмінка +din: <i>benden</i>
san+ga:	Афікс давального відмінка +ga: <i>sana</i>
tutma-ğıl:	<i>tutma</i>
söz+ke:	Афікс давального відмінка +ke: <i>söze</i>
tenge:	t>d, e>ø: <i>denk</i>
Киргизька: Куміс, алтын қалса менен сендерге, Оларды сенбұл сезіме теңгерме! [5, с. 43]	
куміс:	<i>eđer</i>
алтын:	<i>altın</i>
қал-са:	Афікс умовного способу дієслова -sa: <i>kalsa</i>
мен+ен:	m>b, афікс висхідного відмінка +en: <i>benden</i>
сендер+ге:	Афікс давального відмінка +ge: <i>sana</i>
о+лар+ды:	Афікс множини +lar, афікс знахідного відмінка +dı: <i>onları</i>
сез+ім+е:	Афікс першої особи однини +im, афікс давального відмінка +e: <i>sözüme</i>
теңгер-ме:	Афікс заперечності наказового способу дієслова -me: <i>denk tutma</i>
Казахська: Билим ал менден калар – алтын, кумуш, Аларды сөзгө болбойттенештириш. [4, с. 58]	
мен+ден:	m>b, афікс висхідного відмінка +den: <i>benden</i>
кал-ар:	Афікс теперішньо-майбутнього часу -ar: <i>kalır</i>
кумуш:	k>g, u>ü: <i>gümüş</i>
а-лар-ды:	o>a, афікс множини +lar, афікс знахідного відмінка +dı: <i>onları</i>
сөз+гө:	Афікс давального відмінка +ge: <i>söze</i>
Турецька: Benden sana gümüş ve altın kalırsa, Sen onları bu söze denk tutma. [4, с. 58]	
Українська: Коли ти успадкуєш моє срібно та золото, Не думай, що вони цінніші за ці слова.	

Висновки. В аналізі двовіршів «Благодатного знання» різними мовами простежується наявність зазначених раніше основних фонетичних відмінностей між мовами. Можливість поверхневого розуміння одного тексту різними тюркськими мовами, за умови знання цих відмінностей, вважаємо доведеною.

Після аналізу відмінностей фонетичних особливостей уйгурської, киргизької, казахської та турецької мов на основі 185-го та 188-го двовіршів із поеми Юсуфа Баласагуні «Кутадгу Біліг» («Благодатне знання») можна зробити висновок, що ці мови є схожими між собою, а зміну фоне-

тики можна відстежити поступово у географічному напрямку (уйгурська – киргизька – казахська – турецька). Мають місце як повні зміни голосних і приголосних, так і часткові. Знаючи ці зміни в кожній окремій мові, можна зрозуміти окремі слова та речення загалом. У майбутньому фахівці-тюркологи можуть продовжити та розширити аналіз, початок якого покладено в цій роботі.

Ця робота може стати основою для подальших досліджень як у сфері порівняльної лінгвістики, так продовженням дослідження художньої цінності твору «Благодатне знання» вітчизняними фахівцями-літературознавцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hülya Kasapoğlu Çengel. Kırgız Türkçesi Grameri. 1. Baskı. TDK Yayınları. Ankara, 2017. 456 s.
2. Kenan Koç, Oğuz Doğan. Kazak Türkçesi Gramer. 1. Baskı. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul, 2013. 347 s.
3. Levent Doğan. Uygur Türkçesi Grameri. 1. Baskı. Paradigma Akademi Yayınları. İstanbul, 2016. 295 s.
4. Mehmet Yalçın Yılmaz, İlyas Topsakal, Emek Üşenmez. Kutadgu Bilig – Yusuf Has Hacıp (Kazakça – Türkçe) Mehmet Yalçın Yılmaz. 1. Baskı.– Türk Dünyası Vakfı. 2014, Ankara.

5. Mehmet Yalçın Yılmaz, İlyas Topsakal, Emek Üşenmez. Kutadgu Bilig – Yusuf Has Hacıp (Kırgızca – Türkçe)/ Mehmet Yalçın Yılmaz. 1. Baskı. Türk Dünyası Vakfı. 2014, Ankara.
6. Reşid Rahmeti Arat. Kutadgu Bilig. Tercüme. I Metin. TDK, Milli Eğitim Yayınevi. İstanbul, 1947. 656 s.

УДК 82.512.161-3

ЖІНОЧИЙ ПРОСТІР І ПИТАННЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У ТУРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XXI СТ.

WOMAN SPACE AND ISSUES OF GENDER ROLES IN TURKISH LITERATURE OF THE XXI CENTURY

Осадча М.Ю.,

студентка 2 курсу магістратури

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто категорії гендеру, статі, гендерних ролей і шляхів їх формування. Досліджено поняття «жіночого простору». У роботі було визначено масштаб опрацювання та популярності гендерної тематики у турецькій літературі XXI ст. Крім цього, було проаналізовано особливості її розгляду на матеріалі роману «Честь» Еліф Шафак. Було окреслено основні гендерно марковані просторові символи у романі.

Ключові слова: гендер, гендерні ролі, жіночий простір, Еліф Шафак, турецька література.

В статье рассмотрены категории гендера, гендерных ролей и пути их формирования. Также исследовано понятие «женского пространства». В работе был определен масштаб обработки и популярности гендерной тематики в турецкой литературе XXI в. Кроме этого, были проанализированы особенности ее рассмотрения на материале романа «Честь» Элиф Шафак. Были очерчены основные гендерно маркированные пространственные символы в романе.

Ключевые слова: гендер, гендерные роли, женское пространство, Элиф Шафак, турецкая литература.

In the paper we considered categories of gender and gender roles as well as ways of forming them. In addition, we inquired into the notion of “woman space”. We defined the scope and popularity of the gender issues in Turkish literature of the XXI century. Apart from that we analyzed some of its distinctive features in the novel “Honour” by Elif Shafak. We also gave an outline of main gender marked space symbols in the novel.

Key words: gender, gender roles, woman space, Elif Shafak, Turkish literature.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена популярністю використання гендерних методів у літературознавстві в усьому світі, Україні та Туреччині зокрема, та неповною визначеністю термінів «гендерна роль», «жіночий простір» у літературознавстві, дискусії про які тривають серед дослідників соціогуманітарних наук дотепер.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження гендерної тематики у літературознавстві на основі теоретичних праць українських, турецьких та іноземних вчених, а також визначення особливостей розкриття гендерної проблематики у XXI ст. на основі фактичного матеріалу турецької літератури.

Реалізація основної мети передбачає вирішення таких конкретних завдань:

– переосмислити наявні літературознавчі матеріали, присвячені гендерній критиці;

– сформулювати визначення понять «гендерні ролі» та «жіночий простір» і критерії їх дослідження у тексті на основі наявної гендерної критици;

– проаналізувати масштаб дослідженості гендерної тематики в українському та турецькому літературознавстві;

– дослідити біографічну зумовленість гендерної тематики й особливості її відображення у творчості Еліф Шафак.

Для вирішення вищевказаних завдань було використано такі методи: метод реферування теоретичного матеріалу, гендерний метод, історико-біографічний.

За об'єкт цієї статті обрано поняття «гендер», «гендерні ролі» та «жіночий простір», зокрема їх місце у романі «Честь» Еліф Шафак і турецькій літературі ХХІ ст. загалом. Із метою ширшого обґрунтування роботи, детальнішого дослідження матеріалу залучено інформацію про особисте життя авторки та її систему поглядів.

Новизна дослідження полягає у визначенні масштабу наукового опрацювання гендерної тематики в українському та турецькому літературознавстві, генезису поняття «жіночий простір» як одного з аспектів передачі гендерних ролей у творі, дослідженні особливостей розкриття гендерних ролей у турецькій літературі ХХІ ст., зокрема у творчості Еліф Шафак як однієї з найяскравіших представниць жіночої прози цього періоду.

Практична значимість статті полягає у подальшій можливості використання результатів під час викладання курсу турецької літератури в школах та університетах.

Виклад основного матеріалу. Проблема відмінностей, рівноцінності та рівноправності чоловіків і жінок завжди була темою гострих дискусій. Ця проблематика розглядалася у різних аспектах залежно від того чи іншого історичного періоду, який вносив щось нове у розуміння співвідношення двох гендерів. Визначна роль жінок в історичному процесі часто спонукала до пошуку інакшого розуміння понять «жіночого» та «чоловічого» та їх взаємодії. Гендерна проблематика та поняття «гендеру», хоч і розглядалися у своїх протоформах значно раніше, стали предметом наукового дискурсу та набули особливої популярності у світовій науці та літературознавстві лише у другій половині ХХ ст., що пов'язують із другою хвилею феміністичного руху в 60–70-х рр. на Заході.

Гендерні підходи у своїх дослідженнях використовували такі відомі літературознавці: в Україні – В. Агеєва, Т. Гундорова, О. Забужко, Є. Кононенко, Г. Улюра, С. Трош, у Росії – О. Бочарова, В. Березін, Т. Максимова, І. Савкіна, І. Тартаковська, О. Трофимова, у Європі й Америці – Філіппа Гейтс, Джоанн Голлоуз, Ніна Дітріх, Реза Дудовіц, Наталі Фентон, Тані Модлескі, Лана Раков, Дженіс Редвей, Рікке Шубарт. У турецькому літературознавстві переважає феміністичний дискурс. Про роль жінки та жіночу літературу наукові роботи писали Хюлья Арнушах, Ерендіз Атасю, Гюльпері Серт, Севда Чалишкан, Мехмет Бакир Шенгюль. Серед українських літературознавців, котрі вивчали гендерні аспекти турецької літератури, – І. Прушковська, Г. Рог [6; 7, розділ 3].

У своїх дослідженнях вищевказані вчені оперують переважно широким поняттям «гендер», що сформувалося на противагу поняттю «стать». Термін «**стать**» вживається для позначення біологічних, анатомічних, фізіологічних відмінностей між жіночим і чоловічим організмами, що виражаються різною участю чоловіка та жінки у репродуктивному процесі, відмінними геніталіями, набором хромосом, первинними та вторинними статевими ознаками. Гендер – це соціальна стать, що формує поведінкові, культурні, психологічні, візуальні та інші соціально-культурно зумовлені відмінності між чоловіками та жінками. Якщо біологічна стать дається людині від народження, то гендер конструюється соціально та зумовнюється культурою суспільства в конкретний історичний період. Близько пов'язаним до поняття «гендер» є поняття «гендерна роль». **Гендерна роль** – різновид соціальної ролі, «набір очікуваних зразків поведінки (або норм) для чоловіків і жінок» (роль батька, матері, годувальника сім'ї тощо) [3, с. 167]. Дотримання гендерної ролі – це комбінація всього, що людина робить, говорить, як поводить, щоб відповідати прийнятним у суспільстві щодо чоловіків і жінок нормативам і приписам [2, с. 23]. Гендерні ролі формуються у суспільстві: сім'ї, школі, робочому просторі, громаді, медіа-просторі тощо. Вони конструюються чітко визначеними у суспільстві процесами навчання, викладання, імітації та тиску [8, с. 237]. Оскільки гендерні ролі – структури достатньо динамічні, мають велику варіативність залежно від суспільства, його культурної традиції, релігії, історичного періоду, рівня економічної стабільності, рівня жіночої емансипованості, неможливо виявити сталу класифікацію чи конкретні критерії прояву тих чи інших гендерних ролей. Водночас гендерні ролі часто передаються в літературі через систему бінарних опозицій чоловічого і жіночого мислення: логічність – інтуїтивність, абстрактність – конкретність, інструментальність – експресивність, свідоме – несвідоме, влада – підкорення, порядок – хаос, індивідуальність – колективність, вертикаль – горизонталь, активність – пасивність, радикалізм – консервативність тощо. Культура кожного суспільства, як і уява соціалізованого в ній індивіда, містить узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки й жінки та якою діяльністю вони повинні займатися. Такі узагальнені усталені уявлення стосовно спільнот чоловіків і жінок загалом називають гендерними стереотипами. Вони виявляються насамперед як **гендерно-рольові стереотипи**, що стосуються прийнятності різно-

манітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як **стереотипи гендерних рис**, тобто психологічних і поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам. Ці два компоненти гендерних стереотипів тісно пов'язані між собою. Переважна прийнятність якої-небудь соціальної ролі для людини певної статі обґрунтовується мірою наявності в неї певних рис і характеристик [5, с. 157].

У турецькій літературній традиції, як і в традиції будь-якого патріархального суспільства, завжди переважав традиційний тип розподілу гендерних ролей, де чоловікові відводилася публічна сфера, роль голови сім'ї, серед рис характеру якого часто переважали стереотипно маскуліні (мужність, впевненість, жорсткість, логічність, розум), а жінці – приватна, домашня сфера, другорядна позиція, роль матері, хранительки домашнього вогнища. З розвитком феміністичного руху та поширенням гендерних теорій все більше турецьких письменників почали звертатися до поняття гендеру та передавати у своїх літературних творах зміни, що відбувалися в турецькому суспільстві з поступовим виходом жінок із приватної сфери в публічну, перегляду стереотипних маскуліних і фемінних характеристик, соціальних (професійних, сімейних) гендерних ролей. Серед турецьких письменників ХХІ ст., які звертаються до проблематики гендерних стереотипів, гендерних ролей, порушують у своїх творах проблеми жінок, найвідомішими є Еліф Шафак, Айше Кулін, Адалет Агаоглу, а також турецькі драматурги Тунджер Джюдженоглу, Йилмаз Ердоган, Улькю Айваз [6].

Гендерні дослідження в літературі фокусуються також на дослідженні «жіночого простору» у художніх творах – особливого просторового виміру перебування жінки. На матеріалі українських письменників і письменниць ця тематика висвітлюється у роботах В. Агеєвої, Л. Брега. На матеріалі американської та європейської літератури жіночий простір розглядали Міріам Перегаукс, Паула Товнсед, Соня Вілегас-Лопез, Елізабет Енн Пірс. У турецькому літературознавстві наукових досліджень на цю тематику нами виявлено не було. Цей факт ще раз підтверджує дискусійність освітленої нами проблеми аналізу художнього тексту.

На нашу думку, надзвичайно важливо досліджувати у літературі та розглядати поняття простору та гендеру у взаємозв'язку, оскільки вони є тісно пов'язаними. Простір формується людьми, які у ньому перебувають, що, як наслідок, відображає наші уявлення про гендер та способи, якими ми його формуємо. Водночас простір також пев-

ним чином формує наші гендерні уявлення, створюючи особливий досвід тіла, впливаючи на наш рух чи статику, змінюючи нашу картину світу. Для гендерних досліджень у літературі простір має особливе значення. Досліджуючи «Жіночий простір» (простір перебування жінки), можна зробити висновки не лише про положення жінки у суспільстві, її доступ до публічної сфери, її ідентичність, стосунки з іншими індивідами тощо, а й проаналізувати розподіл гендерних ролей у цьому суспільстві в певний історичний період.

Варто наголосити, що дослідження символіки простору не обмежуються лише визначенням приватної (традиційно жіночої) та публічної (традиційно чоловічої) сфери, їх розподілом чи мірою прояву у художньому творі. Як зазначають українські вчені М.А. Новікова та І.Н. Шама [4], одним із найдревніших і найважливіших протиставлень у символіці простору є поділ «своє – чуже». «Свій» простір асоціюється з нормою, космосом, впорядкованістю, максимальною нейтральністю, а «чужий» – з антинормою, хаосом, ексцесом. Поступово таке просторове світосприйняття наповнюється етикою. «Чужий світ» стає зоною зла, гріха, демонічних сил, а «свій світ» – зоною добра та божественної благодаті. У патріархальному суспільстві «чоловічий світ» є «своїм» і завжди протиставляється «жіночому» (чужому), а в матріархальному – навпаки. Аналіз системи символів простору розглядають у системі горизонталі, вертикалі, центру, межі та контакту. При аналізі просторової символіки в художньому тексті звертають увагу на тіло людини, одяг, будинок, садибу, місто, країну, частину світу тощо. Аналізуючи символіку простору в гендерному аспекті, дослідники мають за мету визначити характер жіночого простору (свій чи чужий), систему його вираження, переходу з одного простору в інший.

Як зазначалося раніше, однією з найвизначніших представниць турецької постмодерністської літератури виступає Еліф Шафак. Серед інших досить критичних тем авторка, як сучасна лідерка думки, виносить у публічний медіа-простір і тему гендеру, гендерних ролей, що не є випадковим. Еліф Шафак, за її власним визначенням, є «громадянкою світу», представницею літератури «на межі», адже вона належить одночасно до двох світів: турецького (східного) та британського (західного, європейського), що неодмінно відображається на її поглядах і творах.

Історико-літературний і біографічний контексти. Народилася письменниця у Страсбурзі (Франція) у сім'ї дипломатів, але згодом повер-

нулася до Туреччини, де її вихованням почали займатися консервативні релігійні бабусі. Початкову школу авторка закінчила в Анкарі, але у віці 10 років переїхала до Мадриду, де її мама стала дипломаткою. Згодом жила та навчалася у Німеччині. Подорожі різними країнами, можливість пізнавати різні культури, а водночас дитинство без тата та виховання традиційними та консервативними бабусями значно вплинули на особистість і твори письменниці [9]. Як зазначає сама Еліф Шафак у одному зі своїх інтерв'ю каналу A Well-Lighted Place [10], її постійне «кочівництво» значно повпливало на її життя та роботи, розширило її погляди, дали змогу порівнювати два типи суспільного устрою: турецький (східний) і європейський (західний). Середню школу Еліф Шафак закінчила у Європі, а вищу освіту здобувала в Технічному Університеті Середнього Сходу (ODTÜ), що знаходиться в Анкарі, на спеціальності «Міжнародні відносини». Магістерський ступінь Еліф Шафак отримала у тому ж університеті, але вже у сфері гендерних студій, що пояснює її зацікавленість, високий рівень ерудованості у цій темі. Особливо варто підкреслити, що її наукова робота на тему «Фемінність і циклічність у філософській думці в орденів Мевлеві та Бекташі» була відзначена Спілкою соціологічних наук Туреччини [9].

Освіта Еліф Шафак і формовані нею життєві позиції авторки дуже впливають на гендерний аспект її творчості. Темі її наукових інтересів стають основою її романів, а дитинство та життя у Європі, консервативне виховання бабусь, фактична належність одночасно до двох культур дозволяють їй критично розглядати та порівнювати цілу низку актуальних проблем, серед яких розподіл гендерних ролей, феміністичні надбання, роль жінки-письменниці, політичні та соціальні аспекти життя у двох цивілізаціях.

Твором, де згадані проблеми розглядаються особливо яскраво, є роман «Честь». Авторка неодноразово наголошувала, що обрала тематику сім'ї, бо її завжди інтригував цей соціальний інститут, у якому вона ніколи не жила через розлучення батьків. Розповідаючи історію турецько-курдської сім'ї в еміграції та їхніх коренів, авторка підіймає ряд важливих питань гендерної тематики. Серед них: **гендерні ролі** у консервативному ісламському суспільстві (звертаючи особливу увагу на гендерні ролі матері та сина): *Після того, як батько нас покинув, я став головою сім'ї і не хотів, щоб мама працювала. Коли я їй про це сказав, вона залилась сльозами, але не втиралась* [8, с. 69], *Ти не захворів? – запи-*

тала мама. – Виглядаєш недобре, мій султано [8, с. 70]; **вкоріненість гендерних стереотипів**: *Ще більше її здивувало, що лікарем виявилась жінка* [8, с. 19], *Справа в тому, що жінок Творець змішав з найтоншого білого батисту, а чоловіків – з цупкої темної шерсті. Одним призначено панувати над іншими – така воля Аллаха* [8, с. 24], *Блакитний був улюбленим кольором Іскендера. Це колір хлопчиків і неба. А значить небо – також хлопчик* [8, с. 39], *Есма, не дивлячись на свій маленький зріст, завжди була захоплена грандіозними планами: рівні можливості для кожного, соціальна справедливість, права жінок... Мої друзі її вважали або схиленою, або комуністкою* [8, с. 68]; **процес формування гендеру та нав'язування гендерних стереотипів дітям**: *Їм дали імена «Пімбі» та «Джаміле», що в перекладі з курдської означають «Рожева» та «Красива». Імена, що ніби цукор, що тане в чашці чаю, солодкі, приємні, позбавлені будь-яких претензій* [8, с. 9], *– З якого це дива ви вирішили зайнятись танцями? – буркнула Назі. – Ви що, збираєтесь стати шльондрами?* [8, с. 23], *Звісно, вона хотіла коли-небудь вийти заміж – обов'язково у красивій весільній сукні. І щоб поруч був торт з кремовими трояндочками, з тих, що продаються у місті, – але навряд чи таку мрію можна було назвати заповітною. Хотіла вона також мати і дітей, але візьми розберись, чи було це її заповітною мрією, чи жінці просто належить мати дітей і всі навколо їй постійно про це повторюють* [8, с. 53]; **проблематику поняття «честі»**: *Скромність – це щит, яким жінка може себе захистити. Зарубайте собі на носі: якщо ви втратите свою честь, ціна вам буде менше виїденого яйця. Цей світ жорсткий і безжалісний... Ти можеш заслужити або повагу, або сором, і, якщо програєш, навіть не сподівайся на співчуття* [8, с. 24], *Якщо дівчина втратить цноту до шлюбу, навіть якщо з коханим чоловіком, вона більше не матиме майбутнього. А чоловік... На нього не впаде і тінь суспільного несхвалення* [8, с. 25], *– Ти колись думаєш про маму? – важко зітхнувши, запитав Адем. – З якого це дива я повинен про неї думати? Вона була недостойною жінкою, вона осоромила нашу сім'ю* [8, с. 65], подекуди **порівнюючи установлені в традиційно патріархальному суспільстві норми з такими в європейській культурі**. Так, можемо порівняти стосунки між чоловіком і жінкою у європейській (дружина за походженням напівкурдка-напівтуркєня, що народилася та виросла в Англії, чоловік – англієць) і турецькій сім'ях: <...> *я ненавиджу сигаретний дим і*

забороняю чоловікові курити в машині й будинку [8, с. 9] (європейська) – *Я благаю тебе, тримай кермо, – шепотіла дружина. – Закрий свою брудну пащеку! Чи ти збралася мене вчити кермувати? Я хіба тебе вчу варити сочевицю? Звісно, що ні. Тому ще це твоя бабська справа, а не моя. А керувати автомобілем – це не твого розуму діло, жінко. Що ти взагалі розумієш у машинах своїм обмеженим розумом* [8, с. 76].

Представляючи це через систему образів, напружені сюжетні лінії, опис побуту, Еліф Шафак також ставить під питання проблему «жіночого простору», можливість виходу чи переходу з максимально визначеного і обмеженого у патріархальній культурі у такий, що є набагато ширшим і не має конкретних меж у сучасній європейській. Авторка досліджує, наскільки приватним є жіночий простір у турецькому суспільстві, і чи можливо його змінити, змінивши географічне положення та суспільне оточення. За допомогою вищезгаданих методів аналізу художнього тексту нами було визначено гендерно марковану символіку простору в романі Еліф Шафак «Честь», яку авторка використовує для яскравішого відтворення гендерних ролей, що існують у суспільстві, а також їх порівняння у культурах традиційній і модерній. **Кухня**, а також **дім** загалом – приватний простір – традиційно вважалися простором жіночим. Натомість **вулиця**, місця зібрання інших людей – публічний простір – належав чоловікам. Такий розподіл простору пов'язаний із гендерним розподілом праці, де чоловіки заробляли гроші, представляли інтереси сім'ї в суспільстві, а жінки – дбали про добробут дому та займалися хатніми справами. У парадигмі традиційного суспільства жінку ми постійно бачимо на кухні як у природному, давно визначеному середовищі, тоді як поява на кухні чоловіка – ексцес, що порушує звичний світогляд героїв. Підтвердження цьому феномену знаходимо в тексті, де усі жіночі персонажі переважно перебувають на кухні. *І якщо так було визначено Аллахом, то нехай не збудеться, – пробурмотіла Назе, прямуючи на кухню* [8, с. 53], *Тобіко була на кухні; дивилася на Пембе, що смажила млинці, яких би вистачило на ціле військо* [8, с. 379], *У цей момент двері відчинилися, і в кімнату зайшла жінка з підносом, повним різних страв. Вона була замотана в чаршаф кольору кориці, що відкривав лише її руки і тонесенький проріз для очей. Вона розлила нуттовий суп по чашам, поклала ягня з пловом посередині, розклала хліб, наповнила водою склянки і зникла... Прямуючи до виходу, я пройшов повз кухню. Дружина Мамут Баби з сином обідали окремо на*

кухні за малесеньким столиком [8, с. 314], *Після обіду Мерал збирала брудний посуд і йшла додому. Вона могла б допомагати Тарику в магазині, але він не бачив у тому потреби. Якщо немає великих матеріальних проблем, жінка не повинна шукати роботу поза домом. Він припускав, що одного дня може попросити Мерал допомагати йому, однак він би ніколи не дозволив їй працювати з чужими людьми, як дозволяв Адем своїй дружині* [8, с. 192]. Важливо зауважити, що, як і інші гендерно-рольові стереотипи, стереотип про дім і кухню як винятково жіночий простір підтримується й постійно закріплюється усім членами певного суспільства: і чоловіками, і самими жінками. *Усі чоловіки, яких вона знала раніше, не заходили на кухню навіть для того, щоб набрати собі води. Обох своїх синів, а особливо Іскендера, вона теж виховувала з таким переконанням* [8, с. 137], *Сучасні жінки, – відповів Тарик. – В них часу нема й щоб зайти на кухню. Забігши ввечері в магазин, купують дві бляшанки тунця. А потім, додавши його до зелені, ще й називають його стравою* [8, с. 273].

Чітко визначену гендерну ознаку має простір «казино», в яке ходив Адем. Авторка чітко, прямим текстом, визначає, що цей простір є маскуліним: *Казино знаходилося в східній частині Лондона, в старому цегляному будинку. Це було місце для чоловіків. Якщо ж тут і сновигали кілька жінок, вони вже комусь належали, тобто про зазіхання на них не могло бути й мови* [8, с. 61].

Висновки. Отже, у цій роботі нами було переосмислено наявні в українській, російській, турецькій, англо-американській гендерній критиці літературознавчі розвідки. Використовуючи метод реферування теоретичного матеріалу, ми визначили, що існує різниця між поняттями «стать» і «гендер», дослідили особливості та складові частини поняття «гендерні ролі», сформулювали поняття «жіночий простір» як один з аспектів передачі гендерних ролей у творі.

Здійснений нами короткий аналіз біографічного матеріалу дозволив дійти висновку, що авторка сублімує пережитий власний досвід у роман, підтекстно описуючи стосунки у власній сім'ї, досвід, пережитий за кордоном, особливості двох суспільств (турецького та європейського), у яких вона виросла.

Також ми дослідили декілька аспектів гендерних досліджень, що спираються на виявлення гендерних стереотипів в уособленні стереотипів гендерних рис і гендерно-рольових стереотипів, визначення гендерованого простору. Проблеми вкоріненості гендерних ролей авторка передає за

допомогою змалювання гендерних ролей матері та сина, вкоріненості гендерних стереотипів, опису процесу формування гендеру та нав'язування гендерних стереотипів дітям, розкриття консервативного поняття «честі», порівняння усталених у традиційно патріархальному суспільстві норм із такими в європейській культурі.

Особливу увагу було звернено на метод визначення гендерованого простору у тексті. Було проаналізовано гендерно марковані символи кухні, дому, вулиці, казино. У тексті ми дійшли висновку, що «кухня», «дім» вважаються у традиційному суспільстві виключно жіночими просторами, а «вулиця», «казино» – чоловічими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоцерковець А.Ю. «Жіноча література» як об'єкт феміністичної літературної критики. *Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки*. 2013. № 4. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drgn_2013_4_5. (дата звернення: 25.11.2018).
2. Говорун Т.В., Кікінеджи О.М. Гендерна психологія: навч. посіб. К.: Академія, 2004. 308 с.
3. Маєрчик М. Гендер для медій: підручник. Київ: Часопис, 2013. 220 с.
4. Новикова М.А., Шама И.Н. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Н.В. Гоголя и их английских переводов). Запорожье: Акцент Инвесттрейд, 2013. 210 с.
5. Основи теорії гендеру: навч. посіб. К.: «К.І.С.», 2004. 536 с.
6. Прушковська І.В. Гендерний розподіл ролей у творах сучасних турецьких драматургів. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Т. 200. Філологія. Літературознавство. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 188. С. 82–86.
7. Рог Г.В. Жанрово-стильові моделі сучасного турецького роману (80–90 рр.): дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006; Філоненко С.О. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.
8. David B. Grusky, Szonja Szélenyi. The inequality reader: contemporary and foundational readings in race, class, and gender. Boulder, Colo: Westview Press, 2007. 348 p.
9. Elif Şafak. İskender. İstanbul: Doğan Kitap, 2015. 448 s.
10. Elif Şafak. Tasavvufun Günümüze Edebiyat. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XuswKJgDyqc> (дата звернення: 25.11.2018).
11. Elif Shafak. A Well-Lighted Place. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DdqnxOTUtCM> (дата звернення: 25.11.2018).
12. Elif Shafak. Interview for The Guardian від 08.05.2012. URL: <https://www.theguardian.com/books/2012/apr/08/elif-shafak-honour-meet-the-author>. (дата звернення: 25.11.2018).
13. Mehmet Bakır Şengül. Kadın Edebiyatı: BİR VAROLUŞ MÜCADELESİ / Mehmet Bakır ŞENGÜL. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 2016. № 44. P. 203–211. URL: <http://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=3396>. (дата звернення: 25.11.2018).

СЛОВНИКИ:

1. Електронний Словник гендерних термінів. URL: <http://a-z-gender.net/ua/> (дата звернення: 25.11.2018).
2. Словник літературознавчих термінів онлайн. URL: <http://grammar.ru/> (дата звернення: 25.11.2018).
3. İngilizce Türkçe sözlüğü. URL: <http://tureng.com/en/turkish-english>. (дата звернення: 25.11.2018).

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 82.091

ПРИЙОМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ВМІНЬ І НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

METHODS OF USE OF POLYFUNCTIONAL EXERCISES IN THE PROCESS OF SKILLS AND SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION

Бєлоусова В.В.,

*викладач кафедри іноземних мов**Одеського державного університету внутрішніх справ*

Антуф'єва В.А.,

*викладач кафедри іноземних мов**Одеського державного університету внутрішніх справ*

Канцурова Н.І.,

*викладач кафедри іноземних мов**Одеського державного університету внутрішніх справ*

Статтю присвячено професійно спрямованому формуванню комунікативних умінь. Вони передбачають включення в модель навчання серії спеціальних технологій, завдань-інструкцій і комплексу професійно орієнтованих вправ. Є необхідність більш інтенсивного використання поліфункціональних вправ. Ці вправи дозволяють реалізувати підхід до навчання іноземній мові як засобу спілкування й дозволяють паралельно оволодівати мовним матеріалом і мовленнєвою діяльністю.

Ключові слова: поліфункціональні вправи, комунікативна компетенція, іншомовна діяльність, засоби спілкування, мотивація.

Статья посвящена профессионально направленному формированию коммуникативных умений. Они предусматривают включение в модель обучения серии специальных технологий, задач-инструкций и комплекса профессионально ориентированных упражнений. Существует необходимость более интенсивного использования полифункциональных упражнений. Эти упражнения позволяют реализовать подход к обучению иностранному языку как средству общения и позволяют параллельно овладевать языковым материалом и речевой деятельностью.

Ключевые слова: полифункциональные упражнения, коммуникативная компетенция, иноязычная деятельность, средства общения, мотивация.

The article explains the professional-oriented formation of communicative skills. They include the inclusion of a series of special technologies, tasks-instructions and a set of professionally-oriented exercises in the model of education. There is a need for more intensive use of multifunctional exercises. These exercises allow to realize the approach to learning foreign language as a means of communication and allow at the same time to master language material and speech activity.

Key words: multifunctional exercises, communicative competence, foreign language activities, means of communication, motivation.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що для оволодіння будь-якою діяльністю, зокрема й мовленнєвою, необхідні знання. На основі набутих знань формуються навички та розвиваються вміння. Експериментальні дані свідчать, що мовленнєва діяльність іноземною мовою зумовлена знанням мовного правила та вмінням застосувати його до цієї діяльності. Ретроспективний аналіз проблеми дослідження дав можливість констатувати, що актуальність цієї теми не зменшується впродовж багатьох

років, залишаючись значущою для теорії та практики навчання англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У методиці викладання іноземних мов система вправ достатньо опрацьована (Є.П. Шубін, В.А. Бухбіндер, Є.І. Пассов, Г.Т. Городілова, Е.А. Сосенко, З.М. Ієвлева, В.Є. Горбачов, Н.С. Форкун та ін.). Науковці дослідили способи й прийоми розкриття значень іншомовних слів, призначених для рецептивного засвоєння; проаналізували дію лексичного механізму в різних видах

мовленнєвої діяльності; розробили нові типи та види вправ для навчання термінологічної лексики.

Є.І. Пассов та інші науковці підкреслюють таку послідовність: навчання іноземній мові – навчання іншомовному мовленню – навчання іншомовній мовленнєвій діяльності – навчання спілкуванню [1, с. 120]. Іноземна мова як учбовий предмет зможе повноцінно виконувати свої функції тільки за умови, що всі аспекти процесу навчання будуть розглядатися в рівних умовах, що визначатиме їх рівноправність у плані важливості щодо формування особистості студента. У зв'язку з тим, що іноземна мова – це засіб спілкування і взаєморозуміння у світовому суспільстві, сучасна методика підкреслює необхідність посилення тих факторів, за яких у навчанні буде важливим досягнення кількісних результатів в оволодінні іншомовним спілкуванням.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення та визначення доцільної системи поліфункціональних вправ, націлених на розвиток комунікативної компетенції студентів ЗВО. Об'єктом дослідження є процес формування комунікативних навичок студентів під час використання поліфункціональних вправ у процесі вивчення іноземних мов у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Управа – заняття для набуття, удосконалення будь-яких навичок; завдання, що виконується тим, хто вправляється в чому-небудь. Під системою вправ, слідом за Н.І. Гез, розуміємо організацію взаємопов'язаних навчальних дій, розміщених у порядку наростання мовленнєвих або операційних труднощів з урахуванням послідовності становлення мовленнєвих умінь, навичок і характеру наявних актів мовлення [2, с. 31]. Щоб управа стала ефективною для формування мовних навичок, потрібно зробити її поліфункціональною, комплексною. Усе більшого поширення в методиках навчання іноземним мовам набувають риси інтенсивної методики навчання англійської мови, наприклад поліфункціональні вправи. Принцип поліфункціональності передбачає одночасне й паралельне оволодіння лексичним і граматичним мовним матеріалом і мовною діяльністю. Поліфункціональність вправ дозволяє реалізувати такий підхід:

- читаючи, учень бачить слово, структуру позиції й вимовляє його;
- читаючи вголос, ще й чує;
- слухаючи, учень запам'ятовує мовний образ слова, речення;
- вирішуючи мовно-розумову задачу, яка задається установками до вправи, учень дізнається

зорові образи мовних зразків, обирає й використовує в мові слова, які відповідають заданій мовній ситуації й особисто йому необхідні;

- записуючи отриманий мовний зразок, учень вимовляє про себе, чує внутрішнім слухом і потім бачить слово, речення, мовний зразок [3, с. 32].

Поліфункціональність характерна для всіх мовних вправ у практиці навчання, адже при цьому задіяні кілька видів діяльності: аудіювання, говоріння й певні граматичні знання. Так само відбувається з умовно-мовними вправами.

У системі інтенсивної методики тренування вживання кожної окремої граматичної форми здійснюється за допомогою серії вправ, де в ситуаціях, що змінюються, реалізується один і той самий комунікативний намір. При цьому для студентів будь-яка управа є монофункціональною, а для викладача – завжди поліфункціональною. У цьому методі поліфункціональність суворо обов'язкова.

Великими плюсами є поліфункціональні вправи, на активізацію яких на кожен цикл занять рекомендується витратити до 20–24 годин, із них на активізацію нового матеріалу – 18–20 годин.

Поліфункціональні вправи передбачають формування навичок для різних видів мовленнєвої діяльності одночасно, наприклад читання таких синтагм:

- *Robbie cooked dinner;*
- *the dinner was very delicious;*
- *Robbie made a cake for dessert for dinner;*
- *everything was very tasty and we thanked Robbie for the dinner.*

Як ми бачимо, синтагма в кожній наступній фразі розширюється, але не прямолінійно, а трансформуючись. Однак ключове слово (у цьому разі – «dinner») повторюється в кожній фразі, хоча й у новому оточенні. У першій фразі в дужках дається значення нового слова, у наступних воно має бути зрозуміле без перекладу, і в результаті багаторазового сприйняття учень запам'ятовує його.

Зазвичай береться кілька таких блоків із різними новими словами. Слова в сукупності є ключовими для розуміння того тексту, який треба прослухати (в епізоді відеофільму або прочитати). Але така робота не обов'язково націлена на подальше сприйняття тексту. Матеріал блоків можна «вивести в мову». У процесі читання синтагм можливі (і необхідні) фонетичні, лексичні, граматичні коментарі як рецептивного, так і продуктивного характеру. За допомогою відповідного завдання можна зафіксувати письмово необхідні мовні зразки з блоків.

Види вправ визначаються явищем, що є предметом вивчення. Під час вивчення граматики та лексики виконуються мовні вправи. Їх виконання спрямоване на усвідомлення лексико-граматичних норм мови, що вивчається. Навички та вміння їхнього вживання в мовленні формуються в мовленнєвих вправах. Виконання мовних вправ здійснюється поетапно, у системі, яка відображає стадії формування навичок і вмінь. При цьому під навичками розуміємо відпрацьовані операції, або комплекс операцій, тобто мовленнєву діяльність, що досягла вищого ступеня досконалості.

Перший етап – імітація мовного явища, що вивчається. На цьому етапі відбувається його проговорювання та прослуховування. Після багаторазових повторювань студент починає «подумки чути себе» та диференціювати різноманітні явища. Граматичні вправи пропонують відтворити їх, не змінюючи при цьому граматичні форми, що опрацьовуються.

Другий етап – відстрочене відтворення мовного явища, що вивчається. На цьому етапі формується здатність переносу матеріалу з короткочасної до довготривалої пам'яті. Основою вправ є різноманітні запитання та відповіді на них. Виконання вправ може бути доповнене візуальними опорами у вигляді малюнків або абстрактно-графічних схем, які, за експериментальними даними Н.І. Гез, удосконалюють засвоєння лексико-граматичного матеріалу (швидкість і якість) майже втричі.

Третій етап – затвердження мовного матеріалу. Мета цього етапу – навчити студентів мовного оформлення висловлювання. Різноманітні питання та візуальні опори підказують потрібні для відповіді форми.

Четвертий етап – генералізація мовного явища, що підлягає вивченню, у нових умовах спілкування. Студенти вживають лексику, яку вони попередньо вивчили. Вправи (підстановчі, трансформаційні, різноманітні питання до висловлювань або ситуацій тощо) вчать уживати мовні явища в різних ситуаціях.

П'ятий етап – навчання практики вживання мовного матеріалу, який вивчають разом із попередньо вивченим. Можна використовувати вправи, які вчать студентів аргументувати, доводити, зіставляти. Підсумком роботи з мовними вправами стає розуміння студентами закономірностей уживання граматичних форм або диференційних ознак, характерних для мовного матеріалу; практичне використання лексико-граматичного матеріалу в мовленні завдяки багаторазовому тренуванню й автоматизації вживання мовного явища в мовленні.

Навчання лексики проходить низку етапів, які охоплюють декілька занять. На початковому етапі виконують вправи, що формують навички та вміння використовувати звуко-буквені відповідники. Навичка вважається сформованою, за словами Г.Г. Городілової, якщо швидкість виконання мовних операцій іноземною мовою дорівнює швидкості виконання аналогічних операцій рідною мовою [4, с. 42]. Для цього викладач розробляє тексти, які містять нову лексику. Читання подібних текстів дає можливість студентам сформувати навички вимови, допомагає визначити правила сполучення цього слова з іншими у зв'язному тексті. Наступне завдання – навчитися співвідносити нові слова з предметами та вживати нову лексику в різних ситуаціях спілкування. Із цією метою виконують такі вправи: студенти називають предмети за допомогою візуальних опор, складають речення та відповідають на запитання, доповнюють речення, розподіляють слова за тематичними групами, описують малюнки, складають розповіді з опорою на діа-, кіно-, відеофільми.

У роботі над лексикою важливе місце посідає текст. Він являє собою основу для підготовки студентів до вільного мовлення. Для закріплення лексики вирізняють три ступені роботи над текстом: проговорювання тексту без варіювання, із керуючим варіюванням і вільним варіюванням.

Під час проговорювання тексту без варіювання студенти повністю дотримуються опорного тексту. Зміст і спосіб висловлювання має опору на зразок, який запропонований викладачем. Під час проговорювання з вільним варіюванням студенти можуть розширити зміст тексту з використанням реальних ситуацій спілкування. При цьому студенти добирають самостійно мовні та лексичні засоби відповідно до поставленої комунікативної мети.

У процесі навчання лексики у студентів формуються такі лексичні знання:

- 1) фонетичні, необхідні для розвитку навичок вимови на основі слухомоторних образів лексичних одиниць;
- 2) знання в галузі графіки й орфографії, потрібні для написання слів і їх розпізнання в тексті на основі словесних наочно-графічних образів;
- 3) знання в галузі граматики, пов'язані з утворенням словоформ;
- 4) знання семантики лексичних одиниць, що вивчаються;
- 5) знання, пов'язані з правилами сполучуваності слів в іноземній мові.

Формування граматичних навичок і вмінь базується на трьох основних етапах: пояснення правил, опрацювання мовленнєвих зразків, використання граматичних явищ у різноманітних комунікативних ситуаціях. Але ці етапи не завжди слідує один за одним, деякі з них можуть повторюватися, тобто має місце циклічність у засвоєнні граматичного явища. Під час реалізації поетапності використовуються такі основні прийоми: демонстрація мовленнєвого зразка; імітація; дії за зразком; за аналогією; дії з опорою на наочність, на мовленнєву ситуацію; опора на мовленнєвий зразок і правила; порівняння граматичних явищ із такими в рідній мові; порівняння форми граматичної структури з подібною й опора на раніше вивчений матеріал; усебічний аналіз граматичного явища.

Наголосимо, що опрацювання граматичного явища має відбуватися в комунікативних ситуаціях з усіх видів мовлення. Технологія навчання граматичним навичкам в основних рисах має такий вигляд: діяльний характер; комунікативна спрямованість; зважання на первинність слухомоторних зв'язків; опора на зразок, на дію за аналогією; опора на свідомість і поєднання з практичними діями; стимулювання мовленнєвої активності й самостійності; опора на принципи наочності, доступності, міцності й систематичності; урахування принципу апроксимації.

Мовленнєві вправи передбачають створення таких умов на занятті, коли студент постійно залучений до процесу спілкування, тобто до процесу практичного користування мовою в різних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі). Досягнутий запас знань з іноземної мови визначає надійність сприйняття нових мовних одиниць [5, с. 12]. Під час слухання та читання запас знань стимулює розуміння, під час говоріння та письма отримані знання сприяють формуванню та висловлюванню думок іноземною мовою. Кожен із видів мовленнєвої діяльності має свою мету для досягнення, отже, вправи готують студентів до їхнього подальшого активного використання у власній діяльності.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що запропонована система поліфункціональних вправ звернена на співвіднесення фонетики, граматичних явищ, лексики, аудіювання, говоріння, читання й письма з їх мовленнєвими функціями. Такий підхід дає можливість краще зрозуміти, запам'ятати, осмислити форму, зміст, сутність мовних явищ і мовлення, а також запобігти помилкам мовного й дискурсивного характеру (зменшити їх). Саме в реальних комунікативних ситуаціях формується граматична грамотність, засвоюються лексичні одиниці, удосконалюється вимова й мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. 2-е изд. М.: Просвещение, 1991. 223 с.
2. Гез Н.И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков. 1969. № 6. С. 29–40.
3. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам. М.: МГУ, 1986. 176 с.
4. Городилова Г.Г. К вопросу о характеристике начального этапа через уровень сформированности навыков и умений говорения. М.: Русский язык, 1976. С. 39–45.
5. Склярєнко Н. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов. *Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов: зб. наук. пр.* К.: Київський держ. пед. ін-т іноземних мов, 1992. С. 9–14.

РОЗДІЛ 6 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.581

ФЕНОМЕН ПЕКІНСЬКОЇ ЦЮЦЗЮЙ У ЖАНРОВІЙ ПАРАДИГМІ КИТАЙСЬКОГО ТЕАТРУ

THE PHENOMENON OF BEIJING QUJU IN THE GENRE PARADIGM OF CHINESE THEATRE

Воробей О.С.,

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Інституту філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У статті на матеріалі окремих п'єс («Верба біля колодязя» (1951 р.) Лао Ше, «Сльози Чжень Фей» (1980 р.) Лі Чжан, «Табакерка» (1995 р.) Чжан Юаньхе) проаналізований генезис аутентичного драматичного жанру *пекінська цюцзюй* в історичному ракурсі китайського театрального мистецтва, а також виокремлені його основні жанрові характеристики та сценічні специфікації.

Ключові слова: театр, драматургія, *цюцзюй*, жанр, театральна парадигма.

В статье на материале отдельных пьес («Ива у колодца» (1951 р.) Лао Шэ, «Сльози Чжень Фэй» (1980 р.) Ли Чжан, «Табакерка» (1995 р.) Чжан Юаньхе) проанализирован генезис аутентичного драматического жанра *пекинская цюцзюй* в историческом ракурсе китайского театрального искусства, а также выделены его основные жанровые характеристики и сценические спецификации.

Ключевые слова: театр, драматургия, *цюцзюй*, жанр, театральная парадигма.

Basing on the particular plays (“The well’s willow” (1951) by Lao She, “Tears of Zhen Fei” (1980) by Li Zhang, “The snuffbox” (1995) by Ge Wei) this article points on the analysis of the Beijing quju genesis as authentic drama genre from the historical perspective of Chinese dramatics. Within the article, there were fully determined main genre characteristics as well as scenic peculiarities.

Key words: theatre, drama, quju, genre, theatrical paradigm.

Постановка проблеми. Історія китайського театру – це калейдоскоп різноманітних театральних жанрів, які залежно від політично-економічних і культурно-соціальних чинників постійно видозмінювалися та перемешувалися. Проте, незважаючи на постійні зміни в театральному житті Китаю (жорстка цензура чи докорінна зміна домінуючого жанру), китайський театр завжди займав одне з провідних місць у культурному житті країни [1, с. 121]. Китайська традиційна драма перебувала в тісному взаємозв'язку із життям народу Китаю, відтворюючи всі проблеми та сподівання того чи іншого періоду. Отже, жанрові та сюжетно-тематичні особливості народного

театру змінювалися з плином часу, сублімуючи здобутки попередніх епох із новими віяннями.

Постановка завдання. Основним жанром китайської класичної драми вважається *цзацзюй* (杂剧), драма, яка зародилася в епоху Сун (960–1279 рр.) і повністю сформувалася за доби Юань (1279–1368 рр.). *Цзацзюй* – це поєднання пісенних циклів (які виникли з віршів форми *ши* (诗), *ци* (辞), народних пісень і лягли в основу музично-поетичної структури), монологів (які виникли з оповідок і переказів мандрівних розповідачів), фарсових вистав *юаньбен* (院本), що були досить розповсюджені на півночі Китаю протягом XII–XIII ст. [1, с. 126]. Сюжет класичних п'єс базувався на розповідях *шихуа*¹, *цихуа*², *чжунгундяо*³. Із плином часу жанр *цзацзюй* розвивався, ускладнювався, з'являлися нові форми, які різнилися між собою лише відсотковим співвідношенням характерних для *цзацзюй* складових елементів, наявністю місцевих музичних

¹ Шихуа (诗话) – розповідь у віршах, балада [1, с. 218].

² Цихуа (词话) – жанр розповідної літератури, розповсюджений за часів династії Сун і Юань [1, с. 102].

³ Чжунгундяо (诸宫调) – пісня-балада, що складається з багатьох частин, які відрізняються між собою тональністю мелодій і римами у віршах [1, с. 115, 244].

інструментів, виконанням арій, монологів і діалогів на діалекті тощо. За часів доби Мін (1368–1644 р.) *цзацзюй* змінюється на більш гнучкий у структурному плані жанр – чуанці (传奇). П'єси нового жанру мали більш складну фабулу, були більшими за розмірами, дозволяли драматургу ввести у твір велику кількість героїв тощо. Із середини XVIII ст. унаслідок занепаду авторської драми через жорстку цензуру правлячої династії активно починають розвиватися віддалені від столиці місцеві театральні жанри – китайська драма з музичною, театральнотанцювальною варіацією та мовленнєвою особливістю тієї чи іншої провінції.

Виклад основного матеріалу. Наразі в Китаї нараховується велика кількість місцевих театральних жанрів, що виступають під єдиною назвою *діфансі* (地方戏) – *регіональна опера*. За різними оцінками та класифікаціями, їх кількість варіюється від 100 до 360. Усі вони різняться своїми діалектами й музикою, під яку виступає оркестр; відмінності також можуть проявлятися в репертуарі, акторському амплуа, костюмах, гримі тощо [2]. Китайці виділяють п'ять основних жанрів китайського традиційного театру (中国五大戏曲剧种): пекінська опера (京剧), шаосінська опера (越剧), хебейська опера (评剧), хенанська опера (豫剧), хуанмейська опера (黄梅戏).

Оскільки *пекінська опера* стала відомою та розповсюдженою ще двісті років тому, коли Пекін був столицею династії Цін (1644–1911 рр.), то саме

вона вважається загальнонаціональною формою китайського театрального мистецтва. На початку XX ст. *пекінська опера* вирізнялася з-поміж інших витонченим вокалом, танцями, акробатикою та номерами з військового мистецтва. Проте, незважаючи на велику кількість видатних акторів, удосконалення театрального мистецтва, *пекінська опера* наприкінці XIX – початку XX ст. переживала важку кризу. Цей театр, який відображав далеке минуле, недоступний (через складність мови) для масового глядача, не зміг виразити нові соціальнополітичні тенденції, увага до видовищних форм породжувала естетичну складність, яка виражалася в нерозумінні аудиторією старої мови. Це призвело до творчих пошуків нових форм і сюжетів, переосмислення аутентичного китайського театру (виникнення *нового театру*⁴) та *інтерпретації канонів західноєвропейського театру (зародження цивілізованого театру*⁵ та *розмовної драми*⁶).

Приблизно наприкінці 40-х років XX ст. театральні діячі Вей Сікуй (魏喜奎, 1926–1996 рр.), Гуань Сюецзен (关学曾, 1922–2006 рр.), Гу Жунфу (顾荣甫, 1912–1989 рр.) та І Фулай (尹福来, 1913–1995 рр.) створили мистецьке угруповання та проводили безкоштовні культурні вистави перед головними воротами міського муру в Пекіні. За своєю формою та структурою вистави деякою мірою були відображенням *нового театру*, оскільки п'єси мали фабулу, були тематично завершені та логічно послідовні. Прислухавшись до порад Ма Шаобо⁷ (马少波, 1918–2009 рр.), вони поклали в основу вистав мотиви жанру *дансянь*⁸ і додали декілька аутентичних пекінських пісенних мотивів (*інтерлюдії чаццю*⁹ та *бацзяогу*¹⁰) [3]. Отже, ці вистави стали передвісниками *пекінської цюцзюй* (北京曲剧), що на початку існувала виключно у вигляді вуличних вистав.

Після проголошення КНР у 1949 р. театральне життя активізувалося внаслідок проведення широкої політично заангажованої кампанії, метою якої було поширення комуністичної влади, жорсткий відхід від феодальних пережитків минулих століть і становлення соціалізму в політичному баченні Мао Цзедуна. Отже, у рамках нового законодавства одним із перших опублікованих законів був «шлюбний закон», де йшлося про протести проти монополізації шлюбів, установаження гендерної рівності, свободу вибору тощо.

Один із провідних романістів і драматургів Китаю середини XX ст. – Лао Ше – також зацікавився цією темою, і на прохання своїх друзів-акторів після повернення із США, перебуваючи під впливом бродвейських мюзиклів, які він активно відвідував із Цао Юем [4, с. 179], Лао Ше пише

⁴ Новий театр (新戏) – театр, у якому п'єси мали здебільшого форму китайського класичного театру, але акцент зміщувався з вокального виконання на речитативні діалоги, що виконувалися сучасною мовою, а тематика цих вистав максимально відповідала нагальним проблемам [1, с. 447–448].

⁵ Цивілізований театр (文明戏) – перша сходинка в процесі формування нового китайського театру. Перші вистави *цивілізованого театру* являли собою перекладені китайською мовою кращі зразки західноєвропейської реалістичної драми (твори Г. Ібсена, Б. Брехта, А. Чехова та ін.). Зародившись у Китаї у 20-х роках XX ст., *цивілізований театр* проіснував недовго, оскільки структура п'єси, побудованої повністю на діалогах, здавалася дивною для китайського глядача, який звик до музичної драми, а тематика – занадто далекою від китайських реалій [1, с. 447–448].

⁶ *Розмовна драма* (话剧) стала кінцевим результатом інтуїтивних пошуків китайських драматургів I пол. XX ст., які намагалися залишити діалогічно-монологічну структуру цивілізованого театру, але надати п'єсам аутентичного характеру. Зокрема, для розмовної драми характерними стали такі формальні та змістові особливості: п'єса складається з дій і сцен, розташованих у хронологічному порядку з причинно-наслідковим зв'язком; дія розмовної драми передається в діалогічно-монологічній формі, яка обов'язково фіксується в детально прописаному сценарії, що запобігає виникненню імпровізації на сцені [1, с. 447–448].

⁷ Ма Шаобо (马少波) – видатний китайський драматург, спеціаліст у галузі мистецтва та культури; один із передових реформаторів китайського театру [5].

⁸ *Дансянь* (单弦) – один із різновидів театральних вистав, популярний у Пекіні, Тяньцзіні та Дунбей. Вистава проходила за участю одного, двох чи трьох акторів, що грали на саньсяні (триструнний музичний інструмент) і барабанах [3].

⁹ *Чаццю* (岔曲) – вступ до розповіді чи пісні під акомпанемент барабана [3].

¹⁰ *Бациаогу* (八角鼓) – вистава під акомпанемент барабана та лютні [3].

п'єсу «Верба біля колодязя» («柳树井», 1951 р.), назвавши жанр, у якому написана п'єса, *цюцзюй* (曲劇). Саме з 1951 р. поняття *цюцзюй* офіційно увійшло в історію китайського театрального мистецтва. Щоб підкреслити місцеву приналежність жанру, згодом Лао Ше також вирішив перед словом *цюцзюй* додати ще слово «пекінська», щоб акцентувати увагу на територіальній приналежності, оскільки через декілька років зародилася *хенанська цюцзюй* (河南曲劇), яка структурно не відрізнялася від *пекінської*, але на фонетичному та лексично-фразеологічному рівні була пронизана *хенанським* діалектом, привертаючи увагу місцевого населення.

Після успіху п'єси Лао Ше дав характеристику *пекінській цюцзюй*, зазначивши, що «вона не є різновидом *цивілізованого театру*, також не є поєднанням *розмовної драми* з музичною, *пекінською оперою* чи *пінцзю* (評劇)¹¹, її лише можна назвати «сучасним трансформованим драматичним мистецтвом» [5]. Це стало новим театральним жанровим різновидом, синкретичним поєднанням жанрових характеристик *пекінської опери* (вокальна та музична складові частини, використання переважно струнних і щипкових музичних інструментів), театральних вистав *дансянь* (пісенні мотиви, суголосні сучасності теми) і *хенанської опери* (ударні музичні інструменти, гострі соціальні конфлікти).

Архітектоніка *пекінської цюцзюй* здебільшого наближена до *пекінської опери* [6], але має свої посутні відмінності.

1. Змалювання близьких сучасникам гострих соціально-політичних проблем: *пекінська цюцзюй* характеризується зрозумілішою та легшою для сприйняття мовою, а тематика й проблематика творів більше наближена до сучасності, аніж *пекінська опера* чи *банцзи* (梆子)¹². Наприклад, у п'єсі «Колодязь біля верби» (1951 р.) Лао Ше всі події у творі повністю суголосні нагальним соціальним проблемам того часу – свободі вибору у шлюбі та гендерній рівноправності [8]. У *цюцзюй* «Сльози Чжень Фей» (1980 р.) на тлі історичних подій Китаю 1898 р. яскраво змальовується протистояння імператора Гуаньсюя та його деспотичної дружини імператриці Цісі, піднімаються проблеми відданості Батьківщині та колабораціонізму, інновацій і консерватизму в управлінні державі, підступної політичної боротьби [9]. Вибір такої теми Лі Чжаном був не випадковим, адже Китай у цей період часу переживає значне економічно-політичне потрясіння

(була запроваджена Політика реформ і відкритості, яка мала на меті докорінну зміну китайської економіки та часткове переорієнтування на західно-європейські моделі). Такі економічно-політичні зрушення породжували соціальні непорозуміння та протистояння, що в повній мірі було відображено у «Сльозах Чжень Фей». *Цюцзюй* була блискуче сприйнята глядацькою аудиторією, а в 1982 р. за її мотивами був знятий фільм «Ворожнеча в імператорському палаці». У написаній Чжаном Юаньхе «Табакерці» можна простежити відповідну тенденцію суголосності історичним подіям: в останні роки правління династії Цін (1966–1911 рр.) майстер із виготовлення розписних порцелянових табакерок опиняється перед важким вибором – погодитися з бажанням жорстокого спадкоємця імператора Цзінь Є виграювати на табакерці сцену захоплення та спалення Пекіну іноземними військами чи зберегти своє життя та майстерню. Оскільки майстер Не Сяосюань не наважується піти проти своїх моральних принципів, то більшість сцен *цюцзюй* відбувається в тюрмі, де атмосфера нагнітається сценами свавілля охоронців і поліцейських, які не стигаючись співпрацюють із представниками кримінального світу [10]. Варто зазначити, що в першій половині 90-х років ХХ ст. в Китаї відзначаються тривожні тенденції в розвитку кримінальної ситуації, а отже, у країні розгорнулася широка кампанія по боротьбі зі злочинністю [11]. Саме тому основною проблемою в *цюцзюй* «Табакерка» стає проблема злочинності, корумпованих поліцейських, панібратства в судовій системі.

Натомість класична *пекінська опера* не намагається відтворювати реалістичне життя на сцені, її сюжет не має чітко виражених часових рамок і конкретного фону, що заважає непідготовленому глядачу повністю зрозуміти п'єсу.

2. Поєднання мистецтва співу та речитативу: у *пекінській цюцзюй* спів і речитатив невіддільні одне від одного, вони ніби утворюють одне ціле, тому на сцені ми чуємо пісні серед діалогів чи монологів і навпаки. Діалоги та монологи не імпровізуються, як це було, наприклад, у *цзязюй*, вони досить змістовні і є невід'ємною частиною вистави. На відміну від класичної *пекінської опери*, постановки якої базуються одночасно на співі, танці та розгортанні сюжетної лінії, у *цюцзюй* за основу береться лише один із цих елементів, тому вистави умовно поділяються на три групи: «гра на співі», «гра на діалозі під танець» і «гра на сюжеті» [7, с. 38–39]. Досліджуючи п'єси *пекінської цюцзюй*, можна говорити про домінування пісенної форми над діалогічною. Хоча діалоги й відіграють досить важливу роль у сюжеті,

¹¹ Пінцзю (評劇) – хейбейська музична драма [2].

¹² Банцзи (梆子) – різновид китайської музичної драми провінцій Шеньсі та Хенань, що виконується під акомпанемент дерев'яного барабанчика, який підкреслює ритм [2].

проте ліричним монологам усе ж відводиться більш значуща частина. Якщо в китайських класичних жанрах не було єдності місця, дії та часу, то в *пекінській цюцзюй* ми спостерігаємо протилежне – поділ п'єси на дії та сцени відбувається відповідно до хронологічної послідовності, присутній причинно-наслідковий зв'язок між подіями. У цьому аспекті *пекінська цюцзюй* більшою мірою нагадує саме американські мюзикли, де гармонійно поєднуються танець і спів.

3. Чіткий і вокалічний спів: навіть якщо увага акцентується на декламуванні, то це ніяк не шкодить вокальній частині, оскільки вона є головною (як і в традиційній китайській опері). Це підкреслює її тісний зв'язок із *пекінською оперою*, де арії виконуються акторами для вираження почуттів, включаючи діалоги та монологи. Однак, на відміну від *пекінської опери*, читаючи власне текст п'єси, у реципієнта не виникає труднощів із розумінням змісту, адже слова в піснях чітко розмежовані, паузи витримуються належним чином, тому зміст арій легко зрозуміти.

4. Елементи комізму: у *пекінській цюцзюй*, незважаючи на всю серйозність проблематики твору (гендерна нерівність, організована злочинність чи політичне протистояння), елемент гумору є обов'язковим. Невимушеність п'єс дуже часто простежується на мовному рівні завдяки використанню розмовних звертань, наприклад, у таких виразах, як «закрий рота, неук малий» («闭上嘴, 你个不学好的») [10, с. 169], «дика дівка» («野姑娘») [9, с. 71] тощо. Протагоніст дуже часто може сам покепкувати над собою та своєю неосвіченістю: «Ось такий я бідолашний, доходить до мене повільно, та я розумію далеко не все» («可惜我, 心眼迟钝, 了解不深») [8]. Тому в *пекінських цюцзюй* опосередковано містяться всі засоби творення комічного – гумор, іронія, сатира, сарказм і гротеск.

5. Особливий фонетично-лексичний компонент: події у п'єсах жанру *пекінської цюцзюй* відбуваються безпосередньо в Пекіні чи передмісті столиці, тому у виставах дуже влучно та природно звучить *пекінський діалект*. Хоча цей говір має народне коріння, проте, пройшовши літературне оброблення, він стає лаконічним, яскравим і невимушеним. Репліки такого роду роблять твір

більш насиченим і національно забарвленим, наближають до реальності.

Отже, досить часто можна зустріти яскраві приклади вживання еризації¹³ – головної фонетичної особливості *пекінського діалекту*, коли до кінцевого складу додається суфікс ер (儿): 性儿 – характер, 块儿 – шматок, 事儿 – справа, 大家伙儿 – всі присутні, 带头儿 – керувати [8]. До фонетичної особливості говірки жителів Пекіну драматурги звертаються залежно від того, що саме потрібно: передати своєрідність *пекінського діалекту* чи відтінок просторіччя. Оскільки суфікс ер може сприйматися і як зменшено-пестливий, то зазвичай його вилучають із напружених сцен, викривальних діалогів, а також із реплік негативних персонажів (наприклад, у п'єсі «Табакерка» у сцені арешту майстра Не Сяосюаня та в діалогах із поліцейським відсутня еризація) [10, с. 160–175].

Аналізуючи особливості мови та використання *пекінського діалекту*, не можна не звернути увагу на звучання та значення слів і словосполучень, що відрізняються від літературної мови. У п'єсах багато авторських і режисерських ремарок, які показують акторам, як треба читати те чи інше слово. Незважаючи на відмінність уживання деяких слів і словосполучень і різночитання ієрогліфів, текст залишається повністю зрозумілим китайському глядачу й надає йому колоритного забарвлення.

Пекінська цюцзюй насичена *пекінізмами*: наприклад, 明个 замість літературного 明天 – завтра; 丫头 замість літературного 姑娘 – дівчина; 猛犸丁 замість літературного 突然 – раптом [8]. Варто зазначити, що діалектизми використовуються дуже розважливо та помірно, у рамках розуміння представниками інших діалектів північної групи.

Також у п'єсах присутні фразеологізми *чень'юй*, якими насичена розмовна мова: 胡言乱语 – плести нісенітницю [10, с. 195], 血口喷人 – обливати брудом, 千真万确 – цілковито [9, с. 101] та ін.

6. Сценічне оформлення: у *пекінській цюцзюй* на увагу заслуговують також декорації та костюми. Декорації в *пекінській цюцзюй* не є чимось, на чому акцентується велика увага. Зазвичай на сцені присутні лише найнеобхідніші декорації, які відіграють значну роль у виставі. У цьому плані *пекінська цюцзюй* схожа на *пекінську оперу*. У *пекінській опері* ідейний зміст превалює над формальністю. Так, стіл і два стільці залежно від сценічної дії могли створювати атмосферу палацу імператора, суду, палатки воєначальника тощо. Проте відмінністю є те, що в *пекінській опері* сценічні декорації є частиною характерних для цього жанру умовностей, часто не зрозумілих для глядачів, що не знаються на тонкощах вистав цього жанру. Костюми в

¹³ Еризація (儿化音) (інколи аризація, ретрофлексна фіналь, фонетичне варіювання на r) – додавання до складу або слова фонем-суфікса 儿. Під час вимови слова, у якому присутня еризація, склади в ньому можуть частково видозмінюватися, проте в орфографічному написанні слова елемент, що не вимовляється, зберігається для того, щоб залишити єдність із вихідною морфемою. Варто зазначити, що цей суфікс додавати можна не до кожного слова. Наприклад, «花儿» = huā+er = huār вимовляється як «хуар». *Пекінський діалект* вирізняється з-поміж інших великою кількістю ретрофлексних фіналей [1, с. 649].

пекінській цюцзюй відповідають тематиці вистави: якщо вистава відбиває події сучасності, то й костюми будуть відповідні, на відміну від *пекінської опери*, де всі костюми мають певне значення та повністю залежать від амплу актора.

Висновки. Отже, зародившись у 1951 р. із постановки п'єси Лао Ше «Верба біля колодязя», жанр *пекінської цюцзюй* відразу набув популярності й поширювався не лише в столиці, але й у передмісті Пекіну. Однак на шляху розвитку *пекінської цюцзюй*, окрім злетів, був і період падіння. Під час «Культурної революції» у 1966–1976 рр. труппа *пекінської цюцзюй* перетворилася на художню агітбригаду під назвою «Великий похід» («长征»), а її виступи майже припинилися [7, с. 87]. У 1984 р. труппа розділилася, утворивши дві незалежні – Пекінську труппу національного естрадного мистецтва та Труппу *пекінської цюцзюй*, таким чином, у китайській театральній традиції офіційно з'явилася труппа, яка ставила п'єси виключно в жанрі *пекінської цюцзюй* («Сльози Чжень Фей» («*珍珠泪*»), «Ян Найву та Сяо Байцай» («*杨乃武与小白菜*»)) [3]. Політична та фінансова підтримка *пекінського муніципалітету* та міського правління стимулювали подальший розвиток мистецтва *пекінської цюцзюй*.

У період із 1994 по 2000 рр. у Трупі *пекінської цюцзюй* працював відомий режисер Гу Вей¹⁴

(顾威, 1941–?), який зміг піднести жанр *пекінської цюцзюй* на якісно новий літературний рівень. Він брав участь у створенні та режисированні п'єс, підвищив рівень сценічної майстерності акторів і значно розширив репертуар [3]. У цей час актори ставлять п'єси «Під червоним прапором» («*正红旗下*») і «Рикша» («*骆驼祥子*») за мотивами однойменних романів Лао Ше, «Молодий син неба» («*少年天子*») – за мотивами роману письменниці Лін Лі, «Доля крізь сміх і сльози» («*啼笑因缘*») – за мотивами однойменного роману Чжана Хеншуя, «Нероздільні, як риба й вода» («*鱼水情*») і «Табакерка» («*烟壶*», 1995 р.) – за народними переказами, а також багато інших.

Кращі п'єси жанру *розмовної драми* під керівництвом Гу Вей переписуються в жанрі *пекінської цюцзюй*, так на сцені з'являються добре відомі китайській аудиторії п'єси «Пекінці» («*北京人*»), «Чайна» (за мотивами однойменної п'єси Цао Юя).

Із моменту виникнення й донині було поставлено більше двохсот п'єс у жанрі *пекінської цюцзюй*, серед яких більшість належить до соціально спрямованої тематики: нові політичні зрушення, рівноправ'я жінок і чоловіків, шлюбні закони тощо. Театр *пекінської цюцзюй* постійно розвивається, збагачується новим репертуаром і глядацькими симпатіями, а з 2000-х рр. найбільш популярні п'єси стають основою телевізійних серіалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Духовная культура Китая: энциклопедия: в 5 т. / Ин-т Дальнего Востока. Москва: Вост. лит., 2006. Т. 3: Литература и письменность / гл. ред. М. Титаренко. 2008. 855 с.
2. China. Regional operas. An Abundance of Opera Styles. URL: <https://disco.teak.fi/asia/regional-operas/> (дата звернення: 14.01.2019).
3. 禾佳. 北京曲剧在新中国诞生成长. 《前线》杂志. 2009. 第12期. URL: <http://www.bjqx.org.cn/qxweb/n20997c289.aspx> (дата звернення: 12.01.2019).
4. 中国文学史资料全编: 老舍研究资料/曾广灿篇. 北京: 知识产权出版社, 2010年. 1065页.
5. 老舍创立唯一的北京地方戏: 北京曲剧. URL: <http://www.chinawriter.com.cn/2012/2012-04-24/125064.html> (дата звернення: 10.01.2019).
6. 老舍. 对曲剧的发展说几句话. URL: <http://www.bwsk.com/MJ//laoshe/zw16/029.htm> (дата звернення: 14.01.2019).
7. Xu Chengbei. Peking opera (Cultural China series). Peking: China Intercontinental Press, 2003. 128 p.
8. 老舍. 柳树井. URL: <http://www.oklink.net/a/0008/0818/04.htm> (дата звернення: 14.01.2019).
9. 张永和. 珍珠泪. 北京故事及其他 张永和剧本集 /张永和篇. 北京: 北京出版社, 2018. 50–111 页.
10. 张永和. 烟壶. 北京故事及其他 张永和剧本集 /张永和篇. 北京: 北京出版社, 2018. 155–210 页.
11. Квашиш В. Юго-Восточная Азия. *Куда идет смертная казнь*. URL: <https://rutlib5.com/book/17082/p/5> (дата звернення: 14.01.2019).

¹⁴ Гу Вей (顾威) – режисер у складі Пекінського народного художнього театру. У 1991 р. на першому літературному засіданні отримав режисерську премію за режисовану п'єсу «Перший поверх під Небом» («*天下第一楼*»); 1995 р. на п'ятому літературному засіданні – нагорода за сценарій п'єси «Темний провулок» («*晃咎胡同*»); 1996 р. – на шостому культурному з'їзді, присвяченому новому театру, отримав нагороду за режисовану в жанрі *пекінської цюцзюй* п'єсу «Табакерка» («*烟壶*») [3].

**СОЦИАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ЭМИГРАНТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ЮЖНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА**

**SOCIAL CONDITIONS FOR FORMING THE EMIGRANT LITERATURE
OF SOUTHERN AZERBAIJAN**

Гусейнова Арзу Гусейн гызы,
*доцент кафедры истории азербайджанской и зарубежной литературы
Сумгаитского государственного университета*

В статье исследовано становление эмигрантской литературы Южного Азербайджана после 1946–1947 годов в Северном Азербайджане, выражение в этой литературе национально-духовной целостности азербайджанского народа как Северного, так и Южного Азербайджана. Автор рассматривает вопросы государственности, азербайджанства, идеи национально-духовной целостности и их влияние на становление эмигрантской литературы в произведениях основоположника и идеолога Азербайджанской демократической партии Южного Азербайджана и Азербайджанского национального демократического автономного объединения, прозаика и публициста С.Дж. Пишевари. В его произведениях рассматриваются вопросы развития языка и культуры азербайджанского народа, его места среди народов мира, права на независимость, построения собственного государства и управления им.

Ключевые слова: Южный Азербайджан, эмигрантская литература, национально-демократическое движение, политическая публицистика, азербайджанский язык, автономия.

У статті досліджено становлення емігрантської літератури Південного Азербайджану після 1946–1947 років у Північному Азербайджані, вираження в цій літературі національно-духовної цілісності азербайджанського народу як Північного, так і Південного Азербайджану. Автор розглядає питання державності, азербайджанства, ідеї національно-духовної цілісності і їх вплив на становлення емігрантської літератури у творах основоположника й ідеолога Азербайджанської демократичної партії Південного Азербайджану й Азербайджанського національного демократичного автономного об'єднання, прозаїка й публіциста С.Дж. Пішеварі. У його творах розглядаються питання розвитку мови й культури азербайджанського народу, його місця серед народів світу, права на незалежність, побудови власної держави й управління нею.

Ключові слова: Південний Азербайджан, емігрантська література, національно-демократичний рух, політична публіцистика, азербайджанська мова, автономія.

Formation of South Azerbaijan immigrant literature in North Azerbaijan in 1946–1947, reflection of national-moral integrity problems of both sides of Azerbaijan in the literature have been studied in the article. The author has researched statehood, Azerbaijanism, national-moral integrity problems in works of founder and ideologist of Azerbaijan Democratic Party and Azerbaijan National Democratic autonomous organization, prosiest and publicist S.J. Pishavari and his influence in emergence of immigrant literature. In the work, Azerbaijani people, its language, culture, administrative ability, state building, the right to obtain independence and its place among the peoples of the world has been illuminated.

Key words: South Azerbaijan, immigrant literature, national-democratic movement, political publics, Azerbaijani language, autonomy.

Постановка проблемы. Представителями эмигрантской литературы в Советском Азербайджане были литературные силы, объединившиеся вокруг начинавших издаваться на родном языке газет и журналов Южного Азербайджана, таких как «Ветен Йолунда», «Азербайджан», «Джовдет», «Азад миллет», «Гелебе», «Гюнеш», «Демократ», «Шафаг», «Азер» и «Фадаи». Воспевая свои идеи и цели в том и другом Азербайджане, своими произведениями они заложили основы развития литературы, являющейся составной частью духовного потенциала национального демократического движения. Проблемы национальной идентичности можно рассматривать как раз на примере эмигрантской азербайджанской литературы, в которой отражались духовные потребности, нормы и ценности народа.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы литературного творчества писателей и поэтов Южного Азербайджана, а также тех, кто эмигрировал в Северный Азербайджан, всегда были в центре внимания исследователей. Результатом исследований стали работы Х. Балаева, А. Аликызы, Х. Джавада, А. Вюгара, А. Рагимли и других исследователей. Вместе с тем в отмеченных работах [1; 6; 7; 8; 9; 10] рассматривается творчество писателей, живших и творивших на территории Южного Азербайджана. Естественно, что проблематика творчества здесь перекликалась с содержанием работ представителей эмигрантской литературы. Ведь это были люди, уехавшие по политическим мотивам из родных краев, но не перестававшие жить проблемами своей отчизны.

Постановка задания. В статье речь пойдет конкретно о проблемах, которые поднима-

лись писателями, эмигрировавшими по определенным социально-политическим причинам в Северный Азербайджан, то есть на территорию Азербайджанской ССР. Мы как бы расширим ареал творчества писательской элиты на обе стороны Азербайджана – как Северного, так и Южного.

Изложение основного материала. Из истории вопроса миграции населения из Южного Азербайджана. Созданная в 1946 году Демократическая Республика Азербайджан, просуществовав всего год, была подавлена иранскими властями. Правящая верхушка вместе с руководителем С.Дж. Пишевари успела мигрировать в Советский Азербайджан. Исследователь Х. Балаев по этому поводу пишет, что «после объявления автономии Южного Азербайджана писатели стали более организованы и начали проявлять большую активность. «Союз поэтов» стал независимым обществом под названием «Общество поэтов и писателей».

В течение короткого периода времени в общество было принято более 60 писателей. Общество стало издавать литературно-общественный сборник под названием «Солнце». Несмотря на то, что не вся литература, созданная в течение одного года автономии, была на высоком уровне мастерства, она была важна с точки зрения отражения реформ, проводимых национальным правительством в литературе (стали появляться опубликованные произведения).

Не все писатели смогли жить и творить в более комфортных условиях. Вместе с тем некоторые писатели и поэты смогли вырваться из политических тисков. Известно, что «в декабре 1946 года, во время массовой резни, совершенной иранской армией в Южном Азербайджане, жестоким образом были убиты поэты Али Фитрат, Сади Юзбенди, Джафар Мамедзаде (Кашит), Мамедбагир Никнам. Другие эмигрировали в Азербайджанскую ССР и там продолжали свою творческую деятельность» [1, с. 56–57]. Из вышесказанного следует, что в период автономии национальная литература формируется в соответствии с новым периодом, литературные силы начинают создавать произведения, которые отражают национальные идеи.

Глава Национального правительства Южного Азербайджана С.Дж. Пишевари с 1905 по 1927 год жил в Баку, в 1927 году по поручению Коминтерна прибыл в Южный Азербайджан, 1930–1941 годы провел в иранской тюрьме, а после падения Национального правительства с 1946 по 1947 год жил в эмиграции в Баку. В 1947 году он погиб при трагических обстоятельствах.

В политической публицистике Пишевари 40-х годов нашла свое отражение идея азербайджанства, национально-нравственного единства. В статье «Язык нашей газеты», посвященной газете «Азербайджан», которая являлась органом созданной в 1945 году Демократической Партии Азербайджана, он писал, что азербайджанский язык является неотъемлемой частью народа, а те, кто уничтожает этот язык, являются предателями и врагами [2, с. 129]. Борьба за национальную идентичность выражалась, прежде всего, в борьбе за сохранение родного языка.

Он подвергал резкой критике политику фарсизации и заявлял, что шахский режим не смог достичь своей цели в попытке предотвратить выживание и развитие азербайджанского языка, потому что носителем и сторонником азербайджанского языка является великий азербайджанский народ: «Наш язык может конкурировать с величайшими языками мира, благодаря созданным нашим народом эпосам, рассказам и сказкам, наши поэты и писатели при помощи этого языка своей смелостью и мастерством могут привлечь внимание народа» [5, с. 324]. Пишевари считал, что каждый язык имеет право на существование, в том числе азербайджанский, имеющий давнюю историю.

Из этого следует, что азербайджанский язык выдержал испытание временем и развивался благодаря народному творчеству и литературно-художественным процессам. Являясь духовным достоянием единого азербайджанского народа, он существует и развивается и сегодня.

Проблемы национального языка в творчестве писателей и поэтов-эмигрантов. С.Дж. Пишевари отмечает необходимость расширения прав азербайджанского языка, национализации заимствованных слов, а также большую ответственность азербайджанских писателей за его развитие: «Мы твердо верим в то, что, взяв на себя такую сложную и тяжелую задачу, азербайджанские писатели выполняют ее с верой и убеждением, тем самым обеспечат красоту, развитие и процветание нашего языка» [5, с. 325]. Автор придавал большое значение роли именно писателей в развитии азербайджанского языка. Он поощрял формирование писательских кадров, боролся за расширение их рядов.

С.Дж. Пишевари вначале защищал идею автономии Азербайджана в составе демократического Ирана. Он хотел, чтобы Иран состоял из федеральных и автономных провинций. Боролся за конфискацию имущества противников национально-освободительного движения, за земельную реформу, развитие среднего предпринима-

тельства, за то, чтобы азербайджанский язык стал государственным, чтобы была обеспечена свобода всем народам, проживающим в Иране, в том числе азербайджанцам: «С нашими открытыми и ясными лозунгами мы стремимся обеспечить свободу не только Азербайджана, но и, возможно, 15-миллионного населения Ирана. Весь азербайджанский народ будет следовать за нами, чтобы достичь этой высокой цели». [5, с. 325]. Таким образом, свободу Азербайджана Пишевари видел в свободе и демократии Ирана.

Выступая на пленуме ДПА (Демократическая партия Азербайджана), С.Дж. Пишевари отмечал, что азербайджанский язык не был ассимилирован монголами и персами, а вопрос национальной автономии имеет большое значение. Он также отмечал, что ключевым вопросом в рамках независимости и целостности Ирана является то, что «Азербайджан способен свободно управлять внутренними делами, и для этого следует пригласить провинциальных и областных анджуманов (правителей)» [5, с. 326]. Для этого уже сформирована средняя прослойка, имеются подготовленные, грамотные руководящие кадры.

Он отмечал, что азербайджанский народ достоин и способен управлять собой. Своих партийных друзей С.Дж. Пишевари называет «серьезными, достойными и самоотверженными людьми, которые следуют единому духу, вере и пути». Жестокость шахского режима в Иране, применение средневековых методов наказания приводит к эмиграции азербайджанцев, а народ Азербайджана ищет пути к самоуправлению: «Пусть весь мир знает, какие страдания пришлось перенести азербайджанскому народу из-за проклятой политики этого преступного государства (шахский режим Ирана – А. Г.), и почему он стал искать пути к самоуправлению» [5, с. 328]. Все это способствовало продвижению по пути к независимости и самоуправлению.

Таким образом, вопрос об автономии Южного Азербайджана был связан со спасением людей от угнетающего шахского режима. Автор указывал, что азербайджанский народ имеет право освободиться из плена и, как все народы, жить независимо, а для этого должен царить мир и благополучие: «Мы тысячу раз повторяли, что наши желания ограничивались пределами нашей родины. Мы не хотим отделяться от Ирана, мы искренне преданы Конституции». Тем не менее статуи рабства и презрения с того края света вытаращили на нас свои окровавленные глаза войны: «Нет, вы должны быть порабощены, как и все население Ирана» [5, с. 341].

Касаясь вопроса автономии Азербайджана в составе Ирана, автор очередной раз показывает, что шовинистические силы Ирана, объединившись с милитаристскими силами мира, хотят держать под гнетом не только азербайджанский народ, но и все народы, которые живут в Иране. Возглавляемая С.Дж. Пишевари Демократическая партия Азербайджана была сторонником мира и благополучия, мирного сосуществования солдат, жандармов, народа и вообще всех слоев общества: «Но шахский режим Ирана проливает кровь азербайджанского народа, требующего своих демократических прав... Наша партия на верном пути, и если наш народ не создаст свое национальное государство и войско, то политическая реакция Тегерана в любой момент может отнять у него это право. Мы неоднократно признавали независимость и целостность Ирана, но Тегеран ежедневно придумывает новые хитрости, чтобы нарушить слово... Если так и дальше будет происходить, то мы будем вынуждены создать свое независимое государство. У нас нет другого выбора» [3, с. 346].

Азербайджанский народ сможет добиться независимости только благодаря национальному государству и армии, тогда он может защитить свои права и свободу. В статье «Свободу, которую мы приобрели, необходимо сохранить и использовать во благо народа», посвященной годовщине Национального правительства Азербайджана, Пишевари пишет: «Теперь мы, как одна из наций мира, можем управлять национальными органами, которые мы создали, и каждый день с их помощью будем большими шагами идти к прогрессу и эволюции национальной культуры и национального образования» [2, с. 347]. Так он обосновывал право народа на независимость.

Автор указывает на то, что азербайджанцы способны управлять как одна единая нация и потому, как демократическая нация, завоевали популярность в Иране и на всем Ближнем Востоке, и что мировые политики высоко ценят демократическое устройство Азербайджана. В предисловии к книге «Золотые страницы», которую С.Дж. Пишевари написал в 1946 году, говорится, что его партия занимается созданием национального государства. Затрагивая историю национальной государственности и свободы, он указывает, что у народа есть единый язык и государство, азербайджанский язык обладает специфическими особенностями, что отличает его от монгольского и персидского языков: «В Азербайджане нет другого языка, кроме нашего национального... Наш язык имеет глубокие корни и устойчивую репута-

цию. А его история, вопреки утверждениям персидских писателей, очень древняя» [4, с. 349].

Резко критикуя шовинистически настроенных персов, автор утверждает, что Азербайджан никогда не считал персидский язык своим родным языком, в литературе и поэзии его мало использовали. На примере поэта Низами Гянджеви и других азербайджанских писателей, писавших свои произведения на персидском языке, персы пытаются доказать, что азербайджанцы тоже являются персами. С. Пишевари считает это утверждение необоснованным и заявляет, что если мы признаем это утверждение, то мы должны признать, что все иранцы – арабы, потому что после арабского вторжения тысячи персидских писателей, поэтов и мыслителей писали свои произведения на арабском языке.

Социальные условия деятельности писателей-эмигрантов в Азербайджане. О писателях-эмигрантах заботились с первых дней эмиграции. Х. Балаев пишет в связи с этим, что «их стихотворения и рассказы публиковались в альманахах и прессе. В журнале «Революция и культура» был раздел «Южноазербайджанская литература». Союз писателей организовывал вечера южноазербайджанской литературы. Позже писателей-эмигрантов отправляли в творческие командировки» [1, с. 57].

Автор указывает, что писателям-эмигрантам создавали такие же творческие условия, как писателям и поэтам Северного Азербайджана. Основанное в Южном Азербайджане «Общество поэтов и писателей» с 1947 года стало работать в Баку под названием «Общество писателей Азербайджана». Позже это общество продолжало свою деятельность под различными названиями.

Своими произведениями, написанными в национальном духе, наряду с опытными писателями – членами общества, привлекали внимание молодые писатели-эмигранты, которые начинали свою творческую деятельность в Советском Азербайджане. «На эту небольшую группу писателей возлагалась задача создавать достойные героического народа произведения, в которых отражалась бы борьба этого народа за свою независимость. Читатели с большим интересом встречали произведения, написанные на тему Южного Азербайджана (тема разделенной родины – А. Г.). Однако творчество писателей-эмигрантов не ограничивалось южной темой, они писали произведения на различные темы» [1, с. 57].

Выводы. Таким образом, несмотря на то, что южные творческие силы постепенно интегрировались в литературную среду Советского Азербайджана, они все равно уделяли внимание теме разделенной родины. Другие творческие силы (ученые, художники, актеры, певцы) также

становились частью созданной в этой среде организации южных литературных сил. Таким образом, поднявшись до того уровня, на котором оно работало на юге, общество регулярно проводило культурные мероприятия, торжественные церемонии, юбилейные вечера, литературные встречи и собрания. «С 1947 по 1954 год было издано 29 книг писателей-эмигрантов. Кроме того, в этот период были опубликованы пять альманахов с их произведениями. В этих альманахах были опубликованы не только произведения опытных писателей, но и произведения молодых писателей, которые начали свою творческую деятельность после прибытия в Советский Азербайджан [1, с. 58].

Из этого следует, что в интегрирующую литературную среду советского Азербайджана эмигрантскую литературу вливались молодые силы, а общество южных писателей присоединилось к обществу писателей Азербайджана. 8 мая 1958 года председатель ЦК ДПА Чешмезаде написал письмо председателю СПА (Союза писателей Азербайджана) Мехти Гусейну, в котором говорилось: «Как известно, при агитационно-организационном отделе ЦК ДПА функционирует Общество писателей Южного Азербайджана, а члены этого общества занимаются творческой деятельностью. Некоторые из них начали свою творческую деятельность с 1941 года после национального освобождения Южного Азербайджана, а остальные товарищи пришли в литературу в 1947 году благодаря благоприятным условиям, созданным им в Советском Азербайджане. Среди них есть подающие надежды молодые поэты и писатели, а также уже творчески сформировавшиеся писатели.

Наши писатели желают тесно сотрудничать с Союзом писателей Азербайджана с целью воспользоваться возможностями, созданными в Советском Союзе для развития литературы Южного Азербайджана, которая является неотъемлемой частью всей азербайджанской литературы. Центральный комитет ДПА просит вас учесть желание писателей и содействовать их вступлению в Союз писателей Азербайджана с целью развития нашей литературы и творчества наших писателей» [6, с. 28].

Таким образом, ведущие представители эмигрантской литературы стали членами СПА. Выполняя свои общественные обязанности, они работали в руководящих органах ДПА и выступали в роли редакторов печатного органа партии. Таким образом, в советском Азербайджане были созданы благоприятные условия для творческого самовыражения литературных сил Южного Азербайджана, вынужденных по политическим мотивам проживать здесь.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Балаев Х. Интеграция южных поэтов и писателей в литературную среду Азербайджана. *Хезер Хебер*, июнь 2011, № 297, с. 56–60.
2. Пишевари С.Дж. Свободу, которую мы приобрели, необходимо сохранить и использовать ее во благо народа. *Антология литературы Южного Азербайджана*. В 4-х томах. Т. 4. Баку: Эльм, 1988, с. 346–349.
3. Пишевари С.Дж. Камень брошенный в спину, попадет в пятку. *Антология литературы Южного Азербайджана*. В 4-х томах. Т. 3, Баку: Эльм, 1988, с. 344–346.
4. Пишевари С.Дж. Золотые страницы. Предисловие. *Антология литературы Южного Азербайджана*. В 4-х томах. Т. 3, Баку: Эльм, 1988, с. 349–376.
5. Пишевари С.Дж. Язык нашей газеты. *Антология литературы Южного Азербайджана*. В 4-х томах. Т. 3, Баку: Эльм, 1988, с. 324–344.
6. Аликазы А. Проблемы литературы Южного Азербайджана. Баку: Азернешр, 2007. 265 с.
7. Ахмед Вугар. Шейх Мохаммад Хиябани. Баку: издательство «Учитель», 2010. 140 с.
8. Хаят Джавад. Обзор истории азербайджанской литературы. Том II, Тегеран: 1990. 534 с.
9. Гарибли И. Литература периода Машруте – 1906–1911. Баку: 2005. 240 с.
10. Рагимли А. Сейид Джафар Пишевари. Жизнь, прошедшая в вихрях борьбы. Баку: изд. «Нурлар», 2009. 400 с.

УДК 821.111

КОНЦЕПТ *ОСТРОВА* В ОПОВІДАННІ «ЗАТОН» В.С. МОЕМА

THE CONCEPT “*ISLAND*” IN THE STORY “*THE POOL*” BY W.S. MAUGHAM

Лозенко В.В.,

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри латинської мови та медичної термінології
Харківського національного медичного університету*

У статті здійснено літературознавчий аналіз концепту острова в оповіданні «Затон» В.С. Моєма. Досліджено проблему міжкультурної комунікації (проблему взаємодії англійської та самоанської культур), представлену за допомогою концепту острова. Два різні типи «острівної» ментальності представлено в оповіданні: цивілізованої Англії та «природнього» Самоа. Англійська культура фокусується на «privacy», що вважається негативною рисою особистості у самоанській культурі. Концепт острова – це символічний образ складного внутрішнього процесу, який демонструє спробу особистості досягнути себе на фоні іншої культури.

Ключові слова: концепт острова, образ, топос, духовна ізоляція, міжкультурна комунікація, англійська та самоанська культура, острівні твори.

В статье осуществлён литературоведческий анализ концепта острова в рассказе «Заводь» В.С. Моэма. Исследована проблема межкультурной коммуникации (проблема взаимодействия английской и самоанской культур), представленную с помощью концепта острова. Два разных типа «островной» ментальности представлены в рассказе: цивилизованной Англии и «естественного» Самоа. Английская культура фокусируется на «privacy», которое считается негативной чертой личности в самоанской культуре. Концепт острова – это символический образ сложного внутреннего процесса, который демонстрирует попытку личности осознать себя на фоне другой культуры.

Ключевые слова: концепт острова, образ, топос, духовная изоляция, межкультурная коммуникация, английская и самоанская культуры, «островные произведения».

The literary analysis of the concept “island” in the story “The pool” by W.S. Maugham is given. The problem of intercultural communication (the problem of interaction of English and Samoan cultures) is studied. Two different types of the “island” mentality are represented in the story: civilized England and “natural” Samoa. English culture focuses on privacy, meanwhile privacy is considered to be a personality negative point in Samoan culture. The concept “island” is the symbolic image of a complex inner process demonstrating an attempt of a person to realize himself / herself in the background of different culture.

Key words: concept “island”, image, topos, spiritual isolation, intercultural communication, English and Samoan cultures, “island” works.

Постановка проблеми. В англійській літературі тема ізоляції – як фізичної, так і духовної – є однією з найпоширеніших.

Ця тема знайшла своє вираження в концепті острова, який по-різному представлений вперше в ірландському епосі, а потім у літературних текстах того чи іншого письменника наступних епох. Цей концепт репрезентується не тільки у мовній картині світу, але й в архітектурі (кранноги) та літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато наукових праць, присвячених дослідженню образу або концепту острова в англійській літературі. Серед останніх досліджень виділено дві вагомні наукові роботи – «Ментальності народів світу» Г. Гачева [4] і «Поетика постмодерністської притчі у творчості Джуліана Барнса» О. Тупахіної [10]. Г. Гачев, досліджуючи «Робінзона Крузо» Д. Дефо і «Пригоди Гуллівера» Дж. Свіфта, зазначає: «Англія – це острів-корабель із «само-зробленою людиною» (self-made man) як щоглою» [4, с. 151]. Г. Гачев виділяє два архетипи, властиві англійській етнокulturі, зокрема літературі – архетип океану й архетип моряка. Г. Гачев також відзначає, що концепт острова супроводжує образ корабля, називаючи саму Англію кораблем, хоча в його праці не надається аналіз образу корабля. Архетип моряка, за Г. Гачевим, втілюється не в кожному головному героєві «острівного» твору. Моряк – це той, хто набуває нового досвіду, знань і будує навколо себе свій власний космос [4, с. 160–161]. Втіленням архетипу моряка Г. Гачев вважає художні образи Просперо, Робінзона Крузо, Гуллівера, Родерика Рендома, Джона Сільвера. За Г. Гачевим, існує два різновиди архетипу моряка: моряк як маг, чаклун, який панує на острові за допомогою чарів (Просперо). До другого різновиду вчений відносить архетипічний образ моряка як прагматика, техніка (Крузо) або споглядача (Гуллівер). Однак ми додамо, що таку класифікацію архетипу моряка не можна вживати щодо героїв «острівних» творів ХХ ст. (включаючи і другу половину), тому що образи героїв ХХ ст. більш багатогранні, вони намагаються упорядкувати не стільки навколишнє середовище, як свій внутрішній світ, знайти своє «я» і вибудувати свій внутрішній мікрокосм.

О. Тупахіна в дисертації «Поетика постмодерністської притчі у творчості Джуліана Барнса» відзначає, що острів виявляється невід’ємним компонентом традицій англійської національної літератури (від Т. Мора до Дж. Фаулза). «Саме ізолюваний простір надає авторові великі можливості для проведення інтелектуального експерименту. Острів як алегорія самотності – привід залишити героя наодинці з власними думками,

змусити його сфокусувати увагу на проблемах не зовнішніх, а внутрішніх» [10, с. 10]. О. Тупахіна досліджує «острівну модель» у романі «Англія, Англія» Дж. Барнса, зіставляючи бодрійярівську модель світу як тематичного парку розваг з іншими постмодерністськими моделями світу – Бібліотекою, Лабіринтом, Супермаркетом.

«Затон» В.С. Моема ще й досі не вивчався крізь призму феномену острівності, який є визначальним для британської етнокulturі, зокрема художньої творчості. За допомогою концепту острова у творі класика англійської літератури переосмислюється проблема духовної ізоляції, особистості, співіснування і взаємодії двох різних культур.

Постановка завдання. Мета статті – виявити художню специфіку проявлення концепту острова в оповіданні «Затон» В.С. Моема.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці можна виділити два основні підходи, які досліджують термін «концепт»: лінгвокультурологічний і літературознавчий. Перший підхід до терміна «концепт» найбільш повно висвітлений у працях Ю.С. Степанова [8] і В.Н. Телії [9]. За Ю.С. Степановим, концепт – «основний елемент культури у ментальному світі людини» [8, с. 43]. Когнітивна теорія концепту представлена науковими роботами Н. Арутюнової [1], А. Вежбицької [3], В. Карасика [6], Дж. Лакофф [12], В. Маслової [7] та ін. Когнітивісти характеризують концепт як явище духовної культури, яке за допомогою символів репрезентує культурну пам’ять, досвід, знання та ментальний світ людини.

Острів як художній концепт вивчається у працях С.А. Аскольдова [2], Г. Гачева [4], Б. Шалагінова [11]. За С.А. Аскольдовим, концепти поділяються на дві групи – пізнавальні та художні. Пізнавальні концепти демонструють універсальне, загальне, а художні – особистісне. Художні концепти не тільки містять у собі потенцію до розкриття образів, але й численні емотивні смисли. Художній концепт – індивідуальний, особистісний і психологічно більш складний. Це комплекс понять, уявлень, емоцій, які виникають на основі художньої асоціативності. Ядром цього концепту у художніх творах є власне острів – замкнений ізолюваний простір, який може бути географічним, соціальним або культурним.

Концепт острова є ключовим у низці острівних творів англійських письменників, за допомогою якого порушуються соціально-політичні, соціально-психологічні та інші проблеми: «Плавання Майль-Дуйна» (VII ст.), «Плавання Брана» (VII – VIII ст.), «Утопія» (1516) Т. Мора, «Буря» (1611) В. Шекспіра, «Нова Атлантида» (1623) Ф. Бекона,

«Робінзон Крузо» (1719) Д. Дефо, «Пригоди Гуллівера» (1726) Дж. Свіфта, «Кораловий острів» (1857) Р.М. Баллантайна, «Острів скарбів» (1883) Р.Л. Стівенсона, «Вигнанець острівів» (1895), «Фрейя Семи Островів» (1912), «Перемога» (1915) Дж. Конрада, «Острів доктора Моро» (1896) Г. Веллса, «Місяць і шеляг» (1919) В.С. Моєма, «До маяка» (1927) В. Вулф, «Простак з Несподіваних острівів» (1934) Б. Шоу, «Володар мух» (1954), «Злодюжка Мартин» (1956) В. Голдінга, «Робінзон» (1958) М. Спарк, «Острів» (1962) О. Гакслі, «Волхв» (1965) Дж. Фаулза, «Осина фабрика» (1984) Й. Бенкса, «Англія, Англія» (1998) Дж. Барнса та ін.

Концепт острова представлений у багатьох творах В.С. Моєма – «Дош», «Затон», «Гонолулу», романі «Місяць і шеляг» (1919), а також у творах з острівною тематикою – «Падіння Едварда Бернарда», «Рудий» (збірка «Трепет листа» (1921)), «На окраїні імперії», «За годину до файф-о-клоку» (збірка «Казуарина» (1926)) тощо. Найповніше структура концепту острова у В.С. Моєма представлена в оповіданні «Затон» і романі «Місяць і шеляг» (топос острова, герой або людина в «острівному» творі, мотив подорожі, обряд ініціації). У межах цієї статті проаналізовано концепт острова в оповіданні «Затон».

Події в оповіданні «Затон» («The pool») В.С. Моєма відбуваються на віддаленому острові Самоа. Концепт острова (самоанського) у творі має позитивну характеристику на початку твору: *The life of the island is pleasant and easy. <...> The country was indescribably fertile. In parts the forest was still virgin, a tangle of strange trees, luxuriant undergrowth, and vine; it gave an impression that was mysterious and troubling* [13] («Життя на острові легке й приємне. <...> Земля тут була неймовірно плодючою. Деінде ще збереглися незаймані ліси: хащі якихось незнайомих дерев, чудовий підлісок, ліани – і все це разом здавалося таємничим і тривожним»). Привертає увагу затон, де розігралися головні події твору – перша зустріч Лоусона, головного героя, з тубількою Етель, їхні побачення та самогубство Лоусона. Сам затон описується як мальовниче місце, рай для кожної людини: *But the spot that entranced him was a pool a mile or two away from Apia to which in the evenings he often went to bathe. There was a little river that bubbled over the rocks in a swift stream, and then, after forming the deep pool, ran on, shallow and crystalline* [13] («Але найбільше Лоусона чарувала заводь милі за дві від Апії, куди він часто вечорами їздив купатися. Тут серед скелястих бескидів пустотливо шумувала швидка річка, мілинна і прозора,

як кристал»). Однак після низки невдач у житті Лоусона, головного героя, концепт острова набуває негативних рис («проклятий острів»). Топос мальовничого острова має за мету підкреслити контраст між багатою природою, сліпою вірою в ідилічність казкового місця і реальністю.

Англієць Лоусон, незважаючи на застереження друзів, одружився з тубількою Етель. Але світ тубільців чужий для самого Лоусона, бо у глибині душі він відчував огиду до них: *He lived entirely among the natives and half-castes, but he had no longer the prestige of the white man. They felt his loathing for them and they resented his attitude of superiority. He was one of themselves now and they did not see why he should put on airs* [13] («Лоусон жив тепер постійно серед тубільців і метисів, але вже не міг користуватися престижем європейця. Тубільці відчували його огиду до них, і їх дратувало, що він постійно підкреслює свою перевагу. Тепер він нічим не відрізнявся від них, і вони ніяк не могли зрозуміти, заради чого він чваниться»). Лоусон навіть від'їжджав до Шотландії з Етель, говорячи про Самоа: *It's no place for a white man* [13] («Це не місце для білої людини»).

Однак у Шотландії не може жити Етель, яка почувається чужою у цій країні: *I can't stand it. I can't live here anymore. I hate it. I hate it <...> Let's go away from here. Let's go back to Samoa. If you make me stay here I shall die. I want to go home* [13] («Я не переносу це. Я не можу тут більше жити (у Шотландії – В. Л.). <...> Давай поїдемо звідси. Вернемося на Самоа. Якщо ти змусиш мене залишитися тут, я умру. Я хочу поїхати додому»). Врешті-решт подружжя повертається на Самоа, але з цим поверненням закінчується їхнє щасливе подружнє життя. Лоусона дратували тубільці, які постійно збиралися в його будинку. Йому не подобалося, що його син міг говорити лише самоанською мовою і був схожий більше на тубільця, ніж на білу людину. Лоусон починає пити, від нього відвернулися всі (і білі, і тубільці, навіть Етель), що штовхає його до самогубства. Причиною нещасливого шлюбу виявляється належність Лоусона й Етель до різних культур. У цьому творі висвітлюється проблема міжкультурної комунікації.

Дослідниця Т. Грушевицька [5], аналізуючи проблему міжкультурної комунікації, відзначає, що за міжкультурного спілкування зростає ймовірність непорозуміння, тому що належність комунікантів до різних культур порушує їхні сподівання. І, як наслідок, це породжує негативні емоції до комуніканта і до культури, яку він представляє. У випадку з Лоусоном становище ускладнюється тим, що Лоусон не зміг знайти свого місця на Самоа. У цьому

творі представлені два різні типи «острівної» ментальності – цивілізованої Англії та «природного» Самоа. Культура Англії замкнена, акцентована на *privacy*, відособленості. У межах відкритої культури Самоа відособленість, герметичність вважається поганим тоном. Закрита людина розцінюється як непривітна, дивна, чужа. Самоанська культурна традиція передбачає активне спілкування, проживання у будинку родича або друга кілька днів. Тому перше непорозуміння Лоусона з дружиною виникає, коли її родичі заповнюють його будинок. Непорозуміння головного героя з дружиною також виникає через різні погляди на роль чоловіка і жінки у сім'ї. Наприклад, одного разу Етель навмисне драгує чоловіка, і він хоче її вдарити. Саме в цей момент Етель починає ще більше поважати чоловіка, який поводить з нею за самоанською традицією: чоловік має право бити жінку, бо вона другорядна істота і повинна підкорятися. Коли ж Лоусон опускає руку і жалкує про свій намір, Етель відчуває до нього презирство. Вона не вважає його чоловіком. Лоусону така поведінка незрозуміла, бо він вихований у цивілізованій Англії. Намір вдарити жінку – це не вчинок вихованої порядної людини. Це не вчинок європейця. Саме після цього інциденту відбувається остаточний розрив Лоусона з Етель.

Відчуженість представників європейської та самоанської культур призводить спочатку до самотності Лоусона, а потім до його самогубства. Через концепт острова висвітлюється проблема комунікації між представниками різних культур, а віддаленість загострює почуття належності до

своєї культури, до певного місця на соціально-ієрархічній сходинці острова.

Образ острова втілює ідею замкненості, духовної герметичності для Лоусона, який опинився на перетинці двох культур – культура «білих» (переселенці зі Старого світу) не хоче сприймати Лоусона як свого, а сам Лоусон не виявляє бажання влитися у тубільську культуру своєї дружини. Категорія «герметичності» відображена за допомогою обмеження героїв рамками топосу (власне острів, маєток, будинок Етель і Лоусона). Самотність має негативні конотації: спершу вона призводить до відчуження від свого соціального кола, а потім до смерті (Лоусон). Концепт острова відтворює тотальну внутрішню, а іноді соціальну ізоляцію людини, її неспроможність або небажання жити у соціумі.

Висновки. Проблема взаємодії двох культур полягає в тому, що можуть існувати комунікаційні бар'єри, які виникли внаслідок соціальних, психологічних, через наявність різних уявлень, цілей учасників комунікації. Це одна з головних проблем взаємодії двох різних культур, ментальностей. В оповіданні «Затон» проблема комунікації англійської і самоанської культур полягає не в тому, що вони різні. Навпаки, зіткнення з чужим дає можливість ввібрати в себе цінне, що є в іншій культурі. Однак комунікативний процес може бути продуктивним, коли учасники комунікації не нав'язують один одному своїх звичаїв, законів, моральних норм, усього того, що належить до особистої сфери.

Надалі планується дослідити проблему міжкультурної комунікації в острівних творах інших англійських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н. Теория метафоры. Москва, 1990. 511 с.
2. Аскольдов С. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Москва, 1997. С. 267–279.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва, 1996. 712 с.
4. Гачев Г. Ментальности народов мира. Москва, 2008. 544 с.
5. Грушевицкая Т. Основы межкультурной коммуникации. Москва, 2003. 352 с.
6. Карасик В. Языковые ключи. Волгоград, 2007. 520 с.
7. Маслова В. Введение в когнитивную лингвистику. Москва, 2004. 296 с.
8. Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры. Москва, 2004. 992 с.
9. Телия В. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва, 1988. С. 173–205.
10. Тупахіна О. Поетика постмодерністської притчі у творчості Джуліана Барнса: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04. Київ, 2007. 20 с.
11. Шалагінов Б. «Люцінда» Фрідріха Шлегеля як роман-концепт. *Вікно в світ: Німецькомовні літератури*. 2007. № 1. С. 29–39.
12. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago, 1980. 242 p.
13. Maugham W.S. *The pool*. URL: <http://www.online-literature.com/maugham/the-trembling/5/>.

**REPRESENTATION OF FEMALE ARTISTIC IMAGES
IN “THE LITTLE FRIEND” BY DANNA TARTT**

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНОЧИХ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ
У РОМАНІ ДОННИ ТАРТ «МАЛЕНЬКИЙ ДРУГ»**

Muntian A.O.,

Associate Professor,

Dnipropetrovsk National University of Railway Transport

Shpak I.V.,

Associate Professor,

Dnipropetrovsk National University of Railway Transport

The purpose of this piece is an attempt to analyze female artistic images in the novel “The Little Friend” by a modern American writer Donna Tartt. Current article aims to investigate two main female characters of the novel “The Little Friend” in the line of main themes of postmodern aesthetics. Having analyzed a number of scientific works by distinguished scholars the authors of the current investigation have reached the agreement that artistic images play an extremely important part in the implementation of the topical themes and ideas of any literary work: the artistic images have an ability to produce new ideas and relay those ideas to the readership to be perceived and interpreted, thus playing a great role in practical reception.

Key words: novel, literary work, artistic image, literary character, perception.

Метою статті є спроба проаналізувати жіночі художні образи в романі «Маленький друг» сучасної американської письменниці Донни Тарт. Відповідна стаття має на меті дослідити два головні жіночі персонажі роману «Маленький друг» з погляду основних тем постмодерної естетики. Проаналізувавши ряд наукових праць видатних учених, автори даного дослідження дійшли висновку, що художні образи відіграють надзвичайно важливу роль у реалізації актуальних тем й ідей будь-якого літературного твору: художні образи мають здатність продукувати нові ідеї та передавати ці ідеї читачській аудиторії, щоб читачі могли інтерпретувати їх відповідно до культурного бекграунду. Таким чином, можна говорити, що художні образи відіграють значну роль у творчій рецепції.

Ключові слова: роман, літературний твір, художній образ, літературний персонаж, рецепція.

Целью статьи является попытка проанализировать женские художественные образы в романе «Маленький друг» современной американской писательницы Донны Тартт. Данная статья имеет целью исследовать два главных женских персонажа романа «Маленький друг» с точки зрения основных тем постмодернистской эстетики. Проанализировав ряд научных трудов выдающихся ученых, авторы данного исследования пришли к выводу, что художественные образы играют чрезвычайно важную роль в реализации актуальных тем и идей любого литературного произведения: художественные образы обладают способностью продуцировать новые идеи и передавать эти идеи читательской аудитории, чтобы читатели могли интерпретировать их в соответствии с культурным бэкграундом. Таким образом, можно говорить, что художественные образы играют значительную роль в творческой рецепции.

Ключевые слова: роман, литературное произведение, художественный образ, литературный персонаж, рецепция.

Introduction. There were times when the understanding of an image was a rather narrow one: an image was simply an object, and regardless of the fact that this object had a meaning (sometimes even crucial for one’s well-being and life, like in the eighth century Byzantium [16, p. 503]) it was still merely an object. However, in the course of time and under influence of numerous institutional discourses the perception of the image widened considerably. The basic subcategories of the image are: graphic (pictures, statues, and designs), optical (mirrors, projections), perceptual (senses, appearances), mental (dreams, memories, ideas), and verbal (metaphors, descriptions, and writings) [16, p. 505]. Currently the studies of image are being conducted in a number of spheres such as computer science, psychol-

ogy, linguistics, philosophy and of course literature, where the interdisciplinary approach is applied as a method to study this category. Wide and extensive imagery is also an integral part of a hypertext and thus postmodernism. Literary works that may be attributed to postmodernism contain a great number of paperwork instances, historical proofs of various historical facts, political events allusions, reminiscences to different epochs and social issues pertinent to those, etc. The text or rather the hypertext becomes the supreme entity of postmodernism, a creation which trumps all odds. In our opinion the reign of the text inevitably leads to the reign of artistic images, as far as characters of a postmodern literary work play one of the most important roles, if not the most, in revealing the ideas of the author,

the characters and their thoughts and actions are key elements of the mighty ruling hypertext.

The purpose of the current piece is an attempt to analyze female artistic images' representation in the novel "The Little Friend" by Donna Tartt in terms of postmodern aesthetics.

Methodology. The system of artistic images is a set of artistic images, which exist in certain type of relationships and relations with each other thus forming the integral unity of a literary work. The system of artistic images plays a crucial role in the implementation of the topical issues and ideas of any literary work [10].

As Tymofiyev points out, since a person (or a literary character) does not exist in isolation but happens to live in close connection with the world of nature, the world of animals, the actual material world, to create and to reveal a literary character realistically for the readership, the writer is obliged to disclose these connections: to deliver a literary character with/at/in all his or her interactions, thus to construct and bring out a system of artistic images [11].

To a large extent, the investigation and research of this issue was carried out by scientists in the second half of the nineteenth century as well as during the twentieth century. The problem of the artistic image study attracted the attention of Bart [1], Bakhtyn [2], Boriev [4], Vygotsky [5], Potebnya [8; p. 38], Franko [12; p. 52] and others. The created artistic image, according to the above-mentioned scholars, extrapolates the aesthetic-artistic and symbolic experience of the writer, embodies the author's own experiences and the specifics of perception.

Research and Discussion. In the process of creating an artistic image the decisive role is played by the writer's ideology, his or her point of view and moral principles that is, the way of the writer's understanding of life matters, the depth of the questions he or she rises in the literary work, his or her life experience, knowledge of life and, in addition, artistic imagination, a fiction that allows the writer to portray a picture of life truthfully, convincingly, correctly, not paying great attention to irrelevant and emphasizing the relevant, and typical [3].

If we select as a starting point a certain criterion in the approach to the definition of the artistic image, then one can outline some differentiation. In particular, one can see the gradation, certain levels in a figurative system, for example, the sequence in the derivation from a particular meaning to an abstract and generalized one. In this case, you can find three degrees of ascent: the indicator image (use of the literal, direct meaning of the word); the trope image (figurative meaning); the symbol image (generalized

meaning based on particular ones) [13, p. 13]. In the vast majority of scientific investigations at that time, this problem was raised in the context of the perception and interpretation of Potebnya's scientific thinking as well as of the ideas of Russian formalists.

In any form of art, the artistic image also has its structure, conditioned, on the one hand, by the peculiarities of the spiritual content embodied in it, on the other hand, by a number of means through which this content is embodied. As Boriev noted, "the artistic image is a meaningful form of art, a form of thinking in art. It is a metaphorical thought that reveals one phenomenon through another" [4, p. 195]. He claimed that the artistic image offers new information about the world, it give birth to new knowledge about the world. With the help of the artistic image it becomes possible to compare and reveal two separate phenomena. In his opinion, this is exactly the essence of any artistic thought, which should not be imposed by externally, however is organically derived from a result of comparison and analyzing of actual phenomena, events and actions: the artistic image is a result of interconnection and interactions of external realities. The uniqueness of the image, Boriev believes, lies in combination of, at first glance, unbound matters – in the disclosure of previously unknown features and relations, in the connections of real phenomena. The basis of this phenomenon is associative thinking of people. Boriev also points out that the greater is the "conceptual distance" between the associative images, the greater is the type of productive thinking of the author [4, p. 196–197].

The study of artistic image as a symbolic structure is based on the latest research on the symbol and symbolic foundations of culture in the works by Losev [6], Rubtsov [9], Mamardashvili [7], and others. In Ukrainian aesthetic thought, the concept by Shevchenko is still the only concept that works exactly with the symbolic level of artistic meaning of images; the concept is based on the reception and rethinking of the ideas of hermeneutic aesthetics. In particular, the researcher interprets the general cultural function of the artistic image as the ability of the artistic image to produce new ideas [14, p. 98]. The researcher points out that the recipient undergoes forced influence of the figurative and symbolic system of the literary work, gets under its influence, which forces the recipient to experience such life situations, which he or she does not experience in his or her daily life. Thus, there is a transformation in reader's self-perception and identification, as well as reconsidering of different spheres of reality. In the final result the transformation of the reader's personal attitude to the world takes place [14, p. 99].

The nature and varieties of artistic images, of course, differ in various forms of art. However, the principle of their creation is the same everywhere, and everywhere it is a more complex form of the very mechanism of symbolization. In literature the additional artistic and symbolic content acquires already non-artistic expressive means and elements that have independent artistic content. Here they become elements of the integrity of the artistic image.

In this investigation we will try at an attempt to analyze some Donna Tartt's artistic images. Primarily we will be interested in two female characters, one of which is a female protagonist of the novel "The Little Friend". This novel is the second significant work by Tartt after "A Secret History" novel, which was a loud debut of a young American writer. The categorization of "The Little Friend" in terms of genre is rather complex, as it was the matter with "A Secret History", where a number of attributes of different genres (an inverted detective story, a campus novel, a philosophical novel, etc.) were present, thus making it difficult to place the novel into a single category: "A Secret History" novel was looked at an inverted detective story in terms of structure, an academic novel in terms of setting and philosophical novel in terms of meaning [17, p.122]. The same problems in terms of categorization one may encounter with "The Little Friend":

"People in the town still discussed the death. Usually they referred to it as "the accident," though the facts (as discussed at bridge luncheons, at the barber's, in bait shacks and doctors' waiting rooms and in the main dining room of the Country Club) tended to suggest otherwise. Certainly it was difficult to imagine a nine-year-old managing to hang himself through mischance or bad luck" [15, p. 8].

From the first pages it promises a murder, mystery and punishment, which does not happen, there is the murder of young boy, or rather a tragic and mysterious death of a young boy, which affected the whole family and led to dire consequences, however there is no punishment and even no identification of the culprit or culprits, the motif is unclear and the way the "if-murder" was committed is not revealed either.

The young Robin whose tragic demise left his family devastated and to some extent dysfunctional had two younger sisters. One of the girls, Alison, was about four years old at the time of his death and another, Harriet was just a baby. Tartt builds up her narration in the way that implies that Alison might have seen or heard something relevant to Robin's death, however the writer does not fall through with this line and at some point leaves Alison's character out of the main storyline:

"Immediately after, she had been questioned rigorously by both family and police. Was somebody in the yard, a grown-up, a man, maybe? But Allison – though she had begun, inexplicably, to wet her bed, and to wake screaming in the night with ferocious terrors – refused to say yes or no" [15, p. 8].

Following Shevchenko's idea that the main function of the artistic image is to reveal or create new ideas Alison's character brings up an intriguing point of sleeping/waking opposition. The matter of dreams has been extensively researched by Sigmund Freud and other psychologists as well as it was brought up in literature in many instances, Gustav Meyrink's "The Golem" being one of the most famous. It is obvious that Donna Tartt's characters are not as thorough as Meyrink's, on the other hand the task for her characters is significantly different. The idea for Tartt's characters is to direct the reader into a line of thinking, outline an idea for him or her to contemplate. Tartt hints that Alison is much closer to understanding a mystery than other members of the family, especially her sister Harriet. Alison is portrayed as an ethereal being, hovering on the Earth but belonging to another realm, She can more easily find solace in Robin's old cat than in her mother, grandmother or sister. She sees things, she dreams things and she lives in her own special world:

"In family photographs or familiar paintings, mysterious background figures that she'd never noticed before. Frightening reflections in a parlor mirror behind the sweet family scene. A hand waving from an open window. Why no, her mother or Ida would say when Allison pointed out these things. Don't be ridiculous. It's always been that way. What way? She didn't know. Sleeping or waking, the world was a slippery game: fluid stage sets, drift and echo, reflected light. And all of it sifting like salt between her numbed fingers." [15, p. 31]

On the other hand through Alison Tartt portrays such features as compassion, gentleness and affection, femininity and tolerance. Alison is a very popular girl, she is beautiful, and if she followed the societal rules she could be happy in a traditional way. A traditional way of happiness Tartt implies is getting married and starting a family. According to the writer Alison has all the prerequisites for doing it, however it feels like being married is not a priority for Alison. For that matter it is extremely difficult to discern what Alison's priorities are; her character may be perceived as a loner not bothered with what is going on in the real world:

"She only shrugged. Pem was intrigued. There was an ... offness to Allison, he didn't know how else to describe it, she dragged her feet when she walked

and her hair was different from the other girls' and her clothes were slightly wrong (like the flowery dress she had on, something an old lady would wear) yet there was a hazy, floaty air about her clumsiness that drove him crazy" [15, p. 142].

The main character of the novel is Alison's sister Harriet, who is Alison's absolute counterpart. If there is "offness" to Alison, Harriet is an extremely down-to-earth girl; if Alison is dreamy, Harriet is reasonable; if Alison is hesitant, Harriet is decisive:

"Unlike Allison – whom other children accepted vaguely, without quite knowing why – Harriet was a bossy little girl, not particularly liked. The friends she did have were not lukewarm or casual, like Allison's" [15, p. 54].

On the one hand Tartt portrays Harriet as someone reminiscent to Joan of Arc in rural Mississippi, on the other hand she implies that Harriet became rude and intolerant because of lack of love and affection and, which is also very important, she was not popular and party even jealous of her sister who was liked by people, Harriet was compensating because of lack of good looks.

"Harriet, the baby, was neither pretty nor sweet. She was smart" [15, p. 52].

Through Harriet Tartt brings up such topics as religion and magic. She points out that both religion and magic are the forms of deceit. Religion is a drug, which is directed primarily at ignorant people. One of the religious images is Serpent and it was desiccated a number of times in the novel: starting from the disrespect the children showed, chasing it to the weapon of retribution to the way they handled it. Harriet did not believe in something, she had logical questions and if those were not answered she claimed fraud. Another issue that Harriet's character brings up is escape. The escape thing is one of the most frequent in the literary works of postmodernism: everyone has something he or she wants to escape from: environment, circumstances, reality, et cetera. Harriet was not an exception. She was looking to escape from society she lived in, from society where she could not be herself eventually; from family that did not understand her and wanted her to live according to

its rules; from reality where she could not reconcile gender inequalities, racism, discrimination, self-development and many other aspects. Because of those she was looking for the way of escaping and for an idol who managed to do that:

"Then there was Harry Houdini. He was a master of the impossible; more importantly, for Harriet, he was a master of escape. No prison in the world could hold him: he escaped from straitjackets, from locked trunks dropped in fast rivers and from coffins buried six feet underground" [15, p. 178].

The Houdini theme is ubiquitous in the novel, however there are many other topical issues, apart from "escape matter" in "The Little Friend". In our humble opinion Tartt may have chosen her characters to be children, as far as children are more open, direct and credible, there is no hidden meaning behind children's worlds: if a child says that he or she like something, than he or she likes something – it is as simple as that. If a child says that the Federal Government education system is not fair than it is something to be considered. Children have no ulterior motifs.

Conclusion. As it has already been mentioned artistic images play the vital role in actualization of problematic matters of any literary work. With the help of characters a writer relays his or her ideas to the readership; readers in their turn practically perceive the ideas of the literary work and consider them in their cultural framework.

Donna Tartt was born in Mississippi, one of the southern states, where issues of gender, racism and discrimination are still an issue, let alone for the time when the actions of the novel took place. The sisters' characters are not solely transmitters of the socio-political ideas, but also deep psychologically traumatized heroes: they suffer and try and explain the reasons for their sufferings; they fight and try and reason their fight; they struggle and try and justify their struggle. All the characters are intertwined and interconnected in "The Little Friend" and altogether they tell the story of de facto segregated rural Mississippi on the background with personal stagnation and dysfunctionality on the front.

REFERENCES:

1. Барт Р. Риторика образа. *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*: пер. с фр. сост. и вст. ст. Г.К. Косикова. Москва: Прогресс, 1994. С. 297–318.
2. Бахтин М.М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве. Работы 20-х годов. Киев: Вища школа, 1994. 358 с.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва, 1979.
4. Борев Ю.Б. Эстетика: учебник. Москва: Высш. шк., 2002. 511 с.
5. Выготский Л.С. Психология искусства. Анализ эстетической реакции. Изд. 5. испр. и доп. Комментарии В.В. Иванова и И.В. Пешкова. Москва: Лабиринт, 1997. 416 с.

6. Лосев А.Ф. Специфика языкового знака в связи с пониманием языка как непосредственной деятельности мысли. *Знак. Символ. Миф*. Москва: МГУ, 1982. 480 с.
7. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке. Москва: Школа «языки русской культуры», 1997. 224 с.
8. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. Москва: Искусство, 1976. 616 с.
9. Рубцов Н.Н. Символ в искусстве и жизни: философские размышления. Москва: Наука, 1991. 176 с.
10. Русова Н.Ю. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению. От аллегории до ямба. Москва: Флинта, Наука, 2004.
11. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. Москва, 1976.
12. Франко І.Я. Історія української літератури. Частина перша. Від початків українського письменництва до Івана Котляревського: зібрання творів: у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1983. Т. 40. С. 7–307.
13. Чернец Л.В. О принципе недоговоренности в художественной литературе. *Филологические науки*. 1992. № 1. С. 13.
14. Шевченко А.К. Проблема понимания в эстетике; АН УССР, Ин-т философии. Киев: Наукова думка, 1989. 125 с.
15. Donna Tartt. *The Little Friend*. Bloomsbury Publishing Plc., 2011. 712 p.
16. Mitchel W.J.T. What is an Image? URL: http://users.clas.ufl.edu/sdobrin/WJTMitchell_whatisanimage.pdf
17. Muntian A., Shpak I. The purity of genre and “A secret history” by Donna Tartt. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Філологія»*. Збірник наукових праць. Випуск 19; Маріупольський державний університет. Маріуполь: МДУ, 2018. С. 119–127.

УДК 821.111–31'06.09

ФУНКЦІЯ ЕКФРАЗИСУ В РОМАНІ-БІОГРАФІЇ П. АКРОЙДА «ЧАТТЕРТОН»

FUNCTION OF ECPHRASIS IN THE P. ACKROYD NOVEL “CHATTERTON”

Тимофєєва В.С.,

аспірант кафедри зарубіжної літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті висвітлено сучасні наукові підходи до інтерпретації поняття функції екфразису в романі-біографії П. Акройда «Чаттертон». Автором виявлено та поставлено проблеми художнього слова, літературних запозичень, співвідношення реальності й мистецтва, істини і вигадки, оригіналу і копії. Зокрема, було описано екфразитичний фон, на якому створювалася більшість творів письменника-постмодерніста. Результати дослідження можуть бути застосовані для викладання курсу лекцій з історії новітньої англійської літератури та спецкурсів, присвячених вивченню поетики постмодерністського роману.

Ключові слова: англійський постмодерністський роман, біографія, поетика екфразису, фікціональність, вигадка.

В статье освещены современные научные подходы к интерпретации понятия функции экфрасиса в романе-биографии П. Акройда «Чаттертон». Автором были выявлены и поставлены проблемы художественного слова, литературных заимствований, соотношения реальности и искусства, истины и выдумки, оригинала и копии. В частности, был описан экфразитический фон, на котором создавалась большинство произведений писателя-постмодерниста. Результаты исследования могут быть применены при преподавании курса лекций по истории новейшей английской литературы и спецкурсов, посвященных изучению поэтики постмодернистского романа.

Ключевые слова: английский постмодернистский роман, биография, поэтика экфрасиса, фикциональность, воображение.

The article deals with modern scientific approaches to interpret the concept of ekphrastic function in the P. Ackroyd novel "Chatterton". The author of the article identified the problem of artistic expression, literary borrowing, the ratio of reality and art, truth and fiction, original and copy. Also, it was described acrostically background, which had created the most of the writers-postmodernists. The results of the study can be applied in the course of lectures on the history of modern English literature and courses devoted to the study of postmodern novel poetics.

Key words: English postmodern novel, biography, poetics of ecphrasis, fictionality, imagination.

Постановка проблеми. За останні десятиліття художній опис у світовій літературі кардинально змінив свій вигляд, збагатився численними жанровими різновидами та модифікаціями, і цей процес далекий від завершення. Отже, ця стаття присвячена процесу художнього опису письменником творчої діяльності Генрі Уолліса на момент створення портрету Томаса Чаттертона, за допомогою інтенції екфразиса.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до питань вдавання до методу екфразиса на теперішньому етапі простежується в багатьох британських та американських публікаціях. Однак більшість зарубіжних дослідників розглядає зміни екфразиса в контексті його історичного розвитку (А.Ф. Мегілл, В. Лот, Дж.А. Хефферман).

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити сучасні наукові підходи до інтерпретації поняття функції екфразису в романі-біографії П. Акройда «Чаттертон», виявити проблеми художнього слова, літературних запозичень, співвідношення реальності й мистецтва, істини і вигадки, оригіналу і копії.

Виклад основного матеріалу. Наскрізною в романі Акройда є історія написання відомої картини Генрі Уолліса «Смерть Чаттертона», яка була вперше продемонстрована Королівською академією в 1865 році та принесла майстру неабиякий успіх. Відомо, що під час створення картини Уолліс використовував особливу техніку. Він робив ескіз, тримав його у воді, за допомогою сірої фарби наносив тінь і додавав кольору. Після того, як малюнок висихав, Уолліс домальовував деталі, що стали відмітним знаком його манери. Картина зображує Томаса Чаттертона, який отруївся в випадку розпачу, покінчивши із собою, не досягнувши вісімнадцяти років. Фахівці зауважують, що стиль Уолліса близький живопису Прерафаелітів. Він використовував контрастну палітру яскравих кольорів, а також зобразив вікно, з якого падало світло для того, щоб включити в картину гру світлотіні, яка тоді особливо захоплювала художника. Відомий лише один прижиттєвий портрет Чаттертона, але його образ для майбутніх поколінь увічнила саме картина Генрі Уолліса, яка в даний час знаходиться в лондонській галереї Тейт. Згідно з версією Акройда, Уолліс починає роботу над картиною в тій самій лондонській мансарді на Брук-стріт, де закінчив свої дні Чаттертон. Роблячи ескіз, художник використовує старовинні меблі та пропонує Мередіту одягтися у костюм XVIII століття. Він розкидає на підлозі обривки паперу, пересуває скриню з

рукописами. Предмети дають йому основу для живописної композиції, створюють подібність реальності. Коли робота над картиною переноситься в майстерню, а декорації змінюються, Мередіт навіть не помічає, що речі тепер інші: «And what do you see? Reality? Perfection? How do you know the difference? <...> When Molière created Tartuffe, French nation suddenly found this character in each family. When Shakespeare described Romeo and Juliet, the whole world learned to love. So where is the reality? – You're looking for my own poetry, if I understand correctly? – Not at all. <...> All I can claim is a closed room, close space for observations, where I give my pen freedom. Of course, there is a certain reality <...> But <...> is not so that you can portray» [1, с. 21]. Поет вважає, що він може “make an experiment with reality” [1, с. 273]. Згідно з Уоллісом, реальність можна «лише відображувати», він змінює положення предметів, але це видається йому неважливим. Мередіт визнає існування реальності, але не такої, яку можна змалювати. “A dream is always more real”, – зауважує Мередіт [1, с. 230]. Ця парадоксальна фраза, за спостереженням Я. Гребенчук, виражає одну з основоположних проблем мистецтва: співвідношення реальності та художньої вигадки [2, с. 76]. Таким чином, можна казати про зображувальну функцію екфразиса, яка реалізується в контексті художності цілого твору, в співвіднесеності із загальною концепцією автора. Розкриваючи термін «екфразис», ми все ж не можемо відносити його суцільно до окремого виду нарративу, на відміну від пейзажного опису, він більш тісно пов’язаний із сюжетними колізіями літературного твору, часто має в ньому сюжетотворче значення.

Акройд використовує прийом екфразису задля більш глибокого та детального наведення опису полотна, яке завершує Уолліс: «Wallis already knew that he would be using Caput Mortuum or Mars Red for the coat of Chatterton, thrown across the chair, and that he would need Tyrian Purple for the strong colour of his breeches. But these powerful shades would stay in delicate contrast to the cool colours beside them – the grey blouse, the pale yellow stockings, the white of the flesh and the pinkish white of the sky. These cooler colours would then be revived by the warm brown of the floor and the darker brown of the shadows across it; and they, in turn, would be balanced by the subdued tints of the early morning light. So everything moved towards the centre, towards Thomas Chatterton.» [1, с. 101]. Портрет Томаса Чаттертона, для якого позував Мередіт, має сприяти підтвердженню офіційної версії смерті поета, яка подана у вступі до

роману: "...suicide was announced; the next morning, he was interred in the burying ground of the Shoe Lane Workhouse" [1, с. 6], проте той факт, що на портреті зображений не Чаттертон, а Мередіт, лише піддає сумніву причину смерті Чаттертона, і, таким чином, залишає відкритою таємницю загибелі юного поета.

Екфразис займає особливе місце в літературних творах, присвячених власне темам образотворчого мистецтва, життя та творчості художників. Необхідно зауважити, що естетичні пріоритети самого Акройда, його ставлення до певного творчого методу і художнього напрямку можуть досить рельєфно проявлятися саме тоді, коли він розмірковує над прийомами та засобами вираження, характерними для інших видів мистецтва. Так, Акройд не до кінця впевнений, як і більшість прихильників творчості Чаттертона, в його смерті, дає надію в кожному мазку кісті Уолліса, що мрійний хлопчик житиме, його праведний дух не можна здолати часом та критицизмом. «And here, at the fixed point of the composition, lush shimmering robe of the poet and his shiny hair will symbolize a soul that has not yet had time to leave the body; which flew through an open attic window in the cool distance of the painted sky» [1, с. 101]. Таким чином, екфразис у літературному творі виконує різні функції, багато в чому залежать від авторської художньої установки, жанру, місця і значення в загальній системі оповідання.

У романі запропонована ще одна альтернативна версія історія життя і смерті Чаттертона, пов'язана з детективним розслідуванням Чарльза Вічвуда. Пізніше цей пошук призведе до загибелі героя. Дослідники звертають увагу на зображення сцени смерті Чарльза Вічвуда в лікарняній палаті. Він залишається саме в такій же позі, в якій зобразив Чаттертона на своїй картині Уолліс: "His right arm fell away and his hand trailed upon the ground, the fingers clenched tightly together; his head slumped to the right also, so that it was about to slide off the hospital bed..." [1, с. 182]. Пізніше, коли син Чарльза прийде до музею, щоб ще раз подивитись на картину «Смерть Чаттертона», то замість Чаттертона він побачить власного батька. Акройд замикає часове кільце Чаттертон – Мередіт – Вічвуд. Слід зазначити, що після уходу Чарльза з життя «вмирає» і знайдена ним картина – зображення людини на полотні розчиняється під час реставрування. Картина, представлена в такій динаміці, ніби оживає перед очима читача. Художній ефект досягається в даному випадку контрастним протиставленням статичності опису та динамізму нарративу, які

об'єднуються в одному прийомі. «It is the silence, which nothing disturbs, and now, lifting his gaze, he sees a picture, framed by a pink light. It was still fragile, and for centuries he contemplates himself on the bed in the attic, the window, open behind him, a rose Bush on the windowsill, the smoke rising from the candle, and it will always be so. So I am not going to die» [1, с. 203]. «And here, at the fixed point of the composition, lush shimmering robe of the poet and his shiny hair will symbolize a soul that has not yet had time to leave the body; which still flew through the open attic window, in the cool distance of the painted sky» [1, с. 101]. Екфразис реалізується тут як перехід від опису до нарративу, як нарочито акцентоване зіткнення безпосередньо явленого в художній формі з тим, що є трансцендентним по відношенню до неї. Екфразис як репрезентація в літературному творі творів інших видів мистецтва значно розширює нарративний простір. Відбувається як би з'єднання, подвоєння художніх світів, кожен з яких володіє своєю переконливістю і власними засобами впливу на реципієнта.

Виняткова ідейна значимість сакралізованого зображення в екфразисі, а також той факт, що роль художника вичерпується створенням картини, визначає ключове значення екфразиса. Завдяки реконструкції грецьких уявлень про екфразис, що здійснена в працях О.М. Фрейденберг, можна казати про те, що основною відмінною ознакою екфразиса є «enargeia» [3, с. 28] (миметичність, наочність), яка досягалася через включення великої кількості деталей і апеляції до уяви слухача. Так, Акройд як постмодерніст використовує принцип екфразису задля наочності та гри з фантазією читача, завдяки цьому опис предметів мистецтва мислиться письменником як словесна ілюзія, вербальний «привид» реально існуючого об'єкта. Портрет Чаттертона дійсно стає неначе привидом, реальною дійовою особою роману. Образ мрійного хлопчика живе на полотні точно в особистому склепі, що переживає усіх у віках, залишаючись гімном романтиків усього світу. Він майже хоче встати з палатів та гукнути до співглядяча або читача: «'Come', he said. 'Let us take a walk into the meadow. I have got the cleverest thing for you that ever was. It is worth half a crown merely to have me read it to you'» [1, с. 6].

Портрет Чаттертона може також слугувати міжчасовим порталом для персонажів, що загубилися у просторі життя. Час роману міститься в трьох часових континуумах, кожен з яких скручується в спіраль та торкається іншого, таким чином, що потрапити в майбутнє або минуле можна саме завдяки мистецтву, фантазії або екфразису,

що дозволяє розкрити всі двері часів. "Well," he said. First, we need to go through the XIX century. Edward did not quite understand what my father meant, but followed him into the first gallery" [1, с. 66]. Зв'язок часів у Акройда виражається також у тому, що герої всіх ліній так чи інакше зустрічають Чаттертона: Чарльзу Вичвуду постійно мариться привид поета, Філіп бачить «рудоволосого юнака» в бібліотеці, Чаттертон сниться Джорджу Мередиту. І сам поет у своїй передсмертній галюцинації зустрічає всіх цих людей. Їх усіх об'єднує любов до Слова.

Що ж стосується порядку розповідей або ж історій, переживань, то він не визначається зазначеним принципом. В основній частині роману просторова логіка змінюється внутрішньою (тимчасовою). Визначальними стають вербальні відносини оповідачів, точніше – їхні рефлексії, їхній загальнолюдський і культурно-історичний сенс. Кожен раз, коли згадується поема Чаттертона чи його портретне зображення, хтось таки бачить привид рудого хлопчика чи самого себе на смертному одрі замість мрійливого поета. "And then he finally looked at Thomas Chatterton. But who is that stood at the foot of the bed, casting a shadow on the body of the poet? And there was Charles, tightly clenching his left hand on his chest, and his right hanging powerless on the floor" [1, с. 75]. Акцентуючи увагу на схожості та паралелях доль двох поетів, їх духовному та міжпросторовому, міжчасовому зв'язку крізь портрет, Акройд відштовхується від категорії вічності душі та мистецтва, неможливості знищення або видалення творчого потенціалу смертю або ж часом.

Також можна зазначити, що екфразис як фігура здатен створити ілюзію дійсності, ввести слухача в оману щодо реальності того чи іншого предмета, стає стандартною риторичною вправою. Воно будується на переплетенні літературних алюзій, тобто на наслідуванні культурі. Так і Чарльз Вичвуд, уведений в оману портретом, поводить себе наче божевільний, до нього сходять образ жвавого хлопчика, який розмовляє з ним і дає поради, а потім таким же чином зникає. "There was a young man standing beside him, gazing at him intently: he put his hand upon Charles's arm as if he were restraining him. 'and so you are sick' [1, с. 9]. Одержимий своїм відкриттям, Чарльз починає писати книгу про Чаттертона. Але захоплення поетом-містифікатором виявляється згубним для героя: він несподівано помирає від пухлини мозку.

"The portrait was a picture of a seated man; his attitude felt a certain carelessness, but Charles soon

saw how tenaciously clenches his left hand pages of the manuscript, lying on his lap, and how indecisively froze his right hand above the table, where towering slender slide four volumes inkvarto. <...> The man was dressed in dark blue coat or cloak and a white shirt open, spacious gate which gently descended to the coat; this outfit seemed too Byronic, too "youth" for men, clearly stepped threshold of maturity. He had a large mouth, snub nose and short grey hair, separated by parting and drew a high forehead. But I was especially drawn to Charles his eyes. They seemed colorful and gave the face of the unknown (because the picture had no label) sardonic and even disturbing expression. In addition, in this face, a glimpse of something familiar" [1, с. 9]. Так само ми можемо побачити, яке враження призводить картина «старого» або хибного Чаттертона суто на персонажів твору, а саме на Чарльза Вичвуда, Харріет Скроуп та Мерка. «Герой «читає» зображення, то, що здатний в ньому зрозуміти або побачити, не апелюючи до культурно-історичної пам'яті, або робить це несвідомо, в результаті чого явним стає його справжнє «я», ставлення до життя, яке він, може бути, приховує не тільки від оточуючих, але й від самого себе» [2, с. 47]. Екфразис, таким чином, створює оману не тільки для читача, але й для самих діючих осіб, адже в їхньому світі враження, отримане протягом емоційного злиття з картиною, передається й самому читачу крізь призму внутрішнього світу персонажа. Як, наприклад, Чарльз бачить у Чаттертоні загадку, Едвард, як дитина, – вбивцю свого батька, Харріет – гроші, Мерк – експеримент та «challenge», як для майстра художньої підробки: "The candle flickering near the four book volumes and a shed on one side, the wrong light on the face of the sitter, was also a later addition. And with his hands was a disaster: left, clutching the manuscript was badly written, and right too unnatural froze over the four volumes in leather bindings" [1, с. 200].

Таким чином, можна сказати, що нам дається безліч варіантів опису однієї картини, серед яких ми можемо виділити емоційний фон персонажа, його психічний стан, різноплановість суджень та вражень, його внутрішню цілісність або розрізненість [2, с. 15]. Відбувається як би з'єднання, подвоєння художніх світів, кожен з яких володіє своєю переконливістю і власними засобами впливу на реципієнта. Адже описи творів образотворчого мистецтва даються найчастіше через сприйняття героя, їх споглядає і, що ще важливіше, переживає як явище своєї духовної екзистенції. Деколи таке зіткнення з прекрасним може стати одним із ключових моментів життя героя.

У давній риторичі екфразис виступає як анти-феномен: його об'єкт не існує поза його самого подібно до того, як сновидіння не існує поза розповіддю про нього. Коли Акройд вдається до опису будівель старого Лондону, він зображує величні архітектурні збитки, навіть житло деяких історичних особистостей, насамперед Генрі Уолліса. Світло гармонічно переплітається з архітектурою будинку художника, підкреслюючи тим самим його красу: «The house itself might have been especially designed for a painter, in fact – it was newly built and the high-ceilinged rooms, the broad expanse of the windows and the general airiness were precisely what Wallis needed» [1, с. 164]. Лондон за часів Чаттертона був різним. Безліч хворих на туберкульоз людей, бідних людей, людей з вадами ледве пересувала ноги вулицями цього міста. Деякі будинки бідних кварталів були схожі на них. «Chatterton stops in front of the ruined house <...>, he notices a cheap wooden doll lying among the debris a doll without a face, the limbs and torso, held together by rusting wire. And this is the corner where he thinks he saw the child» [1, с. 163]. Дитина постає в романі як створіння, зв'язуюче цей та потойбічний світи, життя та смерть, мудрість та божевілля (В. Водсворт «Хибна дитина»). Отже, поет віддає своє ім'я, гроші (6 пенсів) – усе те майно, що було в нього, – хворій на мозок дитині, адже він, цей безглуздий хлопчик, «they then become like the city itself brooding, secret, invulnerable» [1, с. 214]. «...Sarah, holding up one of them and almost ripping the page in the process. It was of a child standing in front of a ruined building; <...> Seymour had carefully painted the torn wallpaper, the broken pipes, the abandoned furniture, all of which seemed to spiral <...> in contrast the face of the child was featureless, abstract» [1, с. 30]. Як міг Сеймур зобразити те, що не міг бачити? Чи все, що ми бачимо або говоримо, має свої універсальні циклічні аналоги? Адже що бачив Чаттертон, зміг намалювати сам Сеймур або його учень, що потім писав картини під ім'ям свого майстра.

Р. Ходель у статті «Екфразис і «демодалізація» висловлювання» розвиває ідею про те, що інтерпретація головного символічного сенсу картини в тексті художнього твору створює так звану «ілюзію екфразиса», коли розкривається не сама картина, а той, хто її споглядає, той хто її пише та розповідає про неї. Наприкінці останнього розділу, присвяченого життю Дж. Мередіта, подружжя Мередіт відвідує ярмарку і натрапляє на картину чоловіка середніх років. Саме цю картину знайде Чарльз в антикварній крамниці ХХ століття і, як покаже експертиза полотна та

фарби, якою намальована картина, на ній ніяк не міг бути зображений Т. Чаттертон, із чого слідує, що картина – підробка. Важливим є також той факт, що під час написання картини між Чаттертоном та Мередітом установлюється настільки тісний зв'язок, що дружина Мередіта лякається цієї схожості між ними. «Yes, I am model poet», Meredith was saying. «I am pretending to be someone else» [1, с. 6]. У майстерні художника Уолліса Мередіт дозволяє собі розкіш померти, знаходячи безсмертя, поет позує, відображаючи того, хто давно відійшов в інший світ – Чаттертона. «No doubt. But will it be Meredith or will it be Chatterton?» [1, с. 6]. Чи є справжнім портрет смерті «чудового хлопчика» ХVIII століття, для якого позує закоханий у життя поет ХІХ століття? Якщо передбачити, що поет – це свого роду артист, творець світу мистецтва, тоді сам портрет Чаттертона стає справжнім у руках Уолліса, бо він і є його творцем.

Полотно Генрі Уолліса, фальшивий портрет дорослого Чаттертона, а також твори Мерка можна з'єднати в узагальнений образ картини як символу злиття у творі реальності й вигадки. Для опису плину подій ХІХ сторіччя П. Акройд використовує прийом контрадикції та зіставлення фактів. З одного боку, портрет Томаса Чаттертона, для якого позував Джон Мередіт, має сприяти підтвердженню офіційної версії смерті поета, яка подана у вступі до роману: «suicide was announced; the next morning, he was interred in the burying ground of the Shoe Lane Workhouse» [1, с. 4], а з іншого боку, той факт, що на портреті зображений не Чаттертон, а Мередіт, лише піддає сумніву офіційну причину смерті Т. Чаттертона, заохочуючи читача розглянути інші версії загибелі поета. «I can paint only what do I see», – говорить художник Уолліс [1, с. 234]. Для цього він починає роботу над картиною в тій самій лондонській мансарді, де закінчив свої дні Чаттертон. Роблячи ескіз, художник використовує старовинні меблі (можливо, ту, що була там і при поетові), наряджає свою модель (Мередіта) в костюм ХVIII століття. Він розкидає на підлозі обривки паперу, пересуває скриню з рукописами. Предмети дають йому основу для роботи, створюють якусь реальність, вони відчутні і конкретні. Але чи достеменні вони? Коли робота над картиною переноситься в майстерню, й антураж міняється, Мередіт навіть не помічає, що речі тепер інші. Сам поет вважає, що він може «Make an experiment with reality» [1, с. 273]. За Уоллісом, реальність можна «лише відображувати». Художник міняє положення склянки з отрутою («A phial is better on the floor. It supports composition» [1, с. 271]), але вважає, що

це неважливо, оскільки «the phial was a real object. That did not change» [1, с. 273].

В есе Пейтера «Школа Джорджоне» англійський критик XIX століття приділяє особливу увагу проблемі взаємовідносин музики, живопису і поезії. Завдяки екфразису живописного полотна (статичного по своїй просторовій природі, згідно з Лессингом) передається момент очікування «музичної кульмінації» (в процесі виконання особливо виразно проявляється часовий характер музики) [4, с. 156]. "Chatterton was completed. He took a sable brush and dipped it in the puddle of black ivory is written in the lower right corner of the work: "G. Wallis. 1856," And in this final moment there was a surge of power – in any case, this feeling arose from Wallis: making his latest leap to life, the picture became extremely bright and seemed to Shine before making befitting her solemn immobility. And then Wallace realized that she had poured the soul of Chatterton – a soul not trapped but was glad that she was immortalized. Так, «семиотичні процеси, що відбуваються на межі слова і зображення, відбуваються саме в проміжній сфері уяви, яка несе в собі потенціал подвоєння, так само, хоча й не еквівалентно, представлений і на стадії творіння, і на стадії сприйняття твору образотворчого мистецтва» [5, с. 58] Тому у зв'язку зі специфікою літературного опису, при будь-якому вигляді автор спочатку подумки уявляє мальовничий об'єкт і після починає опис, відокремлений від іншого світу кордоном рами, укладаємо, що описове слово в літературі за своєю природою має екфразитичне направлення.

Висновки. Роман Пітера Акройда «Чаттертон», поза сумнівом, є самим постмодерністським із тих, що розглядаються нами. Тому присутні в ньому «філологічні межі» подані в особливому контексті, проте вони є. Перерахуємо їх. Це зображення творчої особи: в центрі твору знаходиться життя і творчість поета і містифікатора XVIII століття Томаса Чаттертона. В основі сюжету лежить розслідування

таємниці смерті поета Чарльзом Вічвудом: герой знаходить портрет дорослого Чаттертона, його рукописи. Чарльз починає писати книгу про поета. Таким чином, розгадка таємниці, пов'язаної з творчою особою, з'являється особливим виглядом дослідження літературознавства. Для його оформлення, як і у Джуліана Барнса, Акройдом використані прийоми детективного жанру. У романі поставлені проблеми художнього слова, літературних запозичень, співвідношення реальності і мистецтва, істини і вигадки, оригіналу і копії. До них і звертається філологія в широкому сенсі слова.

В інших творах, присвячених Чаттертону, акцент ставився на інше. Так, знаменита «Монодія на смерть Чаттертона» С. Кольріджа (1794) – це «не лише скорботний гімн на честь загиблого поета, це твір високого громадянського звучання, що кидає виклик суспільству, в якому немає місця для справжнього генія» [2, с. 12]. У трактуванні У. Вордсворта Чаттертон наділений межами романтичного героя, в долі якого поет бачить трагічний розлад між піднесеними мріями, ідеалами і грубою, жорстокою дійсністю. Рядки з його твору «Рішучість і Незалежність», що стали хрестоматійними, не раз цитуються Акройдом у романі: «Chatterton, the marvelous boy / The sleepless soul that perished in his pride». Це й визначає роль Чаттертона в романі. Він являє собою «життєдайний текст», що навіть після його «смерті» по черзі намагаються відновити спершу два вікторіанця – Мередіт і Уолліс, а потім і представник XX століття, поет Чарльз Вічвуд. Що стосується останнього, то будучи персонажем сучасної доби, він у підсумку почне сприймати свій квест у пошуках істини про історію як справу всього життя, що дасть змогу Чаттертону навіть за триста років бути все тим самим «мрійним хлопчиком», якого відродила з праху історії озерна школа, а потім і сам Пітер Акройд. «I will live forever, he tells them. And, when his body is found the next morning, Chatterton is still smiling» [1, с. 350].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ackroyd P. Chatterton. London: Penguin Books, 1993. 249 p.
2. Гребенчук Я.С. Проблема «филологического романа» в английской литературе: автореф. дис. ... канд. филол. н. Воронеж, 2008. 141 с.
3. Френденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра. Подготовка текста, справочно-научный аппарат, предварение; послесловие Н В.Брагинской. Издательство «Лабиринт», М., 1997. 448 с.
4. Пейтер У. Ренессанс. Очерки искусства и поэзии; пер. с англ. С. Займовского; под ред. Е. Кононенко. М., 2006. 399 с.
5. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М.: ИГ Прогресс, 1994.

**СПЕЦИФІКА ГРОТЕСКНИХ ФОРМ IV ЧАСТИНИ РОМАНУ
ДЖ. СВІФТА «МАНДРИ ГУЛЛІВЕРА»**

**SPECIFIC FEATURES OF GROTESQUE OF PART IV
OF NOVEL GULLIVER'S TRAVELS BY JONATHAN SWIFT**

Тіхоненко С.О.,

*аспірант кафедри світової літератури
факультету філології та журналістики*

*Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка*

У статті здійснено спробу дослідити функції та специфіку гротескних форм IV роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» «Подорож до країни гуїгннів». Мета дослідження полягає в аналізі гротескного світу твору, в осмисленні антиутопічних рис художньої моделі, створеної автором, у виявленні ролі гротеску в розкритті авторської позиції та філософської концепції письменника. Дослідники теорії гротеску (М. Бахтін, Ю. Манн, В. Кайзер, О. Шапошнікова, Т. Дормідонова) стверджують, що у творах Дж. Свіфта втілені найбільш яскраві вияви гротеску в європейській літературі, проте глибокого аналізу гротеску в текстах творів Дж. Свіфта на сьогоднішній день не існує. Четверта подорож у країну розумних гуїгннів і мавпоподібних егу підводить гіркий підсумок роздумів автора щодо світобудови та людства.

Ключові слова: гротеск, гротескні форми, література Просвітництва, антиутопія, художня модель світу, сатира.

В статье предпринята попытка исследовать функции и специфику гротескных форм IV части романа Дж. Свифта «Путешествия Гулливера» «Путешествие в страну гуигннов». Цель исследования заключается в анализе гротескного мира произведения, в осмыслении антиутопических черт художественной модели, созданной автором, в выявлении роли гротеска в раскрытии авторской позиции и философской концепции писателя. Исследователи теории гротеска (М. Бахтин, Ю. Манн, В. Кайзер, А. Шапошникова, Т. Дормидонова) утверждают, что в произведениях Дж. Свифта воплощены наиболее яркие проявления гротеска в европейской литературе, однако глубокого анализа гротеска в текстах произведений Дж. Свифта на сегодняшний день не существует. Четвертое путешествие в страну разумных гуигннов и обезьяноподобных еху подводит горький итог размышлений автора о мироздании и человечестве.

Ключевые слова: гротеск, гротескные формы, литература Просвещения, антиутопия, художественная модель мира, сатира.

The article makes an attempt to research functions and specific character of the grotesque forms in the IV part of the novel "Gulliver's Travels" by Jonathan Swift. The research aims at analyzing the grotesque world in the novel, insight in the dystopian traits of the artistic model created by the author and bringing into focus the role of the grotesque in revealing the author's attitude and writer's philosophical conception. Scientists, researching theory of the grotesque (M. Bakhtyn, Yu. Mann, V. Keiser, O. Shaposhnikova, T. Dormidonova) claim that in the works by J. Swift the most prominent traits of the grotesque in European literature are brought into being, however so far there is no thorough analysis of the grotesque in the works by J. Swift. The fourth voyage to the land of clever Houyhnhnms and deformed apelike Yahoos summarizes the author's bitter consideration on world order and humankind.

Key words: grotesque, grotesque forms, literature of the Enlightenment, anti-utopia, artistic model of the world, satire.

Постановка проблеми. Роман англійського сатирика Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера» вже багато років знаходиться в центрі уваги читачів та літературознавців. Науковці досліджують сатиричний пафос роману, жанрову специфіку твору, вплив «Мандрів» на розвиток європейської фантастичної та сатиричної літератури, місце твору в полікультурному просторі [14, с. 399]. З романом Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» пов'язані найбільш яскраві вияви гротеску в європейській літературі, проте питання повного аналізу ролі та специфіки гротескних форм у тексті роману є відкритим та актуальним у парадигмі світового світознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження «білих

плям» тексту роману зробили такі науковці, як О. Анікст, М. Заблудовський, В. Муравйов, А. Єлістратова, Ю. Прибатень, І. Паніна, Clark Lawlor, Ernest D. Kirschner, Nancy Cramton, Lori Sue Goldstein, Marc. Cassini, Philip W. Tirabassi, Jason H. Pearl та ін.

Із традиційної точки зору, гротеск – система художніх форм, що відхиляються від якоїсь ідеальної норми формотворчості або протиставлених їй, а також покликаних виявити невідповідність «нормі життєподібності», зображуваних подібними засобами предметів і персонажів (роботи О. Лосєва, Д. Шестакова, Ю. Манна і Х. Гюнтера, Ю. Лотмана).

Інша точка зору у М. Бахтіна, який, навпаки, говорить не про відхилення від норми, а про

дві рівноправні та взаємодоповнюючі естетичні норми (або канони), що співіснують у культурі протягом багатьох століть. У трактуванні М. Бахтіна, гротеск – уявлення життя в його амбівалентному, внутрішньому суперечливому процесі [2, с. 31].

Постановка завдання. У нашій статті здійснено спробу дослідити вияви гротеску четвертої частини роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» «Подорож до країни гуїґнґнів», визначити роль та функції гротескних форм у смислового полі тексту, з'ясувати авторську позицію щодо «роботи» гротескних форм у розкритті концепції Дж. Свіфта.

Виклад основного матеріалу. Над центральним своїм твором Дж. Свіфт працював з перервами не один рік. У 1721–1722 рр. були написані дві перші частини «Гуллівера» («Подорож до Ліліпутії» і «Подорож до Бробдінґнегу»), у 1723 р. – четверта частина («Подорож до країни гуїґнґнів»). Потім настає річна перерва і, нарешті, в серпні 1725 р. завершена третя частина («Подорож до Лапути, Бальнібарбі, Лагґнеґ, Глаббдобдріб і Японію»). [6].

Текст роману «Мандри Гуллівера» має вигляд подорожнього щоденника, що цілком відповідає літературній традиції тих років [1, с. 126]. Сюжетно частини між собою не пов'язані. На думку А. Шамрая, загальним своїм характером «Мандри Гуллівера» належать до тих сатирико-дидактичних і утопійних творів, що зародилися з розвитком гуманізму в XVI столітті й набули особливого поширення в епоху Просвітництва [15].

На перший погляд, вибір земель, до яких Дж. Свіфт «відправляє» свого героя, випадковий. Проте перебування Гуллівера в тій чи іншій фантастичній країні завжди зумовлено стихією, тобто катастрофічним станом світу. У результаті корабельної аварії героя викидає на невідомий берег, далі йде низка випробувань, а потім він повертається до рідної Англії, до сім'ї. Інакше кажучи, структура роману являє собою систему замкнутих кілець, подібно гомерівської «Одісеї» [1, с. 128].

Четверта подорож у країну розумних гуїґнґнів і мавпоподібних еґу підводить гіркий підсумок роздумів автора щодо світобудови та людства. Частина розпочинається в душі перших трьох: Гуллівер, вирушаючи в морську подорож, вимушений покинути судно через бунт команди. Взагалі, можна вивести певний алгоритм початку кожної частини: герой вирушає на кораблі, потім з ним трапляється певне нещастя (буря на морі (I), героя випадково залишають на чужій землі (II), він потрапляє до рук піратів, які висаджу-

ють Гуллівера на безлюдний берег (III), бунт на кораблі (IV), так чи так герой залишається самотнім на абсолютно незнайомій та ворожій землі. Автору дуже важливо було, по-перше, ізолювати свого героя від решти людей, по-друге, «ввести» Гуллівера у стан відчаю та страху за своє життя. Дж. Свіфт сюжетно будує роман за традицією роману-подорожі, що набув популярності ще за часів Античності. У період Просвітництва опис мандрів героїв до екзотичних країн та їхніх пригод були не самоціллю, як в епоху Відродження, вони перетворилися у велику алегорію, сенс якої зводився до висміювання сучасного суспільства, прославлення або засудження тієї чи іншої філософської концепції [4, с. 2]. Дж. Свіфт, використовуючи жанр подорожей, навіть не претендує на правдоподібність: його герой відпливає з реальних портів, але потрапляє до країн, які ніколи не існували. У цьому разі автор немовби продовжує традиції Платона, який вигадав держави, аби проілюструвати певну ідею [4, с. 5]. Такий прийом дає змогу письменникові створити певну гротескную ситуацію – подорожуючи разом із Гуллівером незваними світами, читач розуміє, що нікуди не вирушав, що автор у формі фантастичної подорожі розгортає сатиричну картину життя, а всі фантастичні країни – своєрідне дзеркало, в якому відбивається потворність та ницість людського роду, що породив такі ж потворні державоутворення. На думку А. Єлістратової, англійський просвітницький роман за всієї своєї авантюристичності та побутової конкретики може бути названий філософським романом. Філософсько-етична проблематика лежить в основі англійського просвітницького роману, пронизуючи як його сюжети, так і характери [5, с. 12].

Психологічний стан героя на початку кожної подорожі допомагає авторові створити певне емоційне та смислове тло всієї розповіді – відчай та пригніченість Гуллівера, страх за своє життя, з одного боку, повністю відтворюють стан Робінзона Крузо після корабельної аварії, що дає чітку літературну паралель із романом Д. Дефо «Пригоди Робінзона Крузо», з іншого – радість та новизна від відкриття нових земель, що характерні для жанру подорожі, повністю нівелюються, залишається гіркота усвідомлення недосконалості людського світу. Початок кожної подорожі чітко фіксується з математичною точністю. Взагалі, роман характеризується майже нав'язливою часовою конкретикою, це стає очевидним буквально з перших же сторінок, коли автор-оповідач повідомляє читачеві свій вік, тривалість навчання в різних закладах, а в подальшому чітко повідомляє початок та завер-

шення подорожей. Проте час починає рухатися доволі дивно та химерно, коли герой опиняється у фантастичному світі, створюється ефект чогось позачасового, казкового, епічного [1, с. 130]. На думку М. Бахтіна, в художньому хронотопі твору «прикмети часу розкриваються у просторі, простір осмислюється та вимірюється часом» [3, с. 10]. Отже, час ніби локалізується у викривленому просторі казкових країн, стає сам нелінійним, непевним. Таке змішання раціональності та містичності, «ненормальності» в художньому хронотопі тексту створює карнавальне світовідчуття, гротескную картину авторської моделі світу.

7 вересня 1710 року герой вирушає в четверту подорож, а 16-го вже розпочинаються злигодні героя. Як і в попередніх частинах, автора абсолютно не цікавлять будні Гуллівера в «нормальному» світі. Дж. Свіфт прагне одразу «помістити» героя у викривлену реальність, де порушуються всі логічні зв'язки реального світу. Герой, вкотре зітнувшись із людською жорстокістю, опиняється в незнайомій країні: «*The land was divided by long rows of trees, not regularly planted, but naturally growing; there was great plenty of grass, and several fields of oats*» [17, с. 280]. («Дерева в цій місцевості росли довгими нерівними рядами – очевидно, їх не садили, а вони вирости самі. Скрізь були сіножаті з високою травою та засіяні вівсом лани» [13, с. 219]). З перших кроків Гуллівера в цьому світі автор акцентує читацьку увагу на ідилічній природі, яку не торкнулася рука людини. Ідея природності лежить в основі Просвітницької естетичної концепції, проте Дж. Свіфт не концентрує увагу на первісності природи цього місця, а одразу переносить площину тексту, зображуючи потворних істот, які першими зустрілися героєві на незнайомій землі. Автор описує істоту, що дуже нагадує людиноподібну мавпу, проте автор навмисно перекреслює цю схожість, його герой зауважує, що ніколи не бачив більш гидкого створіння. Отже, образ істоти в романі набуває символічних рис, уособлює щось бридке, дике та потворне. Сцена знайомства героя з новим світом побудована за принципом контрасту: з одного боку, брудні, гидкі невідомі науці тварини, що ледь не вбили Гуллівера, з іншого – коні-рятівники, що поводяться як розумні істоти. Під час першої зустрічі героя з гуїгнґнмами Гуллівер поводить себе, як і в попередніх подорожах, тобто одразу підкоряється господарям дивної країни, починає грати за їхніми правилами. Така поведінка героя дозволяє письменникові зробити з Гуллівера слухняного виконавця авторської волі. Окрім того, сам образ Гуллівера є гротес-

кним: він увібрав риси народу, що терпить наругу влади, разом із тим образ головного героя є психологічним портретом людини, якою її сприймає Дж. Свіфт. З одного боку, письменник не бачить у своєму співвітчизникові сили волі протистояти будь-якому тиску, з іншого – проводячи свого героя важким шляхом випробувань як фізичних, так і моральних, Дж. Свіфт демонструє силу та непереможність людини.

У країні двоногих потвор та дивних розумних коней автор детально описує побут її мешканців. Такий прийом створює ефект правдоподібності того, що відбувається з героєм. Окрім того, Дж. Свіфт розгортає утопічну картину простого життя, без зайвої розкоші в лоні сім'ї. Гротескною опозицією в тексті є образи егу, як уособлення бруду, безумства та потворності. Герой уперше бачить схожість цих тварин із собою: «*My horror and astonishment are not to be described, when I observed in this abominable animal, a perfect human figure*» [17, с. 289]. «Неможливо описати подив і жах, що охопили мене, коли, придивившись, я впізнав у тій мерзкій тварині справжню подобу людини» [13, с. 226]. Те, що Гуллівер з огидою відвернувся від шматка гнилого м'яса, зовсім не свідчить про те, що між героєм та егу лежить прірва, скоріш характеризує Гуллівера як представника цивілізації. Отже, з перших розділів автор повністю порушує звичні герою та читачу логічні зв'язки реальності, розумні коні з огидою та недовірою ставляться до Гуллівера, і герой приймає їхні закони, перейнявшись таким же презирством спочатку до егу, а потім і до людей взагалі. Глечик молока, який із задоволенням випив герой, символізує народження героя в новій іпостасі – розумного егу та прагнення стати гуїгнґнмом. Життя мудрих коней зачаровує Гуллівера: він із захватом описує не тільки побут, а й стосунки в соціумі, мораль та життєву філософію цих істот. Автор, як представник доби Просвітництва, дає власний погляд на здорове життя. Взагалі, тезис просвітелів «навчатись у природи» автор доводить до абсурду: те, що коні навчають людину мові – єдиній прерогативі *Homo sapiens* – повністю руйнує картину звичного реального світу та створює гротескний образ людини розумної. Що стосується самої мови гуїгнґнмів, вона, за твердженням дослідника тексту роману Г.Д. Келлінга, схожа на німецьку або голландську, водночас автор використовує й ірландське коріння [16, с. 763]. Отже, мова розумних коней є сама по собі гротескною сумішшю європейських мов.

Образи гуїгнґнмів викликають логічне запитання, чому саме зооморфні коні стали тими

мудрими істотами, яких герой зустрів на чужині, і які повністю змінили його уявлення про світ? Науковець З. Тбоева, розмірковуючи про природу появи образу гуїгнмів, вважає, що зооніми є одним із найдавніших пластів лексики, з ними пов'язане таке явище, як тотемізм. Вони представляють собою особливий світ мови, що розкриває характерні особливості сприйняття навколишньої дійсності кожним окремим народом [14, с. 399]. Образ коня знаходить утілення в багатьох міфологічних системах Євразії. Кінь асоціюється з низкою божеств, на ньому пересуваються по небу з однієї стихії в іншу боги й герої. Загальним для індоєвропейських народів є образ бога Сонця на бойовій колісниці, що запряжена кіньми. Сонце проходить крізь морську стихію і через сфери підземного, потойбічного світу, тому поряд із сонячною символікою кінь викликає уявлення про подорож до потойбічного світу і виступає як провідник душ у царство мертвих. Образ білого коня в багатьох культурах уособлює день, а чорного – ніч. У греків білі коні пов'язані з Посейдоном, який може з'являтися у вигляді коня. В іранській міфології колісниця Ардвісури Анахіти (покровительки гармонії, всього живого) запряжена четвіркою білих коней: вітром, дощем, хмарою і мокрим снігом [7, с. 16]. Отже, символ коня уособлює сили природи та є амбівалентним і символізує як життя, так і смерть. Гуллівер, опинившись у країні гуїгнмів, проходить певний обряд очищення та переродження в нову іпостась, отже, образ саме коней не випадково взятий письменником. Певним ключем до розуміння сутності образів розумних коней є англійська ідіома «be on the high horse» («зарозуміло триматися»). Цей фразеологізм відмінно ілюструє ставлення гуїгнмів до себе як до вінця природи та їхнє зверхнє ставлення до Гуллівера [14, с. 400]. Водночас у читацькій уяві не може не виникнути популярний образ античної міфології – кентавра Хірона, який був наставником найславетніших героїв Давньої Греції – Геракла та Ахілла. Авторський натяк на те, що гуїгнми стали наставниками для Гуллівера, творцями його нової особистості, водночас є і тонкою іронією, і гротескним переосмисленням античного героя в умовах нового часу.

Світ гуїгнмів постає складним художнім утворенням, гротескним сплавом патріархальної утопії та соціальної антиутопії. У світі, де немає слова «брехня», є кланова ієрархія, де все підпорядковано розуму, відсутні література та інші види мистецтва. Отже, світ, яким так захоплюється герой, – примітивний світ, де духовний досвід попередніх поколінь не закарбовується в пам'ятках мистецтва, де немає польоту фантазії,

де істоти, що мислять та відчувають, не намагаються розв'язати вічні питання буття, навпаки, у них все просто та зрозуміло. Цивілізація гуїгнмів не рухається вперед, а знаходиться в застиглому, законсервованому стані. Дж. Свіфт містифікує читача, даючи ідеалізоване зображення патріархальної країни розумних коней виключно з позиції оповідача – Гуллівера [11, с. 170].

Такий гротескний світ створений автором передусім для того, щоб зовсім з іншої площини сприйняття реальності показати читачу його звичний світ. Наприклад, таке явище, як брехня, трактується автором як щось зовсім неприродне, непритаманне мислячим істотам.

Зовнішність людини також подається Дж. Свіфтом з позиції абсолютно інших біологічних істот. В очах гуїгнмів людина постає слабкою та немічною, будова її тіла недосконала. За допомогою такого гротескного прийому письменник руйнує усталене уявлення часів Ренесансу про Людину як вінець творіння, зокрема полемізує із Джованні Піко делла Мірандолою та з його «Промовою про гідність людини». Якщо італійський гуманіст проголошував: *«Я ставлю тебе в центрі світу, щоб звідти тобі було зручніше оглядати все, що є у світі. Я не зробив тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, щоб ти сам, вільний і славний майстер, сформував себе в образі, якому ти віддаси перевагу»* [12], то в романі Дж. Свіфта людина обмежена як своїм слабким тілом, так і вбогістю свого розуму. Вона не може зробити своє життя ліпшим, а себе – більш досконалою. Також сатирик розбиває вщент гасла Просвітництва, зокрема, думку Локка про те, «що людину форсує досвід, до того ж досвід розумний, бо розум – критерій істини та справедливості» [10, с. 122]. В. Муравйов зауважує, що чим більше влада людини над природою, тим більш страхотливою стає «свистопляска цих жахливих мавп» [9, с. 95]. На думку А. Інгера, у четвертій частині Дж. Свіфт вдається до найбільш нищівних, часом навмисно натуралістичних, грубих і нещадних фарб. Він ніби полемізує тут із жанром утопії, в якому зазвичай гуманісти епохи Відродження – Томас Мор, Кампанелла, Рабле (опис Телемської обителі в романі «Гаргантюа і Пантагрюель») – зображували ідеальне суспільство, яке надає максимальні умови для гармонійного розквіту всіх закладених у людині можливостей, як фізичних, так і духовних. Крах ідеалу гуманістів знайшов своє відображення у творах мислителів і моралістів XVII століття, і Дж. Свіфту куди ближче песимізм і скептицизм Паскаля, Лабрюйєра і Ларошфуко, ніж оптимізм багатьох його сучасників – першого покоління

просвітителів, що вступали в життя з оновленою вірою в здійснення перебудови суспільства і подальше вдосконалення людини. Ось чому сатирик створив своєрідну антиутопію, яка зображує прийдешню долю людей, якщо візьмуть гору властиві їм природі ниці егоїстичні начала [8, с. 6].

Гуллівер розкриває перед гуїґнґнами жахи війни, причини всіх війн на планеті подані автором як безглузді та аномально жорстокі. Дж. Свіфт виходить за межі свого історичного часу й розглядає криваву історію людства очима розумного та мислячого створіння. На думку автора, Закон є павутинням брехні та лицемірства. Дж. Свіфт нещадно критикує судейську систему: на його погляд, спотворена судова система робить із суддів наймерзенніших істот. Медицина в очах автора не рятує життя людини, а тільки губить. Проте особливе місце серед уїдливих характеристик посідає вищий інститут влади: *«I told him, 'that a first or chief minister of state, who was the person I intended to describe, was the creature wholly exempt from joy and grief, love and hatred, pity and anger; at least, makes use of no other passions, but a violent desire of wealth...»* [17, с. 324]. (*«Я розповів йому, що перший, або головний державний міністр, про якого я говоритиму, – це створіння, що не і знає ні радощів, ні смутку, ні любові, ні ненависті, ні жалю, ні гніву; в кожному разі він не виявляє ніяких пристрастей, крім невимовної жадоби багатства, влади й титулів»* [13, с. 250]). У розповіді можна виявити певну смислову градацію: спочатку автор розкриває сутність порочної людської природи, тільки після цього пояснює, як працюють державні механізми, створені такими недосконалими істотами. Те, що герой адаптує розповідь для створіння, яке не знає слова «брехня», не живе в державі, не кориться Закону, не займається політикою, створює гротескну картину соціуму як сучасного автору світу, так і людського існування в координатах державності протягом історії.

Образи єгу стають не просто віддзеркаленням людської сутності – Дж. Свіфт розкриває «тваринну сутність» людства та його соціуму. Те, що людина озброєна розумом, на думку автора, робить її страшним втіленням пороків, адже завдяки саме розуму вони множаться. Автор знову ставить під сумнів одну із провідних ідей Просвітництва – силу розуму. На думку О. Ніколенко, «У розумі

просвітителі вбачали основний критерій оцінки дійсності та засіб перетворення світу. Вони стверджували великі можливості людини, яка здатна досліджувати світ і змінювати його на розумних началах» [10, с. 122]. Дж. Свіфт розкриває ще одну властивість людського розуму – деструктивну та руйнівну силу, що перетворює життя людства на пекло, а саму людину – на огидне та жорстоке створіння. Гротескним віддзеркаленням людства стає розповідь господаря-гуїґнґна про життя та звички єгу. Потворний портрет людського соціуму, поданий з позиції не людини, не тільки розкриває авторський погляд, а й покликаний змусити читача побачити цілісну картину без часових, національних та соціальних кордонів.

Описуючи три роки життя разом із гуїґнґнами, Гуллівер захоплюється укладом життя, філософією, насолоджується розмовами, навіть поезією (хоча писемність у них відсутня – тонка іронія автора над своїм героєм, який, напевно, щось плутає), підтримує повне заперечення філософії, вважає, що спілкування з розумними конями облагородило його душу, зробило його самого кращим. Тут він не боїться зради, ненависті, брехні, не потерпає від утисків корупційної державної машини. Проте гротескний світ вигаданої країни тільки на перший погляд є антиподом світу «європейських єгу». Там, де, за словами героя, найвищою цінністю є дружба та доброзичливість, безжально викидають істоту, нескінченно віддану та вдячну! Розум, який є альфою та омеґою цього світу, може бути не менш жорстоким та безжальним, ніж людство, що керується винятково емоціями та інстинктами. Дж. Свіфт ставить читача перед складною дилемою: почуття чи розум, патріархальне законсервоване суспільство чи вічний рух, який супроводжується війнами та людською деструктивністю?

Висновки. Отже, внутрішня смислова система тексту має чіткий алгоритм: людина – держава – людство. Людина з її пороками формує потворні державоутворення, які з часом змінюють лише зовнішню форму, адже людство не хоче змінюватись, не хоче з єгу перетворюватися на розумну істоту. Саме цей алгоритм, що досягається за допомогою складних та багаторівневих гротескних образів та прийомів, так би мовити, гротескного всесвіту автора, дозволяє роману Дж. Свіфта залишатися актуальним та провокувати безліч думок, ремінісценцій та алюзій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алеева Е. Культурологические аспекты мифа в романе Дж. Свифта «Путешествия Гулливера». *Ученые записки Казанского университета. Серия: «Гуманитарные науки»*. Казань. 2010. № 2. С. 125–136.
2. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М.: Художественная литература, 1965. 545 с.
3. Бахтин М.М. Эпос и роман. Санкт-Петербург: издательство «Азбука». 2000 304 с.
4. Головченко И.Ф. Особенности жанра литературных путешествий в эпоху Просвещения: материалы II Международной научно-практической конференции (Пенза, 27–28 марта 2017 г.). Пензенский государственный технологический университет, 2017. 9 с.
5. Елистратова А.А. Английский роман эпохи Просвещения. Москва: Издательство «Наука», 1966. 476 с.
6. Елифарова М. Загадочный Джонатан Свифт. URL: <http://lit-prosv.niv.ru/lit-prosv/articles-eng/eliferova-zagadochnyj-svift.htm> (дата звернення: 17.05.2018).
7. Иванова Е.А. Механизмы актуализации концепта horse в британской лингвокультуре: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Самара, 2010. 24. с.
8. Ингер А. Джонатан Свифт Сказка бочки. Путешествия Гулливера; пер. с англ., вступ. ст. А. Ингера; прим. А. Аникста. Москва: Правда, 1987. 480 с.
9. Муравьев М.С. Путешествие с Гулливером. Москва: Книга, 1972. 208 с.
10. Ніколенко О. Бароко. Класицизм. Просвітництво. Література XVII-XVIII ст. Київ: «Ранок», 2008. 221 с.
11. Павлова О.А. Идея прогресса и литературная утопия (Вольтер, Ж.–Ж. Руссо, Дж. Свифт). *Вестник Ставропольского государственного университета*. 2004. № 39. С. 161–172.
12. Пікоделла Мірандола Дж. Промова про гідність людини. *Естетика Ренесансу*; під ред. В.П. Шестакова. М.: Мистецтво, 1981. Т. 1. С. 248.
13. Свіфт Дж. Мандри Гуллівера. Київ: Дніпро, 1983. 288 с.
14. Тбоева З.Е. Национально-культурная специфика перевода зоонима «horse» на примере романа «Путешествия Гулливера» Дж. Свифта. *Мир науки, культуры, образования*. Горно-Алтайск. 2017. № 2. С. 398–400.
15. Шамрай А. Джонатан Свифт та його твір. URL: http://aelib.org.ua/texts/shamray_swift_ua.htm (дата звернення: 16.05.2018).
16. Kelling H.D. Some Significant Names in Gulliver's Travels. *Studies in Philology. University of North Carolina Press*. 1951. Vol. 48. №. 4. Pp. 761–778.
17. Swift J. Gulliver's Travels. Mediasat Group, 2004. 383 p.

COMMON CHARACTERISTICS OF THE NOVELS BY MARGARET ATWOOD

СПІЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОМАНІВ МАРГАРЕТ ЕТВУД

Chernova Yu.V.,

*English teacher of English Theory and Practice of Translation Department,
Petro Mohyla Black Sea National University*

The article underlines that Canadian literature is not well-researched in Ukraine but it is worth of being analyzed as it can boast of many outstanding writers. The oeuvre of one of them, the most famous and prolific Canadian authoress Margaret Atwood, has been chosen as the material for this article. Four novels by Atwood are discussed in terms of common characteristics that are a trademark of the writer and these include *Lady Oracle*, *The Handmaid's Tale*, *The Blind Assassin*, *The Year of the Flood*. It has been underlined that Atwood writes about women and women in her works present a symbol of all changes in the Canadian society. Such typical peculiarities of Atwood's style are emphasized as the usage of epigraphs, the presence of the method "a story-within-a-story", female characters quoting someone from their past, the depiction of a woman as a tool for conceiving a baby, absence of understanding and warmth between parents and their daughters, the loss of a beloved person, disgusting descriptions of food, flowers as symbols of hope in the novels.

Key words: Canadian literature, Margaret Atwood, writing style, common characteristics of novels, *Lady Oracle*, *The Handmaid's Tale*, *The Blind Assassin*, *The Year of the Flood*.

Стаття підкреслює, що канадська література не є достатньо добре дослідженою в Україні, проте варто продовжувати рухатися в цьому напрямку, оскільки література цієї країни може похвалитися багатьма видатними письменниками. Творчість одного з них, найбільш відомої та плодотворої канадської авторки Маргарет Етвуд, була обрана як матеріал для цієї статті. Чотири романи Етвуд обговорюються задля виділення в них загальних ознак, які є візитною карткою авторки. Ці романи включають «Леді-оракул», «Розповідь служниці», «Сліпий убивця», «Рік потопу». Підкреслюється, що Етвуд пише про жінок, які є символом змін у канадському суспільстві. Виділяються такі типові риси письма авторки, як використання епіграфів, присутність методу «розповідь у розповіді», жіночі персонажі, які постійно цитують когось зі свого минулого, зображення жінки як інструменту задля зачаття дитини, відсутність взаєморозуміння та теплоти в стосунках між батьками та їх доньками, втрати дорогої людини, огидні описи їжі, квіти як символ надії в романах.

Ключові слова: канадська література, Маргарет Етвуд, стиль письма, загальні риси романів, «Леді-оракул», «Розповідь служниці», «Сліпий убивця», «Рік потопу».

Статья подчеркивает, что канадская литература недостаточно исследована в Украине, однако стоит продолжать двигаться в этом направлении, так как литература этой страны может похвастаться многими выдающимися писателями. Творчество одного из них, наиболее известной и плодотворной канадской писательницы Маргарет Этвуд, было выбрано как материал для данной статьи. Четыре романа Этвуд обсуждаются для выделения в них общих характеристик, которые являются визитной карточкой писательницы. Этот список произведений включает «Леди-оракул», «Рассказ служанки», «Слепой убийца» и «Год потопа». Подчеркивается, что Этвуд пишет о женщинах, и эти женщины являются символом изменений в канадском обществе. Выделяются такие типичные черты письма автора, как использование эпитафий, присутствие метода «рассказ-в-рассказе», женские персонажи, которые постоянно цитируют кого-то из своего прошлого, изображение женщины как инструмента для зачатия ребенка, отсутствие взаимопонимания и теплоты отношений между родителями и их дочерьми, потеря близкого человека, отвратительные описания еды, цветы как символ надежды в романах.

Ключевые слова: канадская литература, Маргарет Этвуд, стиль письма, общие черты романов, «Леди-Оракул», «Рассказ служанки», «Слепой убийца», «Год потопа».

The definition of the problem and its current importance is based on the lack of the research of Canadian Literature in Ukraine even though this country can boast of many talented writers. The period of the oeuvre and inspiration of one of them, the Canadian authoress, poet, literary critic, public figure and feminist Atwood, has lasted for more than 35 years. The writer who created her own and incomparable style, who makes up incredibly evocative plots and perfectly well renders all vivid and potent a person's emotions and worries, holds the leading place on the world literature stage. The authoress initiated a new epoch on this stage, "the epoch of Margaret Atwood".

The researchers that analyzed the material: S. Bielov, M. Vorontsova in her PhD thesis and articles on the originality of the works by Margaret Atwood, O. Zlobina, V. Ivasheva, Ye. Kalmanovskiy, N. Ovcharenko in her numerous researches on Canadian literature and Atwood's oeuvre in particular, L. Romanchuk in the articles on specific features of novels by Atwood.

Margaret Atwood (born in 1939) was born in Ottawa, the daughter of an entomologist therefore ecological catastrophes are acutely highlighted in many of her novels while the writer herself has been an environmental activist for a long time. A long

ago Atwood alongside Alice Munro became a symbol of Canadian literature, her works are published and translated in other languages straightaway after being written. The authoress is extremely prolific, writes fiction and poetry. Atwood's principal work of literary criticism "Survival: a Thematic Guide to Canadian Literature" (1972) is still considered to be an introduction to contemporary literature of her country internationally. In this piece of work Atwood states that Canadian literature should and can find its own way not to be a colonial addition to America or Britain. Atwood has won more than 55 awards. Her novels include "The Edible Woman" (1970), "Lady Oracle" (1976), "Life Before Man" (1980), "The Handmaid's Tale" (1985), "The Robber Bride" (1993), "Alias Grace" (1996), "The Blind Assassin" (2000), "Oryx and Crake" (2003), "The Year of the Flood" (2009), "MaddAddam" (2013), "Hag-Seed" (2016). Fans of Atwood's oeuvre can visit her official site margaretatwood.ca. Atwood often portrays female characters dominated by patriarchy and social oppression. There are numerous critical pieces on her novels and it can take much time to discuss her style but one should just once read Atwood and feel those mysteries, puzzles and riddles where nothing is accidental both in her plot and language. Complex intellectual metaphors nothing but imply opposite meaning. **The part of the problem not solved before that** novels by Margaret Atwood have not been analyzed on the ground of their common features.

Atwood underlines such issues that are becoming more and more currently important nowadays: low and degraded moral values and ideals, something chasing from the past, misunderstanding that ruins people's life, forever lost opportunities, self-analysis, destroying power of scientific and technical progress, ecological catastrophes. Accomplished characters of Atwood often have controversial traits. **The goal of the article** is to show the audience the literary world of Canadian literature using Atwood's style as a bright example of its uniqueness and **the task of our work** is to analyze the most famous novels by this Canadian authoress.

The main body of the article. As any fully-fledged and mature style the writing manner of Margaret Atwood is easily recognized due to characteristic common features of her works that can be called her trademark and these common characteristics present the subject of this research. For the analysis of this signature line of Atwood Lady Oracle (1976), The Handmaid's Tale (1985), The Blind Assassin (2000) and The Year of the Flood (2009) have been chosen.

One can hardly overlook that almost each of the above-mentioned stories begins with an epigraph

and sometimes with several of them. Usually epigraphs are used so that an author can use someone's thought in a different context or sense. So on the very first page of her novels Atwood tries to give a kind of prompt to her readers what a story is going to be about and to convey her own attitude to the work. The Handmaid's Tale begins with the extract from the Book of Genesis, in such a way a parallel is drawn between the biblical character and the main heroine of the novel Offred who lives in the Republic of Gilead, a new-future totalitarian state. Almost fascist regime and everlasting nuclear war are elements of the atrocious plot setting. Women are used only for conceiving a baby, thus they are thoroughly checked and healthy ones are sent to the highly ranked commanders as servants, others – to the concentration camps. Just one of women can get pregnant with a child but what's more no one is sure that this child is born healthy. In this gruesome society Atwood uses biblical Rachel to show what people used to have and what is going on now, what the finish of their life is. In The Blind Assassin the authoress also uses a couple of epigraphs. The authorship of the first one belongs to the Polish writer and journalist Ryszard Kapuscinski. More relevant epigraph can hardly be ever found, both it and the novel tell a reader about children being blinded, in the epigraph by a merciless ruler and in the story by weaving carpets.

The Year of the Flood also starts with an epigraph, but now it belongs to Atwood herself as she presents one of her own short poems. An ecological collapse depicted in the novel takes an important part in the writer's life and oeuvre since Atwood is an entomologist's daughter, with her father she travelled much to the Canadian north and later it influenced her mesmerizing plots. An irresponsible attitude to the nature infuriates the writer and The Year of the Flood is her personal disaster signal. Atwood like no one else tries to look into mysterious tomorrow thus the imaginary worlds of The Handmaid's Tale and The Year of the Flood depict a new universe with extremely vivid details. These novels open in front of us the world where genetic engineering reigns and where nothing is natural and real any more. According to Margaret herself the God's Gardeners are not copied from any existing religion but still this sect uses some already known beliefs.

It is absolutely impossible not to see that three of four Atwood's novels have a story within a story. In Lady Oracle this is the life story told by the main character herself and what's more a love story that is being written by this lady so that she can earn something for her living. In The Blind Assassin the very first plot line is a story from the perspective of Iris, elder Chase sister, and a fantastic story about

the imaginary world of Sakiel Norn which is told by an unknown lover at secret dates. In *The Year of the Flood* the perspective also belongs to two girls, Toby and Ren, each of whom tells the story about *The Waterless Flood*, human species-ending disaster, in their own way and according to personal memories. Atwood is never satisfied with too simple plots and devices, even though such a “story-within-a-story” method often really confuses the audience it is still worth of being read and followed in order to feel an unforgettable tension and goose-bumps worries throughout a novel.

In Atwood’s oeuvre a woman is a symbol of all changes in the Canadian society. Atwood’s female characters’ life is full of hardships, misunderstanding, pain, tears and farewell. The writer uses an interesting way to emphasize her characters’ loneliness – her women always quote or remember someone, from their mother or friend to the head of a religious group, that is to say someone who was in their life but disappeared later. In *Lady Oracle* the protagonist endlessly remembers her aunt because she was the only one who sincerely cared about Joan therefore her aunt’s death is one of the most lamentable events for Joan Foster. Offred from *The Handmaid’s Tale* quotes someone from her past as well but it is difficult to realize whether this figure was positive or not. The protagonist spent some curtain time at *The Red School* where instructors imposed on all girls the thought that they are only a tool for conceiving a baby, “the walking womb”, and where they were trained to serve as handmaids at Commanders’. At this school female trainers were called Aunts and in such a way Margaret Atwood shows the contrast between warm relations of Joan Foster and her aunt and Offred’s silent obedience to Aunt Lydia who is a controversial character in *The Handmaid’s Tale* but still she leaves some potent trail in Offred’s life because when the latter lost all her family Aunt Lydia remained the only one who could be talked to during the new complicated life period.

The theme of the usage of women as an instrument for childbirth is found in *The Year of the Flood* where Toby having lost her parents tries to earn money selling her gametes. It is strongly felt that Atwood doesn’t support such a humiliating treatment of women in the society of both today and tomorrow where a girl can do for her living only if she is willing to sell either her body or parts of it. It is worth of mentioning that Toby stops selling her gametes since she has got infected. Medicine as a threat to a woman’s life is present in *Lady Oracle* where Joan is wounded with an arrow and gets infected not being provided with the first aid in a proper way.

In *The Blind Assassin* Iris remembers Reenie all the time, the woman who worked as their cook and replaced the girls’ mother. In almost all Atwood’s characters’ life there was someone they really need and miss now, someone they lost under the conditions not subject to any changes. Loneliness, losses and desperation wind like a red thread throughout all the novels by Atwood.

One should attract a reader’s attention to the relationship between main characters and their parents. It is rather typical of the authoress’ writing style to depict parents absolutely busy and almost indifferent to their daughters’ life. Joan Foster in *Lady Oracle* constantly argues with her mother because of her own extra weight. There was no place for tenderness and pet names at their house and when Joan’s mother tries to attack her with a knife the main character leaves. The same coldness characterizes Joan’s relations with her father who never took part in her upbringing. After his wife’s death sadly enough he is no able to become closer to his daughter. Joan’s mother continues to chase them even being already dead. *The Blind Assassin* is based on the similar element of misunderstanding and aloofness between the dearest people. Iris and Laura could never boast of warm feelings towards them from their mother and when she died it didn’t save the relationship with their father who they were frightened of. Norval Chase came back from the war being maimed and wasn’t capable of controlling his fits of fury, and little did he know how to behave with his daughters.

Men seldom support female protagonists in the stories by Atwood and some love story with a happy end is never characteristic of Margaret’s oeuvre. In *Lady Oracle* Joan’s husband is not willing to be glad for her when finally she published her own title; in *The Handmaid’s Tale* Offred loses all her family when a new political regime comes, moreover she doesn’t know whether Nick, her new lover, managed to get rescued having helped her to escape from the Commander. In *The Blind Assassin* Iris gets married to Richard, the man she never loved, to save her father’s business from going broke.

Atwood bravely ruins a widely-spread stereotype that a woman must spend much time cooking in the kitchen. Her characters are fairly creative and don’t want to be involved in the household. Joan in *Lady Oracle* can’t cook and doesn’t want to know how to do it. In *The Blind Assassin* food and meals evoke nothing but negative emotions, nothing is depicted tasty or at least edible, cream is compared to shaving cream and cakes – to polystyrene.

Despite gloomy descriptions almost all Atwood’s novels have one vivid element – flowers, a cry for beauty in the atrocious reality. The first thing Offred

notices when she arrives at the Commander's is his wife's garden and it makes her sadly remember those days when she used to have a garden of her own. A lot of bright flowers are present in the wistful memories of Iris in *The Blind Assassin* and in the world of genetic engineering in *The Year of the Flood* as a symbol of hope for better life and happiness.

Conclusion. There is too much pain in Margaret Atwood's novels, after all the complicated history of her native land couldn't help affecting her writing style. Short sentences, perfectly appropriate stylistic devices, mesmerizing plots that are close to everyone help the writer develop and show the most difficult and controversial aspects of the Canadian society. There are numerous critical pieces on her novels and

it can take much time to discuss her style but one should just once read Atwood and feel those mysteries, puzzles and riddles where nothing is accidental both in her plot and language.

The prospect of the further research. As Canadian literature still presents many unanalyzed gaps to Ukrainian readers and researchers it is worth of continuing to move in the same direction and explore works by Canadian writers, since one can always find in it something absolutely new but potent for the comparison with literature traditions of other countries. Margaret Atwood is extremely prolific and since she publishes a new novel quite often a literature researcher can be the very first one in Ukraine to analyze her works.

REFERENCES:

1. Воронцова М.Ю. Маргарет Этвуд и проблема феминизма. К., 2000.
2. Воронцова М.Ю. Своєрідність романістики Маргарет Етвуд: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. філ. наук: спец. 10.01.04. «Література зарубіжних країн». Дніпропетровськ, 2005. 27 с.
3. Овчаренко Н.Ф. Англоязычная проза Канады. К.: Наукова думка, 1983. 286 с.
4. Романчук Л. Специфика изображения природы в романе М. Етвуд «Постижение». *«Проблемы литературоведения»*. Х., 2007, окт. С. 74–85.
5. *Identifications: ethnicity and the writer in Canada*/J/Balan (ed.). Edmonton: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, The University of Alberta, 1982. 158 p.
6. *The Canadian Imagination: Dimensions of a literary culture*/M/Atwood, M. Leland; D. Staines (ed.). Camb., Mass.; Lnd.: Harvard UP, 1977. VIII, 265 p.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 7
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Юлія Семенченко*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,69. Замов. № 0219/39. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.